

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1965:14

Justitiedepartementet

GODTROSFÖRVÄRV AV LÖSÖRE

BETÄNKANDE AVGIVET AV
SÄRSKILD UTREDNINGSMAN

Stockholm 1965

Ref
SOU
1965

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1965

Kronologisk förteckning

1. Sveriges sjöterritorium. Kihlström. 135 s. + 1 utviksblad. U.
2. Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 1: Allmänna uttalanden samt 1 och 2 kap. i förslaget till regeringsform. Norstedt & Söner. 188 s. Ju.
3. Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 2: Kap. 3, 4 och 5 i förslaget till regeringsform. Norstedt & Söner. 120 s. Ju.
4. Tandvårdsförsäkring. Kihlström. 186 s. S.
5. Måttenheter. Kihlström. 47 s. Fi.
6. Om den kommunala självstyrelsens lokala förankring. Esselte. 100 s. I.
7. Praktik- och feriearbetsförmedling. Esselte. 177 s. I.
8. Skånes och Hallands vattenförsörjning. Esselte. 513 s. + 5 st. kartbilagor. K.
9. Arbetsmarknadspolitik. Esselte. 567 s. I.
10. Antikvitetskollegiet. Esselte. 281 s. E.
11. Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader. I. Esselte. 280 s. E.
12. Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader II. Specialutredningar. Esselte. 741 s. E.
13. Rättegångshjälp. Norstedt & Söner. 166 s. Ju.
14. Godtrosförvärv av lösöre. Norstedt & Söner. 241 s. Ju.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1965:14

Justitiedepartementet

GODTROSFÖRVÄRV AV LÖSÖRE

BETÄNKANDE AVGIVET AV
SÄRSKILD UTREDNINGSMAN

KUNGLIGA BOKTRYCKERIET P. A. NORSTEDT & SÖNER
STOCKHOLM 1965

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Justitiedepartementet

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 12 februari 1960 tillkallade chefen för justitiedepartementet s. d. professorn i civilrätt vid Uppsala universitet Henrik Hessler att verkställa utredning rörande reglerna om vindikationsrätt vid förvärv i god tro av lös egendom från annan än rätt ägare eller innehavare i syfte att nå nordisk rättslikhet på området. Enligt direktiven skulle uppdraget avse att kartlägga gällande regler beträffande nämnda spörsmål samt att åtminstone i princip föreslå lämpliga lagändringar.

Till sekreterare åt utredningsmannen förordnades den 10 oktober 1960 numera hovrättsfiskalen, juris licentiaten Stig Strömholm.

Utredningsmannen har, såsom vid uppdragets meddelande förutsatts, samrått med delegerade från de nordiska grannländerna, nämligen från Danmark professorn vid Köpenhamns universitet dr. jur. W. E. von Eyben, från Finland professorn vid Helsingfors universitet Simo Zitting samt från Norge professorn vid universitetet i Oslo Knut Robberstad. Sammanträden ha ägt rum i Köpenhamn den 17—19 januari 1961 och den 5 och 6 december 1963, i Stockholm den 28 och 29 november 1961, i Oslo den 23 och 24 augusti 1962 samt i Helsingfors den 4 och 5 december 1962.

Sedan utredningsarbetet nu slutförts, får utredningsmannen härmed vördsam överlämna betänkande om godtrosvörvärv av lösöre innefattande redogörelse för gällande rätt samt förslag till lag jämte motiv.

I huvudsak överensstämmande betänkanden ha utarbetats av den danske och den finske utredningsmannen. Det danska betänkandet har framlagts i december 1964 (Betænkning Nr. 370), medan det finska betänkandet ännu ej helt färdigställts.

Uppsala den 31 januari 1965.

Henrik Hessler

Stig Strömholm

Innehållsförteckning

Använda förkortningar	9
Litteratur som citeras i förkortad form	11
Förslag till lag om godtrosvörvärv av lösöre	12
Inledning	14
Avdelning 1. Svensk rätt	19
I. De extinktiva godtrosvörvärven i äldre svensk rätt	19
II. Översikt över regler om godtrosvörvärv i gällande svensk rätt	27
Kap. 1. Olika fall av kompetensbrist vid dispositioner av föregiven ägare	28
A. Anförtrott gods	28
B. Äganderättsförbehåll	32
C. Dubbeldisposition	37
D. Förvärv från fångesman, vars fång är ogiltigt	43
1. Inledning	43
2. Ogiltighet enligt 3 kap. avtalslagen samt förutsättningsläran	44
3. 34 § avtalslagen	48
4. Ogiltighet enligt 6 kap. 5 § giftermålsbalken	49
5. Ogiltighet jämlikt förmynderskapslagstiftningen	49
6. Fångesmannens åtkomst ogiltigt enligt konkursreglerna	50
7. 38 § konkurslagen	51
8. Fångesmannens förvärv ogiltigt på grund av befogenhetsöverskridande	53
E. Godtrosvörvärv av stulen egendom m. m.	53
Kap. 2. Allmänna villkor för extinktiva förvärv	55
A. Egendomens beskaffenhet	55
1. Lösören	55
2. Fast egendom	56
3. Fasta saker	65
4. Lösa saker av speciell karaktär	66
5. Fordringar och andra rättigheter	66
a) Icke löpande fordringar	66
b) Löpande skuldebrev m. m.	68
c) Särskilda rättighetstyper	70
6. Särskilt om s. k. accessionsfång	72
B. Ifrågakommande rättigheter och rättstitlar	72
1. Vilka rättigheter kunna vara föremål för godtrosvörvärv?	72
2. På vilka rättstitlar kunna godtrosvörvärv grundas?	74
a) Äganderättsförvärv	75
b) Pantsättning	77
c) Stiftande av retentionsrätt	77
d) Vissa särskilda säkerhetsrätter	80

C. Besittning och tradition	81
1. Besittningsrekvisitet	81
2. Traditionsrekvisitet	83
D. Ägarens uppträdande	86
E. Den goda tron	88
1. Den goda trons objekt	90
2. Den goda trons intensitet	94
3. Speciella frågor beträffande godtroskravet	104
F. Ägarens lösningsrätt.	107
1. Lösen enligt HB 11: 4 och 12: 4	107
2. Kvalificerade godtrosvörvärv	110
G. Rättsfrågor vid vindikation	110
1. Frågor om avkastning och kostnader	111
2. Förvärvarens anspråk på vederlag, som ägaren må ha erhållit av den disponerande	112
3. Vindikation av surrogat	115
 Kap. 3. Speciella fall	 118
A. Förmyndare	120
1. Den disponerande är förmyndare men uppträder som ägare	120
2. och 3. Den disponerande uppträder som förmyndare men är det icke eller överskrider sin behörighet att handla å den omyndiges vägnar; den disponerande uppträder som förmyndare och handlar inom ramen för sin behörighet men överskrider sin befogenhet	121
B. Fullmäktig och ställföreträdare för juridisk person	123
1. Den disponerande är fullmäktig eller ställföreträdare men uppträder som ägare	123
2. Den disponerande uppträder såsom fullmäktig eller ställföreträdare men överskrider sin behörighet eller saknar varje behörighet	124
3. Den disponerande är fullmäktig eller ställföreträdare och uppträder i denna egenskap men överskrider sin befogenhet	125
C. Kommissionär	126
1. Den disponerande är kommissionär men uppträder såsom ägare	126
2. Den disponerande saknar behörighet men uppträder såsom kommissionär	128
3. Den disponerande är kommissionär men handlar i strid mot kommittentens instruktioner eller mot sina förpliktelser i övrigt	129
 Avdelning 2. Nordisk och utländsk rätt	 131
I. Jämförande översikt över regler om godtrosvörvärv i nordisk rätt	131
Kap. 1. Olika fall av kompetensbrist vid dispositioner av föregiven ägare	132
A. Anförtrott gods	132
B. Dispositioner i strid mot äganderättsförbehåll	133
C. Dubbeldispositioner	135

D. Förvärv från fångesman vars fång är ogiltigt	135
E. Disposition över gods som fränhänts ägaren genom tillgrepp m. m.	137
Kap. 2. Allmänna villkor för exstinktiva förvärv	138
A. Objekt för exstinktiivt godtrosförvärv	138
B. Ifrågakommande rättstitlar och rättigheter	140
C. Besittning och tradition	141
D. Ägarens uppträdande	142
E. Godtroskravet	143
1. Den goda trons objekt	143
2. Graden av aktsamhet	144
3. Särskilda frågor beträffande godtrosrequisitet	145
F. Lösenrätten	145
G. Rättsfrågor vid vindikation	146
Kap. 3. Speciella fall.	147
A. Förmyndare	147
1. Den disponerande är förmyndare men uppträder såsom ägare	147
2. Den disponerande uppträder som förmyndare utan att vara det	147
3. Förmyndare uppträder i denna sin egenskap men överskrider sin behörighet eller befogenhet	148
B. Fullmäktig och ställföreträdare för juridisk person	148
1. Den disponerande är fullmäktig eller ställföreträdare men uppträder såsom ägare	148
2. Den disponerande uppträder som fullmäktig eller ställföreträdare men saknar varje behörighet eller överskrider sin behörighet	149
3. Den disponerande är fullmäktig eller ställföreträdare men överskrider sin befogenhet	150
C. Kommissionär	150
1. Den disponerande är kommissionär men uppträder som ägare	150
2. Den disponerande påstår sig utan fog vara kommissionär	150
3. Den disponerande är kommissionär men handlar i strid mot kommissionsuppdraget	151
II. Översikt över regler om godtrosförvärv i några viktigare utländska rättssystem	152
A. Tysk rätt	152
B. Österrikisk rätt	154
C. Engelsk rätt	154
D. Fransk rätt	159
E. Schweizisk rätt	160
Avdelning 3. Motiv till lagförslaget	162
I. Allmänna överväganden	162
II. Anmärkningar till de föreslagna bestämmelserna	173
Lagens tillämpningsområde	173

1 § Första stycket (allmän bestämmelse om godtrosförvärv)	174
Besittningskravet	175
Överlåtelsen	176
Traditionskravet	177
Den disponerandes kompetensbrist	178
Godtrosrekvisitet	184
Andra stycket (stöldfallet)	190
Tredje stycket (äganderättsförbehåll)	195
Fjärde stycket (butik- och liknande köp)	199
2 § Första stycket (lösenrätt)	201
Andra stycket (preskriptionsregel)	206
3 § (pant- och retentionsrätt)	208
4 § (hänvisning till särskilda bestämmelser)	214
Slutbestämmelser	215
Bilaga 1. De danska, finska och svenska lagförslagen	218
Bilaga 2. Norskt lagförslag	222
Bilaga 3. Redogörelse för yttranden som inhämtats från myndigheter och organisationer	223
I. Sverige	223
II. Danmark	233
III. Finland	234
IV. Norge	236
Citerade svenska rättsfall	238

Använda förkortningar

ABG	= Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (den österrikiska civillagboken)
ABL	= aktiebolagslagen den 14 september 1944
AvbetL	= lagen om avbetalningsköp den 11 juni 1915
AvtL	= lagen den 11 juni 1915 om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område (avtalslagen)
BGB	= Bürgerliches Gesetzbuch (den tyska civillagboken)
BrB	= brottsbalken
C. civ.	= Code civil (den franska civillagboken)
DL (6-17-5)	= Christian V:s Danske Lov 1683 (6 boken, 17 kap., § 5)
FB	= föräldrabalken
GB	= giftermålsbalken
HB	= handelsbalken
HD	= 1) Högsta domstolen (i Sverige) 2) (i översikten över nordisk rätt) Redogörelser och meddelanden angående (finska) Högsta domstolens avgöranden
HGB	= Handelsgesetzbuch (den tyska handelsrätten)
JB	= jordabalken
KonkL	= konkurslagen den 13 maj 1921
K. Prop.	= Kunglig proposition
NJA	= Nytt Juridiskt Arkiv, avdelning I
NJA II	= Nytt Juridiskt Arkiv, avdelning II
NL (5-5-6)	= Christian V:s Norske Lov 1687 (5 boken, 5 kap., § 6)
NU	= Nordisk utredningsserie
RG	= Rettens Gang (norsk tidskrift)
Rt	= Norsk Retstidende
SFS	= Svensk författningssamling
SkL	= lagen den 27 mars 1936 om skuldebrev
SOU	= Statens offentliga utredningar
SvJT (rf)	= Svensk juristtidning (rättsfallsavd.)
TfR	= Tidsskrift for Rettsvitenskap
UfR	= Ugeskrift for Retsvaesen
UL	= utsökningslagen den 10 augusti 1877
ÄB	= ärvdabalken

Litteratur, som citeras i förkortad form

- Almén, Tore*, Om köp och byte av lös egendom. Kommentrar till lagen den 20 juni 1905. 4 uppl. ombesörjd av *Rudolf Eklund* 1960 (Almén—Eklund Köplagen).
- Almén, Tore* och *Eklund, Rudolf*, Lagen om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område. 8 uppl. ombesörjd av *Torkel Nordström* 1963 (Almén—Eklund Avtalslagen).
- Anners, Erik*, Hand wahre Hand. Studien zur Geschichte der germanischen Fahrnisverfolgung. 1952 (Anners).
- Benckert, Karl*, Om exstinktiva förvärv av lös egendom i god tro enligt H.B. 11: 4 och 12: 4, del 1 och 2. 1925 (Benckert).
- Björling, C. G.*, Den svenska rättens exstinktiva laga fång till lösören på grund av god tro. 1896 (Björling).
- Eklund, Rudolf* och *Nordström, Torkel*, Lagen om avbetalningsköp av den 11 juni 1915 i dess enligt lag den 17 april 1953 ändrade lydelse med förklarande anmärkningar. 2 uppl. 1957 (Eklund—Nordström).
- Hasselrot, Berndt*, Juridiska skrifter, band V 1923 (Hasselrot).
- Hult, Phillips*, Lärobok i värdepappersrätt. 4 uppl. ombesörjd av *Henrik Hessler* 1963 (Hult).
- Karlgren, Hjalmar*, Säkerhetsöverlåtelse enligt svensk rättspraxis 1959 (Karlgren).
- Marks von Würtemberg, E.* och *Sterzel, F.*, Lagen om skuldebrev jämte dithörande författningar. 3 uppl. 1953 (Marks von Würtemberg—Sterzel).
- Undén, Östen*, Svensk sakrätt. Del I Lös egendom. 4 uppl. 1961. Del II (avd 1) Fast egendom. 4 uppl. 1960 (Undén I och II).

Förslag till Lag om godtrosförvärv av lösöre

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Har lösöre av någon som hade det i händer överlåtits och kommit i förvärvarens besittning; finnes sedan, att överlåtaren icke var rätt ägare av egendomen eller behörig att å dennes vägnar förfoga däröver, behålle förvärvaren ändock egendomen, utan så är att han visste, att den andre ej ägde överlåta den, eller han åsidosatt den aktsamhet som med hänsyn till egendomens beskaffenhet, de förhållanden under vilka den utbjöds samt omständigheterna i övrigt skäligen bort iakttagas.

Hade egendomen frånhänts ägaren genom stöld eller rån, är vad i första stycket stadgas icke tillämpligt, med mindre förvärvaren visar, att han med skäligen noggrannhet undersökt överlåtarens åtkomst.

Vid förvärv av sådan egendom som allmänt säljes på kredit med äganderättsförbehåll bör förvärvaren genom granskning av åtkomsthandling eller kvitto eller på annat sätt söka förvissa sig om att överlåtaren icke på grund av sådant förbehåll saknar rätt att överlåta egendomen.

Förvärvas lösöre på offentlig auktion eller från yrkesmässig försäljare med fast affärsställe eller under därmed likartade förhållanden, vare sådana undersökningar som i andra och tredje styckena avses erforderliga allenast om särskild anledning till misstanke föreligger.

2 §.

Den som till följd av stadgandet i 1 § förlorat sin rätt till lösöre vare, där egendomen för honom har ett värde av annan art än det rent ekonomiska eller det eljest är av särskild betydelse för honom att återfå egendomen, berättigad att från innehavaren återlösa den mot utgivande av dess värde i den allmänna handeln. Har innehavaren förvärvat egendomen genom köp, skall lösenbeloppet motsvara köpeskillingen, såvitt icke denna i märklig mån avviker från handelsvärdet.

Anspråk om lösen enligt föregående stycke skall framställas utan oskäligt dröjsmål. Har talan icke väckts inom ett år från det innehavaren fick egendomen i sin besittning, vare han icke vidare pliktig att mot lösen avstå från den.

3 §.

Vad i denna lag är stadgat om överlåtelse skall jämväl gälla pantsättning, så ock då någon eljest enligt vad därom är stadgat eller i övrigt gällande äger rätt att såsom säkerhet kvarhålla lösöre, som lämnats i hans besittning. Vid lösen enligt 2 § skall erläggas det belopp varför egendomen häftar.

4 §.

Finnas i lag eller författning särskilda bestämmelser om förvärv i godtro av lös egendom, gälle vad sålunda är stadgat.

Genom denna lag upphävas 11 kap. 4 § och 12 kap. 4 § handelsbalken såvitt de avse ägarens rätt att återfå godset.

Lagen träder i kraft den 196 .

Inledning

Utredningens direktiv framgår av följande yttrande till statsrådsprotokollet av chefen för justitiedepartementet, statsrådet Kling:

Nordiska rådets presidium har i en till de nordiska ländernas regeringar ställd skrivelse av den 17 februari 1959 hemställt, att dessa ville inleda gemensamt utredningsarbete i syfte att nå fram till mera enhetliga regler än de nuvarande beträffande verkan av god tro vid exstinktiva förvärv av lös egendom i fall ursprunglige ägaren eller innehavaren gör anspråk på att återfå egendomen (vindikation).

I skrivelsen anföres, att rådets juridiska niomannakommitté fäst presidiets uppmärksamhet vid de praktiska olägenheter som föranledes av att i de nordiska länderna rättsuppfattningen är divergerande i detta avseende. I konfliktsituationer mellan förvärvaren, å ena, samt den ursprunglige ägaren eller innehavaren, å andra sidan, anses sålunda i ensartade fall ibland förvärvaren böra ha företrädesrätt till egendomen, eventuellt dock inskränkt av en rätt för ägaren eller innehavaren att mot lösen återfå densamma. Enligt en annan uppfattning åter har ägaren eller innehavaren en ovillkorlig rätt att återfå egendomen. Niomannakommittén hade underställt frågan de nordiska ländernas delegerade för nordiskt samarbete på lagstiftningens område, vilka i yttrande den 18 september 1958 anfört följande.

Det av kommittén väckta spørsmålet är enligt de delegerades mening väl ägnat att upptagas till utredning i nordiskt samarbete. Utredningsarbetet torde böra inriktas på praktiska fall, såsom då fråga är om vindikation av tjuvgods eller hittegods eller egendom som varit föremål för lån, hyra, handpant, överlåtelse med äganderättsförbehåll eller tvesalu. En samordning av hithörande regler skulle innebära ett ändamålsenligt fullföljande av den överenskommelse, som i de nordiska skuldebrevslagarna föreligger i fråga om reglerna om vindikation av värdepapper.

Presidiets framställning behandlades vid nordiska justitieministermötet i Stockholm i juni 1959. Därvid rådde enighet om att i varje land skulle åt en utredningsman uppdragas att kartlägga gällande regler beträffande förevarande spørsmål samt att åtminstone i princip föreslå de lagändringar som lämpligen kunde anses böra komma i fråga för att uppnå rättslikhet i de nordiska länderna på området. Utredningsmännen borde anvisas att vid behov samråda med varandra samt att disponera betänkandena efter enhetliga grunder.

Föremålet för utredningen är sålunda regler om »verkan av god tro vid exstinktiva förvärv av lös egendom ifall ursprunglige ägaren eller innehavaren gör anspråk på att återfå egendomen (vindikation)». Utredningen har att dels söka kartlägga gällande regler beträffande nämnda spørsmål, dels ock åtminstone i princip föreslå de lagändringar som lämpligen kunna anses böra komma ifråga för att uppnå nordisk rättslikhet på området. Innan utredningen övergår till dessa båda uppgifter, skall först något när-

mare beröras själva området för utredningsarbetet samt vilka problem som här aktualiseras.

Till en början må framhållas att utredningen är begränsad till lös egendom och närmare bestämt sådan lös egendom som brukar kallas lösöre, d. v. s. lösa saker. Rättigheter av olika slag som ha lös egendoms natur, såsom immaterialrättigheter, skuldebrev och andra fordringar, aktier och andra andelsbevis etc. ligga såsom i direktiven synes avsett vid sidan av utredningen; i redogörelsen för gällande rätt har dock även dylik egendom i viss utsträckning berörts. Detsamma gäller fast egendom.

Det rättsområde inom vilket utredningsarbetet faller utgöres av reglerna om verkan av dispositioner över sådan lös egendom som nyss angivits, där det i fråga om den disponerande föreligger någon form av kompetensbrist. En person, som i det följande betecknas *B*, disponerar över viss lös sak genom överlåtelse därav eller upplåtelse av begränsad rätt däri till en person, *C*. *B* hade emellertid icke rätt att disponera på detta sätt, utan genom dispositionen förnärmar han den rätt till saken som tillkommer en annan person, *A*. Såsom exempel kan anföras det fall att *B* stulit ett *A* tillhörigt föremål samt därefter överlätit det till *C*. Frågan blir, om *A* har rätt att återfå föremålet, eller om *C*, såvitt han varit i god tro, får behålla detta.

Den kompetensbrist som föreligger hos *B* kan nu vara av olika slag.

1. Först och främst kan det tänkas, att *B* *uppträder som ägare* av saken (eller innehavare av annan rätt som i och för sig berättigar till disponerande för egen räkning däröver, t. ex. som realisationsberättigad panthavare) utan att vara ägare (panthavare e. d.). Såsom fyra huvudtyper av hithörande situationer framstå följande.

a. *A* kan sägas ha frivilligt *anförtrott* saken åt *B*; *A* har t. ex. deponerat den hos *B*, lånat honom den, sålt den till honom med äganderättsförbehåll.

b. *B* har *utan A:s vilja* kommit över saken, t. ex. genom stöld eller annat brottsligt förfarande eller genom upphittande.

c. Såsom ett mellanfall kan man kanske beteckna den situationen att *B* väl fått saken med stöd av en rättshandling från *A:s* sida, t. ex. en överlåtelse, men denna rättshandling är behäftad med en *ogiltighetsgrund*.

d. En i viss mån artskild situation är slutligen den att *B* från början var ägare av saken samt överlätit den först till *A* och därefter på nytt till *C*; *B* gör sig m. a. o. skyldig till *dubbelöverlåtelse* (*tvesala*).

2. Ett andra huvudfall är det att *B* *uppträder med angivande av att det sker för A:s räkning* men saknar kompetens att disponera på sätt som skett. Följande fall kunna anföras.

a. *B* uppträder i *A:s* namn *utan att äga behörighet* därtill. *B* påstår sig t. ex. ha fullmakt men har det icke eller den ifrågavarande dispositionen faller utanför en förefintlig fullmakt. *B* kan även påstå sig vara ställföreträdare för ett bolag eller annan juridisk person men saknar sådan behörighet.

b. B uppträder i A:s namn och äger också behörighet därtill (har fullmakt etc.), men den företagna dispositionen *strider mot hans befogenhet*, d. v. s. mot de särskilda instruktioner eller bestämmelser som givits av A eller som eljest gälla för B vid uppdragets fullgörande.

c. B uppträder i eget namn under åberopande av *kommissionsförhållande* till A, men något sådant föreligger icke eller dispositionen innefattar överskridande av B:s befogenheter som kommissionär.

3. Ytterligare en typ av kompetensbrist skall här nämnas, ehuru den faller vid sidan av det förut angivna schemat, i det att det icke finns någon person, A, vars rätt förnärmas. B är i och för sig ägare av saken, men det råder beträffande hans äganderätt någon begränsning, som medför, att dispositionen till C är olovlig. Inom denna grupp rymmas ett stort antal disparata fall. Som exempel kan nämnas att den disponerande B är omyndig eller i konkurstillstånd. Vidare kan anföras det fall att saken ingår i B:s giftorättsgods och han därför enligt GB 6: 5 är underkastad begränsningar i sin förfoganderätt av hänsyn till andra maken (men det är alltså icke fråga om *dennes* egendom). Ytterligare kunna nämnas fall, där det gäller en betingelse eller ett förbud av något slag för ägaren B, såsom försäljningsförbud, föreskrift om viss användning etc. Här må ock slutligen anföras egendom, som innehas under fideikommiss eller eljest är förenad med villkor eller ändamålsbestämmelse uppställd i testamente eller vid gåva. Klart är att gränsen mellan dessa fall och de under 1. ovan nämnda i en del situationer kan vara svår att draga; så t. ex. kan man ju säga, att egendom som innehas under fideikommissrätt, även om man plägar tala om äganderätt för den berättigade, dock står nära nyttjanderätt till egendom vartill äganderätten tillkommer annan.

Av de sålunda angivna huvudtyppfallen är det de situationer som angivits under 1. som står i centrum för utredningsarbetet. Det är främst i fråga om dessa fall som man — om C tillåtes behålla egendomen — talar om *extinktion* förväry, d. v. s. ett sådant som innebär, att A:s rätt utsläcks, resp. — om det blir A som segrar i konflikten — om *vindikation*, sålunda rätt för A att återfå saken av C.

Vad angår de under 2. upptagna fallen regleras som bekant fallen av befogenhetsöverskridande (2 b) av ett helt komplex av rättsregler upptagna i avtalslagens fullmaktskapitel samt i övrig ställföreträdarrättslig och i associationsrättslig lagstiftning. I den mån C vinner i konflikten plägar man i vanligt juridiskt språkbruk icke här tala om ett fall av extinktion av A:s rätt utan om att rättshandlingen blir *bindande* för A; huruvida denna begreppsbildning återspeglar någon mer djupgående olikhet i rättsföljder förefaller dock tveksamt. Denna grupp hålles i stort sett utanför utredningsområdet; den beröres något i avgränsande syfte i redogörelsen för gällande rätt men det framlagda lagförslaget avser icke alls dessa fall. Övriga under 2. upptagna situationer falla åtminstone delvis inom utredningsom-

rådet på sätt närmare framgår i det följande; redan här må nämnas att utredningen i fråga om fallet av handlande utan behörighet eller med över-skridande av sådan föreslagit regler, vilka innefatta ändring av gällande rätt.

Vad slutligen angår fallen under 3. hållas de principiellt sett utanför utredningsområdet, som endast avser den angivna trepartssituationen. Några av fallen beröras dock i redogörelsen för gällande rätt antingen för jämförelse eller därför att de på sätt ovan nämnts framstå som analoga med eljest behandlade situationer.

Av det anförda framgår, att det i huvudsak är med situationerna under 1. som utredningen sysslar, sålunda de som kännetecknas av att B uppträder som ägare och olovligen disponerar i förhållande till C över en A tillhörig sak, som blivit B anförtrodd e. d. av A eller som B obehörigen tillägnat sig från denne, ävensom vissa därmed likartade fall. De två principerna för lösningen av konflikten mellan A och C i här förevarande fall äro, såsom redan antytts, att C får behålla egendomen, förutsatt han var i god tro, samt att A berättigas återfå den oberoende av god tro hos C. I det förra fallet har man en regel om *extinktivt godtrosvärv*, i det senare gäller en regel om *obegränsad vindikationsrätt*.

I svensk rätt gäller sedan gammalt i vidsträckt omfattning principen om godtrosvärv. Regeln har sin utgångspunkt i stadgandena i HB 11: 4 och 12: 4, vilka fått en omfattande analogisk användning på sätt närmare framgår i det följande. I finsk rätt råder också principen om extinktivt godtrosvärv, ehuru med undantag för den grupp av fall där B åtkommit egendomen genom stöld eller liknande brott. I Danmark och Norge å andra sidan erkännes principen om godtrosvärv i fråga om lösöre blott i några undantagsfall, medan man där i övrigt har regeln om obegränsad vindikationsrätt. Anmärkas må att man i de fyra ländernas skuldebrevslagar, vilka utgöra produkter av nordiskt samarbete, har regeln om godtrosvärv.

Såsom inledningsvis vid redovisningen av utredningens direktiv framhål-lits har kartläggningen av gällande rätt framstått såsom en självständig uppgift för utredningen vid sidan av uppgiften att utarbeta lagförslag. Framställningen i förstnämnda hänseende har därför blivit något mer omfattande och detaljerad än som måhända eljest är vanligt i lagstiftningssammanhang (*avd. 1*). Syftet med framställningen är att belysa tillämpningsområdet för den allmänna principen om extinktiva godtrosvärv och hur denna närmare är utformad, sålunda de rekvisit som skola vara uppfyllda för att principen skall vinna tillämpning, vidare vilka avsteg från principen i den ena eller andra riktningen som förekomma etc. Tyngdpunkten i framställningen ligger på en redovisning av rättspraxis. Av svensk doktrin på förevarande område må här särskilt nämnas *Benckerts* 1925 utkomna arbete Om extinktiva förvärv av lös egendom i god tro enligt H.B. 11: 4 och 12: 4, på vilket framställningen i åtskilliga hänseenden kunnat bygga.

Redogörelsen för gällande rätt föregås av en historisk återblick med redo-

görelse bl. a. för de tidigare förslag om nydaning av reglerna i HB 11: 4 och 12: 4 vilka framlades under 1800-talets förra del. Efter framställningen över gällande rätt ges en jämförande sammanställning av rättsläget i de fyra nordiska länder som deltagit i utredningsarbetet ävensom en kort översikt över utomnordisk rätt (*avd. 2*).

Utredningens andra huvuduppgift har varit att i samråd med de övriga nordiska utredningarna söka åstadkomma förslag om lagregler till uppnående av nordisk rättslikhet på området. Vid de överläggningar som ägt rum har det lyckats de danska, finska och svenska utredningarna att nå enighet om de principer som enligt utredningsmännens mening borde läggas till grund för lagstiftning på området. Det svenska förslaget inleder på sedvanligt sätt detta betänkande. I *bilaga 1* ha de svenska, danska och finska lagtexterna intagits sida vid sida. Såsom där framgår äro förslagen på alla viktiga punkter i sak överensstämmande. Beklagligtvis har däremot den norske utredningsmannen icke ansett sig kunna ansluta sig till förslaget. Ett av denne under de gemensamma överläggningarna framlagt utkast — som icke torde vara att betrakta såsom ett slutligt förslag — har intagits som *bilaga 2*; utkastet skiljer sig såväl i materiellt hänseende som beträffande den formella uppställningen avsevärt från de övriga förslagen. — De överväganden som från svensk sida lett fram till huvudprinciperna för det gemensamma svensk-dansk-finska förslaget redovisas i *avd. 3*, där ock de särskilda stadgandena i lagförslaget närmare kommenteras.

Vid sammanträde i Stockholm år 1961 beslöto utredningsmännen att var för sig från organisationer och myndigheter, som kunde tänkas besitta erfarenheter av gällande reglers verkningssätt, hemställa om yttrande häröver. Resultatet av dessa enkäter redovisas i sammanställningar i *bilaga 3*.

Utredningens förslag innebär, *sammanfattningsvis*, i huvudsak följande. Den i svensk rätt gällande regeln om skydd för godtroende förvärvare av lösöre mot vindikationsanspråk från rätte ägaren bibehålles. Den allmänna bestämmelsen härom, 1 § första st., överensstämmer i huvudsak med motsvarande regel i skuldebrevlagen 14 §; aktsamhetskravet har emellertid beskrivits något utförligare än där är fallet. Beträffande två fall understrykes förvärvarens undersökningsplikt särskilt, nämligen ifråga om egendom, som visar sig ha blivit frånhänd ägaren genom stöld eller rån, samt beträffande egendom av sådant slag som allmänt säljes på kredit med äganderättsförbehåll, 1 § andra och tredje st. Undantag från sistnämnda bestämmelser göres dock ifråga om butiks- och liknande förvärv, 1 § fjärde st. Den nu gällande generella rätten för ägaren att lösa egendomen åter har icke upptagits i lagförslaget. Rätt att lösa skall föreligga blott ifråga om egendom, som har affektions- eller liknande värde; bestämmelse meddelas om löseskillingsberäkning, 2 § första st. En preskriptionsregel beträffande lösenanspråk uppställs, 2 § andra st. Lagens regler skola gälla ej blott äganderättsförvärv utan även förvärv av panträtt och retentionsrätt, 3 §.

Avdelning 1.

SVENSK RÄTT

I. DE EXSTINKTIVA GODTROSFÖRVÄRVEN I ÄLDRE SVENSK RÄTT*

Den gällande svenska rättens regler om förvärv av lös egendom på grund av god tro kunna i huvudsak sägas utgöra resultatet av en praxis, som vuxit upp kring vissa centrala bestämmelser i 1734 års lag. I detta avsnitt skola blott upptagas några huvudlinjer i den utveckling som fört fram till dessa bestämmelser och den vidare utveckling lagreglerna genom domstolarnas praxis kommit att genomgå.

Regeln, att om ägaren av viss lös egendom (A) anförtrött en annan person (B) besittning till godset och den senare obehörigen överlåter detta till godtroende tredje man (C), som får godset i sin besittning, A blott mot lösen kan återkräva godset från C, härrör från HB 11: 4 och 12: 4. Det förra lagrummet har följande, alltjämt väsentligen oförändrade lydelse (såvitt nu är av intresse) »Säljer, pantsätter, eller bortgiver någon, utan ägarens ja och samtycke, det han lånt haver; betale det fullt till den, som lånet gav, och (böte hälften av dess värde). Äge ock långivaren makt, att lösa det åter. Finnes svek hos den, som köpte, i pant tog, eller gåvan fick; give det åter till ägaren utan lösen, och (böte där till, som nu sagt är) . . .». Endast bötesbestämmelserna ha förlorat sin giltighet i samband med utrensningen av de här och var i de ursprungliga civilrättsbalkarna inströdda straffrättsliga reglerna.

Den ur lagrummet motsatsvis framgående principen, nämligen att den som erhållit lånt gods genom köp, pantsättning eller gåva från låntagaren icke är skyldig att utlämna godset utan lösen — i varje fall om han är i god tro — har i den rättsvetenskapliga litteraturen antagits vara ett uttryck för den från tysk medeltidsrätt bekanta grundsatsen »Hand wahre Hand». Medan det i äldre tid allmänt ansågs, att denna regel varit främmande för svensk medeltidsrätt och införts först genom den i Sverige verksamme tyske juristen Loccenius, som i sin *Synopsis juris* (1648) utlade denna lära och snart fick efterföljare bland de svenska juristerna,¹ har genom nyare

* Den historiska översikten är utarbetad av utredningens sekreterare.

¹ Denna uppfattning torde ursprungligen ha introducerats av Rabenius i dennes skrift *Om klander å lös egendom, som på god tro kommit i tredje mans hand* (1770). Se vidare Schrewelius *Lärobok i Sveriges allmänna nu gällande civilrätt* (andra uppl. 1857)

forskning konstaterats, att en regel av angiven innebörd icke torde ha varit okänd i svensk rätt under i varje fall senmedeltiden och de århundraden av nyare tiden som närmast föregingo arbetet på 1734 års lag.² Enligt det senaste bidraget till forskningen på detta område torde den äldsta svenska rättens principer med avseende på förevarande fall ha varit i hög grad knapphändiga och outvecklade, ehuru de sannolikt präglats av en viss förkärlek för en omfattande rätt för ägaren att återfå sitt gods (vindikationsrätt). Regeln om vindikationsrättens utlöcknande vid avyttring från oredlig låntagare eller depositarie, vilken grundsats utvecklats i ett ekonomiskt rörligt samhälle och med sikte på rättskonflikter, som vore för den svenska medeltidsrätten främmande, synes genom hanseatiskt inflytande ha inträngt under senmedeltiden och därefter, under seklet före 1734 års lagverk, på det hela taget lyckats bibehålla sin plats i svensk rättskipning trots det starka tryck från romerskrättsliga vindikationsprinciper, som följde efter pandekträttens reception i Tyskland och som i Sverige fick särskild betydelse genom de tysk-romerska inflytelser vilka synas ha varit speciellt framträdande bland de akademiskt skolade juristerna i de nygrundade hovrätterna.³

1734 års lagstiftare kompletterade principen med en tydligen i tidigare svensk praxis knäsattningsregel om lösningsrätt för godsets ägare.⁴ I HB 12: 4 infördes en hänvisning till 11: 4 beträffande deponerat gods. Rättsutvecklingen under århundradet närmast efter lagens tillkomst synes ha präglats av »en allmän benägenhet att tillämpa principerna i HB 11: 4 och 12: 4 om godtrosvörvärv av lånat eller deponerat gods på alla fall, då rätter ägare frivilligt lämnat saken ifrån sig».⁵

I HB 1: 5 i 1734 års lag — som alltjämt är gällande — stadgas: »Säljer man tvem ett; gälde skadan åter (och böte tio daler) och den behålle godset som först köpte.» Stadgandet innebär, att vid tvesalu den förste köparen har företrädesrätt. Det är emellertid klart, att bestämmelsen är obetingat tillämplig endast då den andre köparen ej fått egendomen i sin besittning.⁶ Frågan hur läget gestaltat sig, om godset övergått i den senare köparens besittning har i äldre doktrin ställts i beroende av vid vilken tidpunkt äganderätten till lös egendom anses övergå vid köp. I allmänhet har man ansett att detta skedde i och med själva avtalet, och med denna utgångspunkt har

del II s. 125 ff.; samme förf. Om Vindikationsrätten till Lösören (Schmidts Jur. Arkiv VII s. 41 ff., i sht s. 54 f.); Winroth Strödda uppsatser II (1905) s. 42 ff.; Björling i sht s. 114 ff.; Hasselrot s. 5 ff. Jfr Benckert s. 56 ff.

² Estlander Bidrag till en undersökning om klander å lösören enligt äldre svensk rätt (Helsingfors 1900) i sht s. 240 ff.; Benckert s. 56 ff., i sht s. 91; Holmbäck Hand skall hand få (Uppsala Universitets årsskrift 1928 Juridik I); jfr Benckert i SvJT 1928 s. 389 och Anners s. 205 not 55.

³ Anners s. 201 ff., s. 235 ff., s. 324 ff.

⁴ Benckert s. 127 ff. Det förtjänar påpekas, att lösenbeloppet i äldre tid synes ha bestämts till den godtroende förvärvarens *inköpspris*.

⁵ Malmström Rättsutvecklingen 1734—1809 i Minnesskrift ägnad 1734 års lag I (1934) s. 90 ff. (på s. 122). Se även Hasselrot s. 10 ff.

⁶ Nordling Svensk civilrätt allmänna delen (1882) s. 227; Björling s. 124 ff.; Benckert s. 138. Avvikande Hasselrot s. 6 f.

man kommit till slutsatsen, att vid dispositionen gentemot den senare förvärvaren fråga i själva verket vore om en disposition över annans gods på samma sätt som i de fall som upptagits i HB 11:4 och 12:4.⁷

Det synes sannolikt, att den äldre svenska rätten icke medgav godtrosvörvärv, om B stulit A:s egendom och avyttrat den till C. Huruvida 1734 års lagstiftare avsett att införa en dylik extinktionsmöjlighet eller ej är däremot icke klart.⁸ I 49 kap. 2 § missgärningsbalken intogs följande bestämmelse (citerad efter 16 § 5 mom. strafflagens promulgationslag, dit stadgandet överflyttades vid införandet av 1864 års strafflag): »Klandras det, som stulet är, och säger man sig det köpt hava, eller vill på annat sätt genom fångesman, eller vittnen, visa sin rätt; då skall det gods i rätten, eller hos bofast man, insättas, och fångesmannen eller vittnen framhavas. Sker det inom den tid, som domaren förelägger; vare han saklös, som ifrån sig leda gitter, och svare då den, som det ledes till. Kan han ej visa laga fång; give ut det, som klandras, och göre sig urtjuva med självs sins ed, om domaren det skäligen prövar. Gitter han ej eden gånga; stånde tjuvsrätt. Haver han vittne, att han det redligen köpt, ändå att han ej fångesman framskaffa kan; vare saklös.» Stadgandet synes återgå på äldre regler om svarandens skyldighet att leda sitt fång bakåt.⁹ Tidigt gjorde sig emellertid ovisshet gällande beträffande tolkningen av uttrycket »saklös»: avsågs därmed, att svaranden icke ens mot lösen skulle vara skyldig utlämna godset eller menades blott, att han vore strafflös? Redan under 1700-talet gjordes i doktrinen¹ och — åtminstone i något fall — i praxis² gällande, att den som i god tro förvärvat egendom från en tjuv icke behövde avstå densamma anorledes än mot lösen. Före 1800-talets första årtionden synes emellertid antagandet av vindikationsrätt i detta fall på det hela taget ha dominerat.³

I fråga om pantsatt gods innehöll 1734 års lag icke något annat stadgande än den ännu gällande regeln i HB 10:6, som innehåller förbud för panthavare att utsätta panten mot högre lånesumma eller på andra villkor än som stipulerats beträffande hans egen rätt till panten. Något uttryckligt stadgande om utgången av den rättskonflikt, som kunde uppstå, om panthavare överlät panten till tredje man, finnes sålunda icke.

Reglerna om extinktiva godtrosvörvärv — främst i fråga om tjuvgods — dryftades ingående i samband med 1800-talets successiva civillagförslag, i vilkas motiv omsättningsintresset betonas med särskild styrka. Inför en ny

⁷ Almén—Eklund Köplagen vid not 78 till 59 §; Hillgård Bidrag till läran om säljarens stoppningsrätt (1923) s. 92; Benckert s. 138 f.; jfr Köersner i TfR 1927 s. 200 ff.

⁸ Nordling a. a. s. 225 ff.; Palmén Rätthistoriska bidrag till tolkningen av 1734 års lag (Helsingfors 1894) s. 127 ff.; Estlander a. a.; Winroth ovan (not 1) a. a. s. 42 ff.; Björling s. 124 ff.; s. 146 ff.; Hasselrot s. 14 ff.; Benckert s. 76 ff., s. 140 ff.; Malmström ovan (not 5) a. a. s. 122.

⁹ Se särskilt Benckert s. 76 ff.

¹ Benckert s. 140.

² Björling s. 146; Benckert s. 140; Hasselrot s. 16.

³ Malmström a. a. s. 122.

lagstiftning på detta rättsområde synes det vara av intresse att något uppehålla sig vid de regler som föreslogos i de olika civillagförslagen.

I det förslag till handelsbalk som LagCommiteen år 1815 överlämnade till allmän granskning äro dubbeldisposition och försäljning av »det som eljest tillhör annan man» sammanförda i en paragraf (HB 1: 8). Om godtrosvörvärv skett å offentlig auktion, »å allmänna försäljningsställen, i öppna salubodar, eller å marknader» ägde förvärvaren utan inskränkning behålla egendomen. I andra fall hade ägaren en lösningsrätt, som emellertid utslocknade om köparen »i tu år innehaft egendomen». Preskriptionsregeln synes ha införts under inflytande av den franska *Code civil*.⁴ Löseskillingen föreslogs bestämd till »hwad derföre gifwet är».⁵ Motiven hänvisa i fråga om lösenrättens bortfall i vissa specialfall ävensom beträffande införandet av en preskriptionstid för dess utövande till den skadliga osäkerhet i handel och vandel som eljest skulle kunna uppstå.⁶ I HB 2: 5 föreslogs en regel av innebörd att där någon bortgivit annans egendom, gåvan finge utan lösen återtagas, så länge den var i gåvotagarens eller hans arvingars händer. Regeln stöder sig enligt motiven på allmänna billighetssynpunkter. Det tillades emellertid, att penninggåva eller penningar i vilka gåvan förvandlats ej kunde återkrävas, »emedan skuld ej kan uppkomma genom gåfwa».⁷ Någon preskription av ägares rätt att från godtroende mot vederbörlig betalning utfå *pant*, som av panthavare utan lov utsatts högre eller med andra villkor än den ursprungliga pantsättningen eller som någon utan att själv ha panträtt pantsatt hos annan förekom icke i förslaget (HB 6: 6 och 7).⁸

HB 1: 9 i 1826 års civillagförslag, vilken paragraf liksom motsvarande i 1815 års förslag handlar om försäljning av »det annan tillhörer», bibehöll det privilegierade godtrosvörvärvet å auktion, marknad e. d. och innehöll i övrigt regeln, att ägaren ägde återlösa sin egendom mot gäldande av »hwad derföre gifwet är», försåvitt icke godtroende förvärvare »innehaft godset öfwer år och dag» utan att ägaren hos honom framställt återlösningsanspråk.⁹ Pantreglerna innehålla i denna del inga sakliga förändringar i förhållande till 1815 års förslag.¹ Motiven till HB 1: 9 angiva, att lagrummet avsetts omfatta både det fall att egendomen är ägaren olovligen fränhänd och de situationer där han frivilligt lämnat den ifrån sig.² Beträffande preskription av lösningsrätten äro motiven en ordagrann upprepning av de till

⁴ Grönfors i SvJT 1948 s. 645.

⁵ LagCommiteens Förslag till Handels Balk (med Motiver; Stockholm 1815) s. 6.

⁶ Motiver till Handels Balken s. 26. Jfr s. 22 ff.

⁷ A. a. s. 15 och Motiver s. 54.

⁸ A. a. s. 32.

⁹ LagCommiteens Förslag till Allmän Civillag, (med Motiver; Stockholm 1826) s. 118.

¹ HB 6: 5 och 6; a. a. s. 129.

² Motiver s. 169. På s. 170 i motiven förklarar LagCommiteen, att den föreslagna regeln angående stulet gods står i överensstämmelse med 49 kap. 2 § missgärningsbalken i 1734 års lag. Detta lagrum tolkas här så, att den som förvärvat stulet gods är »saklös» i betydelsen fri från såväl straffansvar som skyldighet att utgiva godset därest han kan leda sitt fång till annan i den ordning lagen anvisar.

1815 års förslag fogade uttalandena.³ Den viktigaste sakliga ändringen i förhållande till 1815 års förslag är att tvesalufallet 1826 utbrutits och helt undantagits från lösningsrätt (HB 1: 8).⁴ Regeln om gåva av annans egendom (HB 2: 4) överensstämde med HB 2: 5 i 1815 års förslag; icke heller motiven innehålla några nyheter i denna del.⁵

Högsta domstolens yttrande över civillagförslaget innefattar vissa anmärkningar i förevarande delar. Beträffande tvesaluregeln i HB 1: 8 nöjde man sig med att föreslå ett tillägg av innebörd, att när ingendera köparen fått godset i handom, den som först köpte skulle äga företräde. I fråga om godtrosvörvärv av annans egendom (HB 1: 9) intog domstolens majoritet (sex ledamöter, inklusive justitiestatsministern) däremot den radikala ståndpunkten, att godtroende förvärvare »alltid måste vara berättigad att behålla det gods han i handom fått». Som motiv angavs, att ägarens lösningsrätt skulle medföra mycken osäkerhet i äganderätten och ofta tillskynda köpare förlust. En ledamot var skiljaktig och föredrog LagCommiteens förslag.⁶ Beträffande gåva (HB 2: 4) ville samma majoritet införa obetingat godtrosvörvärv vid gåva som förknippats med något åläggande för gåvotagaren.⁷ De av LagCommiteen föreslagna pantreglerna lämnades utan erinran.

I de anmärkningar till civillagförslaget som presidenten i Göta hovrätt jämte två av hovrättens ledamöter utarbetade föreslogs HB 1: 9 erhålla ändrad lydelse i flera hänseenden. För godtrosvörvärv i allmänhet bibehölls den i 1826 års förslag införda preskriptionsfristen för lösenrätten av år och dag, men fristen föreslogs börja löpa då »egendomen i köp geck». Vid förvärv å öppen auktion, å allmänna försäljningsställen, i öppna salubodar, i »handlandes magaziner» eller å marknader skulle ägaren över huvud taget icke äga lösenrätt, försåvitt han icke kunde styrka, att egendomen frånhänts honom genom stöld. I sistnämnda fall hade ägaren likaledes att iakttaga ettårsfristen. Som motivering för den föreslagna ändringen beträffande preskriptionsfristens utgångspunkt anfördes, att en vara ofta kunde gå i handel och först efter längre tids förlopp komma att stanna i en köpares hand så länge som ett år, varigenom »klandertiden» stundom skulle kunna bli ganska lång och mer utvidgad än som överensstämde med lagens mening. Ändringsförslaget till ägarens favör beträffande tjuvgods motiverades med billighetsskäl samt med en hänvisning till då gällande regel i 49: 2 missgärningsbalken, vilken förklarades avse blott den situationen att ägaren yrkade godsets återfående *utan lösen*, och till HB 11: 4.⁸ Beträffande gå-

³ Motiver s. 171.

⁴ A. a. s. 118; jfr Motiver s. 169. Enligt LagCommiteens protokoll (den 26 nov. 1825) synes ändringen icke ha väckt någon diskussion. Bihang N:o 1 s. 45.

⁵ A. a. s. 121; Motiver s. 176.

⁶ Högste Domstolens Protocol vid Granskningen af Förslaget till Allmän Civil-Lag (Stockholm 1836) s. 136 f.

⁷ A. a. s. 139.

⁸ Anmärkningar wid Förslaget till allmän Civillag författade wid den af Kongl. Maj:t i nåder Presidenten uti Kongl. Götha Hofrätt anbefallde granskning av berörde förslag (Stockholm 1827) s. 47.

va och pantsättning gjordes ingen anmärkning till LagCommiteens förslag.

Även presidenten i hovrätten över Skåne och Blekinge avgav anmärkningar till civillagförslaget. Beträffande tvesalufallet föreslogs i dessa ett förtydligande tillägg om den förste köparens företräde, då den senare köparen låtit godset kvarbli hos säljaren.⁹ I HB 1: 9 föreslogs *dels* en generell regel om godtrosvärfvärv med lösningsrätt för ägaren under en frist av år och dag räknat från det köparen fick godset i sin besittning, *dels* en undantagsregel till förmån för godtroende förvärfvare som gjort sitt fång å auktion e. d. — i dessa fall skulle ej lösenrätten bestå — *dels slutligen* en undantagsregel, avseende alla godtrosvärfvärv, till förmån för den vars gods blivit honom genom olovligt tillgrepp frånhänt; denne skulle äga återtaga godset utan lösen, »hvar det finnes».¹ Till stöd för den radikala vindikationsrätt av stulet gods som här förordas, anföres, förutom vissa rättspolitiska motiv och synpunkter på svårigheterna för rätter ägare att styrka tredje mans onda tro, 49 kap. 2 § missgärningsbalken, beträffande vilket lagrum framställes tolkningen att den som i god tro förvärfvat stulet gods och kan leda sitt fång ifrån sig, blir »saklös» i betydelsen »straffri» men däremot alltjämt är skyldig att utan lösen återställa godset.² Märkligt nog ålades i Skånska hovrättens förslag ägaren till olovligen bortgivet gods (HB 2: 4) skyldighet att betala lösen till gåvotagaren utom i fall av olovligt tillgrepp. Inlösningsrätten skulle utövas inom år och dag sedan gåvan skett. I motiven hänvisas till de synpunkter som anförts beträffande HB 1: 9.³ Även i fråga om pantsättning (HB 6: 6) ville Skånska hovrätten införa obetingad vindikationsrätt till stulet gods.^{4 5}

Den 1838 tryckta andra upplagan av LagCommiteens civillagförslag innehöll inga ändringar i hithörande frågor.

Sedan riksdagen 1834 hemställt, att en tablå över förslaget, avsedd att underlätta jämförelse med då gällande bestämmelser, måtte utarbetas, tillsattes följande år den s. k. tablåkommittén. Två tablåer utgavos, men ingendera innehåller någon anmärkning i de här berörda frågorna.⁶

År 1850 utkom den fem år tidigare tillsatta lagberedningens förslag till handelsbalk, som emellertid aldrig kom att föreläggas riksdagen.⁷ Till stora delar bibehölls reglerna från 1826 års förslag i huvudsak oförändrade. Så är fallet med tvesaluregeln, i det senare förslaget upptagen såsom HB 1: 17, därvid emellertid tillagts, att senare köpare för att vinna företräde måste

⁹ Anmärkningar wid Förslaget till allmän Civillag författade wid den af Kongl. Maj:t i nåder Presidenten uti Kongl. Hofrätten öfver Skåne och Blekinge anbefalldes granskning af berörde förslag (Stockholm 1827) s. 29 och 111.

¹ A. a. s. 29.

² A. a. s. 111 ff.

³ A. a. s. 29 f., s. 113 f.

⁴ A. a. s. 31, s. 115.

⁵ Från Svea hovrätt, som jämväl anbefallts inkomma med utlåtande, avgavs aldrig något yttrande. Se Marks von Würtemberg i Minnesskrift ägnad 1734 års lag I s. 167.

⁶ Marks von Würtemberg a. a. s. 175 f.

⁷ Marks von Würtemberg a. a. s. 185, 187 ff.

ha varit i god tro vid besittningstagandet. För tydlighetens skull tillades även, att där godset kvarblivit i säljarens besittning, tidigare köpare ägde företräde.⁸ I fråga om försäljning av gods som annan tillhörer föreslogos två nya paragrafer (HB 1: 18 och 19) av följande lydelse:

»18 §. Säljer någon eljest det annan tillhörer; ware köpet ogildt. Har köparen på god tro fått godset i handom; ware då ej skyldig det till ägaren afstå, der ej denna betalar hwad derföre gifwet är: har år och dag förflutit sedan godset kom i köparens hand, utan att ägaren innan den tid anmält sig att det lösa hos den, som det i handom hafwer; då må denna godset behålla. Köper någon gods å offentlig eller öppen auktion, å marknad, torg eller annat allmänt försäljningsställe, eller i salubod eller handelsmagasin, der dylikt gods wanligen säljes; äge rätt att det gods behålla, der han det på god tro i handom fått.

19 §. Har gods, som blifwit såldt af annan, än rätta ägaren, kommit ur dennas hand genom ofofligt tillgrepp; då äge han det utan lösen återfå hos den, som det innehafwer. Har denna på god tro fått godset i handom, och afstår han det ej godwilligt, göre ägaren sin rätt mot honom gällande, genom stämning inom tre år sedan godset tillgreps. Är det såldt å offentlig eller öppen auktion, å marknad, torg eller annat allmänt försäljningsställe, eller i salubod eller handelsmagasin, der dylikt gods wanligen säljes; hafwe den, som godset på god tro i handom fått, rätt att det behålla, der ej ägaren, inom tid som nu sagd är, hos honom anmäler sig att det lösa och betalar hwad han för godset gifwit.»

I motiven förklaras, att den i 18 § stadgade ettårspreskriptionen skulle börja löpa från första köpet utan avseende på efterföljande överlåtelse. Beträffande de privilegierade auktionsköpen o. d. har tillagts, att »dylikt gods då wanligen skall å nämnda ställen försäljas». Det viktigaste avsteget från 1826 års förslag, den i 19 § införda vindikationsrätten till stulet gods, motiveras dels med en hänvisning till hovrätternas anmärkningar dels med ett åberopande av »den allmänna säkerheten och äganderättens helgd». Någon närmare motivering för valet av tre år som preskriptionstid lämnas icke: den godtroende förvärvaren, heter det blott, bör ej »under en alltför lång tid» vara utsatt för ägarens återvinningstalan.⁹ Regeln om godtroförvärv av bortgiven egendom — HB 2: 4 i både 1826 och 1850 års förslag — är i sak oförändrad.¹ I pantreglerna gjordes ej annan ändring än att godtroende panthavare måste utan lösen vika för bestulen ägare (HB 6: 6; regel om utsättande av pant till annan borgenär i HB 6: 5).²

I fråga om tvesala liksom de konfliktfall som regleras i HB 11: 4 och 12: 4 kan man knappast tala om någon mer ingripande historisk utveckling efter 1800-talets mitt. Vad därefter förekommit i praxis kan sägas höra till framställningen av gällande rätt och skall beröras i vederbörligt sammanhang i det följande.

Däremot var frågan om möjligheten att vindicera tjuvgods ännu vid mit-

⁸ (Lagberedningens) Förslag till Handels-Balk och Utsöknings-Balk m. m. (Stockholm 1850) s. 7 samt Nya Motiver s. 8 f.

⁹ A. a. s. 4; Nya Motiver s. 9 f.

¹ A. a. s. 7; Nya Motiver s. 11 f.

² A. a. s. 18; Nya Motiver s. 25.

ten av 1800-talet olöst i praxis. Ett i doktrinen livligt diskuterat fall — vilket betecknats som det första belagda exemplet på ett otvetydigt anammande av regeln om godtrosförvärv av stulet gods³ — nämligen Högsta domstolens avgörande den 30 augusti 1833,⁴ torde främst få anses illustrera rättstillämpningen med avseende på deponerat gods. En person (A) hade från dödsboet efter sin fader å auktion inropat ett par oxar, som han emellertid ej genast medförde utan kvarlämnade hos sin mor (B), vilken sedermera utan ägarens tillstånd pantsatte djuren till C. Den sistnämnde befanns vara i god tro, och A:s vindikationstalan mot honom ogillades. I domslutet återopades visserligen grunderna för den omtvistade regeln i 49 kap. 2 § missgärningsbalken, men härjämte anfördes även HB 11:4 till stöd för utgången. Även om det i och för sig mest intresseväckande i domen får anses vara användningen av det straffrättsliga stadgandet, torde tvisten böra hänföras till de fall, där egendomen av ägaren anförtrotts den disponerande. Under alla förhållanden torde avgörandet, som Benckert framhållit,⁵ knappast ha inneburit något slutligt ställningstagande till frågan, om *lösningsrätt* föreläge mot godtroende förvärvare av tjuvgods — någon lösen hade icke erbjudits i målet. Senare forskning har givit vid handen, att Högsta domstolen redan år 1822 avgjort ett mål, däri rätter ägare tillerkändes godset allenast mot lösen till den redlige förvärvaren.⁶ Avgörande för framtida praxis blevo emellertid tvenne domar av Högsta domstolen från åren 1854 och 1855, vilka båda avsågo tvister mellan rätt ägare och redlig förvärvare, som å marknad köpt stulna hästar.⁷ I bägge fallen ålades ägaren att utgiva lösen för att återfå det stulna, och i det ena fallet förklarades 49 kap. 2 § missgärningsbalken vara tillämplig endast på ond- troende förvärvare. Som Björling framhållit, rådde åtminstone inom doktrinen men även bland praktiskt verksamma jurister under hela 1800-talet betydande ovisshet beträffande möjligheten att göra exstinktiva godtrosförvärv av tjuvgods;⁸ praxis har emellertid konsekvent följt den av Högsta domstolen i 1854 och 1855 års fall anvisade vägen. Den fortsatta utvecklingen kan därför lämpligast studeras i det följande avsnittet om gällande rätt.

³ Se Benckert s. 141.

⁴ Schmidt Jur. Arkiv IV s. 133.

⁵ Benckert a. st.

⁶ Wedberg i SvJT 1939 s. 804 f.

⁷ Schmidt Jur. Arkiv XXVII s. 284 och Backman Ny lagsamling VIII s. 219.

⁸ Björling s. 15 ff. Björling ansåg ännu 1896, att något klagörande prejudikat icke funnes.

II. ÖVERSIKT ÖVER REGLER OM GODTROSFÖR- VÄRV I GÄLLANDE SVENSK RÄTT

Utredningen skall nu övergå till att lämna en redogörelse för gällande svensk rätt. Såsom i inledningen angivits lägges därvid tonvikten särskilt vid rättspraxis.

Rörande dispositionen av framställningen i detta avsnitt må nämnas följande. Det har redan i inledningen framhållits att det centrala fallet på förevarande område är det att den handlande (B) uppträder som *ägare* av egendom, som i själva verket tillhör annan person (A), samt med äganderätt överlåter denna till en tredje person (C). Med utgångspunkt från denna typsituation företages i *kap. 1* en genomgång av de viktigare av de olika fall av kompetensbrist som här kunna komma i fråga, såsom disposition över anförtrott gods, stulen egendom etc. I *kap. 2* behandlas här efter allmänna villkor för exstinktiva förvärv. Nämnas må här först att i detta kapitel upptages dels (under avsnitt B) frågan i vad mån annat än äganderätt kan förvärvas exstinktivt, dels ock spörsmålet i vad mån ett godtrosförvärv kan ske från annan än den som uppträder som ägare; detta ämne diskuteras vid behandlingen av godtrosrekvisitet, närmare bestämt den goda trons objekt (avsnitt E 1). I övrigt genomgås i förevarande kapitel de olika rekvisiten och kraven i övrigt för godtrosförvärv såsom egendomens beskaffenhet, besittning, tradition m. m. Vidare redogöres bl. a. för den rätt att lösa egendomen åter som enligt gällande rätt tillkommer rätt ägare. Slutligen upptagas ock vissa spörsmål, som aktualiseras, då något godtrosförvärv icke skett, utan rätte ägaren är berättigad att vindicera egendomen.

I *kap. 3* avhandlas vissa speciella fall. Det är här fråga om situationer, som delvis höra hemma i den tidigare framställningen men delvis — på sätt antytts ovan i inledningen — falla utanför området för vad som betraktas som exstinktiva förvärv. Det gäller fall, som kännetecknas av att den handlande, B, är eller föreger sig vara förmyndare, fullmäktig eller ställföreträdare för juridisk person eller slutligen kommissionär. Det har synts vara av intresse att för vardera av dessa fall helt kortfattat i jämförande och avgränsande syfte beröra några tänkbara typer av konfliktsituationer.

Kap. 1.

OLIKA FALL AV KOMPETENSBRIST
VID DISPOSITIONER AV FÖREGIVEN ÄGARE

I förevarande kapitel skall, såsom tidigare angivits, företagas en genomgång av olika fall av kompetensbrist med utgångspunkt från att den disponerande (B) uppträder som ägare samt jämväl med äganderätt överlåter A:s egendom till C. Först (avsnitt A) upptagas olika fall där den disponerande B genom en frivillig åtgärd från A:s sida kommit i besittning av egendomen. Ett av de viktigaste hithörande fallen har dock utskilts till särskild behandling (avsnitt B), nämligen olovligt disponerande över egendom som sålts med äganderättsförbehåll. I de följande avsnitten behandlas tvesalufallet (avsnitt C), disponerande över egendom, som åtkommit genom ogiltigt fäng (avsnitt D) samt disponerande över stulen egendom (avsnitt E).

A. Anförtrott gods

HB 11:4 och 12:4 äro naturligtvis i första hand tillämpliga på de situationer som däri direkt omnämnas, d. v. s. då den disponerande (B) fått egendomen i sin besittning såsom *lån* eller *deposition*.

Det synes emellertid härutöver generellt kunna betecknas såsom svensk rätts nuvarande ståndpunkt att stadgandena i HB 11:4 och 12:4 äro att tillämpa analogt på samtliga fall, i vilka egendom frivilligt anförtrotts åt annan och kommit i hans besittning,¹ försåvitt icke andra godtrosregler gälla för den speciella situation som är i fråga; att principen om godtrosvärv också är att utsträcka till andra fall än dem som kunna karakteriseras som anförtroende skall framgå av den följande framställningen. Betydande är för övrigt, att avgöranden i praxis, som beröra frågan huruvida reglerna om godtrosvärv *överhuvudtaget äro tillämpliga* i en viss situation, knappast förekomma. De avgöranden som finnas gälla väsentligen spörsmål om det ena eller andra rekvisitet — främst godtroskravet — varit uppfyllt eller icke.

En mer fullständig uppräknig av alla de situationer utöver de i HB 11:4 och 12:4 direkt angivna, där ifrågavarande lagregler kunna bli av betydelse, torde med hänsyn till det anförda knappast vara möjlig och ej heller äga något större intresse. Några viktigare typfall må emellertid nämnas.

Nära likställda med deposition och lån äro de fall, då den olovligen disponerande innehar egendomen såsom *pant* eller på grund av *legoavtal*.

¹ Björling s. 143; Benckert s. 131 ff., 229 ff.

Från praxis kunna anföras *NJA 1930 s. 134* och *NJA 1937 s. 546*, där värdehandlingar pantsatts hos den disponerande, samt *NJA 1908 not. A nr 169* och *NJA 1952 s. 256*, där denne innehade lösören till följd av legoavtal.

Rättsfallen, som gällde frågor huruvida olika rekvisit för godtrosvärv vore för handen, skola i den mån de äro av intresse bli föremål för närmare omnämnande i vederbörligt sammanhang i det följande.

I likhet med olovligt disponerande över pantsatt egendom behandlas även fall, där den disponerande (B) visserligen förvärvat egendomen av A men fråga är om *säkerhetsöverlåtelse* och B sålunda är skyldig att återställa egendomen vid fordringens betalande; han överlåter den emellertid till C.²

I samband med legoavtalsfallet, d. v. s. att den disponerande innehar egendom med nyttjanderätt, må beröras vissa successionsrättsliga situationer.

I ÄB 12: 2—9 ges bestämmelser om det fall att någon *genom testamente erhållit nyttjanderätt* till egendom, vartill äganderätten tillfaller annan. Enligt 4 § är nyttjanderättshavaren berättigad att avyttra lösöre, som ej har särskilt värde för ägaren; annan lös egendom får ej av nyttjanderättshavaren avyttras annat än med ägarens eller rättens medgivande. Såsom i förarbetena uttalas bli vid nyttjanderättshavarens överträdelse av överlåtelsebestämmelserna allmänna regler om godtrosvärv — sålunda HB 11: 4 och 12: 4 — tillämpliga; detta synes avsett att gälla även då nyttjanderättshavaren uppträder såsom sådan samt föryttrar egendom av väsentligt värde för ägaren men förvärvaren är i god tro på denna punkt.³

Nära det nu behandlade fallet av testamentarisk nyttjanderätt stå de fall där egendomen enligt testamente (eller gåva) skall tillfalla flera personer efter varandra, sålunda fideikommiss och andra successiva legat, där varje rättsinnehavares rätt plägar att betecknas som äganderätt; denna är emellertid begränsad av den efterföljande berättigades rätt.⁴ Det torde här vara klart, att om fideikommisset eller legatet avser lösöre samt innehavaren olovligen överlåter egendomen till godtroende, allmänna regler om godtrosvärv enligt HB 11: 4 och 12: 4 äro tillämpliga. Från praxis må hänvisas till *NJA 1932 s. 341*.⁵

Reglerna i HB 11: 4 och 12: 4 lära vidare bli tillämpliga även i det fall att *make* olovligen disponerar över *andra makens giftorättsgods eller enskilda egendom*. Med hänsyn till grundsatsen, att makar under äktenskapet behålla en allenast i bestämda hänseenden inskränkt äganderätt till sin egendom, synes det övervägande sannolikt att make i nu avsedda hänse-

² Karlgren s. 121 f.

³ Se härom nedan kap. 2, avsnitt E 1 (s. 93). — Beträffande det fall att det är *ägaren* som olovligen överlåter den med nyttjanderätt belastade egendomen, se nedan i avsnitt C.

⁴ Beträffande successiva legat se ÄB 12: 10. Angående avveckling av de perpetuella fideikommissen, se lag 6/12 1963.

⁵ Se vidare Tengwall Afhandling om fideicommiss (1790) s. 14, Nordling Ärvdabalken (1885) s. 279, Beckman i SvJT 1941 s. 375 och Svensk familjerättspraxis (1960) s. 224 f. ävensom Hessler Om stiftelser (1952) s. 101.

enden principiellt icke är annorlunda ställd än vilken utomstående som helst. En annan sak är att man i dessa fall lätt torde kunna komma att anlägga den bedömningen att den förfördelade maken (A) på ett eller annat sätt medverkat till att skapa en situation, där den disponerande (B) kan uppträda som om han vore berättigad till dispositionen.

Utanför de typiska godtrosförvärvens område faller den situation som avses med regeln i GB 6: 5, vilket lagrum innefattar förbud för make att utan andra makens samtycke avhända sig eller pantsätta sådana *egna* lösören, i vilka den andra maken har giftorätt och vilka ingå i det för makarnas gemensamma begagnande avsedda bohaget eller utgöra andra makens nödiga arbetsredskap eller äro avsedda för barnens personliga bruk. Stadgandet uppställer alltså — för att använda de i det föregående nyttjade beteckningarna för parterna — vissa villkor för B:s förfoganden över sin egendom.⁶ Avsevärt lindrigare förutsättningar stadgas här än de som gälla enligt allmänna godtrosförvärvsregler. Regeln i GB 6: 5 har givit upphov till vissa uttalanden såväl i äktenskapslagstiftningens förarbeten som i doktrinen, vilka belysa de exstinktiva förvärvens problem, främst godtrosrekvisitets utformning.⁷

Ett ytterligare fall som må nämnas i förevarande sammanhang är det att den disponerande, B, innehar egendomen under *samäganderätt* med annan. Principen i HB 11: 4 torde väl här i regel vara tillämplig, om B under föregivande att han är ägare till egendomen överlåter denna till C.

Detta fall torde i viss mån belysas av underrättsdomen i *NJA 1959 s. 466*. Här hade en fastighetsägare förfogat över ett slaggvarp, vilket var beläget på hans fastighet men vid laga skifte år 1855 undantagits såsom samfällighet för denna och en annan fastighet. Häradsrätten fann slaggvarpet vara lös egendom och tillämpade godtrosreglerna till förmån för den redlige förvärvaren; såvitt framgår av referatet ansågs förvärvaren ha trott, att den disponerande fastighetsägaren ensam var ägare till egendomen. Hovrätten och Högsta domstolen funno, att varpet, som var fast förenat med marken, utgjorde en beståndsdel av denna; genom att sålunda hänföra transaktionens objekt till fast egendom undantogs överrätterna slaggvarpet från godtrosreglernas tillämpningsområde.

Som senare kommer att ytterligare utvecklas, anses fast egendom enligt svensk rätt icke kunna göras till föremål för exstinktiva godtrosförvärv. Det är emellertid av intresse att konstatera, att häradsrätten funnit rättsförhållandet mellan den disponerande fastighetsägaren (B) och den andre delägaren i samfälligheten (A) — vilket väl närmast får betecknas såsom en form av samäganderätt⁸ — vara med hänsyn till möjligheten att göra godtrosförvärv från den ene samägaren likställt med de i HB 11: 4 och 12: 4 avsedda fallen. Det synes också sakligt rimligast, att delägares ställ-

⁶ Undén I s. 142.

⁷ Se *NJA II 1921 s. 76 ff.*; *Björling i SvJT 1933 s. 401 ff.* (i sht s. 416 f.); *Nial i SvJT 1936 s. 81 ff.* Jfr *Walin Kommentar till Ärvdabalken I (1963) s. 242.*

⁸ Enligt särskilt stadgande i 19 § 1904 års lag om samäganderätt äger denna icke tillämpning på »ägor, som vid skifte av jord blivit undantagna för delägarnes allmänna behov eller eljest äro samfällda för flera fastigheter, de där till någon del hava sina ägor genom skifte eller eljest åtskilda». Om man som häradsrätten betraktar slaggvarpet såsom *lös* egendom, bortfaller emellertid detta hinder mot uppfattningen, att egendomen är att betrakta såsom föremål för samäganderätt.

ning med avseende på den del av sådant samägt gods som han har i sin besittning vilken tillkommer annan, jämställes t. ex. med legotagares eller depositaries.

I det föregående har varit tal om det fall att förvärvaren (C) förvärvat äganderätt till egendomen *i dess helhet*. Det må slutligen anmärkas, att även en *samäganderättsandel* såsom sådan torde kunna bli föremål för godtrostförfärv, därvid dock torde krävas att besittningen till den samägda egendomen i dess helhet övergår till förvärvaren.⁹ Härtill blir tillfälle att något återkomma i kap. 2, avsnitt A 5 c (s. 71).

I en grupp av fall kan det vara åtminstone tveksamt, om icke gällande rätt tillhandahåller *mer långtgående möjligheter till godtrostförfärv* än som följer av HB 11:4 och 12:4, d. v. s. avstår från att upprätthålla alla de rekvisit, t. ex. i fråga om besittningsövergång till den godtroende förvärvaren, som normalt gälla vid exstinktiva förfärv. Så är händelsen exempelvis med sådana fall där egendomen av den disponerande innehaves till följd av *arbetsavtal* eller *bolagsavtal*. Om egendomen användes i strid mot arbetsavtalet eller bolagsavtalet, synes det icke uteslutet — ehuru några konkreta belägg för ett sådant antagande icke föreligga — att förvärvaren kan bli skyddad enligt reglerna om ställningsfullmakt eller kanske riktigare med stöd av en analogi från kommissionslagens 54 och 55 §§;¹ de för vanliga exstinktiva förfärv gällande reglerna om besittningstagande, lösningsrätt etc., skulle sålunda icke bli tillämpliga. (Kommissions- och fullmaktsregler beröras nedan i kap. 3, avsnitt B och C (s. 126 ff. och 123 ff.).)

Nämnas må i detta sammanhang också det fallet att en person tillträtt egendom såsom *arvinge efter dödförklarad* (ÄB 25 kap.). Befinnes sedermera den dödförklarade vara vid liv, skall egendom, som tillträtts på grund av dödförklaringen, återbäras. Om sådan egendom överlåtits, är dess nye innehavare återbäringsskyldig försåvitt han ej var i god tro, då han åtkom egendomen.²

Följande påpekanden må göras beträffande detta stadgande. Vad först angår den goda tro som kräves, torde den rimligtvis icke kunna omfatta annat än sådana förhållanden, som styrka eller antyda, att den dödförklarade i själva verket är i livet eller var i livet vid sådan tidpunkt, att den ifrågavarande egendomen rätteligen bort tillfalla annan än vederbörande förvärvares fångesman. Ehuru lagtexten använder uttrycket »överlåtits», ge motiven vid handen, att bestämmelsen är att tillämpa i fråga om alla fång som grundas på rättshandling av annat slag än förfogande för dödsfalls skull liksom beträffande upplåtelse av begränsade sakrätter, såsom

⁹ Undén I s. 143. Till stöd för den i texten återgivna ståndpunkten återoppar Undén rättsfallet *NJA 1913 not. B nr 341*, som avsåg andel i en hingst. Såvitt notisen utvisar, synas överrätterna här ha upprätthållit sedvanliga krav på god tro och besittningsövergång.

¹ Beträffande bolagsavtal se Nial Om handelsbolag och enkla bolag (1955) s. 430, jfr även s. 387.

² Se närmare förarbetena till 1933 års boutredningslag, från vilken dessa bestämmelser övertagits i allt väsentligt oförändrade; *NJA II 1933 s. 129 (s. 618 ff.)*.

panträtt. Det skall vidare framhållas, att lagstiftaren uppenbarligen icke avsett att kräva besittningsövergång för godtrosskyddets inträde. Uttrycken »överlåta» och »åtkomma» torde vara valda för att undvika en sådan tolkning. Bestämmelsen om »återbäring» torde icke strida mot den nu framställda uppfattningen.³

B. Äganderättsförbehåll

Till särskild behandling skall härefter upptagas den typ av hithörande rättskonflikter som för närvarande torde ha den största praktiska och ekonomiska betydelsen — förvärv av gods, som sålts med äganderättsförbehåll, från köpare som icke fullgjort sina förpliktelser enligt avbetalningskontraktet.

I och för sig torde det knappast vara ägnat att förvåna, att rättstvister särskilt lätt uppkomma på detta område. Utifrån den svenska rättens allmänna sakrättsliga principer ter sig möjligheten att genom äganderättsförbehåll tillförsäkra sig en gentemot tredje man verksam rätt i försålda lösören såsom ett utpräglat undantag; för en dylik säkerhetsrätts giltighet fordras eljest konsekvent, att godset finnes i den berättigades besittning.¹ Det är med andra ord icke möjligheten att genom godtrosförvärv utsläcka äganderättsförbehåll som är anmärkningsvärd utan fastmer det förhållandet att dylikt förbehåll överhuvudtaget erkännes.

Ett jämförelsevis stort antal tvister angående godtrosförvärv av avbetalningsgods ha förekommit i praxis. Under rådande ekonomiska och samhällsliga förhållanden — här må erinras om den synnerligen omfattande avbetalningshandeln med bilar och liknande dyrbara föremål — torde också köp av detta slag erbjuda den lättaste och mest frestande möjligheten för en oredlig person att utan vare sig större kostnader eller de risker som äro förknippade med tillgrepp komma över gods, som sedan kan avyttras konstant.

Den svenska rättens huvudregel om verkan av äganderättsförbehåll i fråga om gods, som sålts på avbetalning, torde i och för sig vara klar: under förutsättning att förbehållet träffats innan godset övergick i köparens besittning är det »sakrättsligt gällande». Säljarens rätt är sålunda skyddad i köparens konkurs och gentemot hans utmätningssökande borgenärer² samt likaså — i samma utsträckning som eljest egendom vartill annan har äganderätt — mot hans singularsuccessorer (i. ex. någon till vilken egendomen sålts vidare). Det torde i detta sammanhang icke vara erforderligt att när-

³ NJA II 1933 s. 622. Jfr Undén I s. 147 not 243. — Beträffande de i stadgandet förekommande bestämmelserna om ersättning för kostnader å godset och beträffande avkastning därav, se nedan kap. 2, avsnitt G 1 (s. 111 f.).

¹ Jfr förarbetenas något begreppsjuridiska förklaring till äganderättsförbehålls godtagande, återgiven i NJA II 1915 s. 304 f.

² Undén I s. 102; Eklund—Nordström s. 30 ff. Om gällande rätt före 1915 års lag se NJA II 1915 s. 304.

mare ingå på frågan om vilka slag av egendom som kunna göras till föremål för äganderättsförbehåll; enligt uttryckligt stadgande i 1 § första st. AvbetL äro lagens bestämmelser i allt fall tillämpliga å »lösören», d. v. s. just den typ av lös egendom, som — enligt vad närmare skall utvecklas i det följande — är av beskaffenhet att kunna göras till föremål för godtrosvörvärv av det slag varom nu är fråga. Det förtjänar emellertid påpekas, att värdepapper, som i och för sig kunna vara föremål för exstinktiva förvärv i god tro, *icke* omfattas av AvbetL. Detta innebär givetvis icke, att ett giltigt äganderättsförbehåll ej kan uppställas med avseende på värdepapper. Så torde i själva verket vara fallet.³ Frågan om giltigheten av äganderättsförbehåll rörande värdepapper torde emellertid vara av mycket ringa praktisk betydelse.⁴

Lagen om avbetalningsköp gäller ju icke blott avtal, där säljaren uttryckligen förbehållit sig äganderätt till godset — liksom avtal som betecknats som hyresavtal e. d. — utan också det fall där säljaren blott tillförsäkrats rätt att återtaga godset, om köparen ej fullgör sina förpliktelser.⁵ Huruvida även ett dylikt förbehåll helt eller i vissa avseenden har sakrättslig verkan, är en fråga, om vilken enighet icke råder bland de författare, som behandlat ämnet.⁶ Spörsmålet måste här lämnas åsido.

Förutom det »sakrättsliga skydd» som enligt vad ovan anförts tillerkänts säljare, som uppställt äganderättsförbehåll, tillkomma även straffrättsliga sanktioner. Den som utan säljarens medgivande avhänder sig gods, som han köpt på avbetalning och med äganderättsförbehåll, gör sig förfallen till ansvar för olovligt förfogande (SL 22: 4; BrB 10: 4), vilket brott emellertid icke är föremål för allmänt åtal försåvitt icke statsåklagare funnit åtal vara ur allmän synpunkt påkallat (SL 22: 10 andra st.; BrB 10: 10 andra st., i vilken sistnämnda bestämmelse för allmänt åtal kräves att detta »av särskilda skäl» finnes påkallat ur allmän synpunkt).

Äganderättsförbehåll är naturligtvis underkastat samma begränsningar i skyddet mot tredje man som gäller i fråga om äganderätt i övrigt, t. ex. beträffande egendom som till följd av lån eller lega disponeras av annan än ägaren. Såvitt nu är av intresse gälla sålunda även här reglerna om exstinktiva godtrosvörvärv.⁷ Om köparen B obehörigen säljer egendomen till C, förlorar A sin äganderätt, förutsatt att de i det följande närmare berörda vanliga rekvisiten för godtrosvörvärv, såsom god tro och besittningstagande hos C, äro uppfyllda; A får endast rätt att mot lösen återtaga egendomen.

I vissa situationer tillerkännes äganderättsförbehåll icke sakrättslig ver-

³ Undén I s. 128; NJA II 1915 s. 308 f.

⁴ Jfr Eklund—Nordström s. 19 not 1.

⁵ NJA II 1915 s. 306. Jfr Undén I s. 107.

⁶ Eklund—Nordström s. 21 (med not 1 och däri intagna hänvisningar) samt Almén—Eklund Köplagen § 28 vid not 126 samt noten.

⁷ Eklund—Nordström s. 24; Undén I s. 107. Enahanda regel synes gälla i tysk, schweizisk och fransk rätt; Schmidt Om ägareförbehåll och avbetalningsköp (1938) s. 62, 69, 71 f.

kan. Någon uttömmande redogörelse för dessa fall skall här icke ges. Ett fall är det att den sålda egendomen såsom tillbehör förenats med fast egendom; detta beröres nedan i kap. 2, avsnitt A 2 (s. 59 ff.). Även då fråga är om tillbehör till lös egendom underkännes i viss utsträckning äganderättsförbehåll.⁸

Ett ytterligare fall,⁹ där det torde vara klart att äganderättsförbehåll icke godtages, är det att det är förutsatt att den sålda egendomen skall av köparen vidare säljas. Detta fall torde i danskt rättsspråk benämnas kreditkonsignation (i svenskt rättsspråk synes med konsignation närmast avses detsamma som försäljningskommission).¹ Ett dylikt avtal blir sålunda trots äganderättsförbehållet likställt med en vanlig försäljning i fast räkning (utan något förbehåll). Anmärkas må i detta sammanhang att man icke kan nå sakrättsligt skydd för säljaren genom att i stället för att intaga ett äganderättsförbehåll utge rättsförhållandet för att vara kommission. Här är ju kommittenten, A, skyddad mot kommissionärens, B, borgenärer; vad angår skydd mot en C som är B:s singulärsuccessor gäller dock för C förmånligare regler än som följer av HB 11:4 enligt de särskilda bestämmelserna i kommissionslagen 54 och 55 §§, se närmare nedan kap. 3, avsnitt C (s. 126 ff.). Ämnet berördes något i AvbetL:s förarbeten, där kommitterade hänvisa till motiven till 53 § 1912 års kommissionslagförslag (numera 1914 års lag om kommission m. m.): »I motiven till 53 § av det år 1912 avgivna förslaget till lagstiftning i detta ämne har kommittén emellertid framhållit, att den, som i själva verket har för avsikt att sälja en vara i fast räkning, icke kan bereda sig något företräde framför köparens övriga borgenärer därigenom att han betecknar mellanhavandet med denne såsom kommission. Liknande synpunkter göra sig gällande, när någon under form av avbetalningsköp säljer ett föremål, men omständigheterna utvisa, att han icke haft för avsikt att betaga köparen rätten att fritt förfoga över detsamma utan allenast att bereda sig möjlighet att återtaga föremålet för den händelse köparen skulle komma på obestånd, innan han gjort bruk av denna rätt».² Den viktigaste skillnaden mellan försäljningskommission och försäljning i fast räkning — med eller utan äganderättsförbehåll — torde ligga i de båda transaktionernas realekonomiska innebörd: i det förra fallet bär kommittenten den affärsmässiga risken och kommissionären kan återsända osålda varor, vid avtal av den senare typen föreligger icke någon sådan returrätt.³

Underkännandet av äganderättsförbehåll i nu berörd situation liksom vid infogande i fastighet etc. betyder ju att sakrättsligt skydd för säljaren A

⁸ Se t. ex. *NJA* 1942 s. 195, 1955 s. 1, 1960 s. 9.

⁹ Se vidare Schmidt a. a. samt Almén—Eklund Köplagen § 28 anm. 129 och Eklund—Nordström s. 24 ff., 27 f.

¹ Jfr Schmidt a. a. s. 205.

² *NJA* II 1915 s. 305. Om hithörande spörsmål, se Olsson och Portin i *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 1960 s. 3 ff., 277 ff.

³ Överensstämmande Olsson a. a. s. 4.

gentemot B:s borgenärer icke kan nås. Det återstår att beröra den i nu förevarande sammanhang betydelsefullare frågan, huruvida dessa förbehåll också sakna all verkan mot singularsuccessor till B, d. v. s. en person, C, som förvärvat egendomen från B.

Dessförinnan må emellertid fastslås, att dessa förbehåll ha verkan åtminstone såtillvida som de bli gällande avtalsparterna emellan, sålunda mellan A och B. Så är utan tvivel fallet vid infogande i fastighet, och det gäller sannolikt även vid infogande i annan egendom; undantag får väl göras för fall, där borttagandet icke kan ske utan förstörelse av egendomen.⁴ I den härovan berörda situationen att äganderättsförbehållet icke får sakrättslig verkan därför att det är fråga om egendom som skall vidare-säljas, torde få antagas, att förbehållet parterna emellan har den verkan att det fungerar såsom hävningsförbehåll enligt 28 § 2 st. köplagen med på-följd att säljaren kan återtaga egendomen i den mån den finnes kvar hos köparen.⁵

Den i fråga om singularsuccessor C aktuella frågan blir då närmast, huruvida äganderättsförbehållet kan göras gällande av A gentemot C, därest denne vid sitt förvärv är i *ond tro* rörande förbehållet. I detta sammanhang skulle kunna hänvisas till några fall i rättspraxis, där en »blott obligatorisk» rättighet skyddats mot ondtröende förvärvare av egendomen; det gällde här panträtt, som icke fullbordats genom besittningstagande.⁶ Frågan hur långt denna grundsats sträcker sig är emellertid för svensk rätts del ganska oklar.⁷ Måhända är att antaga, att *ond tro* har betydelse blott i sådana fall då den rättighet om vars respekterande fråga är enligt den gällande rätten *kan* bli sakrättsligt skyddad i full utsträckning, ehuru sålunda i det föreliggande fallet alla rekvisit härför ännu icke blivit uppfyllda. Ett visst stöd i rättspraxis för en dylik gränsdragning finnes nog; det skulle emellertid föra för långt att gå närmare in på detta spörsmål.⁸

Vad härnäst beträffar rättsfallen rörande olovliga dispositioner av avbetalningsköpare hänföra sig de allra flesta till tvister om försäljning av motorfordon. I dessa avgöranden knyter sig det huvudsakliga intresset till frågan vilken grad av aktsamhet som kan krävas av en köpare för att godtrosrekvisitet skall anses uppfyllt. Den närmare redogörelsen för dessa rättsfall skall därför anstå till det följande kapitel, som avser godtrosrekvisitets

⁴ Se nedan kap. 2, avsnitt A 2 (s. 61) ävensom *NJA* 1942 s. 195 och 1960 s. 9; jfr Karl-gren i SvJT 1944 s. 401 f.

⁵ Se Schmidt a. a. s. 215; jfr ovan s. 33 vid not 6.

⁶ *NJA* 1924 s. 329, 1925 s. 80, 1940 s. 297.

⁷ Jfr Karl-gren s. 122 med not 85 samt s. förf. i SvJT 1956 s. 250.

⁸ Se *NJA* 1949 s. 645, särskilt justitierådet Karl-grens yttrande, samt vad just angår en av de här ifrågavarande typerna av äganderättsförbehåll, *NJA* 1960 s. 9, där den ondtröende C var en person som ur förevarande synpunkt torde kunna jämföras med singularsuccessor, nämligen avbetalningssäljare av huvudsaken, som gjorde gällande sin återtagningsrätt beträffande denna med däri infogad, av A med äganderättsförbehåll till B försäld bisak. Talan av A mot C ogillades, när A icke med stöd av sitt äganderättsförbehåll kunde hävda någon mot envar gällande rätt till bisaken.

utformning (kap. 2, avsnitt E 2, s. 96 ff.). I det följande lämnas endast en kortfattad översikt över tvisteläget i några viktigare fall.

NJA 1931 s. 741. Här hade en person, A, med äganderättsförbehåll sålt en bil till B; innan köpeskillingen tillfullo guldits, sålde B i sin tur bilen genom avbetalningsköp till X. Samtidigt överlät B sin rätt enligt avtalet med X till ett bolag, C, vilken överlåtelse särskilt godkändes av X i samband med att denne tog bilen i sin besittning. Sedermera tvangs X, som icke förmådde uppfylla sina betalningsförpliktelser mot bolaget, att återlämna bilen. Såväl X som C hade varit i god tro vid transaktionen med B. A ansågs endast mot betalning av lösen till C äga behålla bilen som av X lämnats i hans besittning.

NJA 1939 not. A nr 181 avsåg ett kylskåp, som av avbetalningsköpare förtrytats till tredje man. Då den senare ansågs ha ägt vetskap såväl om äganderättsförbehållet som om det förhållandet att köpeskillingen ej tillfullo guldits, förpliktades han att återlämna kylskåpet mot återfående av vad den ursprunglige köparen erlagt därför.

NJA 1942 s. 467. Här hade avbetalningsköparen B först olovligen sålt och överlämnat det ännu ej tillfullo betalda avbetalningsgodset — en bil — till C, som var i god tro. Härefter återköpte B bilen från C och återtog den i sin besittning, varpå han ånyo sålde och överlämnade den, denna gång till den ondtroende D. Den ursprunglige säljarens, A, vindikationstalan mot D bifölls.

I *NJA 1945 s. 523* sålde avbetalningsköparen, B, bilen till C, vilken ansågs ha bort misstänka, att bilen vore föremål för äganderättsförbehåll till förmån för säljaren, A, och att B icke tillfullo betalt köpeskillingen.

Rättsfallet *NJA 1948 s. 152* utgör ett exempel på verkan av s. k. kopplingsklausul, som numera, efter 1953 års ändringar i AvbetL, med visst undantag saknar verkan (8 § andra st. AvbetL). A hade till sin provisionsförsäljare, B, sålt en bil på avbetalning med förbehåll för A:s fortsatta äganderätt intill dess såväl gälden enligt köpekontraktet som B:s övriga förbindelser vore reglerade. B sålde bilen till C, därvid han underrättade denne om att han hade en skuld på bilen — vilken skuld C betalade — men däremot icke sade något om kopplingsklausulen. Överrätterna funno, att då C bort inse att bilen vore köpt på avbetalning, det hade ålegat C att förvissa sig om på vilka villkor B innehade bilen. A:s yrkande om att från C utfå ett belopp motsvarande bilens värde vid tiden för C:s förvärv bifölls.

NJA 1951 s. 305. Ett bilaktiebolag, C, hade av en för aktiebolagets folk ej närmare känd person, B, tillhandlat sig en jämförelsevis ny lastbil, vilken emellertid av B inköpts på avbetalning under äganderättsförbehåll från bilbolaget A och ej tillfullo betalats. Med hänsyn till förhållandena (varom mera nedan i avsnittet om godtrosrekvisitet) ansågs C av Högsta domstolens majoritet ej ha handlat med tillbörlig aktsamhet.

SvJT 1954 rf s. 37. En bilhandlare hade av en yngling tillbytt sig en föga begagnad motorcykel, som visade sig ha inköpts på avbetalning och vara föremål för äganderättsförbehåll. Med hänsyn till de förhållanden, som upplysts i målet, ansågs bilhandlaren ha varit i ond tro.

I *NJA 1961 not. C nr 239* ansågs, att en bilköpare måste anses ha uppfyllt godtrosrekvisitet då han vid köp av en begagnad bil — som sedermera visade sig graverad av äganderättsförbehåll — vidtagit vissa undersökningsåtgärder bl. a. hos det försäkringsbolag, som meddelat trafikförsäkring beträffande bilen. Vindikationstalan av avbetalningssäljaren ogillades.

NJA 1961 s. 567. A sålde till B en personbil mot likvid bl. a. i växlar samt med förbehåll om äganderätt för A intill dess B infriat alla förbindelser i samband

med affären. Innan skulden slutbetalts, inbytte B hos bilaktiebolaget C bilen mot en annan vagn. Trots att den av B från A förvärvade bilen var gammal och föga värdefull och trots att besiktningsinstrument och skattekvitto vid bytet företeddes av B, ansågs C med hänsyn till omständigheterna ej ha visat tillbörlig aktsamhet och förpliktades att utgiva skadestånd till A.

I fallet *NJA 1963 s. 58* hade B på avbetalning förvärvat en bil men sedermera avyttrat den till C innan köpeskillingen tillfullo betalts. A, som på grund av borgensåtagande infriat B:s skuld till säljaren och fått dennes rätt enligt avbetalningskontraktet å sig överlåten, yrkade av C att utfå det belopp han nödgats utge. I hovrätten ansågs C med hänsyn till omständigheterna — bl. a. anfördes att B och hennes make vore zigenare och sannolikt saknade fast bostad — ha åsidosatt tillbörlig aktsamhet. Prövningstillstånd lämnades icke.

I *NJA 1963 not. A nr 10* ansåg Högsta domstolens majoritet C, som förvärvat en ännu ej tillfullo betald bil från B, om vilken C visste att han drev rörelse med fast försäljningsställe i en närbelägen stad, icke ha gjort sig skyldig till oaktsamhet, då han nöjt sig med B:s uppgifter samt skriftlig försäkran att bilen ej vore köpt på avbetalning.

I *NJA 1963 s. 313*, slutligen, hade en avbetalningsköpare, B, medan säljarens (A) äganderätt jämlikt avbetalningskontraktet alltjämt bestod, sålt godset, en bil, till bilhandlaren C genom förmedling av bl. a. en för C känd försäljare, som till styrkande av B:s rätt att förfoga över bilen åberopade en av B avgiven skriftlig försäkran. Medan A:s talan med yrkande om skadestånd motsvarande A:s återstående fordran hos B ogillades av rådhusrätten under hänvisning till omständigheterna i målet, blev utgången den motsatta i hovrätten, vars dom fastställdes av Högsta domstolens majoritet (En ledamot fann att C icke förfarit oaktsamt).⁹

Utän att föregripa den följande framställningen av godtrosrekvisitets utformning i olika konkreta situationer skall här sammanfattningsvis påpekas, att de olägenheter som — med hänsyn till avbetalningshandelns i det föregående antydda spridning och ekonomiska betydelse — möjligen skulle kunna tänkas uppstå genom den svenska rättens radikala extinktionsregler i betydande omfattning synas ha motverkats av den stränghet med vilken domstolarna i hithörande mål upprätthållit godtroskravet.

C. Dubbeldisposition

Enligt HB 1:5 tillerkännes vid tvesala förste köparen rätten till saken. Såsom ovan i det historiska avsnittet utvecklats, anses denna bestämmelse emellertid tillämplig endast om ingen av köparna fått egendomen i sin besittning. Godtrosvärförvärf är möjligt för den senare köparen, om han fått besittningen. I nyssnämnda avsnitt har framhållits, att man i äldre tid ansåg äganderätten till lös egendom »övergå» omedelbart med köpeavtal om egendomen och att man med utgångspunkt från denna uppfattning jäm-

⁹ Här må hänvisas till artiklar i tidskriften *Motorbranschen* 1963 s. 570 f. samt 1964 s. 68 f. och 620 ff. — I detta sammanhang må nämnas rättsfallet *NJA 1958 s. 117*, som kommer att beröras närmare härnedan i samband med behandlingen av traditionskravet vid godtrosvärförvärf. Lösöre, som var belastat av äganderättsförbehåll, förvärvades där av godtroende genom s. k. lösörököp.

stälde en överlåtelse av samma gods till flera successiva förvärvare med disponerande över anförtrott gods. Enligt andra författare »övergår» äganderätten helt och fullt först genom traditionen, varför den senare köparens fång framstår såsom »ett gränsfall mellan derivativa och exstinktiva förvärv, eftersom situationen här är den, att den förste köparen allenast genom avtalet i allmänhet icke erhållit en fullgången äganderätt, och den senare köparen, som kommit i besittning av saken, kan sägas ha förvärvat äganderätten från den som fortfarande i åtskilliga hänseenden innehade en ägares rättsställning».¹

Uppenbarligen är det förfelat att på något sätt söka draga slutsatser rörande den senare förvärvarens ställning från en förment tidpunkt då äganderätten skulle »övergå». Vad som har intresse är allenast att söka utreda, vilken av köparna som under olika betingelser enligt gällande rätt vinner över den andre med avseende å rätten till saken. Sedan detta skett, kan man eventuellt konstatera, att *såttillvida* äganderätten »övergår» vid den eller den tidpunkten. Ej heller synes det ha någon mening att söka fastställa, huruvida man i fråga om den senare köparens fång har att göra med ett derivativt eller ett exstinktivt fång. Det förefaller lämpligt (jfr ovan) att man här använder den terminologien att eftersom den förste köparen — om ingen av de konkurrerande förvärvarna fått saken i sin besittning — äger företräde, men den senare köparen genom besittningstagande i förening med god tro kan åstadkomma en förändring härutinnan och »utsläcka» denna rätt, den senare köparens fång betecknas som ett exstinktivt sådant.

Vad nu anförts hindrar självfallet icke att den ovannämnda äldre uppfattningen rörande tidpunkten för äganderättens övergång och därav följande konsekvenser påverkat praxis vid rättsreglernas utformning. Klart är under alla förhållanden att den senare köparens rätt helt och hållet är att bedöma efter reglerna i HB 11: 4 och 12: 4. För att C, d. v. s. den senare förvärvaren, skall vara skyddad, fordras sålunda, att han i god tro fått egendomen i sin besittning; även lösningsbestämmelserna äro efter vad praxis utvisar tillämpliga.²

Det är ju tänkbart, men ingalunda säkert, att man på en eller flera punkter kommit till ett annat resultat, därest man icke låtit sig ledas av angivna teori rörande »äganderättens övergång». Frågeställningen skulle då måhända ha blivit följande: Vad som skiljer tvesalufallet från de fall av disponerande över anförtrodd egendom varom förut varit tal (liksom även från fallen av disponerande över stulen egendom) är uppenbarligen, att det är så att säga med utnyttjande av samma faktiska ägareposition som B disponerat både i förhållande till A och till C; även A härleder sin rätt till egendomen från B. När allt kommer omkring är det väl emellertid föga skäl att försätta den senare förvärvaren i en bättre ställning av nu angivna skäl, t. ex. låta honom få egendomen oberoende av god tro eller oberoende

¹ Jfr Undén I s. 119 f. samt 142.

² NJA 1932 s. 107.

av besittningstagande. Att man behandlar förvärvaren nr 2 i tvesalufallet på alldeles samma sätt som förvärvaren (C) vid dispositioner över anförtrött (eller stulet) gods synes därför vara en även vid ett rationellt bedömande lämplig och riktig regel. En sak för sig är att fallen åtminstone så tillvida äro åtskilda enligt gällande rätt — och det kan måhända ha sin förklaring just i angivna olikhet — som extinktion i tvesalufallet kan äga rum i större utsträckning, nämligen med avseende å flera arter av egendom än i de övriga fallen, t. ex. vid fast egendom, vid enkla skuldebrev och muntliga fordringar m. m.

Praxis på området är ganska rikhaltig. Flertalet fall hänföra sig emellertid till det *fastighetsrättsliga* området. I äldre tid, då fastighetsregistreringen och möjligheterna att identifiera fast egendom medelst använda fastighetsbeteckningar voro bristfälliga, förekommo ofta medvetna eller omedvetna dubbeldispositioner av detta slag, vanligen på det sätt att redan försålda jordområden inbegrepos i senare försäljning av den stamfastighet från vilken de avskiltis. Det omfattande rättsfallsmaterialet rörande dylika tvister torde emellertid icke kunna tjäna till ledning i fråga om lösegendom, enär de fastighetsrättsliga fallen — förutom den i svensk rätt genomförda principiella skillnaden mellan fast och lös egendom i fråga om möjligheterna till godtrosvärfvärf — regelmässigt förete starka inslag av inskrivningsrättsliga och andra specialregler.³

Ur praxis beträffande lösören må nämnas följande rättsfall.

NJA 1898 not. A nr 13. Genom lösöresköpsavhandling förvärvade B år 1887 viss lösegendom från X. Godset övergick sedermera i Y:s besittning (enligt en obestridd uppgift i akten sammanbodde emellertid Y under hela den avsedda tiden med X:s familj). Y utfärdade kvitto med förbindelse att mot kvittot jämte uppvisande av lösöresköpsavhandlingen utlämna egendomen till B eller dennes rättsinnehavare. B transporterade år 1888 originalhandlingen på A samt synes också ha överlämnat kvittot till denne (enligt A:s uppgifter var det fråga om *försäljning*). 1893 sålde B huvuddelen av lösegendomen till bröderna C och tecknade bevis därom å en avskrift av lösöresköpskontraktet. C, vilkas goda tro synes ha lämnats obestridd av A, fingo egendomen i sin besittning. A yrkade, förutom annat, att C måtte förpliktas att till honom utlämna den omtvistade egendomen. Häradsrätten biföll yrkandet under hänvisning till HB 1: 5 och utan ytterligare motivering i denna del. I hovrättens dom, i vilken Högsta domstolen ej fann skäl göra ändring, upptogs att emedan C i god tro av B köpt den omstridda egendomen, A icke vore berättigad att annorledes än mot lösen utbekomma något därav. Ett minoritetsvotum i hovrätten var i denna del sakligt av enahanda innebörd. — Det förtjänar påpekas, att hovrätten här fastslagit principen om den *förste köparens rätt att tillösa sig* egendomen. Något erbjudande om lösen lämnades emellertid ej i målet. Fallet kan i lösenfrågan jämföras med det härnadan refererade målet *NJA 1932 s. 107*.⁴

³ Se bl. a. *NJA 1874 s. 325; 1875 s. 348 och 458; 1877 s. 491; 1881 s. 180; 1890 s. 8 och 13; 1893 s. 249* (dubbelupplåtelse av gravplats); *1909 s. 181; 1929 s. 649* (kollision mellan försäljning och inteckning för gäld). Till den fastighetsrättsliga kategorien torde också böra hänföras *NJA 1889 s. 504*, som handlade om tvesalu av växande gröda; godtrosvärfvärf diskuterades icke ens som en möjlighet.

⁴ Möjligen kan även ett äldre fall, *NJA 1889 not. A nr 211* hänföras till tvesalufallen.

I *NJA 1908 s. 331* föreligger ett specialfall, nämligen fråga om godtrosvärv genom inrop å exekutiv auktion. Detta spörsmål skall något beröras i det följande. En person, B, hade till A försålt en ko, vilken emellertid vid köpslutet var utackorderad till C, som även hade kon i sin besittning. Två månader senare förrättades utmätning hos B, varvid dennes rätt till den utackorderade kon vid legotidens slut togs i mät och försåldes på exekutiv auktion. Rättigheten inropades av C. Köparen A väckte talan mot inroparen med yrkande, att kon måtte utlämnas till A. I häradsrätten bifölls A:s talan. Svea hovrätt — dit målet fullföljts av C — fann att då C inropat B:s rätt, som måste vara liktydig med äganderätt och A underlåtit att överklaga vare sig utmätningen eller den exekutiva auktionen, A »följaktligen ej kunde mot... (C) ... göra gällande den rätt... (A) ... på grund av tidigare förvärv från... (B) ... kunde hava vunnit till samma ko». Målet fullföljdes till Högsta domstolen, där två justitieråd ville fastställa hovrättens dom. Majoriteten anknöt emellertid till reglerna om exstinktiva godtrosvärv och fastställde det slut var till hovrätten kommit men på den grund att C, »som å den exekutiva auktionen köpt ifrågavarande ko, vilken då befann sig i... (C:s) ... besittning, därvid, såvitt ådagalagt vore, varit i god tro» och därför icke vore pliktig att utlämna kon till A. — Målet är även av intresse med avseende på de vanligen uppställda kraven på besittning hos den disponerande och tradition till godtrosvärvaren. Här föreligger det mindre vanliga fallet, att egendomen vid — den ofrivilliga — dubbeldispositionen redan befann sig i godtrosvärvarens besittning.

Rättsfallen *NJA 1912 s. 311, 1913 s. 456 och 1915 not. A nr 541* kunna i detta sammanhang lämnas därhän; de avse visserligen dubbeldisposition, men den egentliga tvistefrågan rörde viss egendoms — fasta sakers — beskaffenhet att kunna göras till föremål för godtrosvärv. I det sist angivna målet synes också ha varit tvistigt huruvida icke det första köpet gått åter.

Ett anmärkningsvärt fall är hovrättsavgörandet *SvJT 1916 s. 308*. Tvisten rörde en fordran å ersättning för ståndskogslikvid. I samband med laga skifte i en by i Norrland hade B såsom ägare av ett hemman i byn tillagts viss rätt till ståndskogslikvid. B hade härefter överlåtit rätten — som synbarligen icke grundade sig på särskild handling — först till A och härefter till C¹, vilken i sin tur transporterat fordringen å C², som sedermera uppburit fordringsbeloppet. Den förste förvärvaren, A, yrkade nu förpliktande för C² att till A utgiva det mottagna beloppet. A hade framgång i häradsrätten. Svea hovrätt fann emellertid, att »som annat förhållande icke visats än att C² vid beloppets uppbärande varit i god tro med avseende å B:s rätt att till C¹ överlåta nämnda fordran, alltså och då vid nu anmärkta förhållanden den omständigheten, att B kunde redan år 1906 hava till A överlåtit samma fordran, icke kunde föranleda skyldighet för C att till A utgiva det uppburna beloppet», häradsrättens dom skulle ändras.

Utgången i målet är överraskande. Före SkL torde nämligen ha gällt att vid dubbelöverlåtelse av icke löpande fordran städe det första förvärvet blev gällande. Möjligen har emellertid i förevarande rättsfall en regel motsvarande den nu enligt 31 § SkL gällande tillämpats, varvid det avgörande för den andre förvärvarens rätt varit dels god tro dels ock att betalning uppburits, vilket senare moment då skulle tjäna som ett slags motsvarighet till nu rådande denuntiationskrav.

I målet *NJA 1922 not. A nr 287* hade B genom muntligt avtal år 1916 till A sålt aderton aktier i ett bolag. I bolagets aktiebok voro aderton aktier inregistrerade å B, som icke vid något tillfälle före affären med A ägt några andra aktier i bolaget. B bestred sedermera, att slutligt avtal kommit till stånd mellan honom och A; genom dom år 1919 förpliktades emellertid B att till A utgiva aderton aktier

med kupong från år 1917. Vid verkställande av domen befanns, att B genom gåvobrev den 1 september 1917 (A:s talan mot B väckt 31 jan. s. å.) bortgivit och överlämnat aktierna till sin syster C på villkor att denna vårdade en B:s son under sin återstående livstid. A yrkade i målet, såvitt nu är av intresse, att C måtte förpliktas att mot erhållande av det mellan A och B överenskomna priset utgiva de aderton aktierna med angiven kupong till A. Målet bedömdes olika i de tre instanserna. Rådhusrätten fann icke mot C:s bestridande annat vara styrkt än att C, innan B:s rätt till de aderton aktierna av rådhusrätten underkänts, på god tro av B mot vederlag bekommit desamma. Hovrätten underkände C:s goda tro under hänvisning till omständigheterna i målet och fann därmed C ej kunna göra gällande bättre rätt än B. I nedre justitierevisionens betänkande förklarades C ha erhållit aktierna »i god tro mot vederlag» och därför icke vara skyldig att utgiva aktierna »annat än mot erhållande av det belopp, vartill värdet av aktierna uppgått vid tiden för... (C:s) ... förvärv». Högsta domstolen gjorde ändring i motiveringen: när C vid mottagandet av de avsedda aktierna icke visats äga kännedom om den föregående försäljningen till A, vore C icke pliktig att utlämna aktierna till den senare allenast mot utgivande av den köpeskillning A överenskommit med C. (Köpeskillningen hade uppgått till 9 900 kronor; värdet uppskattades under målet till 54 000 kronor och hade redan vid C:s fång avsevärt överstigit köpeskillningen.)

Ett renodlat fall föreligger i målet *NJA 1932 s. 107*. En musiker hade träffat överenskommelse med en instrumentmakare om inköp av en violoncell, som emellertid skulle avhämtas och betalas först någon månad senare, då instrumentet blivit helt färdigt. Det dröjde emellertid över ett halvår innan instrumentmakaren fullbordade arbetet. Han sålde då violoncellen till en annan musiker, som i god tro fick den i sin besittning. Den förste köparen yrkade i första hand förpliktelse för den senare förvärvaren att utan lösen utlämna instrumentet; i andra hand — därest besittaren befundes ha varit i god tro — yrkades utgivande av violoncellen mot lösen, motsvarande godtrosvärfvärens köpeskillning. Underrätten — Stockholms rådhusrätt — fann god tro ha förelegat men biföll andrahandsyrkandet. Svea hovrätt, dit den senare köparen väddjat, förklarade den ursprunglige förvärvaren ej ens mot lösen berättigad att utfå instrumentet. I Högsta domstolen fastställde majoriteten rådhusrättens dom, medan två justitieråd ej ville göra ändring i hovrättens avgörande. Se om detta fall ytterligare nedan kap. 2, avsnitt F (s. 109).

Avslutningsvis må här nämnas hovrättsfallet *SvJT 1956 rf s. 59*, där den godtroende senare förvärvarens rätt underkändes på den grund att den disponerande icke haft egendomen — ett skeppsvrak — i sin besittning. Avgörandet torde ha sin huvudsakliga betydelse i fråga om besittningsrekvisitets utformning (se nedan kap. 2, avsnitt C 1, s. 83).

Ett fall av dubbelöverlåtelse som i viss mån intager en särställning är det att B överlätit egendom till A men behållit egendomen i sin besittning och förfarit därmed enligt *lösöreköpsförordningens regler*, varigenom skydd för köparen A mot B:s borgenärer föreligger; i regel är ju fråga om säkerhetsöverlåtelse. B överlåter därefter egendomen på nytt, obehörigen, till C.

Det är här klart, att iakttagande av lösöreköpsförordningens regler icke skyddar A mot C; förutsatt att den senare fått egendomen i sin besittning och var i god tro, gör han ett godtrosvärfvärv till denna.⁵ Lösöreköpet är så-

⁵ Undén I s. 121; Karlgren s. 119. — Jfr ock det ovan berörda fallet *NJA 1898 not. A nr 13*.

lunda icke att jämställa med ett besittningstagande i nu förevarande hänseende.

Om B först avtalat om vanlig överlåtelse till A, som ej fått den överlåtna egendomen i sin besittning, samt därefter enligt lösöreköpsförordningens bestämmelser överlåter samma gods till C, kan det frågas, om i denna situation lösöreköpet är likvärdigt med ett besittningstagande. Enligt Undéns mening är så icke fallet, utan här gäller den allmänna regeln att den äldre överlåtelsen har företräde.⁶ (Jfr vidare nedan kap. 2, avsnitt C 2, s. 85).

I det föregående har varit tal om dubbeldisposition som består däri att B överlåter äganderätt först till A och därefter till C. Härefter må beröras läget, därest B upplåter en begränsad rätt till A samt sedan med äganderätt överlåter egendomen till C.

Vad först angår det fall att den första upplåtelsen är *panträtt*, är det klart att någon konflikt — liksom i tvesalufallet — kan uppkomma blott om panthavaren A icke fått egendomen i sin besittning; eljest skyddas han ju enligt allmänna panträttsliga regler. Såsom i ett tidigare sammanhang antytts har i rättspraxis antagits, att den »blott obligatoriska» rätt som grundats för A genom pantupplåtelse, som icke fullbordats genom besittningstagande, skyddas mot förvärvaren C, därest denne är i ond tro, sålunda äger kännedom eller bör ha misstanke om pantupplåtelsen; principen har kommit till uttryck i *NJA 1924 s. 329, 1925 s. 80 och 1940 s. 297*. Läget synes sålunda härvidlag överensstämma med tvesalufallet.

Vad angår säkerhetsrätter i övrigt beträffande lösöre må här blott framhållas att problem om godtroshärvärv för gällande rätts del icke kunna uppkomma i fråga om *förlagsinteckning*; verkan av dylik förfaller, om egendomen överlåtes.⁷

Beträffande den form av säkerhetsrätt som utgöres av försäljning enligt lösöreköpsförordningens bestämmelser må slutligen hänvisas till vad ovan anförts.

Härefter skall beröras det fall att den först upplåtna rättigheten är *nyttjanderätt*. Nyttjanderätt till lös egendom torde efter vad i allmänhet anses icke vara förenad med sakrättsligt skydd enligt svensk rätt. Detta betyder i första hand, att en senare äganderättsöverlåtelse till C, i vart fall om han är i god tro, i princip blir gällande, oavsett att nyttjanderättshavaren A fått egendomen i sin besittning; huruvida detta verkligen gäller även då C själv för att uppnå sakrättsligt skydd måste taga egendomen i sin besittning — vilket ju är fallet med lösöre — må här lämnas därhän. Klart

⁶ Undén a. st.; Karlgren s. 121. Jfr även *NJA 1958 s. 117*.

⁷ Förlagsintekningsförordningen 6 och 11 §§, konkurslagen 4 §. I förlagsintekningskommitténs betänkande om företagsintekning, SOU 1964:10, föreslås, att företagsintekning skall få viss verkan mot ny ägare; så skall bli fallet vid överlåtelse av rörelsen i dess helhet, därvid intekningssäkerheten kommer att i nye ägarens hand gälla i den överlåtna egendomen under viss tid. God tro hos förvärvaren synes icke skola ha någon betydelse. Se närmare anf. bet. 17 § samt s. 91 f.

torde vara, att nyttjanderättshavaren saknar skydd mot upplåtarens borgerärer.

Det kan frågas, huruvida i analogi med vad nyss sagts om icke fullbordad panträtt nyttjanderättshavaren A dock borde bli skyddad, om förvärvaren C kände till nyttjanderätten och sålunda härvidlag vore i ond tro. Det är tänkbart, att den förut berörda princip om skydd för »blott obligatorisk» rättighet gentemot ondtröende som kommit till uttryck i vissa pantfallsfall bör vara att tillämpa även i nu förevarande situation.⁸ Vid behandlingen av vissa äganderättsförbehåll ovan har emellertid anförts, att nämnda princip om skydd mot ondtröende måhända bör anses förbehållen rättigheter, som i och för sig *kunna* vinna sakrättsligt skydd, ehuru i det föreliggande fallet alla rekvisit ännu icke blivit uppfyllda.⁹ Med denna uppfattning skulle tydligen nyttjanderätt till lösöre även i nu diskuterade situation sakna skydd enligt gällande rätt.¹

På samma sätt som då B själv först upplåtit nyttjanderätt till A samt därefter överlåtit egendomen till C är tydligen att behandla det fall att nyttjanderättsupplåtelsen skett av en tidigare ägare samt B genom särskilt förbehåll vid sitt förvärv är pliktig att respektera den. Även i dylikt fall faller nyttjanderätten bort, om B överlåter egendomen (utan att i sin tur göra förbehåll) och detta då, enligt den ovan sist anförda uppfattningen, oberoende av god tro hos C. Ett undantag härifrån gäller beträffande sådan testamentarisk nyttjanderätt som avses i ÄB 12:2—9. Beträffande dylikt rätt har, även såvitt angår lös egendom, skapats sakrättsligt skydd på sätt närmare framgår av nämnda bestämmelser, särskilt 6 och 7 §§. Även i detta fall gäller emellertid den allmänna regeln om godtrosförvärv enligt HB 11:4 och 12:4. En sak för sig är, att förutsättningarna för godtrosförvärv endast undantagsvis lära kunna föreligga, då ägaren i dylikt fall olovligen disponerar över egendomen. Möjligen skulle så dock kunna bli fallet, därest nyttjanderättshavaren tillfälligtvis inrymt ägaren i besittningen av egendomen eller sambesittning är förhanden.²

D. Förvärv från fångesman, vars fång är ogiltigt

1. Inledning

Under förevarande rubrik skola behandlas fall, i vilka den disponerande, B, åtkommit lös egendom från A genom ett fång, som av en eller annan anledning är behäftat med ogiltighet, och därefter genom en i och för sig

⁸ Så synbarligen förarbetena till ÄB 12:6, se Walin Kommentar till Ärvdabalken I s. 238 f.

⁹ Se ovan s. 35 med hänvisn. i not 7 och 8.

¹ Jfr Nial i SvJT 1940 s. 681 ff. samt Walin i SvJT 1941 s. 428 ff.

² Se Walin a. a. s. 238 ff., 245. A. a. s. 242 framhålles att något särskilt stadgande om möjligheten till godtrosförvärv ej ansetts erforderligt, enär man icke funnit det påkallat att på sätt fallet är enligt GB 6:5 stadga mindre stränga förutsättningar för godtrosförvärv än dem som gälla enligt allmänna regler. — Beträffande det fall att *nyttjanderättshavaren* olovligen disponerar över egendomen, se ovan avsnitt A (s. 29).

giltig rättshandling överlåter godset till C. Det synes därvid först och främst vara av intresse att granska olika typer av ogiltighetsgrunder, som kunna vara för handen med avseende på transaktionen A—B, och därnäst undersöka, i vad mån ogiltigheten i detta första led inverkar på den senare transaktionen B—C. Det torde emellertid i detta sammanhang icke vara möjligt att med anspråk på uttömmande behandling angiva alla de fall av kompetensbrist som kunna ifrågakomma under förevarande rubrik; i det följande upptagas blott några typfall som synts vara av särskilt intresse. Främst är att nämna ogiltighet enligt avtalslagens regler samt enligt regler om verkan av oriktiga eller bristande förutsättningar. Härutöver beröras fall av ogiltighet på grund av reglerna i GB 6: 5 samt enligt förmynderskapslagstiftningen. Vidare diskuteras det fall att den disponerandes rätt till egendomen grundas å rättshandling av konkursgäldenär med avseende på tillgångar, som ingå i konkursboet ävensom förvärv från fångesman, vars eget fång är underkastat återvinning enligt konkurslagens regler. Slutligen beröres verkan av ogiltighet på grund av befogenhetsöverskridande av den disponerandes fångesman.

I dessa frågor är doktrinen knapphändig; praxis är i det närmaste obefintlig. Ledning torde väsentligen stå att finna i vissa uttalanden i förarbetena till främst avtalslagen.

2. Ogiltighet enligt 3 kap. avtalslagen samt förutsättningsläran

Vad först beträffar avtalslagens ogiltighetsregler kan det till en början vara fråga om att avtalet mellan A och B är ogiltigt, när B själv utövat tvånget, sveket etc. Vidare kan det tänkas, att ogiltigheten grundas på att visserligen annan än B utövat tvånget etc. men B dock var i ond tro. Slutligen kan den situationen föreligga att B väl var i god tro men ogiltigheten är av den grövre art — d. v. s. 28 § AvtL är tillämplig — att ogiltigheten icke botas därav.

I Almén—Eklunds, på förarbetena byggande kommentar till lagen anföres om hithörande spørsmål följande: »När en rättshandling, varigenom någon åtkommit fast eller lös egendom eller ock förvärvat skuldebrev eller annan handling, varå fordran eller annan rättighet grundas, är ogiltig, uppstår fråga, huruvida ogiltigheten kan åberopas gentemot tredje man, som i god tro fått egendomen eller handlingen till sig överlåten från förvärvaren. Om detta ämne finnas inga andra bestämmelser än det särskilda stadgandet i 34 § angående handlingar, som upprättats för skens skull, och de regler om invändningar mot löpande skuldebrev, som upptagits dels i 35 § första stycket dels i 15 och 17 §§ SkL. Även för andra fall skulle det kunna ifrågasättas att uppställa särskilda regler till skydd för godtrosvärv. När en ogiltighetsgrund — exempelvis det i 30 § upptagna fallet att den som företog rättshandlingen blivit svikligen förledd därtill av tredje man — icke

kan beaktas, med mindre medkontrahenten insåg eller bort inse förhållandet, kunde det tyckas, att ogiltigheten ej heller borde få återopas gentemot den som utan sådan insikt från honom förvärvat vad han åtkommit genom rättshandlingen. Att uppställa en allmän regel av detta innehåll torde dock vara att gå för långt. Beträffande lösören finnes med hänsyn till den stora utsträckning, i vilken godtrosvörvärv enligt svensk rätt skyddas, intet praktiskt behov av en sådan regel, och vad angår fast egendom skulle det illa överensstämma med de hos oss gällande grundsatserna, om rätten att tala å ett ogiltigt fång skulle utan vidare avskäras genom att förvärvaren överläte egendomen till någon annan. Ej heller när skuldebrev eller annan handling, som icke är av löpande natur, överlåtits till annan, har det ansetts kunna försvaras att för andra fall än sådana, som avses i 34 §, betaga handlingens utfärdare rätt att mot förvärvaren göra samma invändningar i fråga om handlingens giltighet som mot hans företrädare.»¹

Klart är nu till en början att — såsom direkt framgår av det citerade uttalandet — principen i HB 11: 4 är att tillämpa även då kompetensbristen hos den disponerande, B, utgöres av att det fång varigenom han förvärvat egendomen är ogiltigt. Det skall anmärkas, att Undén synbarligen ansett åtminstone tvång och svek enligt 28—30 §§ avtalslagen vara att jämställa med (det i det följande berörda) stöldfallet.² Likställda med dessa kunna väl också de i 31 och 33 §§ AvtL behandlade fallen anses.³

Fråga är emellertid, om i vissa här ifrågavarande fall skall antagas godtrosvörvärv i större utsträckning än om nämnda allmänna regler tillämpas. Härvidlag må påpekas, att lagstiftaren inskränkt sig till konstaterandet, att någon allmän regel på området icke kunde uppställas. Möjligt är således, att man i vissa särskilda fall skulle vara berättigad att avvika från den principiellt avvisande inställning till en utöver de vanliga reglerna gående möjlighet till godtrosvörvärv i ifrågavarande situationer, som torde framgå av lagstiftarens uttalande.

Härvid uppstår frågan, huruvida man kan finna några hållpunkter för uppställande av regler, eller åtminstone allmänna principer, till ledning för en eventuell uppdelning av de ifrågakommande fallen på sådana, där en vidsträcktare möjlighet till godtrosvörvärv kan tänkas föreligga och sådana där en dylik möjlighet bör anses utesluten. En tänkbar indelningsprincip skulle kunna vara ogiltighetsgrundens större eller mindre »styrka». Denna linje torde emellertid icke kunna föra särdeles långt. Det enda, som med någon rimlig säkerhet torde kunna sägas, synes vara, att en vidsträcktare möjlighet till godtrosvörvärv från den som — i god eller ond tro — grundar sin rättstitel till den ifrågavarande egendomen på ett fång, som tillkommit

¹ Almén—Eklund Avtalslagen s. 101. Jfr NJA II 1915 s. 234 f.

² Undén I s. 141.

³ Någon praxis av betydelse föreligger icke. De i det citerade uttalandet angivna principerna ha tillämpats i ett fastighetsrättsligt fall; se NJA 1932 s. 610, (jfr Bramsjö Om avtals återgång, 1950, s. 309 ff.).

genom råntvång enligt 28 § AvtL, svårligen låter sig antagas. Även lindrigare tvång, svek och ocker — som regelmässigt även falla under strafflagens bestämmelser — stå alltför nära stöldfallet för att det skulle te sig rimligt att frångå de vanliga rekvisiten för godtrosvörvärv.

Kvar skulle då stå dels förutsättningsfallen, dels också de i 32 och 33 §§ AvtL omnämnda ogiltighetsgrunderna. Beträffande de i sistnämnda lagrum avsedda fallen torde en närmare granskning — som även äger tillämplighet med avseende på avtalslagens övriga ogiltighetsfall — emellertid ge vid handen, att utrymmet för utvidgade möjligheter till godtrosvörvärv i själva verket är obetydligt. En privilegiering av C i de fall, då B:s fång behäftas av ogiltighet enligt någon av de nämnda paragraferna, skulle väl närmast taga formen av en befrielse från ett eller flera av de rekvisit som uppställts beträffande godtrosvörvärv i allmänhet — troligast då besittnings- och traditionsrekvisiten samt kravet på egendomens beskaffenhet — eller från skyldigheten att mot lösen utgiva egendomen.⁴ Några uttalanden i denna riktning föreligga emellertid veterligen icke i praxis eller i modern doktrin; några *generella* lämplighetsskäl synas heller icke tala för en sådan uppmjukning av extinktionsreglerna i dessa situationer.

Givetvis kunna i det praktiska rättslivet uppträda individuella fall, i vilka billighetshänsyn starkt tala för en motsatt lösning. A kan ha förfarit vårdslöst, då han begick en misskrivning eller byggde på en osannolik förutsättning, och C kan — alltjämt i god tro — ha företagit sådana förfoganden över godset, att tvånget att avstå från dess utbekommande skulle för honom medföra synnerligen betungande ekonomiska följder, som icke kunna gottgöras av den måhända insolvente B. I dylika situationer är det kanske icke helt uteslutet att C skulle kunna tillerkännas bättre rätt till godset. Det är emellertid också tänkbart, att A åtminstone skulle kunna förpliktas ersätta C dennes direkta förluster på grund av transaktionen.

Om det sålunda generellt sett ter sig osannolikt, att den som i god tro förvärvat lös egendom från någon vars fång är behäftat med någon av de »svagare» ogiltighetsgrunderna skulle kunna dispensereras från de vanligen uppställda besittnings- och traditionsrekvisiten, torde enahanda synpunkter kunna anläggas med avseende på det särskilda rekvisit, som i de vanliga extinktionsfallen gäller i fråga om den omtvistade *egendomens beskaffenhet*. Godtrosvörvärv enligt HB 11: 4 är enligt fast praxis möjligt endast beträffande sådan egendom, i fråga om vilken besittningsövergång är konstitutiv även för skyddet mot överlåtarens borgenärer. Därest man — som här ansetts sannolikt — fasthåller besittnings- och traditionskraven, torde därav följa, att sedvanliga extinktionsprinciper behålla sin giltighet även i fråga om den överlåtna egendomens beskaffenhet. Som framgår av det ovan återgivna uttalandet från avtalslagens förarbeten, är godtrosvör-

⁴ En privilegiering i sistnämnda hänseende förordas av Winroth (jfr Bramsjö a. a. s. 309 f.).

värv beträffande fast egendom överhuvudtaget icke möjligt i svensk rätt (frånsett vissa specialstadganden, som här icke äro av intresse), och någon anledning att utsträcka exstinktionsmöjligheten till exempelvis fasta saker synes icke kunna anföras. Icke heller för en inskränkning av ägarens lösenrätt synes det finnas sakliga skäl av vikt. — I detta sammanhang må erinras om bestämmelsen i 30 § skuldebrevslagen enligt vilken betalning i god tro till den som förvärvat enkelt skuldebrev genom skriftlig överlåtelse, vilken var ogiltig enligt någon av de lindrigare ogiltighetsgrunderna, blir gällande. Bestämmelsen är icke att analogt tillämpa på den som *förvärvat* skuldebrevet från den obehörige.

Av vad ovan anförts torde framgå, att utrymmet för privilegierade godtrosvärv i de nu behandlade situationerna som redan påpekats torde vara synnerligen begränsat. Måhända är emellertid ytterligare en reservation motiverad i vad avser de situationer, då avtalet mellan A och B går åter på grund av bristande eller oriktiga *förutsättningar*. Med hänsyn till rådande ovisshet om förutsättningslärans innebörd och verkningar i svensk rätt rör man sig här på osäker mark. Enligt åtminstone vissa i doktrinen framförda teorier skulle emellertid A kunna tänkas bli befriad från fullgörelseskyldighet på grund av bristande eller oriktiga förutsättningar t. o. m. i situationer, då B icke nödvändigtvis är i ond tro, d. v. s. då B saknar kunskap om förutsättningen, dess betydelse för A och eventuella oriktighet vid avtalslutet. Situationer av detta slag falla måhända utanför ramen för denna framställning men torde dock i korthet böra beröras. I dylika fall — där en tillämpning av förutsättningsläran framstår såsom en speciell favör för A — ter det sig särskilt betänkligt att låta favören verka till nackdel även för den godtroende tredje mannens, C:s, rätt, i vart fall om godset utlämnats till B och C grundat sitt handlande på denna besittningssituation. Här liksom i de redan tidigare antydda specialfallen torde lösningen icke längre vara självklar.

Avslutningsvis må nämnas att inom doktrinen den meningen framförts att då avtalet mellan A och B i och för sig kan återgå, icke på grund av ogiltighet, men till följd av fel eller brist i den prestation A fått som vederlag för den till B lämnade, denna hävningsgrund skulle vara »blott obligationsrättsligt» verksam. Den skulle med andra ord icke kunna göras gällande mot C, sedan B till denne överlätit den egendom han erhållit vid avtalet och C fått den i sin besittning; god tro hos C skulle sakna betydelse.⁵ För vissa fastighetsrättsliga ogiltighetssituationer har en motsvarande tanke, således en blott obligationsrättsligt verkande ogiltighet, ifrågasatts av Karlgren.⁶

⁵ Almén—Eklund Köplagen § 57 vid not 16. Almén stöder tydligen sin uppfattning på att för fastighetsrättens del något godtroskrav icke uppställts (men däremot krav på lagfart) för motsvarande situation i JB 11:4. Annan mening härutinnan Undén II s. 136, se ock Bramsjö a. a. s. 304 f.

⁶ Karlgren i SvJT 1952 s. 787; jfr ock, beträffande den i föregående not berörda situationen, SvJT 1937 s. 395.

3. 34 § avtalslagen

Ett särskilt rättsförvärv av godtroende behandlas i 34 § avtalslagen, vari stadgas att om skriftlig handling upprättats för skens skull, utan hinder därav fordran eller rättighet, som den enligt handlingen berättigade på grund av densamma överlåtitt å annan, må göras gällande av förvärvaren, om han var i god tro vid sitt förvärv.

Regelmässigt avser det ifrågavarande rättsförvärvet fordran eller därmed likartad rättighet. Emellertid kan det — som i förarbetena framhållits — även bli fråga om skriftlig överlåtelse av viss egendom. Som exempel har nämnts köpekontrakt beträffande fast egendom.⁷ Av lagstadgandets utformning torde följa, att det godtrosvörvärv som här avses är privilegierat i den meningen att egendomens beskaffenhet är utan betydelse ävensom att något traditionskrav icke uppställts. Den rätt som tillkommer godtroende förvärvare är nämligen en rätt att »göra gällande» den simulerade fordringen eller rättigheten varmed — som ett fall av många — kan avses till och med rätten att från den föregivne säljaren (etc.) utkräva visst gods.

Om simulerade rättshandlingar, som icke tagit sig uttryck i skriftlig handling, finnes icke något särskilt lagstadgande. I avtalslagens förarbeten har emellertid även framhållits, att om det gäller »lösören, som förvärvaren fått i sin besittning», man har att tillämpa vanliga rättsregler angående godtrosvörvärv.⁸ Lagstiftaren har avstått från att uttala sig beträffande den sannolika lösningen i de fall, då någon besittningsövergång till den godtroende icke kommit till stånd. Här torde man kunna hänvisa till vad ovan anförts om godtrosvörvärv från den vars fång lider av någon av de brister varom stadgas i 29—32 §§ avtalslagen. Viktiga skiljaktigheter föreligga emellertid mellan simulationsfallen och i angivna paragrafer avsedda situationer. Den ursprunglige ägarens, A:s, skyddsintresse synes i förstnämnda grupp av fall vara avsevärt mindre beaktansvärt. Måhända kan man, åtminstone i de fall, där den enligt skentransaktionen berättigade, B, handlar såsom ren bulvan för A — i mer eller mindre lojalt syfte — snarast knyta an till reglerna om *ställningsfullmakt*.⁹ Utgången torde i så fall bli den att A, om han försatt B i den för ställningsfullmäktig typiska legitimerande situationen, får bära risken av B:s eventuella otillåtna handlingar med avseende på den omtvistade egendomen. Längre än till dylika allmänna överbegrepp torde man emellertid icke kunna komma. I doktrinen har gjorts gällande, att därest man »utgår från att stadgandet (34 § avtalslagen) är direkt tillämpligt så snart skriftlig handling angående skenträttshandlingen upprättats, oavsett om den skriftliga handlingen uppvisats för tredje man eller eljest påverkat hans handlande, bör hinder ej möta att tillämpa stadgandet analogt, även när skriftlig handling ej upprättats,

⁷ NJA II 1915 s. 265.

⁸ A. st.

⁹ Jfr Grönfors Ställningsfullmakt och bulvanskap (1961) s. 321 ff.

men omständigheterna ändock äro sådana att tredje man haft anledning att fästa tilltro vid skenrättshandlingen».¹⁰

Den i 34 § avtalslagen uttryckta principen har vunnit tillämpning redan i äldre svensk praxis. I rättsfallet *NJA 1907 s. 42* hade ett avtal om avverkningsrätt till skog upprättats för skens skull (i syfte att sedermera uttaga inteckning till säkerhet för avverkningsrätten). Sedan avtalet överlåtits å godtroende, ansågs det kunna göras gällande mot upplåtaren. Situationen i *NJA 1910 s. 364* var likartad, men den part, till vilken den omtvistade rättigheten överlåtits — ett bolag — ansågs icke ha varit i god tro vid överlåtelsen, då den person, som å bolagets vägnar handhade förvärvet, ägt kännedom om att den enligt avtalet ursprungligen berättigades rättstitel var tvistig.

4. Ogiltighet enligt 6 kap. 5 § giftermålsbalken

I fråga om förvärv i god tro från ondtroende, som i strid mot GB 6: 5 från make förvärvat lösören, i vilka andra maken har giftorätt och vilka ingå i det för makarnas gemensamma begagnande avsedda bohaget eller utgöra andra makens nödiga arbetsredskap eller äro avsedda för barnens personliga bruk, föreligger ett kortfattat uttalande av lagberedningen: »Var den förste förvärvaren i ond tro, men har han överlåtit godset till annan, som i god tro mottagit detsamma, äger denne naturligen till sitt skydd åberopa sitt godtroförvärv».¹¹ Uttrycket »mottagit» synes ge vid handen, att den redlige förvärvaren för att erhålla godtrosskydd måste ha fått godset i sin besittning. Lagberedningen har emellertid förklarat sig icke vilja uppställa något krav på besittningsövergång vid förvärv av godtroende *direkt* från den obehörigt förfogande maken.¹ Lagstiftaren synes ha betraktat godtroförvärv enligt GB 6: 5 såsom ett utpräglat specialfall; samtidigt som ett starkt skyddsintresse otvivelaktigt föreligger för make gentemot illojala dispositioner av den andra maken, föreligger ett minst lika beaktansvärt intresse av att skydda godtroende tredje man mot sådana i förevarande sammanhang speciellt näraliggande risker, som kunna följa av eventuell maskopi mellan makarna. Sistnämnda risker föreligga icke i nästa omsättningsled. Lagberedningen synes också ha antagit att sedvanliga regler om godtroförvärv skulle gälla i detta fall.

5. Ogiltighet jämlikt förmynderskapslagstiftningen

I FB 9: 7, som reglerar verkningarna av omyndigs av förmyndaren icke i förväg eller efterhand godkända avtal, givas inga särskilda bestämmelser om det fall att den omyndiges medkontrahent till tredje man avyttrat den egendom han genom avtalet åtkommit. Att omyndigheten skulle verka till radikalt ogiltigförklarande även av senare led i omsättningskedjan synes

¹⁰ Vahlén Avtal och tolkning (1960) s. 118.

¹¹ *NJA II 1921 s. 76.*

¹ A. st.

dock icke vara avsett.² Följande uttalande må här citeras: »Har *medkontrahenten* överlåtitt egendom, som han förvärvat av den omyndige, till tredje man, torde angående den omyndiges rätt emot denne de regler bliva att tillämpa, som i allmänhet gälla, då någon förfogat över egendom, som ej tillhörde honom. I fråga om lös sak innebär detta, att den omyndige, om förutsättningarna för förvärv på grund av god tro äro för handen, äger återbekomma godset allenast mot erläggande av lösen. God tro får här anses föreligga, om tredje mannen varken insåg eller bort inse, att det första fångtet var ogiltigt på grund av omyndighet. En av den omyndige utställd förbindelse får däremot, den må vara av löpande beskaffenhet eller ej, icke större verkan, därför att den kommer i händerna på en tredje man, som är i god tro (jfr 17 § lagen om skuldebrev).»³ Uttalandet torde även äga tillämplighet på överlåtelse av egendom som förvärvats från förmyndare, vilken handlat i strid mot de i 15 kap. föräldrabalken givna bestämmelserna.⁴ Det torde vara uppenbart, att vad som åsyftas är en direkt tillämpning av de allmänna extinktionsreglerna. Några skäl att här frångå dessa synas heller icke vara för handen.

6. Fångesmannens åtkomst ogiltig enligt konkursreglerna

Beträffande de frågor, som kunna uppstå vid förvärv i god tro från person, som gjort rättsförvärv från konkursgäldenär, synes det icke obefogat att hämta viss ledning från de ovan angivna på omyndighetsfallet tillämpliga reglerna. Konkurstillstånd liksom omyndighet pläga icke sällan i sådana hänseenden sammanföras: båda dessa kompetensbrister bruka betecknas såsom habilitetsbrister, och deras verkan mot utomstående är i förhållande till de övriga hittills behandlade fallen av ogiltighetsgrunder såtillvida särpräglad som god tro beträffande medkontrahents inhabilitet enligt svensk rätt icke kan åberopas.⁵ Förvärv från en konkursgäldenär är sålunda oberoende av god tro ogiltigt. Läget torde emellertid, liksom vid omyndighetsfallet, vara ett annat, om konkursgäldenären A till B överlåtitt egendom, som denne därefter överlåtitt till den godtroende C. Trots den ogiltighet som vidlåder B:s förvärv lärer då C kunna bli skyddad enligt den allmänna regeln om godtrosförvärv i HB 11: 4.⁶ Att särskilda privilegier skulle förekomma i nu avsedda fall förefaller å andra sidan osannolikt. Någon analogi från det härnadan behandlade fallet (38 § KonkL) torde icke vara möjlig.

² Se Lagberedningens förslag till skuldebrevslag (SOU 1935:14) s. 79 (NJA II 1936 s. 66); Nial, Omyndigskydd och godtrosskydd i Festskrift till Nils Stjernberg 1950 s. 216; Hult s. 50; Marks von Würtemberg—Sterzel s. 77.

³ Walin Föräldrabalken (1952) s. 203. Jfr Lagberedningen i NJA II 1924 s. 350. Det bör måhända framhållas, att vad som anförts angående *utställdet* av löpande förbindelse icke gäller med avseende på *överlåtelse* av sådan värdehandling.

⁴ Se FB 15: 18; jfr Walin a. a. s. 351.

⁵ SOU 1935: 14 s. 79; Hult s. 49 f.

⁶ Se Marks von Würtemberg—Sterzel a. st.

7. 38 § konkurslagen

I 38 § KonkL stadgas, att om egendom, vartill konkursbo enligt de i 28—36 §§ samma lag givna reglerna om återvinning — vilka regler ej skola närmare dryftas i detta sammanhang — har återvinningsrätt, överlåtits till annan, konkursboet äger jämväl mot sådan senare förvärvare göra gällande denna rätt, där förvärvaren ej var i god tro, då han åtkom egendomen. I doktrinen synes viss tvekan råda rörande detta stadgandes hemortsrätt i den juridiska systematiken; det synes i varje fall möjligt att uppfatta det som ett fall av exstinktivt godtrosvärfv.⁷ För här avsedda syften torde denna fråga vara av mindre vikt. För en behandling av regeln i detta sammanhang talar det förhållandet, att det återvinning underkastade fångel kan betraktas såsom behäftat med ett slags suspensiv ogiltighetspåföljd, som försvinner, därest konkurs icke inträffar inom den aktuella fristen, och aktualiseras vid ett konkursutbrott före denna tidpunkt. Vid tolkningen av bestämmelsen har man att beakta vissa uttalanden i konkurslagkommittéens betänkande (1911). Utgångspunkten för kommittéens resonemang var tidigare gällande konkurslag av 1862 och den diskussion som föregått denna. Den äldre lagen hade inga bestämmelser om verkan därav att den som gjort ett återvinning underkastat fång (B) överlätit den åtkomna egendomen vidare till C. Däremot stadgades uttryckligen i § 36 6 mom., att borgenärerna mot B ägde kräva egendomens värde i de fall, då denna ej kan återställas. Som en dylik situation angives, att egendomen »kommit i annan mans hand genom sådant fång, att denne finnes berättigad egendomen behålla». Denna formulering hade tillkommit på initiativ av en i lagstiftningsarbetet deltagande jurist (Günther), som menat, att frågan om C:s rätt vore ett spörsmål som borde regleras i allmän lag, icke i en *lex specialis* som konkurslagen. Konkurslagkommittén uttalade emellertid i 1911 års betänkande, att bestämmelser i ämnet borde inflyta i den föreslagna lagtexten; den hänvisning till allmän lags exstinktionsregler som återfunnes i den äldre lagen betecknades som mindre lycklig: »att genomgående tillämpa dessa rättsgrundsatser kan icke ifrågasättas och anses ej heller vara med gällande rätt överensstämmande». Till tolkningen av den föreslagna och numera i 38 § KonkL upptagna regeln uttalades: »God tro bereder alltså senare förvärvare full trygghet i förvärvet. Med god tro kan här ej förstås annat än frånvaron av kännedom om de omständigheter, som, under förutsättning av konkurs, grunda återvinningsrätt gentemot fångesmannen.⁸ — Stadgandet avser all slags egendom, fast såväl som lös egendom, ej blott kroppsliga ting utan även rättigheter. Det avser vidare ej allenast sådana fall, då sak eller rättighet förvärvats av gäldenärens medkontrahent och sedermera överlåtits. Stadgandet bör anses inbegripa jämväl sådana fall, då

⁷ Karlgren i SvJT 1937 s. 395.

⁸ Om innebörden av godtrosvärfvet, se i övrigt Welamson Konkursrätt (1961) s. 283.

gäldenärens medkontrahent eller senare förvärvare upplåtit rättighet till egendom, som gäldenären avhänt sig. Uppenbart är, att ifrågavarande stadgande ej blott förpliktar tredje man till återbäring av egendom, som gäldenären avhänt sig; jämväl skyldighet att ersätta sådan egendoms värde kan åligga honom. — Tredje man, som genom gåva av gäldenärens medkontrahent eller senare förvärvare åtkommit egendom, vartill konkursboet har återvinningsrätt, är ej genom förevarande paragraf sämre ställd än annan förvärvare; en motsatt regel skulle ej stå väl tillsammans med vad i allmänhet i svensk rätt gäller angående gåva.»⁹

Konkurslagskommittén synes sålunda mena, att 38 § konkurslagen är avsedd att gå betydligt längre ifråga om godtroskydd än som skulle bli fallet enligt allmänna regler om extinktiva förvärv.¹ Sålunda skulle möjligheten till godtrosvörvärv avse all slags egendom, ej blott sådan som reglerna i HB 11: 4 och 12: 4 taga sikte på, d. v. s. lösa saker. Huruvida man ansett, att de ifråga om godtrosvörvärv i allmänhet gällande reglerna beträffande krav på besittning och tradition samt om rätt till lösen icke heller skulle vara tillämpliga är väl ovisst. Förmodligen har detta varit avsikten.

Härtill må i förevarande sammanhang blott anföras följande. Vissa skäl kunna nog — oberoende av hur man ställer sig till tillämpligheten av de allmänna reglerna om godtrosvörvärv i övrigt — sägas tala för att beträffande lösa saker upprätthålla traditionskravet även i det fall som avses i 38 § konkurslagen. Om anledning finnes att rikta återvinningstalan mot en tredje man (C) till vilken konkursgäldenärens medkontrahent (B) överlåtit egendomen, lärers väl läget ofta vara sådant att den sistnämnde är insolvent; att märka är att det för att krav på ersättning skall kunna riktas mot honom icke lärers förutsättas, att egendomen ej kan återvinnas från den som innehar den.² Men om konkursgäldenärens medkontrahent är insolvent, kan han tydligen av konkursboet försättas i konkurs och i detta läge skulle ju en tredje man, som väl varit i god tro vid sitt förvärv av egendomen men ej fått denna i sin besittning, ej kunna hävda sin rätt. Krävdes ej tradition för skydd enligt 38 §, skulle det m. a. o. betyda, att återvinningstalan direkt mot tredje mannen vore omöjlig på grund av hans goda tro, men han skulle likväl ha att avstå från egendomen till sin fångesmans konkursbo, enär hans rätt på grund av att tradition ej skett icke vore skyddad mot dennes borgenärer; från detta konkursbo skulle sedan ev. återvinning kunna ske. Ett godtrosvörvärv för tredje mannen av denna bräckliga innebörd vore uppenbarligen av föga värde. Det synes därför kunna ifrågasättas, om man icke

⁹ Förslag till konkurslag m. m. Stockholm 1911 s. 233 ff.

¹ Tvivel på riktigheten av denna ståndpunkt uttalas av Hult i dennes anmälan av Lejman, Bidrag till läran om återvinning i konkurs (1939), i SvJT 1940 s. 786 f. Enligt Lejman synes det icke heller ha varit meningen, att återvinningsrätten, såsom i regel torde vara fallet vid andra ogiltighetsgrunder, skulle kunna göras gällande mot återvinnings-svarandens konkursborgenärer (annat än i form av bevakningsrätt i konkursen), a. a. s. 17 ff. samt Hult a. st. Se vidare om hela problemet Welamson a. a. s. 282 ff.

² Bramsjö a. a. s. 312, Welamson a. a. s. 284.

för att tredje mannen C skall vara skyddad enligt 38 § konkurslagen bör kräva förutom god tro sådana omständigheter att skydd i princip föreligger för honom gentemot hans fångesmans borgenärer i konkurs, d. v. s. ifråga om lösa saker tradition.³

8. Fångesmannens förvärv ogiltigt på grund av befogenhetsöverskridande

I det föregående har icke särskilt behandlats en synnerligen omfattande kategori av fall: överlåtelser till tredje man (C) av egendom från person (B), vars fång är behäftat med brist härrörande från — för att använda en schematiserande samlingsbeteckning — befogenhetsöverskridanden hos den disponerandes egen fångesman, vilken handlat såsom *företrädare* (i den ena eller andra juridiska egenskapen: fullmäktig, ställföreträdare etc.) *för annan* (A). Verkan av sådana rättsliga brister med avseende på den *förste* förvärvarens fång skola närmare avhandlas i ett följande avsnitt. På grund av mångfalden av tänkbara situationer synes det icke möjligt eller lämpligt att i detta sammanhang söka uppräknas och analysera dem. Generellt torde emellertid kunna sägas, att om den *förste* förvärvarens fång är ogiltigt — eller, som det i regel plägar uttryckas: icke bindande för det rättssubjekt å vars vägnar den *förste* överlåtaren handlat eller utgivit sig för att handla — de ovan behandlade reglerna om verkan i sådant hänseende av ogiltiga rättshandlingar på förmögenhetsrättens område torde tillhandahålla de mest närliggande förebilderna för rättstillämpningen med avseende på förvärv i god tro från den *förste* förvärvaren.

E. Godtrosförvärv av stulen egendom m. m.

I avsnittet om äldre svensk rätt framhålles hurusom man tidigare var oviss om lösningen av rättskonflikter mellan den ursprunglige ägaren av gods, som kommit ur ägarens hand genom tillgrepp, och den som i god tro förvärvat godset; till denna ovisshet, som dock icke hindrade praxis från att med början vid mitten av 1800-talet jämställa ifrågavarande situation med de i HB 11:4 och 12:4 avsedda, bidrog framför allt svårigheten att tolka stadgandet i 49 kap. 2 § missgärningsbalken om klander å stulen egendom. Ifrågavarande lagrum överflyttades som redan påpekats vid strafflagens införande år 1864 till 16 § 5 mom. SL:s promulgationslag och upphävdes först vid införandet av den nya rättegångsbalken genom 2 § i dennas promulgationslag den 20 december 1946. Om regelns *civilrättsliga* betydelse —

³ Enligt vad i det följande skall beröras kräves för godtrosförvärv från kommissionär enligt 54 och 55 §§ kommissionslagen icke besittningsövergång. Den i texten anmärkta situationen lär emellertid icke kunna uppstå i detta fall, eftersom ju egendomen, om kommissionären råkar i konkurs innan tradition skett, likväl icke skulle kunna indragas i denna konkurs.

den enda som i förevarande sammanhang är av intresse — uttalades i motiven till rättegångsbalkens promulgationslag: »Ur civilrättslig synpunkt har stadgandet förmenats utgöra ett stöd för den i svensk rätt gällande grundsatsen om skydd för förvärvare i god tro av lösöre gentemot rätt ägare, som utan sitt medgivande, t. ex. genom stöld, frånhänts egendomen. Stadgandet skulle då vara parallellt med de i 11 kap. 4 § och 12 kap. 4 § H.B. givna bestämmelserna om exstinktiva godtrosvärv i de fall, då egendom frivilligt utlämnats av ägaren. — Numera torde emellertid allmänt anses, att förenämnda grundsats icke vilar på ifrågavarande lagrum utan så småningom uppkommit i rättspraxis och där först vunnit stöd genom tvenne utslag av H.D. åren 1854 och 1855 och sedermera vid flera tillfällen bekräftats av H.D.»¹

I belysning av vad sålunda anförts synes det vid ett studium av gällande rätt i första hand vara anledning att beakta domstolarnas avgöranden. Praxis på området är rikhaltig men i regel ganska intetsägande: de flesta fallen ha i Nytt Juridiskt Arkiv upptagits såsom notismål, varför de närmare omständigheterna äro svåra att bedöma. Här som beträffande de tidigare behandlade fallen synes den goda tron oftast ha varit den tvistiga frågan i målen.²

Ur praxis må anföras följande fall.

NJA 1876 not. B nr 354. En person, som i god tro på marknad tillbytt sig en häst, förklarades berättigad att erhålla lösen för hästen, som visade sig ha varit stulen (och redan frivilligt återlämnats till den ursprunglige ägaren).

NJA 1878 not. B nr 165. En pantlånerska hade mottagit ett fickur från en person, som tillgripit uret. Överrätterna ansågo ej styrkt, att kvinnan varit i ond tro, varför hon förklarades berättigad behålla uret.

I *NJA 1881 s. 77* var svaranden likaledes pantlånare. Då polismyndigheten på orten utfärdat särskild varning om att visst gods nyligen tillgripits, ansågs pantlånanaren ha varit i ond tro.

Moderna rättsfall av beskaffenhet att belysa hithörande frågor avse främst tillgripna motorfordon. Här — liksom i fråga om fordon sålda med äganderättsförbehåll — knyter sig det huvudsakliga intresset till godtrosvärvrekvisitets utformning.

Här må först nämnas *NJA 1955 s. 114*. En biltjuv hade sålt den tillgripna bilen utan att kunna förete besiktningsinstrument. Föreskriven namnskytt hade likaså saknats. Köparen, som icke vidtagit någon undersökning beträffande säljarens rätt att förfoga över bilen, ansågs av Högsta domstolens majoritet (en ledamot skiljaktig) icke kunna göra gällande godtrosvärv.

I *NJA 1962 s. 20* yrkades ansvar jämlikt 21 kap. 6 § andra st. SL (varjämte i

¹ *NJA II 1947 s. 25*. I motiven hänvisas till Undén I (1 uppl.) s. 213 f. Jfr numera s. 139 f. (4 uppl.).

² *NJA 1874 not. B nr 644; 1875 not. B nr 709; 1878 not. B nr 166 och 167; 1880 not. B nr 518; 1889 not. A nr 211*. Fallen från 1874 och 1889 utförligt refererade hos Hasselrot Handelsbalken V (1900) s. 953 ff.; de i texten nämnda fallen från 1876 och 1878 jämte 1880 års notisfall refererade hos Hasselrot (Juridiska Skrifter V) s. 26 ff. Ytterligare fall hos Benckert s. 143 f.

målet framställdes skadeståndsanspråk som emellertid icke blev föremål för öVERRÄTTERNAS PRÖVNING) mot fem personer som var för sig av en biltjuv inköpt tillgripna bilar. Medan ansvarstalan bifölls av rådhusrätten och hovrättens majoritet, fann Högsta domstolens flesta ledamöter, med framhållande av att de i civilrättsligt hänseende gällande kraven på köparens aktsamhet ej utan vidare kunde överföras till det straffrättsliga området, att de fem bilköparna ej gjort sig skyldiga till brottslig gärning. Två ledamöter ville ådöma de tilltalade — med undantag av en, vars förvärv ägt rum under speciella omständigheter — ansvar för häleriförseelse.

Som framhållits i doktrinen,³ torde godtrosvärv enligt den nu berörda regeln kunna avse icke blott egendom, som tillgripits genom stöld i teknisk mening utan även gods i alla de situationer, då godset mot ägarens vilja på lovligt eller olovligt sätt kommit i den disponerandes besittning. Bland dessa fall synes såsom praktiskt viktig böra nämnas den situationen, att ägaren tappat godset och en upphittare förfogar över det i strid mot gällande regler om behandlingen av *hittegoods*.

Kap. 2.

ALLMÄNNA VILLKOR FÖR EXSTINKTIVA FÖRVÄRV

A. Egendomens beskaffenhet

1. Lösören

Det centrala området för godtrosvärvsreglerna är, såvitt gäller egendomens beskaffenhet, sådan lös egendom som plägar benämnas lösa saker eller lösören.¹ Som förut angivits är det också dispositioner med avseende å detta slag av egendom som förevarande utredning har till föremål; i det följande skola dock något beröras även andra slag av egendom.

Det torde i detta sammanhang icke vara nödvändigt att söka ange vad som i svensk rätt avses med lösören och lösa saker. Winroths beskrivning av lösören såsom »flyttbara ting att uppfatta med känseln» torde ännu kunna tjänstgöra såsom en rimlig definition.² Det torde i själva verket vara lättare att uppräknat vad som *icke* betraktas såsom lösören enligt svensk rätt än att söka nå fram till en mer uttömmande beskrivning av de typer av egendom, som ingå i termens betydelseområde. Det

³ Undén I s. 141.

¹ Winroth Köp av lös egendom (1917) s. 325 f.; Hasselrot s. 51; Benckert s. 179 ff.; Undén I s. 140 f. och 142 ff. Jfr även justitierådet Sjögrens särskilda yttrande i *NJA 1912 s. 311* (å s. 313).

² Winroth a. a. s. 326.

skall särskilt framhållas, att »lösören» är ett mindre omfattande begrepp än »lös egendom», som icke allenast avser alla »med äganderätt i teknisk mening innehavda» föremål, som icke äro av fastighets natur, utan även »samtliga tillgångar av förmögenhetsnatur som icke utgöra fast egendom enligt beskrivningen i 1895 års lag».³ Medan sålunda fordringar och andra rättigheter, som icke kunna »uppfattas med känseln» ingå i begreppet »lös egendom», äro de icke »lösören». Genom praxis och modern lagstiftning har emellertid en särskild grupp av fordringshandlingar, nämligen sådana som framstå såsom bärare av fordringsrätt i många hänseenden kommit att jämföras med lösören ur sakrättslig synpunkt. Något liknande kan i viss, ehuru mindre omfattning, sägas gälla aktier. Numera torde det öfvervägande flertalet dylika fall ha särskilt reglerats i lag.

2. Fast egendom

Att en allmän regel om godtroshöfvet icke gäller i fråga om fast egendom torde vara en erkänd grundsats.⁴ Detta betyder emellertid icke, att exstinktiva förvärv äro helt uteslutna vid fast egendom eller att god tro här skulle sakna betydelse. Sålunda gäller numera enligt 12 § lagfartsförordningen,⁵ att vid *vesala* den senare köparen har företräde därest han först sökt lagfart; i praxis har man uppställt kravet att han måste vara i god tro vid sitt förvärv.⁶ God tro är ett av de rekvisit som uppställts för att tjuguarig hävd enligt 1881 års förordning skall kunna återberas.⁷ Vidare har i doktrinen gjorts gällande, att vid tillämpning av regeln i JB 11: 4 om återgång av fastighetsbyte tredje man, som efter det klandrade jordabytet förvärvat fastigheten, måste ha varit i god tro för att hans fång skall stå sig mot den ursprunglige ägarens anspråk.⁸ Slutligen skall beträffande ett par specialfall som redan berörts — nämligen vid tillämpning av reglerna om egendoms återbäring, då dödförklarad befinnes vara vid liv, samt 38 § konkurslagen⁹ — påpekas, att ifrågakvarande lagstadganden torde avse godtroshöfvet av såväl fast som lös egendom. Frånsett nu angivna fall saknas emellertid vid fast egendom motsvarighet till de regler om exstinktiva godtroshöfvet som gälla i fråga om lösören.

Vad som är fast egendom anges för svensk rätts del i 1895 års lag angående vad till fast egendom är att hänföra. Fast egendom är enligt denna lag jord å landet och i stad samt — i princip — vad som enligt 2 och 3 §§

³ Undén I s. 12 ff.

⁴ Jfr *NJA* 1932 s. 610 samt Karlgren i SvJT 1937 s. 395 f. Se även t. ex. *NJA* 1940 s. 533.

⁵ Jfr beträffande äldre rätt *NJA* 1881 s. 180.

⁶ Se från praxis t. ex. de enligt äldre rätt avgjorda rättsfallen *NJA* 1874 s. 325, 1875 s. 348 samt 1890 s. 8; vidare *NJA* 1890 s. 13; 1901 s. 334; 1912 s. 377; 1935 s. 459; 1936 s. 405; jfr även *NJA* 1929 s. 649.

⁷ Undén II s. 129.

⁸ Se närmare härovan kap. 1, avsnitt D 2 (s. 47).

⁹ Se ovan kap. 1, avsnitt A och D 7 (s. 31 f. samt 52 f.).

i lagen utgör tillbehör till jorden eller till byggnad därå. Övrig egendom är lös egendom. Såsom framgår av vad förut anförts har 1895 års lag emellertid icke omedelbart avgörande betydelse för frågan vilken egendom som är underkastad godtrosvärv enligt de i HB 11:4 och 12:4 angivna principerna; ej endast fast egendom utan även i stort sett all lös egendom som icke utgöres av lösa saker — lösören — är undandragen stadgandena om exstinktiva godtrosvärv.

Detta oaktat blir 1895 års lag dock i vissa hänseenden av intresse, då det gäller att bestämma området för godtrosvärvsreglernas tillämplighet. Förhållandet sammanhänger med lagens regler om tillbehör till fast egendom, och gränsdragningsfrågor kunna härvidlag uppkomma av det skälet att föremål som i och för sig vore att betrakta som lösören genom att förenas med eller anskaffas för fastighet kunna bli del av den fasta egendomen och därmed komma att följa de för denna gällande reglerna.

Om lagens hithörande bestämmelser må här anföras följande. I 2 § uppräknas exemplifierande vad som skall räknas som *tillbehör till jorden*, nämligen byggnader och anläggningar av olika slag, växter och deras frukt samt gödsel. I 3 § angivas riktlinjer för besvarande av frågan, om något är *tillbehör till byggnad*. Härvidlag har lagstiftaren icke — som fallet i allt väsentligt är beträffande tillbehör till jorden — nöjt sig med det mekaniska sambandet utan även uppställt en tillbehörskategori grundad på vad man skulle kunna kalla funktionellt eller ekonomiskt samband: hit hänföres sålunda föremål anskaffade för byggnads »stadigvarande bruk». Det förtjänar särskilt påpekas, att som tillbehör till fabrik eller annan för industriell verksamhet inrättad byggnad betraktas maskiner, motorer, kärl m. m. försåvitt sådan egendom »för sin användning kräver och jämväl vilar på fast, från grunden berett underlag». Reservdelar och dupletter äro icke tillbehör.

Till en början må nu framhållas, att en *separat överlåtelse* av ett föremål, som enligt reglerna i 1895 års lag utgör tillbehör, icke får någon som helst verkan gentemot tredje man, förrän föremålet avskilts från fastigheten och berövats sin karaktär av tillbehör. Avtalet blir i och för sig giltigt och medför skyldighet för säljaren att verkställa ett avskiljande, men intill dess så skett kan det sålunda icke åberopas mot tredje man. Skulle efter avtalet fastigheten överlåtas, kan förvärvaren av tillbehöret (A) icke göra gällande något anspråk på detta gentemot fastighetsförvärvaren (C). Är fastighetsförvärvaren i god tro beträffande den tidigare överlåtelsen blir — med hänsyn till att någon tradition till A ju icke skett — skillnaden mot läget enligt allmänna exstinktionsregler rörande lösöre väsentligen den, att någon lösningsrätt icke står A till buds gentemot C. Det är emellertid att märka, att överlåtelsen av tillbehöret till A saknar verkan mot fastighetsförvärvaren C *även om* denne äger kännedom om det tidigare träffade avtalet rörande tillbehöret. Den för vissa fall gällande principen, att även

en eljest icke sakrättsligt verksam rättighet skyddas mot ondtröende tredje man, är sålunda icke tillämplig här.¹ Erinras må i detta sammanhang om den rörande nyttjanderätt till fast egendom gällande regeln att därest nyttjanderätten icke är in-tecknad eller eljest — enligt vad därom för vissa fall särskilt stadgas — sakrättsligt skyddad, skydd heller ej åtnjutes mot en förvärvare av fastigheten, även om denne äger kännedom om upplåtelsen. För att förvärvaren skall bli bunden fordras att det gjorts *förbehåll* om nyttjanderätten.²

Förhållandet kan uttryckas så att föremål som utgöra tillbehör till fast egendom icke kunna vara självständiga objekt för dispositioner med sakrättslig verkan. I fråga om föremål som *icke* enligt de nämnda bestämmelserna i 1895 års lag utgöra tillbehör gälla däremot tydligen allmänna regler beträffande lös egendom, även om föremålet skulle överlåtas tillsammans med en fastighet och befinna sig på denna. I ett sådant fall blir det sålunda av betydelse, om fastighetsförvärvaren är i god tro rörande en tidigare skedd överlåtelse av föremålet eller icke.³

Egenskapen av tillbehör till eller beståndsdel i fast egendom lär också medföra den konsekvensen att om överlåtelse skulle ske av annan än rätt ägare av föremålet, en dylik överlåtelse kommer att — liksom enligt reglerna för fast egendom — sakna giltighet, även om förvärvaren frånskiljer godset och tar det i sin besittning samt därvid är i god tro. Situationen belyses möjligen av rättsfallet *SvJT 1944 rf s. 20*.

Här hade en person, B, som genom försäljning avhänt sig sin fastighet till A, men ännu haft denna i sin besittning, sålt skog på rot till godtröende C, som sedermera även avverkat de ifrågavarande träden. Fastighetsköparen A instämde skogsavverkaren C med yrkande, dels att A måtte förklaras ha bättre rätt än denne till å fastigheten kvarliggande virke, dels ock att ersättning måtte tillerkännas A för redan bortfört virke. Avverkaren C gjorde gällande god tro. Häradsrätten, vars dom ej ändrades av Svea hovrätt, fann, att god tro i detta fall icke kunde skapa någon bättre rätt för avverkaren C vid det förhållande att fastigheten vid tidpunkten för ståndskogsförsäljningen tillhört A. C:s i hovrätten framställda argument, att det avgörande måste vara, huruvida egendomen vore fast eller lös vid besittningsövergången, tillmättes icke någon betydelse av hovrätten.⁴ Av intresse är måhända också *NJA 1889 s. 504*, där möjligheten av godtrosvärv vid tvesalu av växande gröda icke synes ha övervägts av domstolarna ehuru den senare köparen åberopade bl. a. sin goda tro. Vidare kan erinras om det redan i kap. 1, avsnitt A härovan något berörda fallet *NJA 1959 s. 466*, överinstanserna — i motsats till underinstansen — hänförde ett s. k. slagvarp till fast egendom

¹ Se Lagberedningens förslag till jordabalk 1947 I (SOU 1947:38) s. 108 ff.; Undén II s. 33.

² Undén II s. 213 ff.; Olivecrona Inteckningsförordningen s. 104; Lagberedningens förslag till jordabalk 1960 2 (SOU 1960:25) s. 310 f.

³ Beträffande sist anförda situation se ytterligare nedan.

⁴ Tänkbart är väl emellertid, att försäljningen icke setts som en *överlåtelse* av beståndsdelar av fast egendom utan som en *upplåtelse* av skogsavverkningsrätt; jfr Almén—Eklund Köplagen, rubr. till lagen vid not 58 och 61 och SOU 1947:38 s. 109 f. Jfr *NJA 1921 s. 1*.

och vid sådant förhållande ansågo det sakna betydelse, om förvärvaren C antagit, att den disponerande, B, varit berättigad att ensam förfoga över slagen.

En annan situation, där 1895 års lags bestämmelser ha betydelse i förevarande sammanhang, är följande. I lagens 4 § stadgas bl. a., att om någon »efter särskilt stadgande eller på annan emot en var gällande grund» har »äganderätt till byggnad eller annat, som, efter ty i 2 eller 3 § sägs, skulle till annans fasta egendom höra, då må det ej till den fasta egendomen räknas». Innebörden av stadgandet är något oviss.⁵ Ett klart fall där fråga är om en mot »envar gällande grund» är emellertid det att nyttjanderättshavare uppför byggnad eller anskaffar föremål som i och för sig skulle falla in under beskrivningen av tillbehör i 2 och 3 §§. Det är sålunda att observera att — i motsats till vad som gäller enligt dansk och norsk rätt — en av t. ex. arrendator på den arrenderade fastigheten uppförd byggnad blir att betrakta som lös egendom på grund av stadgandet i 4 § 1895 års lag; den omfattas sålunda icke av en försäljning av fastigheten eller av inteckningar däri. Detsamma gäller exempelvis av en hyresgäst anskaffat kylskåp, värmeaggregat e. d.⁶ Helt undantagslös torde regeln om giltigheten av dylik särskild rätt till föremål, som eljest vore att betrakta som tillbehör till fastighet, emellertid icke vara. Det synes sålunda sannolikt, att en rätt, vars utövning genom särskiljande av det ifrågavarande föremålet skulle medföra *värdeförstöring*, icke kan göras gällande gentemot fastighetsägaren. Här kan hänvisas till de härneda behandlade rättsfall där särskild rätt till lös egendom, som infogats i annan sak, underkänts av domstolarna.

Rörande tillämpningsområdet i övrigt för 4 § 1895 års lag råder såsom redan antytts osäkerhet.⁷ Ett fall, om vilket tidigare rätt meningsskiljaktighet, är det att vid försäljning till fastighetsägare av föremål, som är avsett att infogas i fastighet på sådant sätt att det objektivt sett skulle bli tillbehör enligt 2 och 3 §§, gjorts ett *äganderättsförbehåll* av leverantören. Frågan har sålunda här gällt, huruvida detta äganderättsförbehåll vore en sådan »mot envar gällande grund» som omtalas i 4 §.

Frågan om verkan av äganderättsförbehåll till egendom, som infogats i fastighet har oftast väckts i tvist mellan säljaren och köparens borgenärer. Sedan praxis tidigare ansett äganderättsförbehållet gällande även i fråga om dylik egendom,⁸ skedde en omsvängning genom plenimålet *NJA 1918 s. 441* (och det kort därefter meddelade avgörandet i *NJA 1918 s. 445*).

⁵ Jfr Almén i SvJT 1918 s. 5 ff.

⁶ Jfr SOU 1947: 38 s. 102 f. samt de rättspolitiska övervägandena å s. 105.

⁷ Jfr SOU 1947: 38 s. 103 f.

⁸ *NJA 1909 s. 278*, *1914 s. 263*, *1917 s. 462*; möjligen företrådes en motsatt uppfattning i *NJA 1913 s. 627* (i sht JR Sjögren). Det bör påpekas att i avgörandena från 1909, 1914 (som avsåg ägarens singularsuccessor) och 1917 flera dissenser förekommo i Högsta domstolen samt att de omtvistade föremålens egenskap att lätt kunna avskiljas betonades i 1909 och 1917 års domar. Jfr Köersner i SvJT 1916 s. 61 f. och Almén i SvJT 1918 s. 12 ff. (i sht s. 14). Se vidare Eklund—Nordström s. 27 f. samt Schmidt Om ägareförbehåll och avbetalningsköp s. 166 ff.

Ett rörledningsbolag hade till ett fastighetsaktiebolag med äganderättsförbehåll sålt diverse ledningar och annan teknisk och sanitär utrustning, som inmonterats i en fastighet. Fastigheten försålles sedermera exekutivt till gäldande av annan skuld. Vid den exekutiva auktionen föredrogs en skrift från rörledningsbolaget, i vilken bolaget angav vilken egendom som omfattades av äganderättsförbehåll till bolagets favör samt anhöll, att denna egendom måtte undantagas från försäljningen. Överexekutor förklarade vid tillfället, att skriften ej föranledde annat yttrande än att fastigheten skulle säljas med vad därtill lagligen hörde. Efter försäljningen yrkade rörledningsbolaget förpliktelse för inroparen att antingen utge den ifrågavarande egendomen eller gälda bolagets fordran på grund av leveransen. Inroparen bestred yrkandet: han hade köpt fastigheten i det skick i vilket den vid auktionen befanns, ledningarna måste anses tillhöra fastigheten; vid sådant förhållande kunde bolagets och den förre fastighetsägarens överenskommelse icke vara bindande gentemot honom såsom efter köp å exekutiv auktion ägare av fastigheten. Rådhusrätten, vars dom fastställdes av Högsta domstolens majoritet, anförde i sina domskäl: »Enär de av rörledningsbolaget i enlighet med återropade kontraktet levererade och i fastigheten uppsatta gas-, vatten- och avloppsledningar m. m. genom sitt införlivande med fastigheten måste anses hava antagit egenskap av tillbehör till densamma, samt vid sådant förhållande det i kontraktet gjorda förbehåll att äganderätten till det levererade skulle övergå till beställaren först då köpeskillingen för detsamma till fullo erlagts eller utgivna växlar infriats icke kunde äga giltighet» mot inroparen, lämnades käromålet utan bifall. Hovrätten biföll bolagets talan på den grund att egendomen kunde borttagas utan att själva byggnaderna tillfogades väsentlig skada, »vid vilket förhållande samma egendom ej kunde anses hava med fastigheten så oskiljaktigt förenats, att rörledningsbolagets äganderätt därtill upphört»; det framhölls ock att upplysning om äganderättsförbehållet lämnats vid den exekutiva auktionen. Medan fyra justitieråd i enlighet med nedre justitierevisionens betänkande fastställde hovrättens dom, förenade sig en annan minoritetsgrupp av fem justitieråd — bland vilka Almén — om ett yttrande, i vilket helt kort upptogs, att rörledningsbolagets äganderätt — tydligen oavsett huruvida upplysning om äganderättsförbehållet lämnats vid auktionen — icke upphört genom föremålens anbringande i fastigheten.⁹

Genom 1918 års avgörande har sålunda fastslagits, att äganderättsförbehåll till egendom, som införlivats med fast egendom på sådant sätt, att den objektivt framstår som tillbehör, icke kan göras gällande mot ny ägare av fastigheten som inköpt denna å exekutiv auktion.

I *NJA 1923 s. 602* fortsatte man på den inslagna vägen och underkände äganderättsförbehållet gentemot fastighetsägarens konkursbo. Högsta domstolen anförde, att det av leverantören A i kontraktet med fastighetsägaren B gjorda förbehållet »icke kan anses innefatta sådan grund för äganderättens bibehållande åt bolaget (A), som avses i 4 §» av lagen om vad till fast egendom är att hänföra.¹

⁹ Se *SOU 1938:11 s. 40*, *SOU 1947:38 s. 110 ff.* samt *Schmidt a. a. s. 171 f.* Se vidare *Lagerström Något om äganderättsförbehåll till värmeledningar m. m. SvJT 1932 s. 417 ff.*

¹ Ytterligare rättsfall, i vilka principen befästs, se *Eklund—Nordström s. 28*. Jfr även *NJA 1948 s. 230* samt *NJA 1960 s. 221*; här var fråga om äganderättsförbehåll beträffande dörrar som sålts till ett byggnadsföretag och skulle infogas i byggnad; innan så ännu skett försattes byggnadsföretaget i konkurs. Äganderättsförbehållet ansågs sakna giltighet vid det förhållandet att köparen utan hinder av förbehållet ägde infoga dem i fastigheten, som tillhörde tredje man.

Av rättspraxis framgår sålunda, att äganderättsförbehåll beträffande nu ifrågasvarande föremål saknar verkan gentemot fastighetsägarens borgenärer. Å andra sidan torde det vara klart, att förbehållet kan äga giltighet i förhållandet parterna emellan. Detta framgår av rättsfallet *NJA 1941 s. 156*, där hovrätten, i vars dom Högsta domstolen ej fann skäl göra ändring, uttalade att någon omständighet icke förekommit på grund varav äganderättsförbehåll i försäljningskontrakt avseende viss värme- och sanitetsutrustning, som sedermera inmonterats i köparens fastighet, skulle sakna giltighet mot fastighetsägaren.² Undantag bör sannolikt dock göras i de fall då en utövning av äganderättsförbehållet gentemot avbetalningsköparen innebär värdeförstöring av någon omfattning; här synes det icke orimligt att med avsteg från principen om förbehållets giltighet *inter partes* helt förbjuda dess utövning (jfr vad nedan i avsnitt 6 anföres om s. k. accessionsfång).

Förbehållet kan sålunda regelmässigt göras gällande mot fastighetsägaren personligen. Ett spörsmål som i förevarande sammanhang är av intresse men som icke varit föremål för prövning i praxis är, huruvida det skulle tillerkännas eller fränkännas giltighet gentemot ny ägare av fastigheten efter frivillig överlåtelse. Med tanke på likheten i sakligt hänseende mellan denna rättskonflikt och den som uppstår mellan säljaren och köparens borgenärer torde väl emellertid få antagas, att förbehållet skulle fränkännas varje verkan mot *godtroende* förvärfvare oberoende av besittningstagan- de från dennes sida och utan skyldighet för honom att mot lösen avstå från egendomen. Däremot kan det möjligen vara föremål för någon tvekan, om förbehållet, som ju enligt vad nyss angivits i princip är giltigt parterna emellan, icke borde kunna göras gällande mot den som genom frivilligt avtal förvärfvar fastigheten med kännedom om förbehållet och sålunda *icke är i god tro*. Beträffande den redan behandlade situationen, att fastighetsägaren själv överlåter föremål som utgör tillbehör och därefter avhänder sig fastigheten, har ju emellertid antagits, att den goda tron saknar varje betydelse; detsamma torde sannolikt också gälla förevarande fall.³ Någon saklig grund för en åtskillnad mellan förvärfv på exekutiv auktion och förvärfv omedelbart från ägaren synes heller icke kunna anföras.

Att observera är att äganderättsförbehåll till lösegendom som infogas i fastighet däremot får sin vanliga fulla verkan, om föremålet sålts till *annan än fastighetsägaren*, t. ex. till en nyttjanderättshavare; detta står i överensstämmelse med vad ovan anförts om att föremål som anskaffats till fastigheten av nyttjanderättshavare icke blir tillbehör, även om det objektivt sett skulle falla in under 2 och 3 §§ i 1895 års lag.

I *NJA 1933 s. 447* hade en bageriidkerska med dylikt förbehåll inköpt en bakugn, som inmonterats i en av henne förhyrd lokal. Bagerskan försattes sedermera i konkurs. Säljaren väckte talan om utbekommande av ugnen (eller betalning) mot såväl bagerskan — vilken då avflyttat samt medgav käromålet — som fastighetsägaren, vilken bestred bifall till yrkandet. Rådhusrätten, vars dom fastställ-

² Se även SOU 1947: 38 s. 111.

³ Jfr det härnedan behandlade fallet *SvJT 1942 rf s. 58*, där det konstaterades icke allenast att god tro saknats utan även att föremålet ifråga ej utgjorde tillbehör.

des av överinstanserna, grundade sitt ställningstagande till kärandens förmån på att ugnen uppsatts i fastigheten på föranstaltande av hyresgästen, som medgivit dess återtagande, att ugnen kunde borttagas utan skada för fastigheten, och slutligen att säljaren framställt krav om att få återtaga ugnen redan kort tid efter hyresgästens avflyttning.

På motsvarande sätt gäller, att om det ifrågavarande föremålet *icke är* av sådan beskaffenhet som avses i 2 och 3 §§ föremålet, även om det levererats till fastighetsägaren själv, följer reglerna om godtroshörsförvärv av lösöre; den goda tron och övriga rekvisit för exstinktivt godtroshörsförvärv återtaga här sin fulla betydelse.

I *SvJT 1942 rf s. 58* ansågs en elektrisk mangel icke vara tillbehör till det hyreshus, där den uppställts (utan att sammanfogas med fastigheten). Leverantören av mangeln, vilken försålt densamma under äganderättsförbehåll, ansågs bevarad vid sin rätt, då det befunnits, att ny ägare av fastigheten icke varit i god tro beträffande äganderättsförbehållet vid tidpunkten för sitt besittningstagande därav.

Det skall tilläggas, att lagberedningen i sitt förslag till jordabalk föreslagit särskilda bestämmelser om den rätt som kan göras gällande till fastighets tillbehör. Dessa föreslagna regler ge uttryck åt de principer praxis efter 1918 omfattat. Enligt 2 kap. 4 § i 1960 års jordabalksförslag — som innebär allenast redaktionella ändringar i förhållande till motsvarande paragraf i 1947 års förslag — skall föremål, som i och för sig är av beskaffenhet att utgöra tillbehör, icke ha denna egenskap, om föremålet tillförts fastigheten av annan än ägaren och icke förvärvats av denne eller jämlikt lag skall kvarstanna å fastigheten. 6 § i samma kapitel innehåller bestämmelsen, att överlåtelse av föremål, som utgör tillbehör till fastighet, ej är gällande mot tredje man, med mindre föremålet så skiljes från fastigheten, att det ej längre är att anse såsom tillbehör till denna. I 7 §, slutligen, regleras frågan om äganderättsförbehåll avseende föremål, som tillförts fastighet; sedan föremålet »tillförts fastigheten på sådant sätt att det är att anse som tillbehör till denna», får förbehållet icke göras gällande; till skillnad från vad som gäller i nuvarande rätt skall förbehållet sakna verkan även parterna emellan. — I det 1963 framlagda reviderade förslaget till jordabalk har en väsentlig utsträckning av tillbehörsbegreppet skett såvitt avser tillbehör till industrifastighet. I samband härmed föreslås att äganderättsförbehåll i tillbehör i viss omfattning skall bli giltigt (2 kap. 6 §).⁴

I anslutning till det ovan anförda må nämnas rättsfallet *NJA 1949 s. 757*, varav framgår, att det icke är möjligt att genom användning av bulvan, som står såsom ägare till fastighet, med verkan gentemot tredje man särskilt äganderätten till fastigheten från rätten till föremål, som objektivt skulle vara att betrakta som tillbehör till denna.⁵ I målet hade en förening förvärvat vissa fastigheter genom bulvan och därefter för egen medel uppfört byggnader därå. Sedan föreningen

⁴ SOU 1947: 38 s. 12, 102 ff. (i sht s. 115); SOU 1960: 24 s. 16, SOU 1960: 25 s. 69 ff.; SOU 1963: 55 s. 265 f.

⁵ Jfr beträffande rättsfallets tolkning Grönfors i SvJT 1956 s. 244 f. samt Karlgren i SvJT 1962 s. 265 not 12.

gått i konkurs, försålde fastigheterna exekutivt till gäldande av fordringar å föreningen, till säkerhet för vilka genom bulvanens medverkan ställts inteckningar i fastigheterna. Föreningens konkursbo och inroparna kommo i tvist angående frågan, huruvida byggnaderna ingått i köpet eller tillhörde konkursboet. I Högsta domstolens dom förklarades, att föreningen genom att använda bulvan måste »anses hava avstått från att med verkan mot tredje man påstå annan rätt till byggnaderna än till marken» och ogillade konkursboets talan.

Beträffande problem som uppkomma med anledning av reglerna om tillbehör till fast egendom må slutligen anföras följande. Det har tidigare påpekats att föremål som eljest vore att anse som tillbehör enligt 2 och 3 §§ i 1895 års lag kommer att sakna denna egenskap i det fall att en nyttjanderättshavare anskaffat föremålet och tillfört fastigheten detta. Det kan då frågas om en person som förvärvar fastigheten och därvid *utgår från att ett dylikt föremål verkligen utgör tillbehör*, kan göra något slags godtrosvörvärv till föremålet. Det har i doktrinen gjorts gällande, att så i princip icke är händelsen. Äganderätten till ett sådant föremål övergår, säger Almén, »icke genom köpet till köparen, om denne därvid varit i aldrig så god tro och denna fortfarit jämväl efter det han kommit i besittning av det föremål han ansett vara inbegripet i försäljningen».⁶

Häremot kan emellertid invändas följande. Beträffande egendom som av nyttjanderättshavare tillförts fastigheten bör observeras att godtrosvörvärv ofta kan vara uteslutet icke på den av Almén anförda grunden utan redan därför att något av de vid tillämpning av HB 11:4 och 12:4 uppställda rekvisiten saknas. Sålunda är lös egendom som tillhör arrendator ofta hus o. d., som enligt vad nedan närmare anföres icke kan göras till föremål för godtrosvörvärv; beträffande gods som införts av hyresgäst är detta — där det har karaktären av lösöre — regelmässigt i hyresgästens, icke fastighetsägarens, besittning. Dessa omständigheter kunna förklara lagberedningens uttalanden i motiven till 1947 års jordabalksförslag (SOU 1947: 38 s. 213).

Mot Alméns ståndpunkt torde vidare kunna åberopas vissa uttalanden i praxis. I de redan något berörda avgörandena *NJA 1909 s. 278* och *1917 s. 462* godtogo domstolarna enligt vad ovan anförts äganderättsförbehåll beträffande sådan egendom som infogats i byggnad men utan svårighet kunde avskiljas från denna. Härav följde att egendomen — om vilken i båda fallen rådde tvist mellan den enligt äganderättsförbehållet berättigade och tredje man som inropat fastigheterna på exekutiv auktion — ansågs icke vara av fast egendoms natur. Att *denna* ståndpunkt numera övergivits i praxis saknar emellertid i detta sammanhang betydelse. Vad som här är av intresse är att domstolarna — i det förra fallet hovrätten, vars dom fastställdes av Högsta domstolen, i det senare fallet majoriteten (två justitieråd) i högsta instans — i sina domskäl särskilt framhöllo att inroparen med hänsyn till de upplysningar som lämnats vid den exekutiva auktionen be-

⁶ Almén i SvJT 1918 s. 19. Jfr även SOU 1947: 38 s. 213.

träffande äganderättsförbehållet icke kunde göra gällande bättre rätt än avbetalningssäljaren. Dessa uttalanden synas förutsätta, att den som förvärvat fastighet åtminstone principiellt skulle kunna göra ett exstinktivt godtrosförvärv beträffande sådan egendom som, ehuru objektivt sett ett tillbehör jämlikt 3 § 1895 års lag, likväl på grund av regeln i 4 § samma lag icke tillhör fastigheten. Ett av de justitieråd som tillhörde majoriteten i 1917 års fall uttalade även i det ovan berörda plenimålet *NJA 1918 s. 441* (å s. 444), att vissa slag av egendom även efter infogande i fast egendom kunde vara föremål för äganderättsförbehåll med giltighet mot köparens borgenärer vid konkurs eller utmätning men »däremot under inga förhållanden mot tredje man, som i god tro förvärvat och kommer i besittning av föremålen».

Ett ytterligare stöd för denna tolkning lämnas möjligen av fallet *SvJT 1936 rf s. 21*. Här hade en person, O, som ombud för sin dotter sålt en henne tillhörig jordbruksfastighet, på vilken fanns en O tillhörig mjölkkningsanläggning. Sedan hovrätten i tvist mellan O och köparen om bättre rätt till anläggningen konstaterat, att vissa delar därav vore av sådan beskaffenhet som avses i 3 § 1895 års lag, medan andra icke vore av sådan beskaffenhet, förklarade hovrätten köparen äga bättre rätt till förstnämnda kategori med den motiveringen, att det i målet »finge anses styrkt, att O, vilken, på sätt ovan sagts, förvaltats fastigheten och ensam ordnat med dess försäljning till A, underlåtit att vid köpets avslutande lämna A upplysning angående O:s anspråk på äganderätt till anläggningen, och A hade såvitt visats, ej heller eljest haft anledning vid köpet antaga annat än att anläggningen tillhörde fastighetens ägare». Avgörandets räckvidd är emellertid begränsad, ty det får väl antagas, att utgången berodde på just den speciella omständigheten att det var anläggningens ägare som själv sålde fastigheten och att det med hänsyn härtill icke ansetts rimligt, att han skulle få åberopa principen i 4 §. Fråga skulle alltså vara om ett resonemang, i viss mån besläktat med det som fördes i det ovan nämnda rättsfallet *NJA 1949 s. 757*.⁷

I belysning av de anförda uttalandena i praxis skulle det möjligen kunna antagas att där övriga förutsättningar för exstinktivt godtrosförvärv äro för handen, köparen vinner bättre rätt till godset om detta objektivt sett har karaktären av tillbehör och den goda tron avser förekomsten av särskild äganderätt till egendomen.

Däremot torde ett aldrig så ursäktligt misstag beträffande godsets egenskap av tillbehör i objektiv mening ej kunna åberopas vare sig mot dess ägare eller mot den som avyttrar fastigheten. Ett belägg för sistnämnda ståndpunkt synes föreligga i *NJA 1919 s. 525*, där förvärvaren av fastighet som använts för apotekslokaler köpt fastigheten i befintligt skick utan att äga vetskap om att vissa apoteksinventarier tidigare sålts till annan. Fastighetsköparens talan mot såväl säljarens dödsbo som inventariernas ägare om ersättning för inventariernas bortförande underkändes i huvudsak av hovrätten, vad dödsboet beträffade på den grund att ingen ersättningsgrundande omständighet ansågs föreligga, vidkommande inventariernas ägare

⁷ Se i sht Karlrens bedömning av 1949 års fall i *SvJT 1962 s. 265 not 12*.

emedan dessa — med vissa undantag — ej ingingo i fastighetsförväret. I Högsta domstolen fastställde ett justitieråd, vars mening bestämde domens avfattning, hovrättsavgörandet, tre justitieråd godtogo domslutet med viss avvikande motivering; en ledamot ville lika med underrätten betrakta inventarierna som tillbehör.

Mot vad här sist anförts skulle kunna åberopas det redan något berörda rättsfallet *SpJT 1942 rf s. 58*, där godtrosförvärv ifrågasattes ehuru den omtvistade egendomen icke befanns äga *objektiv* tillbehörskaraktär. Det är emellertid icke nödvändigt att uppfatta avgörandet såsom stridande mot den här framförda tolkningsmöjligheten. Det kan nämligen tänkas att avsikten vid fastighetens försäljning (på exekutiv auktion) varit att mangeln skulle — oavsett sin karaktär av lös egendom — medfölja i köpet. Här skulle sålunda föreligga en tvist rörande ett vanligt godtrosförvärv av lösöre ehuru domstolarna med hänsyn till det i målet framförda påståendet att godset vore tillbehör måste upptaga denna fråga till prövning.

Att det är en förutsättning för godtrosförvärv att egendomen *avsetts* skola omfattas av köpet synes framgå av *NJA 1948 s. 673*, där köpet avsett »fasta och i eller vid fastigheten dagen för köpekontraktets undertecknande befintliga lösa inventarier». Utan säljarnas vetskap förvarades emellertid på fastigheten en lös sak, som ägdes av tredje man. Köparen som i god tro förfogade över saken, förpliktades på ägarens yrkande att utgiva dess värde enär varken av köpekontraktet eller av omständigheterna i övrigt framgått, att saken ingått i köpet.

3. Fasta saker

Som redan antytts i det föregående torde det numera vara klart, att fasta saker av lös egendoms karaktär, t. ex. byggnader som icke tillhöra ägaren av den fastighet å vilken de äro uppförda, icke kunna göras till föremål för exstinktiva godtrosförvärv. Doktrinen torde vara enig härom,⁸ och principen har ofta bekräftats i praxis. Det ledande fallet är *NJA 1912 s. 311*, som avsåg dubbelförsäljning; i detta sammanhang finnes ingen anledning att uppehålla sig vid domsmotiveringen och det särskilda yttrande av justitierådet Sjögren som avgavs i målet. Det förtjänar emellertid påpekas, att Sjögren synes ha utgått från att den tidigare överlåtelsen var en *säkerhetsöverlåtelse*. Den sålunda antagna regeln har upprätthållits i senare praxis.⁹ Bland de senaste årens avgöranden förtjänar omnämnas *NJA 1952 s. 407*, där säkerhetsöverlåtelse av byggnad å annans grund ansågs gällande mot senare köpare, ehuru denne var i god tro och hade tillträtt byggnaden. I sina domskäl uttalade Högsta domstolen enhälligt bl. a.: »Beträffande köp av bygg-

⁸ Benckert s. 178 ff.; Undén I s. 143.

⁹ *NJA 1913 s. 456*; *NJA 1915 not A nr 541*. Jfr även de under rubriken till referatet *NJA 1952 s. 407* nämnda avgörandena. Beträffande ett specialfall — gruva — som enligt svensk rätt är lös egendom, finnes för övrigt en så omfattande administrativ reglering att marginalen för godtrosförvärv torde vara obetydlig. Se *SOU 1924:16 s. 32 f.* och *185 ff.* samt *NJA II 1939 s. 437 ff.*

nad å annans grund gäller ej lösöreköpsförordningen, och ej heller rättsreglerna om godtrosvörvärv äro tillämpliga i fråga om sådan egendom.»

4. Lösa saker av speciell karaktär

Under denna rubrik skall något granskas, huruvida olika specialbestämmelser om särskilda slag av lös egendom skulle kunna tänkas i det ena eller andra hänseendet beträffande dylik egendom modifiera de allmänna reglerna om exstinktiva godtrosvörvärv.

Den första kategorien utgöres därvid av egendom, som är föremål för *offentlig registrering*. Vad först angår fartyg finnas beträffande sådana av mer än 3 tons dräktighet utförliga registreringsbestämmelser; panträtt i dylika fartyg kan sålunda jämlikt HB 10: 7 icke stiftas på annat sätt än genom in-teckning i den ordning varom stadgas i 1901 års lag om in-teckning i fartyg. Luftfartyg äro underkastade likartade bestämmelser.¹ Det förefaller icke helt uteslutet, att luftfartyg och in-teckningsbara fartyg — till skillnad från mindre fartyg² — skulle vara undantagna från godtrosvörvärv, om icke principiellt så åtminstone i praktiken, då utrymmet för god tro vid dylika förvärv får anses ytterligt begränsat. Med en stark utveckling av sportflyget kan frågan måhända komma i ett annat läge: även bilar, som ju äro registreringspliktiga, äro otvivelaktigt föremål för godtrosvörvärv, ehuru godtroskravet på senare tid undergått en avsevärd skärpning.

Härnäst skulle man måhända kunna överväga, huruvida godtrosvörvärv kan ske beträffande sådan egendom som explosiva varor, eldfarliga oljor, gifter m. fl. slag av gods, vilket är underkastat *särskilda försäljnings- och lagringsbestämmelser*. I dylika fall torde emellertid bedömningen av den goda tron i det enskilda fallet innefatta tillräckliga möjligheter: vid en överlåtelse i strid mot gällande administrativa regler torde ofta ond tro beträffande överlåtarens rättstitel vara att antaga. Giltigheten av godtrosvörvärv från en enligt de administrativa reglerna i och för sig behörig säljare, som genom t. ex. tillgrepp åtkommit varan, torde vara höjd över tvivel.

5. Fordringar och andra rättigheter

Den föregående framställningen har tagit sikte på *saker* av fast eller lös egendoms natur. Avslutningsvis skola något beröras de slag av lös egendom som i lagstiftningen stundom sammanfattas såsom »fordran eller rättighet» (se t. ex. 75 § UL).

a) *Icke löpande fordringar*

Redan före införandet av 1936 års skuldebrevslag torde det i svensk rätt ha varit klart, att muntliga fordringar liksom enkla skuldebrev icke kunde

¹ Se HB 10: 7 samt 1955 års lag om inskrivning av rätt till luftfartyg 3, 39 och 40 §§; jfr NJA II 1955 s. 154.

² Lösöreköp av mindre fartyg behandlas i NJA 1921 s. 484.

göras till föremål för godtrosvörvärv,³ fränsett vissa specialfall, såsom den i 34 § AvtL avsedda situationen eller det fallet att en borgenär försett enkelt skuldebrev med blanco-indossament, i vilket senare fall emellertid invindikabiliteten inträdde först i förhållande till indossenten och senare borgenärer.⁴ Till skillnad från förhållandet i gällande rätt torde dubbeldisposition icke ha intagit någon särställning: godtrosvörvärv ansågs här icke möjligt.⁵

Ur praxis må anföras: *NJA 1901 s. 141*, där enkelt skuldebrev vindicerades från godtroende innehavare, sedan det framkommit, att obehörig innehavare falskeligen påtecknat uppgift om att förskrivningen vore gällande i innehavarens hand. Det ena ovan antydda undantaget från regeln om enkla skuldebrevs vindikabilitet illustreras av *NJA 1900 s. 294*; här godkändes förvärv i god tro av bankoattester till viss man, å vilka den berättigade sedermera tecknat transport å innehavaren. Ett svårbedömt fall är det redan tidigare i denna framställning (ovan i kap. 1, avsnitt C, s. 40) berörda *SvJT 1916 s. 308*, där hovrätten — med ändring av underrättens dom — erkände godtrosvörvärv till förmån för den som fått rätt till ståndskogsersättning å sig överlåtten och tillika uppburit beloppet, oaktat fordringen tidigare överlätits till annan. Ur de korta domskälen kan icke utläsas, om särskild betydelse tillskrivits det förhållandet, att den förste förvärvaren tydligen icke genom denuntiation eller på annat sätt givit gäldenären sin rätt tillkänna, eller om någon annan speciell omständighet varit av betydelse. Även ett aktierättsligt fall må omnämnas (se i övrigt nedan under b). I *NJA 1935 s. 290*, där de faktiska omständigheterna voro åtskilligt komplicerade, hade rätter ägare av namnaktier framgång med sin vindikationstalan mot en godtroende köpare, som förvärvat aktierna från en person, vilken å varje aktie tecknat blanco-indossament med stöd av förfalskad fullmakt.⁶

I fråga om dubbeldisposition har SkL medfört en ändring, i det att den senare förvärvaren, förutsatt god tro, blir skyddad, om underrättelse (denuntiation) rörande hans förvärv först verkställdts hos gäldenären, 31 § andra st. SkL. Avsikten torde ha varit, att reglerna om förskrivningar till viss man skulle komma att analogiskt utsträckas till övriga icke-löpande fordringar, vilket även synes ha blivit fallet i praxis (*NJA 1943 s. 399* och *1962 s. 49*; *SvJT 1942 rf s. 65*).

Är fråga om bankmotbok eller enkelt skuldebrev med presentationsklausul har jämlikt 32 § i lagen den företråde som först i god tro fått handlingen i sin besittning. Att godtrosvörvärv beträffande enkelt skuldebrev är möjligt också enligt 34 § AvtL har ovan framhållits.⁷

En fråga, som SkL:s författare lämnat olöst, är verkan av blanco-indossament å enkelt skuldebrev. Det torde emellertid ha förutsatts, att om ett med blancotransport försett enkelt skuldebrev i detta skick förkommit för borgenären eller obehörigen frånhänts honom, senare förvärvare under förutsättning av god tro liksom enligt äldre rätt är skyddad.⁸ Problemet torde

³ Eschelsson Om skuldebrev enligt svensk rätt (1912) s. 231 f.; Hasselrot s. 52 ff.

⁴ Benckert s. 200; Marks von Würtemberg—Sterzel s. 124 f.

⁵ Hult s. 64.

⁶ Jfr Marks von Würtemberg—Sterzel s. 195 med not 3.

⁷ Se a. a. s. 125. Jfr även ovan kap. 1, avsnitt D 3 (s. 48).

⁸ A. a. s. 125; jfr emellertid Nial i *SvJT 1958 s. 181*.

— såsom i doktrinen framhållits⁹ — ha haft intresse huvudsakligen beträffande förlagsbevis, men sedan de legala hindren mot att dylika bevis ställas till innehavaren bortfallit lärer frågan ha mist det väsentliga av sin betydelse också för dessa pappers del.

b) *Löpande skuldebrev m. m.*

Beträffande den centrala kategorien inom denna grupp, *de löpande skuldebreven*, synas godtrosförvärv redan tidigt ha erkänts, enligt förhärskande uppfattning på grund av ett numera genom SkL:s promulgationslag upphävt stadgande i utsökningsbalken i 1734 års lag. Benckert har emellertid gjort gällande, att rättsgrunden för sådana handlingars invindikabilitet vore att söka i grunderna för HB 11: 4.¹ Rörande åtskilliga detaljfrågor rådde emellertid betydande ovisshet i praxis, som här ej skall närmare behandlas.

Huvudregeln beträffande innehavarskuldebrev återfinnes numera i 14 § SkL, vari fastslås, att godtroende förvärvare av sådant skuldebrev, som själv fått handlingen i sin besittning och kan stödja sig på överlåtarens besittningslegitimation, är skyddad mot vindikation. Som tidigare påpekats gäller skyddet emellertid icke, om överlåtaren var omyndig eller försatt i konkurs.² Regeln är att tillämpa även på dubbelöverlåtelse.³

Någon praxis av nämnvärt intresse synes ej förekomma beträffande regelns tillämpning med avseende på innehavarskuldebrev.

I *NJA 1959 s. 512* ansågs en bank icke kunna åberopa god tro, då den som säkerhet för lån mottagit inteckning i viss fastighet från en såsom vice värd för fastigheten anställd person, vilken företedde fullmakt, som ej avsåg upptagande av lån. Rättsfallets egentliga betydelse ligger emellertid på ett annat område: frågan om vad som kräves för att god tro skall anses föreligga i visst fall.

Orderskuldebreven ha givit upphov till avsevärt flera problem. Vid förvärv av sådana skuldebrev gäller, att den disponerande måste framstå såsom legitimerad genom lydelsen av sammanhängande, till honom fortgående skriftliga överlåtelse, även om någon av dem är ställd till innehavaren eller tecknad in blanco (13 och 14 §§ SkL). Överlåtaren måste vara den som genom angiven fångeskedja skall förmodas äga rätt att göra fordringen gällande, eller någon som skäligen kan hållas för denne eller antagas vara berättigad att handla å hans vägnar. Som i motiven framhålles, måste fullmakt emellertid företes för att god tro i sådant fall skall kunna åberopas.⁴ Hithörande frågor skola emellertid närmare granskas i det följande kapitel, som behandlar godtrosrekvisitet.

⁹ Hult s. 60.

¹ Benckert s. 188 ff. (i sht s. 198); jfr Eschelsson a. a. s. 70 ff. samt 237 f.; Hasselrot s. 51 f. Historiska upplysningar finnas även intagna i lagberedningens förslag till skuldebrevslag (SOU 1935: 14, inledningen); se även *NJA II 1936 s. 5 ff.*

² SOU 1935: 14 s. 79; *NJA II 1936 s. 66.*

³ Marks von Württemberg—Sterzel s. 76 not 1; Nial i SvJT 1939 s. 165 f.; Hult s. 54.

⁴ SOU 1935: 14 s. 79 f.; *NJA II 1936 s. 68.*

I fråga om dubbelöverlåtelse har Nial gjort gällande, att överlåtaren icke behöver vara legitimerad på det eljest fordrade sättet; i dessa fall skulle godtrosförvärv kunna äga rum blott den disponerande har skuldebrevet i sin besittning.⁵ Goda skäl synas tala för en sådan åsikt. Något särskilt krav på formell legitimation hos överlåtaren uppställles, som Nial framhåller, icke enligt reglerna om dubbelöverlåtelse av sådana bankdepositionsbevis m. fl. handlingar som regleras i 32 § SkL, vilka handlingar ju äro värdepapper i teknisk mening. Det vore egendomligt om man skulle ställa strängare krav i fråga om löpande skuldebrev än vid förvärv av de ifrågakommande enkla skuldebreven.

Räntekuponger till obligationer ha gjorts till föremål för särskild reglering i 23 § SkL. Sådana värdepapper, som icke förvärvats tidigare än en månad före förfallodagen och vilka överlåtits utan samband med den huvudförbindelse, till vilken de höra, äro invindikabla, försåvitt huvudförbindelsen lagligen medfört betalningsskyldighet. Annorlunda förhåller det sig således med kuponger, som avyttrats tidigare; de kunna ej göras till föremål för godtrosförvärv. Måhända skulle emellertid vid dubbeldisposition gälla vad ovan anförts om orderskuldebrev.⁶

Specialbestämmelser gälla även jämlikt 32 § SkL beträffande bl. a. bankmotböcker och förlagsbevis. Dylika handlingar äro som ovan framhållits vid dubbeldisposition att betrakta på enahanda sätt som löpande skuldebrev. I övriga fall av obehörig disposition äro de däremot jämställda med andra enkla skuldebrev.⁷

Det skall här påpekas, att jämlikt särskilda regler i banklagstiftningen sparkassebok, sparbanksbok och bevis om insättning i jordbrukskassa måste vara utställda till viss man (67 § första st. banklagen 1955, 23 § första st. sparbankslagen 1955 och 31 § första st. lagen om jordbrukskassereörelsen 1956).

På det *aktierättsliga området* gälla delvis olika regler beträffande de olika typer av värdepapper, som här kunna ifrågakomma — aktiebrev, utdelningskuponger, interimis- och teckningsbevis samt teckningsrätts- och delbevis.

Av 36 § 1 mom. ABL framgår, att medan innehavaraktier skola bedömas på samma sätt som innehavarskuldebrev, aktier ställda till viss man äro jämställda med orderskuldebrev. I 2 mom. har upptagits införing i aktieboken såsom en utväg att bota den lucka i överlåtelsekedjan, som annars skulle kunna komma att uppstå vid familjerättsliga fång. Bestämmelserna innebära inom detta område en nyreglering på SkL:s grundval, varför äldre praxis endast undantagsvis torde vara av intresse.⁸

⁵ Nial i SvJT 1939 s. 165 f.; se Hult s. 54 f.

⁶ Nial a. st. s. 166.

⁷ Beträffande förlagsbevis och andra masspapper se vidare Nial Om aktiebrev och andra aktierättsliga dokument (1929) s. 111 ff.; Hult s. 70 ff.; Nial i SvJT 1958 s. 181.

⁸ Se härom Nial a. a. s. 107 ff.; Hult s. 170 f.

Reglerna om interimsbevis, teckningsrättsbevis och delbevis äro enligt 36 § 4 mom. ABL identiska med dem som gälla aktiebrev.⁹ Beträffande teckningsbevis kan godtrosvörvärv göras vid tvesala, varvid det avgörande är besittningstagandet (37 § första st.); i övrigt är sådan handling i fråga om förvärv från annan än rätter ägare att jämställa med enkelt skuldebrev.

Om utdelningskuponger till aktier stadgas i 24 § SkL; kuponger äro, sedan beslut om utdelning fattats, likställda med löpande skuldebrev, dock under förutsättning att vederbörande aktierätt är giltig. Förvärvas kupong i samband med aktiebrev, gälla om kuponger de regler, som avse aktiebrevet. Överlåtes lös kupong innan utdelningen beslutats, kan godtrosvörvärv ej äga rum; beträffande tvesalufallet må dock hänvisas till vad ovan anförts om obligationskuponger i motsvarande situation.

1951 års lag om ekonomiska föreningar innehåller inga bestämmelser om verkan av obehöriga dispositioner med *andelsbevis*. Icke heller i förarbetena synes frågan ha berörts. Ur äldre praxis må nämnas *NJA 1939 s. 162*, som ännu torde ha giltighet. Här förklarades en av obehörig person gjord pantsättning av andelsrätt i bostadsförening (verkställd medelst tradition av motbok) ogiltig utan hänsyn till panthavarens goda tro. Liksom vid enkla skuldebrev är sålunda godtrosvörvärv icke möjligt. Sannolikt bör dock vid dubbelöverlåtelse den för enkla skuldebrev gällande denuntiationsprincipen tillämpas.¹

Det är i detta sammanhang icke möjligt att redogöra för den livliga diskussion som i doktrinen förekommit beträffande *livförsäkringsbrev* och icke heller att söka överblicka praxis på området. Det må vara tillfyllest att — i anslutning till Almgren och Hult — konstatera, att frånsatt vissa före försäkringsavtalslagens införande utfärdade innehavarelivbrev (se här om *NJA 1937 s. 546*), dylika handlingar icke kunna göras till föremål för godtrosvörvärv utom vid dubbelöverlåtelse (113 § försäkringsavtalslagen 1927).²

Beträffande *upplagsbevis* och *upplagspantbevis* ställda till innehavaren gälla enligt 24 § 1931 års lag om upplagshus och upplagsbevis enahanda regler som i fråga om motsvarande typer av skuldebrev. *Järnvägs- och flygfraktsedlar*, slutligen, torde allenast vid dubbelöverlåtelse kunna bli föremål för godtrosvörvärv.³

c) Särskilda rättighetstyper

Det torde redan på grund av rättighetens tekniska utformning vara utslutet att tänka sig godtrosvörvärv av det slag som här avses till *upphovsrätt*. Självfallet är det möjligt att sådan rätt t. ex. överlåtit till flera e. d.

⁹ Hult s. 172 f. Enligt äldre rätt torde godtrosvörvärv ej ha kunnat åberopas beträffande interimsbevis; se Nial a. a. s. 151. Däremot voro delbevis och teckningsrättsbevis till innehavaren löpande (s. 157).

¹ Karlgren s. 230; Rodhe Föreningslagen (4 uppl. 1963) s. 45; däremot Hult s. 178 ff.

² Almgren Om förfoganden över livförsäkring (1956) s. 306 ff. o. s. 316 f.; Hult s. 127 ff.

³ Hult s. 152 och 155.

men de rättstekniska medlen att lösa hithörande konflikter äro andra än inom förmögenhetsrätten i övrigt. Något annorlunda ställer det sig med de registrerade immaterialrätterna, patent- och varumärkesrätt.

Beträffande *patenträtt* har tanken på exstinktiva godtrosvärv emellertid bestämt avvisats i doktrinen, och något stöd för uppfattningen, att ifrågavarande rättighet skulle kunna göras till föremål för godtrosvärv genom överlämnande av t. ex. patentbrevet synes heller icke föreligga i praxis.⁴ Jämför nu 39 § tredje st. nordiska patentlagförslaget (NU 1963: 6 s. 41 och 288 ff.).

Läget torde vara detsamma i fråga om *varumärkesrätt*. Det förtjänar påpekas, att varumärkes- och firmautredningen i sitt förslag till ny varumärkeslag efter norsk förebild upptagit en bestämmelse (33 §) av innebörd, att oregistrerad överlåtelse ej må göras gällande mot tredje man, som i god tro förvärvat rätt till märket.⁵ I det sedermera till lag upphöjda departementsförslaget hade detta stadgande emellertid fått utgå. Till stöd för denna ändring anförde departementschefen bl. a.: »Frågan om godtrosvärv är hittills icke reglerad inom någon del av immaterialrätten. För varumärkesrättens del torde den vara av ringa praktisk betydelse. Inom den varumärkesrätten närliggande patenträtten kan den däremot vara av större vikt. Jag anser det därför lämpligast, att frågan om införande av dylika bestämmelser i varumärkeslagen får anstå till dess motsvarande spörsmål upptages till övervägande vid den kommande revisionen av patenträtten.»⁶

Vidare skall här för fullständighetens skull anmärkas, att *penningar* enligt svensk rätt icke kunna vindiceras från godtroende. Lösenrätt vore här av lätt insedda skäl meningslös. Principen synes gå tillbaka till tiden före 1734 års lag.⁷

Slutligen må erinras att såsom förut berörts (kap. 1, avsnitt A, s. 31) även andel i *samäganderätt* kan bli föremål för godtrosvärv, varvid gälla samma förutsättningar som för egendomen i dess helhet; det är sålunda nödvändigt, att denna tages i besittning av godtrosvärvaren.⁸ På motsvarande sätt förhåller det sig med *köparens rätt* enligt ett köpeavtal med äganderättsförbehåll. Det blir icke reglerna om icke-löpande fordringar och rättigheter som aktualiseras utan godtrosvärv är möjligt i full utsträckning och även här måste själva saken tagas i besittning.⁹ *Säljares rätt* enligt kontrakt med äganderättsförbehåll läser däremot icke kunna bli föremål för godtrosvärv annat än i samband med dubbelöverlåtelse. För dylik rätt torde reglerna om enkla skuldebrev vara analogiskt tillämpliga, sålunda vid överlåtelse krav på denuntiation.¹

⁴ Undén Översikt av den svenska patenträtten (1915) s. 78 f.; jfr A. Hasselrot i SvJT 1916 s. 68.

⁵ SOU 1958: 10 s. 19 och 323.

⁶ NJA II 1960 s. 284 f.

⁷ Benckert s. 192 (i sht not 53); Undén I s. 140.

⁸ Undén I s. 143 med hänv. till NJA 1913 not. B nr 341.

⁹ Se NJA 1931 s. 741, jfr 1936 s. 44; se ock Hessler i SvJT 1954 s. 419 f.

¹ NJA 1962 s. 49.

6. Särskilt om s. k. accessionsfång

Som framgår såväl av hovrättens domskäl i det härovan under p. 2 behandlade fallet *NJA 1918 s. 441* som av rådhusrättens överväganden i det senare i samma avsnitt berörda målet *NJA 1933 s. 447* torde önskemålet att undvika värdeförstöring — vid sidan av den sannolikt dominerande synpunkten: skyddet för realkrediten — spela en betydande roll vid domstolarnas bedömning av frågor om särskild rätt till egendom, som objektivt framstår såsom tillbehör till fastighet. Enahanda synpunkter torde kunna gälla även i likartade fall, då lös egendom är i fråga. Mot en uppdelning av egendomen tala samma ekonomiska skäl. Principen har av Högsta domstolen tillämpats i fråga om egendom, som inmonterats i fartyg.

NJA 1934 s. 234 gällde tvist mellan avbetalningssäljare och avbetalningsköparens utmätningssökande borgenärer. Den ifrågavarande egendomen — en fartygsmotor med tankar — hade inmonterats i köparens fartyg. Högsta domstolen fann, »med hänsyn till omfattningen av de åtgärder, som efter vad i målet blivit uppläst erfordras för motorns och tankarnas skiljande från Vidar (fartyget), och den betydande skada för Vidar, som skulle orsakas av skiljandet», att äganderättsförbehåll till egendomen ej kunde göras gällande.²

Slutligen har samma princip kommit till användning i *NJA 1960 s. 9*, där äganderättsförbehåll till däck, som monterats å bil, underkändes, oaktat något egentligt införlivande av däcket med bilen knappast kan anses föreligga.

I fall av ovan angivna slag synes i själva verket föreligga ett exstinktivt förvärv av särskilt slag, oberoende av god tro. I doktrinen plägar man för dylika rättsförvärv använda termen *accessio*.³

B. Ifrågakommande rättigheter och rättstitlar

1. Vilka rättigheter kunna vara föremål för godtrosvförvärv?

I förevarande avsnitt skola upptagas till behandling frågor om vilka rättigheter som enligt gällande rätt kunna göras till föremål för godtrosvförvärv och genom vilka rättshandlingar dylika förvärv kunna äga rum. Framställningen avser endast de härovan i kap. 1 behandlade fallen, d. v. s. dem där den disponerande antingen helt saknar rättstitel, som medger rättsligt förfogande över den egendom transaktionen gäller, eller innehar denna på grund av ett fång som är behäftat med ogiltighet. I de fall där den disponerande väl äger behörighet att förfoga över egendomen, t. ex. såsom ställföreträdare eller fullmäktig för annan, men överträder någon befogenhetsinskränkande föreskrift, sakna de nu uppställda frågorna berättigande: god

² Se även *NJA 1935 s. 416*, *1942 s. 195* och *1955 s. 1*; jfr det ovan i detta kap. avsnitt A 2 (s. 62) berörda fallet *SvJT 1942 rf s. 58*. Se vidare Karlgren i *SvJT 1944 s. 401 f.*, 409 ävensom *SOU 1938:11 s. 40 ff.* och Schmidt *Om ägareförbehåll och avbetalningsköp s. 187 f.*

³ Se *Undén I s. 88 ff.*

tro hos den disponerandes medkontrahent kan här medföra att de mest skiftande rättshandlingar och därå grundade rättigheter tillerkännes giltighet; förvärv av t. ex. ägande- eller panträtt till viss bestämd egendom utgöra här blott ett par fall bland många. Dessa fall liksom vissa andra närstående komma att närmast i avgränsande syfte beröras något i ett senare sammanhang (nedan kap. 3).

Äganderätt och panträtt äro de enda rättigheter som uttryckligen nämnas i HB 11:4 såsom föremål för exstinktivt godtrosvärv; med panträtt har i praxis jämställts *retentionsrätt* (*NJA 1936 s. 650; 1946 s. 341; 1948 s. 10*); beträffande sistnämnda rättighet är möjligheten till godtrosvärv emellertid, som utvecklas närmare nedan, inskränkt till vissa fall. Det torde vara en i doktrinen allmänt omfattad grundsats, att endast rättigheter som åtnjuta s. k. sakrättsligt skydd kunna förvärvas genom exstinktion.¹ I och för sig synes det knappast föreligga något självklart samband mellan de regler om skydd mot ny ägare och mot upplåtarens borgenärer som pläga anses känneteckna sakrätterna och principerna för exstinktiva godtrosvärv. Klart är under alla omständigheter att regler äro erforderliga för lösande av den sakrättsliga konflikt som uppstår vid dubbelöverlåtelse eller dubbelupplåtelse av rättigheter som icke räknas till de s. k. sakrätterna i traditionell mening, och att härvidlag principen om skydd för förvärv i god tro kan vara att tillämpa (se t. ex. 31 § SkL).

Det förtjänar påpekas, att i äldre svensk doktrin åtminstone en författare — Nordling — antagit, att även *nyttjanderätt* till lös sak skulle kunna göras till föremål för godtrosvärv.² Det förhållandet, att nyttjanderätt till lösören enligt gängse svensk rättsuppfattning icke anses äga »sakrättsligt skydd»,³ torde som nyss framhållits icke i och för sig utgöra något hinder för en sådan ståndpunkt. Det finns emellertid knappast något stöd vare sig inom doktrinen i övrigt eller i praxis för att en giltig nyttjanderätt skulle kunna förvärvas från annan än rätt ägare av den sak vari nyttjanderätt upplättes.⁴ Däremot är kanske tänkbart att god tro och besittningstagan- de skulle kunna tilläggas betydelse i en konflikt mellan två nyttjanderätts- havare till vilka skett dubbelupplåtelse av nyttjanderätt till samma sak. Bestämmelsen i HB 13:2, att vid dubbellega den får behålla saken som »först hyrde», skulle sålunda, liksom motsvarande regel om köp i HB 1:5, endast vara tillämplig, då ingen av pretendenterna fått egendomen i sin besittning. Det är emellertid icke möjligt att här gå närmare in på detta spörsmål.

Ej heller eljest synes det finnas fog för att antaga, att det är möjligt att — bortsett från i tvesalufall — exstinktivt förvärva annat än de ovan nämnda rättigheterna, d. v. s. äganderätt, panträtt och retentionsrätt.⁵ Av

¹ Benckert s. 207.

² Nordling Svensk civilrätt allmänna delen s. 283.

³ Undén I s. 6 (med not 5).

⁴ Se de av Undén a. st. anf. förf. samt Benckert s. 208.

⁵ Att förlagsinteckning och inteckning i jordbruksinventarier ej omfattar annat än vad som verkligen tillhör upplåtaren torde vara klart. Jfr hovrätten i *NJA 1881 s. 223*.

föregående avsnitt i detta kap. torde visserligen framgå, att vid sidan av lösören — eller mera exakt: sakrätter avseende lösören — godtrosvörvärv kan inträda även beträffande de grupper av fordrings-, andels- eller andra rättigheter som i kraft av särskilda lagregler anknutits till skriftlig handling på sådant sätt, att den senare kommit att framstå såsom rättighetens bärare. Även om det rättsförvärv som i sistnämnda kategori av fall grundas på den goda tron i förening med tradition av ifrågavarande dokument sålunda egentligen avser fordringsrätt, andelsrätt etc., torde det utifrån nu aktuella synpunkter vara riktigast att betona likheten mellan å ena sidan innehavarens rätt *till* — och *icke på grund av* — värdehandlingen och å andra sidan sakrätter till lösören. Värdepapperet såsom sådant har med andra ord kommit att jämföras med ett fysiskt föremål, som själv är objekt för rättigheter.

2. På vilka rättstitlar kunna godtrosvörvärv grundas?

Om det sålunda, enligt vad ovan anförts, är blott äganderätt och säkerhetsrätt som kunna göras till föremål för exstinktiva förvärv, är därmed icke sagt att denna möjlighet står öppen vid alla de rättshandlingar genom vilka de angivna rättigheterna kunna överlåtas eller upplåtas.⁶ Vid panträtt sammanfalla rättighet och förvärvstitel såtillvida som den förra — bortsett från fall av legal panträtt — endast kan grundas på pantsättning; äganderätt kan ju däremot övergå genom flera olika fång, av vilka endast vissa äro av beskaffenhet att kunna grunda godtrosvörvärv. På samma sätt kan retentionsrätt uppstå i flera sinsemellan olikartade fall.

Innan de olika typerna av rättsförvärv behandlas närmare, skall här något beröras en av Benckert framställd fråga, som hänför sig till alla de rättstitlar på vilka ett godtrosvörvärv kan grundas, nämligen huruvida det är ett villkor för godtrosvörvärv att *förvärvarens eget fång är giltigt*. Benckert upptager detta spörsmål i två olika fall, nämligen först där den disponerande själv — enligt här använt schema B — gör gällande någon ogiltighetsgrund i förvärvet och därefter när sådan ogiltighet påtalas av vindicerande ägare (A). Endast den senare frågan torde här vara av intresse. Kan alltså A till stöd för anspråk på att utbekomma lösören som av C förvärvats genom ett fång som uppfyller de vid tillämpning av HB 11: 4 och 12: 4 uppställda rekvisiten men behäftas av någon ogiltighetsgrund åberopa denna? Benckert avstår från att genomföra någon detaljundersökning av frågan och nöjer sig med att framhålla, å ena sidan att det skulle innebära en viss hårdhet mot ägaren om han icke kunde göra gällande en ogiltighetsgrund som behäftar rättshandlingen mellan B och C samt att rationella skäl tala för att uppställa ett principiellt krav på sistnämnda rättshandlings giltighet såsom villkor för skydd enligt HB 11: 4 och 12: 4, ett krav som

⁶ Benckert s. 209.

även skulle äga visst stöd i stadgandenas avfattning och förarbetena, å andra sidan att det i vissa rättssystem vore klart att somliga ogiltighetsgrunder kunde åberopas endast av den som avgivit den av ogiltigheten drabbade viljeförklaringen; svensk rätts inställning härvidlag vore emellertid oklar.⁷ I senare doktrin har Undén under hänvisning till Benckert hävdad, att överlåtelsen från B till C måste vara »oklanderlig».⁸

En rimlig lösning synes vara, att i sådana situationer där B, om han velat, kunnat genom talan mot C få rättshandlingen dem emellan att återgå på grund av ogiltighet, denna rätt också bör tillkomma A; B får regelmässigt antagas vara mindre intresserad av en sådan talan. Till stöd för en dylik regel skulle kanske kunna analogiskt åberopas fullmaktsregler. En sak för sig är i vilken utsträckning rättshandlingar mellan B och C i dessa situationer verkligen äro ogiltiga. Enligt Benckert⁹ skulle t. ex. den omständigheten att den disponerande B var omyndig eller otillräknelig icke medföra ogiltighet, enär dispositionen ju i själva verket icke avsåg den omyndiges etc. egen egendom. Huruvida detta verkligen i alla sammanhang är riktigt, förefaller något tvivelaktigt. Det är emellertid icke möjligt att här gå djupare in på hithörande spörsmål.

a) Äganderättsförvärv

Försäljning och gåva äro vid sidan av pantsättning de fall, som uttryckligen nämnas i HB 11: 4. Att godtroende *köpare* uppnår godtrosskydd, om övriga förutsättningar härför föreligga, torde ock ha framgått av de ovan i kap. 1 berörda rättsfallen. Domstolarna ha även utsträckt tillämpningen av denna regel till byte,¹ och man torde måhända våga uppställa den satsen, att enahanda regel skulle tillämpas på alla fall av överlåtelse genom ömsesidigt förpliktande rättshandlingar som icke ske för dödsfalls skull och ej heller utgöra s. k. universalfång (se nedan).²

Därest hos en gäldenär skett utmätning av lösöre som finnes i hans besittning men tillhör annan samt egendomen därefter sålts på exekutiv auktion är det i viss utsträckning tveksamt, huruvida förvärvaren blir underkastad vanliga regler om förutsättningarna för godtrosvärförvärv eller om han får en säkrare ställning mot rätte ägaren, så att denne icke kan vindicera egendomen ens om inoparen ej var i god tro. I 69 § UL ges regler om förfarandet i här ifrågavarande situation, d. v. s. då annan påstår sig vara ägare till lös egendom i utmätningsgäldenärens besittning. Kan han icke genast styrka sin rätt men visar sannolika skäl därför, skall utmätningssmannen hänvisa honom att utföra sin talan vid domstol. Gör han det inom

⁷ A. a. s. 255 ff.

⁸ Undén I s. 145 f. Beträffande det fall att rättshandlingen mellan B och C kan bli föremål för återvinning enligt konkurslagens regler, se Welamson Konkursrätt s. 212 med hänvisningar.

⁹ Jfr Benckert s. 253 ff.

¹ *NJA 1889 not A. nr 211*; Benckert s. 209.

² Undén I s. 147.

föreskriven tid, skall utmätningsärendet vila till dess tvisten avgjorts. Det råder nu enighet inom doktrinen att i vissa situationer rätte ägaren är hänvisad till att iakttaga detta förfarande; underlåter han det går han sin rätt definitivt förlustig. Beträffande vissa situationer råder däremot oenighet, huruvida detsamma skall gälla eller om där allmänna regler om rätt ägares vindikationsrätt äro att iakttaga. Praxis ger icke någon klar vägledning.³ En närmare redogörelse för problematiken skall här icke lämnas. Vid den översyn av UL varmed lagberedningen f. n. är sysselsatt torde här nämnda frågor komma att upptagas. Utredningen anser sig därför böra lämna dessa åsido.

Godtrosförvärv genom *gåva* är, ehuru mindre vanligt, erkänt på samma sätt som beträffande köp.⁴ Fallet är uttryckligen omnämnt i HB 11:4. På ett redan härovan berört ställe i KonkL:s förarbeten heter det i fråga om de i 38 § KonkL avsedda godtrosförvärven: »Tredje man, som genom gåva av gäldenärens medkontrahent eller senare förvärvare åtkommit egendom, vartill konkursboet har återvinningsrätt, är ej genom förevarande paragraf sämre ställd än annan förvärvare; en motsatt regel skulle ej stå väl tillsammans med vad i allmänhet i svensk rätt gäller angående gåva.»⁵ Ur praxis må antecknas *NJA 1917 not. A nr 539*, som avsåg gåva av ett skuldebrev; givaren och gåvotagaren voro makar. Den egentliga tvistefrågan rörde mottagarens goda tro.

Det synes däremot klart — trots Björulings avvikande mening⁶ — att godtrosförvärv ej kan göras genom *testamente* och icke heller genom andra former av *universalsuccession*.⁷ I fråga om det förstnämnda fånget synes Benckerts invändning, att testamente medför »endast en rätt till sådana fångesmannens, testators tillgångar, som återstå sedan all boets gäld har guldits», vara tungt vägande. Uppenbarligen kan i det enskilda fallet uppstå tvekan i frågan, huruvida viss rättshandling är att betrakta såsom gåva eller såsom »dödsrättshandling». Detta spörsmål — vilket som bekant livligt diskuterats i den familjerättsliga doktrinen⁸ — torde i förevarande sammanhang få lämnas därhän.

Undén har slutligen — som det synes med fog — med de familjerättsliga universalfången i detta hänseende sammanställt vissa typer av rent förnögenhetsrättslig *universalsuccession*: delning av bolagsegendom och annan upplösning av samfällighet.⁹

³ En kortfattad översikt över de olika meningarna ges hos Hessler Om utmätning av bostadsrätt där nyttjanderätten förverkats i Rättsvetenskapliga studier ägnade minnet av Phillips Hult (1960) s. 206 ff., där också litteraturhänvisningar lämnas.

⁴ Björling s. 155 f.; Hasselrot s. 34 ff.; Benckert s. 209; Undén I s. 146.

⁵ *NJA II 1921* s. 471.

⁶ Björling s. 155 f. Så ock Hasselrot s. 33 f.

⁷ Benckert s. 209 ff.

⁸ Se Beckman Svensk familjerättspraxis (2 uppl. 1960) s. 173 ff.

⁹ Undén I s. 147.

b) *Pantsättning*

I fråga om pantsättning som rättstitel kan man fatta sig mycket kort. Pantsättning hör till de i HB 11: 4 omnämnda rättshandlingarna, och varken praxis eller doktrin synes ha tvekat om att stiftande av handpanträtt genom tradition av panträttens föremål skulle kunna grunda godtrosvärv.¹ Att å andra sidan eventuellt förekommande hypotekariska panträttigheter icke kunna ifrågakomma torde framgå redan av det regelmässigt uppställda traditionsrekvisitet, varom mera nedan.

c) *Stiftande av retentionsrätt*

Till skillnad från panträtten har retentionsrättsinstitutet vållat åtskilliga problem i fråga om möjligheten till godtrosvärv. En klagörande översikt över hithörande frågor föreligger i justitierådet Alexandersons särskilda yttrande i målet *NJA 1936 s. 650*. Efter att ha konstaterat, att retentionsrätt icke ingår bland de i HB 11: 4 uppräknade fallen, fortsätter Alexander-son: »Att härav draga den slutsatsen att retentionsrätt icke kan i denna ordning vinnas mot rätter ägare kan emellertid desto mindre vara berättigat, som 1734 års lag måste sägas lämna öppet, huruvida enligt densamma retentionsrätt är att betrakta såsom en art av panträtt eller en utom panträttens område fallande rättighet. I nutida svensk rätt framstår visserligen retentionsrätten såsom en självständig, med panträtten sidoordnad säkerhetsrätt. Men den enda väsentliga olikheten de båda rättigheterna emellan ligger däri att panträttshavaren tillerkännes, men retentionsrättshavaren fränkännes realisationsbefogenhet för utfående av det tillgodohavande, som rättigheten avser att trygga . . .» I denna olikhet ligger emellertid, framhålles det, icke någon giltig anledning att göra en skillnad i nu förevarande hänseende. Av betydelse härutinnan är däremot, menar Alexander-son, uppkomstsättet för rättigheten. HB 11: 4 tager endast sikte på förvärv där förvärvaren kan åberopa en överlåtelse eller upplåtelse, ehuru visserligen av annan än rätter ägare. Om rättigheter som uppstå *ex lege*, utan uttryck för en avlåtelsevilja, är däremot icke tal. Alexander-son finner emellertid, i anslutning till tysk rätt, att gränsen icke bör dragas på sätt nu åsyftas utan att lagrummet bör tillämpas även på vissa legala säkerhetsrättigheter. Det avgörande bör vara, om det i samband med säkerhetsrättens uppkomst sker en besittningsöverlåtelse, förekommer »en viljeakt innebärande besittningsöverflyttning». Så är, förklarar Alexander-son, icke fallet vid tillåten själv- pantsättning, t. ex. om från en tjuvskytt tagits redskap, ej heller ifråga om gods i vilket värdshusvärd eller hotellägare har retentionsrätt. Detsamma är förhållandet med den fastighetsägare och hyresvärd tillerkända förmånsrätten i arrendators eller hyresgästs lösören, i vilket fall direkt av lagtexten framgår, att endast arrendatorn eller hyresgästen tillhöriga lösören avses. Där åter besittningsöverflyttningen sker i samband med och som konsekvens

¹ Benckert s. 204 ff.

av ett ingånget rättsförhållande, är läget ett annat, och i sådant fall bör analogisk tillämpning av reglerna om godtroshöfvärv vid handpant vara fullt motiverad. Som exempel nämnes hantverkare, som gör gällande säkerhetsrätt för arvode å det gods som hos honom kvar är.

Twisten i *NJA 1936 s. 650* stod mellan å ena sidan en avbetalningssäljare, som försålt en lastbil med icke blott sedvanligt äganderättsförbehåll utan även förbud för köparen att inlämna bilen till reparation utan att gälda kostnaden i förskott, och å andra sidan en bilreparatör. Säljaren ville göra gällande sin återtagningsrätt med avseende på bilen och väckte talan mot reparatören, som vägrat utlämna fordonet på den grund att det utgjorde säkerhet för hans reparationsfordran. Säljarens talan ogillades i överrätterna. Göta hovrätt konstaterade i sina domskäl, att reparatören såvitt handlingarna utvisade »vid arbetenas utförande ej haft sig annat bekant än att bilen vore . . . (avbetalningsköparen) . . . tillhörig». Högsta domstolens majoritet — bland vilka justitierådet Alexanderson — fann ej skäl göra ändring; två justitieråd fastställde hovrättens domslut på den grund att reparatören ägde behålla bilen oavsett god eller ond tro, enär reparationen vore nödvändig.

Benckert har, under motiveringen att förfogandet för att kunna grunda godtroshöfvärv »måste för höfvärvaren framstå som en av fångesmannen avgiven garanti, att denne är eller i allt fall själv anser sig vara ägare», ansett, att endast sådan retentionsrätt till översänt gods varom stadgas i 57 § andra st. köplagen samt i 6, 31 och 32 §§ kommissionslagen bör kunna uppstå genom godtroshöfvärv.² I äldre doktrin synes man i allmänhet ha ansett, att retentionsrätt överhuvudtaget ej kunde bli föremål för dylikt höfvärv.³

Från de på olika håll spridda lagreglerna om retentionsrätt är föga ledning att hämta. Av uttalanden i nyttjanderättslagens förarbeten synes emellertid framgå, att lagstiftaren i fråga om hyresvärdar och jordägares retentionsrätt till hyresgästs resp. arrendators lösören icke räknat med att sådan rätt skulle kunna höfvärvas i egendom, som ej tillhör vederbörande gäldenär;⁴ i lagtexten (2 kap. 42 §, 3 kap. 45 §) anges retentionsrätten också äga rum i arrendatorn eller hyresgästen »tillhöriga» lösören m. m. Uppfattningen att exstinktion vore möjlig synes däremot ha legat till grund för 1950 års lagstiftning om hantverkares rätt att sälja gods, som ej avhämtats. Ur departementschefens uttalanden i förarbetena må anföras: »Lagstiftningen är icke tillämplig, med mindre hantverkaren verkligt äger *retentionsrätt* i godset (»sak, som han äger att till säkerhet för sin fordran kvarhålla»). Så är enligt svensk rätt otvivelaktigt fallet, om hantverkaren vid avtalets utförande var i god tro rörande beställarens (ovillkorliga) äganderätt till godset (jfr rättsfallen *NJA 1936 s. 650* och *1948 s. 10*). Men även

² Benckert s. 216 ff.

³ Björling s. 156; jfr Undén i SvJT 1921 s. 1 ff. Se vidare Hasselrot s. 163 ff. samt kritik hos Benckert s. 212 ff. (ytterligare uttalanden av Hasselrot, se Benckert s. 212 not 116).

⁴ Se Skarstedt m. fl. Arrendelagstiftningen av år 1943 (andra uppl. 1946) s. 263; Walin Allmänna hyreslagen (fjärde uppl. 1960) s. 242.

om hantverkaren då kände till att beställaren icke ägde godset utan exempelvis innehade det till låns, torde hantverkaren vara berättigad göra gällande retentionsrätt under samma förutsättningar som beställaren-låntagaren själv gentemot ägaren, ifall låntagaren hade betalat hantverkaren och krävt ägaren på utgiften.»⁵

Praxis' ståndpunktstagande torde kunna sägas stå i överensstämmelse med de huvudlinjer, som uppdragits i det ovan citerade uttalandet av justitierådet Alexanderson.

I *NJA 1891 s. 391* förvägrades en hotellvärd trots god tro retentionsrätt i häst och kärra, vilka tillhörde en handelsresandes principal men disponerades av handelsresanden, som häftade för ogulden hotellräkning. I underrätten — en rådhusrätt — voro två ledamöter av skiljaktig mening och ansågo, att godtrosoförfärv borde få äga rum. Majoritetens dom, som grundar sig på det nakna konstaterandet, att egendomen tillhörde principalen och ej handelsresanden, fastställdes emellertid av överinstanserna.⁶ Enahanda utgång fick ett mål angående hyresvärds rätt att kvarhålla gods, som sålts till hyresgäst under äganderättsförbehåll; god tro synes överhuvudtaget ej ha nämnts i målet (*SvJT 1916 s. 36*).

I *NJA 1924 s. 581* hade A sålt en lastbil till B under sedvanligt äganderättsförbehåll. Då A ville återtaga egendomen på grund av utebliven likvid, fanns den för reparation hos ett bolag, som gjorde gällande retentionsrätt icke blott för den på grund av den vid tillfället uppkomna reparationsfordringen, 59 kronor, utan även för andra liknande fordringar å tillhoppa över 4 000 kronor. Samtliga instanser underkände yrkandet om retentionsrätt för sistnämnda fordringsbelopp. Såvitt avsåg beloppet å 59 kr. godkände rådhusrätten retentionsrätten; i denna del blev dess dom ej överklagad. Rådhusrätten synes icke beröra frågan om retinentens goda eller onda tro (jfr dock Alexanderson i *NJA 1936 s. 650* på s. 655). Större betydelse torde ej böra tillskrivas ett hovrättsmål, *SvJT 1943 rf s. 49*; underrätten underkände, utan att beröra frågan om god tro, anspråk å retentionsrätt på grund av ogulden garagehyra. Sakfrågan prövades icke av hovrätten, som av processuella skäl återförvisade målet. Den av Högsta domstolen i målet *NJA 1936 s. 650* antagna principen upprätthölls i *NJA 1946 s. 341*, som likaså gällde en med äganderättsförbehåll köpt bil, vilken av köparen inlämnats för vård och förvaring. I underrättens domskäl — domen fastställdes i de båda högre instanserna — betonas, att retinenten fått underrättelse om äganderättsförhållandena först avsevärd tid efter det han mottagit bilen. Såväl bakomliggande faktiska omständigheter som rättsläge och utgång äro desamma i *NJA 1948 s. 10*; hantverkare tillerkändes här förmånsrätt enligt HB 17: 3 i köpeskillingen för godset, som utmätts för fordran och sålts exekutivt. I rådhusrättens domskäl upptogs, att hantverkaren, enligt vad utredningen i målet visade, vid utförandet av de arbeten på grund av vilka retentionsrätt gjordes gällande icke haft sig annat bekant än att bilen tillhörde avbetalningsköparen. Svea hovrätt fann ej skäl göra ändring, och prövningstillstånd medgavs icke.

Målet *NJA 1953 s. 499*, slutligen, väcktes såsom besvär över exekutionsmyndighets förfarande, och dess räckvidd torde ej med säkerhet böra utsträckas utöver den däri prövade utsökningsfrågan. A hade i tvistemål mot B tillerkänts bättre rätt till ett par travhästar, vilka B emellertid överlämnat till C för träning. A be-

⁵ *NJA II 1950 s. 308*; se Dennemark i *SvJT 1950 s. 293*.

⁶ Jfr även *NJA 1888 s. 234* (det torde ankomma på godsets ägare att styrka sin äganderätt).

gärde verkställighet av domen hos C, som vägrade utlämna hästarna med förmälan, att han hade retentionsrätt till säkerhet för sin fordran på grund av vid träningen nedlagda kostnader. Överexekutor fann, att tränaren vid hästarnas mottagande ej haft sig annat bekant än att dessa tillhört B och därför ej vore skyldig att utlämna djuren, med mindre han finge betalt för sin fordran. Hovrätten nådde samma slut men under motivering, att med hänsyn till vad tränaren anfört, hans påstådda retentionsrätt »i allt fall i förevarande mål om domsverkställighet» icke kunde »lämnas utan avseende». Högsta domstolen fastställde hovrättens utslag.

Något belägg i praxis för departementschefens ovan angivna uttalande om retentionsrätt i vissa fall oberoende av god tro torde icke stå att finna.⁷ Ståndpunkten synes dock välmotiverad. Man kan i detta sammanhang erinra därom att enligt reglerna i ÄB 25: 7 *nödiga* kostnader å gods, som frånvinnas någon, sedan dödförklarad befunnits vara vid liv, skola ersättas även med avseende å tid, under vilken godsets innehavare varit i ond tro. Det förefaller rimligt, att även ondtroende hantverkare har rätt till ersättning för *nödiga* kostnader, och att denna fordran kan säkras genom retentionsrätt. Till stöd för denna ståndpunkt kan ytterligare anföras, att om den ifrågavarande åtgärden med godset verkligen är nödvändig, den disponerandes åtgärd att inlämna egendomen för reparation jämlikt reglerna om handlande för annans räkning utan uppdrag (*negotiorum gestio*) bör vara bindande för ägaren. Godsets innehavare blir då att betrakta som *behörig* att företaga dispositionen, och hantverkarens goda eller onda tro saknar relevans.

d) *Vissa särskilda säkerhetsrätter*

Först må beröras vissa regler⁸ i jakt- och fiskelagstiftningen om rätt att genom s. k. avtäkt frånta den som olovligen jagar eller fiskar redskap o. d.⁹

Enligt jaktlagen 31 § 1 mom. är den enskilde rättsägaren berättigad att behålla den egendom som fråntagits den olovligen jagande till »vedermäle och pant», till dess den jagande bjuder rätt för sig; fråga är om en retentionsrätt. Rätten till avtäkt föreligger oberoende av om egendomen tillhör den olovligen jagande eller ej; god tro härvidlag är alltså utan betydelse.¹ Rätten att kvarhålla egendomen torde däremot icke bestå, om det visar sig, att annan är ägare och denne gör anspråk på egendomen; att den förfördelade varit i god tro rörande den jagandes äganderätt hjälper honom icke.²

I 1950 års fiskelag finns ett motsvarande stadgande om avtäkt i 37 §. Däremot har där icke intagits någon bestämmelse om rätt för fiskerätts-havare att behålla redskap, båt eller annat som må tagas i beslag av rätts-ägaren. Verkställt beslag skall jämlikt 37 § andra st. anmälas till polismyn-

⁷ Se dock Alexanderson i *NJA 1936 s. 650* på s. 657 samt de två minoritetsvota i Högsta domstolen i samma mål.

⁸ Jfr Björling s. 8.

⁹ Undén I s. 41 f.

¹ *NJA II 1913 s. 104*; *NJA II 1939 s. 87* (se även *SOU 1936: 38*); Undén I s. 252.

² Undén a. st.; jfr ock Alexanderson i *NJA 1936 s. 650* på s. 654.

dighet, varefter den till vilken anmälan gjorts har att förfara som om han själv verkställt beslutet. Departementschefen framhöll i förarbetena att en panträtt skulle sakna värde i fråga om egendom som enligt andra bestämmelser i lagen skall förklaras förverkad till kronan.³ Frågan om godtrosförvärv synes sålunda här icke bli aktuell.

Beträffande vissa *legala panträtt*er vilka enligt skilda lagstadganden uppkomma i egendom som är i borgenärens besittning,⁴ har i doktrinen uttalats att panthavaren, om han var i god tro vid besittningstagandet, äger behålla godset, även om detta befinnes tillhöra annan än gäldenären. I vissa fall, såsom vid omhändertagande av flottgods enligt 68 § flottninglagen eller intagande av hemdjur jämlikt ägofredslagstiftningen, torde panträkten anses kunna göras gällande utan krav på god tro;⁵ rätten gäller ju här till säkerhet för kostnader i samband med omhändertagandet.

C. Besittning och tradition

Som framgått av det föregående är det ett villkor för exstinktivt godtrosförvärv i de ovan (kap. 1) behandlade fallen att den disponerande var i besittning av den lösa sak som avses samt att godset övergått i förvärvarens besittning.

1. Besittningsrekvisitet

Inom doktrinen synes man vara överens om att besittningen har en »legitimerande» verkan.¹ I rättsfallet *NJA 1955 s. 114* framhålles i Högsta domstolens skäl för avgörandet, att då säljaren av en stulen bil varken kunnat förete besiktningsinstrument eller namnskylt, »innehavet av bilen . . . varit föga ägnat att legitimera . . . (säljaren) . . . som behörig att förfoga över den.» Benckert har uttalat, att innebörden av talet om »besittningslegitimation» får anses vara, att besittningen medför icke blott ett sken av förfoganderätt, utan »även att rättsordningen vid besittningen knyter sådana verkningar, att man i den ekonomiska samfärdseln kan förlita sig därpå att innehavaren av en sak med laga verkan kan förfoga däröver».² Man torde kunna biträda denna uppfattning, ehuru det synes böra framhållas, att den sålunda angivna rättsliga effekten av besittning rimligtvis måste bygga på iakttagelsen, att i det övervägande flertalet fall den som innehar en sak faktiskt är berättigad att förfoga över den samt att den rättsliga effekten inträder allenast där besittningsförhållandet verkligen kan anses tyda på en dispositionsrätt för innehavaren och icke motsäges av andra för-

³ NJA II 1951 s. 339 (å s. 448 f.).

⁴ Undén I s. 225 ff.

⁵ Undén I s. 229 f.

¹ Björling s. 157; Hasselrot s. 38; Benckert s. 146 ff.; Undén I s. 144.

² Benckert s. 171 f.

hållanden. Utan dessa inskränkningar i Benckerts uttalande synes det svårt att förklara varför rättsordningen icke erkänner någon besittningslegitimation i fråga om vissa typer av lös egendom. Åtminstone en av grunderna till att exstinktivt godtrosvförvärv ej kan äga rum beträffande fasta saker av lös egendoms natur torde vara att besittningen här enligt »livets regel» icke är signifikativ, d. v. s. icke medger några slutsatser om bakomliggande rättsförhållanden.³ På samma sätt kan, såsom det nyss citerade uttalandet av Högsta domstolen ger vid handen, besittningsförhållandets legitimerande verkan variera starkt även inom den kategori av egendom där denna legitimation typiskt sett föreligger.

Det följer av det sagda, att några generella uttalanden om besittningskravets innebörd svårligen låta sig formuleras. Doktrinen försök att närmare beskriva innebörden i besittning hänföra sig oftast till förutsättningarna för besittningsskydd och torde därför icke utan vidare kunna användas i detta sammanhang.⁴ Det är sålunda icke uteslutet, att medan besittningsskydd enligt därom gällande regler bör medgivas en person som t. ex. innehar en sak utan att äga exklusiv rådighet över den, besittningssituationen utifrån den synpunkt som nu är av intresse saknar varje förmåga att legitimera vederbörande. Till närmare utveckling av besittningsrekvisitet må därför hänvisas till praxis.

Målet *NJA 1893 s. 230* avsåg en tvist som ej faller inom ramen för de här avsedda fallen av godtrosvförvärv men företer tillräckligt stora likheter med dessa för att förtjäna anföras. Parter voro å ena sidan förmyndarna för en omyndigförklarad godsägare, som av förmyndarna fått rätt att själv förvalta en lantegendom och utan deras samtycke upplåtit brukningsrätten åt sin son, och å andra sidan en person till vilken sonen kort innan han försattes i konkurs försålt vissa kreatur och inventarier, och tvisten gällde bättre rätt till sistnämnda egendom. Högsta domstolen fann, att sonen genom avtalet — oaktat detta ej godkäfts av förmyndarna — kommit i utövning av brukningsrätten. Därmed ansågs den omtvistade egendomen ha varit i hans besittning, varav följde att den i brist på annan utredning presumerades tillhöra honom; köparens talan vann sålunda bifall. I *NJA 1894 s. 160* hade en person såsom uppgiven ägare till ett å lastbro upplagt järnparti försålt detta till godtroende. Rätter ägares vindikationstalan var framgångsrik: järnet ansågs ha varit i hans besittning. Köersner har ansett målet utvisa, att då godset ligger »så att säga . . . på neutral mark», den goda tron är ineffektiv.⁵

I doktrinen har gjorts gällande, att det skulle vara tillfyllest, om besittning föreligger hos en tredje man, som besitter egendomen för överlåtarens räkning eller under därmed jämställda förhållanden.⁶

Ett sådant fall tycks också ha förelegat i *NJA 1931 s. 741*. En person, A, hade där till en firma, B, sålt en bil med äganderättsförbehåll; B hade med enahanda förbehåll sålt bilen till två andra personer, X och Y, samt därefter med X:s och

³ Se härom justitierådet Sjögrens särskilda yttrande i målet *NJA 1912 s. 311*.

⁴ Undén I s. 36 f.

⁵ Köersner i *TfR 1927 s. 201*.

⁶ Benckert s. 273; Undén I s. 144 f. Marks von Würtemberg—Sterzel s. 75.

Y:s godkännande transporterat sin rätt gentemot dessa enligt kontraktet på ett bolag, C, som ej ägde kunskap om det till förmån för A gällande förbehållet. Sedan X och Y meddelat C, att de ej förmådde fullgöra sina åtaganden, hade de i brist på garage inlämnat bilen hos A. Denne vägrade att utgiva bilen till C, som gjorde gällande godtrosvärv. C:s talan vann bifall i alla instanser. I rådhusrättens domskäl, som — med visst tillägg — godkändes av Högsta domstolen, framhölls, att vid C:s fång från B, X och Y »som då haft den omedelbara besittningen av bilen, genom sin omförmälda påskrift å kontraktet måste anses hava erkänt övergången av äganderätten till bilen från . . . (B) . . . till . . . (C) . . . och förbundit sig att i enlighet med kontraktet hålla . . . (C) . . . bilen tillhanda». Högsta domstolen tillade konstaterandet, att de båda besittarna därvid varit i god tro om B:s äganderätt.⁷

Om den rätte ägaren — därtill föranledd av den disponerande — *själv* lämnar godset ur sin besittning, torde han emellertid icke kunna anses som ett »besittningsbiträde» av detta slag, *SvJT 1942 rf s. 11*. I detta mål hade A bett B att mot viss provision skaffa köpare till en radioapparat. B underhandlade med C om köp av apparaten och det överenskom, att C skulle få taga den till sig på prov. Härefter hade A på B:s begäran genom bud lämnat radion till C, som sedermera gjorde upp om köp med B; denne hade ej inhämtat A:s tillstånd till affären och underlät också att redovisa försäljningssumman. A väckte talan mot C med yrkande, att apparaten måtte återlämnas mot utbekommande av en äldre, såsom delikvid lämnad radio. I sina domskäl fastslog hovrätten över Skåne och Blekinge, som biföll A:s yrkande, att C, som icke ens påstått, att B ägt behörighet att med för A bindande verkan förfoga över apparaten, icke mottagit denna ur B:s besittning utan direkt från ägaren, A.

Med vilken stränghet praxis upprätthåller besittningskravet framgår av *SvJT 1956 rf s. 59*, som gällde en tvist om vraket efter ett under andra världskriget å Skallarevet utanför Haverdal sänkt tyskt fartyg, som av den tyska försäkringsgivaren sålts år 1940 till en bärgningsfirma och sedan, år 1952, ånyo försålts till annan (försäkringsbolagets arkiv hade brunnit upp under kriget). Ehuru den andre köparen varit i god tro och påbörjat arbeten på vraket, tillerkändes den förste förvärvaren bättre rätt till egendomen under den motiveringen, att säljaren vid den andra överlåtelsen »icke varit i besittning av vraket».

Såsom generell princip för besittningsrekvisitets utformning torde man avslutningsvis med en lycklig formulering i doktrinen kunna uppställa, att godtrosvärv endast kan »ske i den utsträckning, som svarar mot besittningens naturliga förmåga att ge sken av rätt».⁸

2. Traditionsrekvisitet

Grunden till *traditionskravet* har varit föremål för mindre uppmärksamhet än besittningsrekvisitets rättspolitiska motivering;⁹ kanske har man med hänsyn till den avgörande betydelse traditionen äger i de flesta rättskonflikter om lösa saker tagit för givet, att traditionskravet borde gälla även här. Härjämte framstår det måhända som särskilt obilligt mot rätt ägare, att den som på grund av annans obehöriga handlande förvärvat en rätt till

⁷ Se härom Karlgren s. 120 f. och not 82.

⁸ Nial Om aktiebrev och andra aktierättsliga dokument s. 120.

⁹ Undén I s. 147 f. Se vidare Hessler i *SvJT 1954 s. 417 ff.*

viss sak skulle vara skyddad just mot ägaren, om han i alla fall icke åtnjuter skydd mot annan godtroende förvärvare, som fått egendomen i sin besittning.¹ Ett ytterligare argument för kravet på besittningsövergång torde ligga däri att reglerna om godtroselförvärv härigenom framstå såsom ett rättsligt skydd för det faktiskt bestående tillståndet. Innan förvärvaren genom tradition kommit i stånd att inrätta sig efter sitt fång, saknas anledning att tillerkänna honom företräde framför ägaren. I detta sammanhang skulle möjligen kunna hänvisas till den i 39 § AvtL intagna undantagsregeln om att god tro i avtalsförhållanden stundom kan fränkännas sin sedvanliga verkan om den godtroende ännu icke hunnit vidtaga några dispositioner i anledning av avtalet. Någon generell princip av denna innebörd lär dock ej kunna antagas gälla i svensk rätt.²

Den närmare utformningen av traditionskravet i gällande rätt torde ej behöva utvecklas i detalj. Här skola i stället upptagas några särskilda spörsmål av principiell betydelse. Den första fråga som därvid inställer sig avser de fall, där de sakrättsliga verkningar som eljest normalt knyta an till besittningsövergången genom särskilt stadgande kunna uppnås genom registrering eller andra publicitetsåtgärder. Äga dylika »*traditionssurrogat*» verkan även vid tillämpning av HB 11: 4 och 12: 4?

Med hänsyn till den centrala betydelse traditionen torde äga för de extinktiva godtroselförvärven synes det högst osannolikt, att en analogibildning av detta slag skulle kunna äga rum. Att panträtt stiftad genom iakttagande av registreringsbestämmelserna i 1924 års lag om viss *panträtt i spannmål* skulle äga verkan även gentemot tidigare panträttshavare, synes emellertid ha varit lagstiftarens mening.³ Det speciella godtroselförvärv varom stadgas i 7 § nämnda lag (om flera panträtter upplåtas i samma spannmålsparti, skall den upplåtelse gälla, för vilken tidigast sökts registrering) torde endast gälla vid konkurrens mellan två rättigheter, som båda äro av den i lagen angivna typen. Däremot skulle stadgandet i 9 §, att »vad som gäller om lös pant, den någon fått i händer» skall vara tillämpligt å panträtten, sedan den väl registrerats, kunna tyckas ha relevans även i andra situationer av det slag som här avses. Tidpunkten för panträttens uppkomst skall anses sammanfalla med överlämnandet av skuldebrevet eller, om registrering sker senare, med sistnämnda tillfälle. Jämlikt 9 § 1942 års lag om viss pant rätt i spånadslin och hampa skola enahanda regler gälla sådan panträtt. Det synes böra framhållas, att den praktiska risken för rättskonflikter mellan en ägare till spannmål och den som i god tro fått panträtt till godset upplåten åt sig av obehörig torde vara obetydlig redan därför att sådan panträtt endast får stiftas i produkter som härröra från upplåtarens egen jordbruksdrift och finnas på hans fastighet. Vidare synes stadgandet om hand-

¹ Benckert s. 271 ff.

² NJA II 1915 s. 287 f.

³ NJA II 1924 s. 193; jfr Benckert s. 277.

pantreglernas tillämplighet icke böra medföra att godtrosförvärv är möjligt: bestämmelsen avser *verkan* av giltig pantsättning, icke *försättningsarna* för att en sådan skall komma till stånd.

I ett annat likartat fall, lagen den 9 juni 1944 om köparens rätt till märkt virke, har lagstiftaren genom valet av uttryckssätt visat, att endast en speciell sakrättslig verkan — skydd mot säljarens borgenärer — eftersträvats.⁴

I ett viktigt specialfall — s. k. *lösöreköp* av egendom, som säljaren får behålla i sin vård — har Högsta domstolen klart tagit avstånd från uppfattningen, att sådana publicitetsåtgärder, som i andra hänseenden kunna jämföras med tradition, även skulle tillfredsställa det för godtrosförvärv uppräddade kravet på besittningsövergång.

Här må erinras om att köpare jämlikt 1845 års Kungl. förordning i avseende på handel om lösören, som köparen låter i säljarens vård kvarbliva, kan säkra skydd mot säljarens borgenärer såväl vid utmätning som i konkurs genom att iakttaga vissa publicitetsåtgärder. Institutet, som endast avser »lösören», icke annan lös egendom, har i det praktiska rättslivet huvudsakligen kommit att tjäna realkreditens syften: »försäljningen» innebär regelmässigt en förpantning till säkerhet för lån, motsvarande »köpskillingen».

Målet *NJA 1958 s. 117* avsåg tvist mellan en maskinaffär, som med ägareförbehåll sålt en traktor till en lantbrukare, och en lantmannaförening, vilken genom lösöreköp med därtill hörande publicitetsåtgärder från lantbrukaren förvärvat traktorn utan att äga vetskap om förbehållet. Föreningens anspråk på äganderättsförvärv enligt godtrosreglerna avvisades av Högsta domstolen (enhälligt) bl. a. under motiveringen: »enligt lösöreköpsavhandlingen medgav föreningen, att traktorn tills vidare finge kvarbliva i . . . (lantbrukarens) . . . vård, och det har icke ens påståtts, att föreningen sedermera erhållit besittningen till densamma. Oavsett om föreningen var i god tro beträffande . . . (lantbrukarens) . . . rätt att sälja traktorn, kan följaktligen föreningen icke äga bättre rätt till traktorn än . . . (lantbrukaren) . . . hade».⁵

I doktrinen har traditionskravet enligt vad det synes upprätthållits undantagslöst.⁶ Det har härjämte gjorts gällande, att traditionen måste ha skett frivilligt, ett antagande som torde ha åtminstone visst stöd i praxis.⁷ Det synes ock rimligt, att en tradition, som kommer till stånd under sådana omständigheter att den ej ger stöd för ett antagande om överlåtelsevilja eller anspråk på rätt att disponera över godset icke bör kunna grunda godtrosförvärv.

Det har ovan påpekats, att överlåtarens besittning i vissa fall torde kunna vara medelbar; traditionen verkställes då av den tredje man som

⁴ *NJA II 1944 s. 508 (s. 515).*

⁵ Se Karlgrén s. 120.

⁶ Winroth *Köp av lös egendom s. 325; Björling s. 157; Benckert s. 271; Nial Om aktiebrev och andra aktierättsliga dokument s. 121; Undén I s. 147.*

⁷ Benckert s. 274; Undén I s. 147; *NJA 1881 not. B nr 261.*

håller förvärvaren godset tillhanda.⁸ Karlgren har ifrågasatt om icke i ett dylikt fall godtrosvärv skulle kunna göras även genom lösöre köp, nämligen om lösöresäljaren blott var medelbar besittare — »lösörena ha vid köpets tidpunkt innehafts av en tredje man för säljarens räkning — och denna medelbara besittning överförts till lösöre köparen genom denuntiation eller t. o. m. genom en förklaring av tredje mannen om att hålla lösörena samma köpare tillhanda».⁹ Som samme författare med fog anför, synes i allt fall i en sådan situation god tro få krävas även hos den omedelbara besittaren; jämför härutinnan Högsta domstolens domsmotivering i det ovan under 1 refererade fallet *NJA 1931 s. 741*. Denna ståndpunkt torde även vinna stöd i de regler om godtrosvärvet vid rättshandlingar genom ombud, som komma att utvecklas i det följande. Då den omedelbara besittaren i detta fall kan sägas vara ombud för båda de kontraherande parterna, synes i enlighet med dessa regler krav på god tro böra uppställas även med avseende på honom.

Godtrosvärv utan fysisk besittningsövergång torde vidare kunna göras i fråga om panträtt genom sådana åtgärder, som avses i 1936 års lag om pantsättning av lös egendom som innehaves av tredje man. Även här synes det rimligt att kräva god tro hos besittaren.

Ur ett tidigare refererat rättsfall, *NJA 1924 s. 581*, torde man måhända kunna utläsa grundsatsen, att retentionsrätt, som uppkommit under en period av besittning i god tro utslocknar — i vart fall till sin verkan gentemot tredje man — då egendomen återlämnas till den disponerande, och att förnyat besittningstagande icke kan återuppväcka sådan rätt.

D. Ägarens uppträdande

Det är sannolikt, att en bedömning av ägarens handlingssätt varit av betydelse för uppställandet och utformningen av rättsprincipen »Hand wahre Hand»: ägaren får vidkännas den förlust som uppstår genom en trolös disposition av den åt vilken han anförtrott sin egendom. Sedan möjligheten till godtrosvärv kommit att utsträckas jämväl till situationer där egendomen kommit ur ägarens besittning utan hans medgivande, rentav genom tillgrepp, torde ägarens beteende ha förlorat något av sin betydelse för extinktionsreglernas *rättspolitiska motivering*.¹

I de rättssystem som icke erkänna extinktiva godtrosvärv i så stor utsträckning som den svenska rätten, exempelvis i dansk rätt, ha domstolarna i vindikationstvister ej sällan anledning pröva, huruvida ägarens förhållande *i det enskilda fallet* icke bör utgöra hinder mot hans anspråk

⁸ Som Nial påpekat, torde denne även kunna vara en panthavare. Nial i *Festskrift till Ussing* (Köpenhamn 1951) s. 425 ff.

⁹ Karlgren s. 120. Jfr Benckert s. 276.

¹ Jfr Benckert s. 161 ff.

på att återfå godset. För den svenska rättens del saknas regelmässigt skäl att ingå i en sådan prövning. Föreligga samtliga rekvisit för ett godtrosvörvärv är det likgiltigt om ägaren t. ex. genom vårdslös förvaring av värdefull egendom gjort ett tillgrepp möjligt. Saknas någon av de sedvanliga förutsättningarna för extinktion, synes det icke heller motiverat att låta ägarens förfarande s. a. s. bota denna brist. Endast i en speciell situation förefaller det befogat att ifrågasätta, om ej ägarens omsorg eller vårdslöshet skulle kunna tillskrivas betydelse, nämligen då alla övriga förutsättningar för godtrosvörvärv äro uppfyllda men förvärvaren brustit i aktsamhet vid prövningen av sin fångesmans rätt i så hög grad att godtroskravet icke kan anses tillfullo uppfyllt. Visas i ett dylikt fall, att ägaren å sin sida förfarit vårdslöst — t. ex. genom att på avbetalning sälja dyrbar egendom utan att ha undersökt köparens möjligheter att göra rätt för sig — skulle det med fog kunna sägas, att såväl ägaren som förvärvaren genom vårdslöshet vållat den uppkomna konflikten. Något avgörande som berör denna situation föreligger emellertid icke i praxis. Det synes måhända mindre sannolikt att förvärvaren här skulle tillerkännas bättre rätt till saken än ägaren.

I målet *NJA 1963 not. A nr 10* berördes frågan av en minoritet i Högsta domstolen (majoriteten, som ansåg god tro föreligga hos C, saknade anledning uttala sig härom). I målet hade part (C), som köpt en med äganderättsförbehåll belastad bil, gjort gällande att avbetalningssäljaren A genom underlåtenhet att kontrollera avbetalningsköparen B:s fortsatta innehav av bilen och att i tid påtala försäljningen hos C skulle ha förlorat sitt skadeståndsanspråk mot denne. De skiljaktiga justitieråden ingingo i målet på prövning av invändningens berättigande och fann den sakna fog. Några slutsatser torde emellertid icke kunna dragas ur detta isolerade uttalande.

Möjligen borde förvärvaren kunna kräva skadestånd av den försumlige ägaren för sin förlust. I doktrinen har beträffande löpande skuldebrev framhållits, att såväl den som förvärvat sådant papper från obehörig som gäldenär, vilken betalt skuldebrevets belopp till obehörig innehavare, borde kunna rikta skadeståndsanspråk mot handlingens rätte innehavare, därest denne genom vårdslöshet medverkat till att papperet kommit i orätta händer (det förutsättes givetvis, att förvärvaren resp. gäldenären t. ex. genom viss egen vårdslöshet är avstängd från att åberopa god tro vid förvärv resp. betalning).² Ehuru något egentligt stöd i praxis icke heller kan åberopas beträffande något av dessa exempel, synes det icke osannolikt, att domstolarna i en klar situation av denna typ skulle s. a. s. »jämka» den förlust, som på grund av en oredlig disposition uppkommit för endera parten, med hänsyn till de båda agerandes större eller mindre vårdslöshet.

Utänför de i HB 11: 4 avsedda godtrosvörvärvens fält är läget givetvis ett helt annat, i det den disponerandes föregivna behörighet ofta nog kan stödja sig på huvudmannens åtgärder eller passivitet (*NJA 1921 s. 282*). I vissa

² Hessler *Obehöriga förfaranden med värdepapper* (1958) s. 236 f.

fall, t. ex. vid makes obehöriga avlåtelse av visst gods, blir den av bestämmelserna skyddade makens förhållande av betydelse såtillvida som passivitet utöver den utsatta fristen utsläcker klanderrätten (*NJA 1947 s. 576*).³

Framställningen av den betydelse som möjligen kan tillmätas ägarens förhållande må avslutas med påpekandet, att det för tillämpningen av reglerna om exstinktiva godtrosvörvärv torde vara likgiltigt *vem som är ägare*. Den svenska rätten undantager sålunda icke — till skillnad från t. ex. fransk rätt — egendom tillhörig Kronan och icke heller sådan som tillhör de olika kyrkliga och kommunala rättssubjekten från vanliga civilrättsliga regler om vindikation och godtrosvörvärv.⁴ Om en tjänsteman försnillat och avyttrat kontorsmateriel e. d., äro i princip vanliga regler att tillämpa. En annan sak är att i dessa fall egendomens beskaffenhet (och t. ex. sådan märkning eller stämpling som företages med egendom tillhörig statsverket) och omständigheterna vid avyttringen ofta i praktiken utesluta god tro.

E. Den goda tron

Vid en undersökning av godtroskravets utformning i svensk praxis synes det lämpligt att var för sig studera den goda trons *objekt*, d. v. s. de förhållanden om vilka förvärvaren måste vara okunnig för att kunna göra gällande ett exstinktivt fång, och den goda trons *intensitet*, d. v. s. graden av ovetskap; under sistnämnda rubrik blir då också att behandla utformningen av den *undersökningsplikt* som i vissa situationer enligt gällande domstolspraxis anses åvila förvärvaren.¹ Det kunde ifrågasättas, om det icke vore lämpligt att härjämte till särskild undersökning upptaga frågor angående *orsaken* till förvärvarens okunnighet. Så torde emellertid vid närmare betraktande icke vara fallet. I de fall, där god tro överhuvudtaget icke tillerkännes verkan — t. ex. där okunnigheten avser medkontrahents omynlighet — är orsaken utan intresse. I andra fall sammanhänger den goda trons orsaker, alltså frågan om den utgör ursäktlig eller oursäktlig okunnighet, med objektet: vilka förhållanden äger tredje man pröva med den verkan att han — om prövningen skett med vederbörlig omsorg — gör ett godtrosvörvärv om hans bedömning utmynnat i slutsatsen att motparten är dispositionsberättigad, och i vilka fall får tredje man utan vidare bära ris-

³ Se Beckman i SvJT 1951 s. 17 (s. 19 f.).

⁴ I ett äldre avgörande, som rörde upplåning av medel för kommunalt ändamål genom en kommunens förtroendeman, *NJA 1899 s. 102*, synas närmast fullmaktsprinciper ha kommit till användning. Referatet medger emellertid knappast några mer vittgående slutsatser. Jämför även *NJA 1900 s. 294*. I ett nyligen avgjort mål, *NJA 1960 s. 87*, ansågs kommun förpliktad i enlighet med rättshandling, som ingåtts i strid mot offentligrättsliga regler. Om detta mål liksom beträffande tendensen att jämställa kommunala subjekt med privaträttens juridiska personer, se Sundberg i Rättsvetenskapliga studier ägnade minnet av Phillips Hult s. 471 ff.

¹ Björling har i en artikel om god tro på familjerättens område i SvJT 1933 s. 401 ff. använt termerna »föremål» och »grad av ovetenhet» för att beteckna motsvarande element i godtrosbegreppet; Björling anser emellertid graden av ovetenhet kunna lämnas därhän vid undersökningen av detta.

ken för bedömningens felaktighet? Slutligen hänger frågan om okunnighetens orsak samman med den goda trons intensitet; i vissa fall kan en uppgift utan vidare tagas för god, i andra måste viss undersökning utföras.

Inledningsvis må emellertid något beröras de viktigare fall i vilka god tro enligt gällande svenska rättsregler överhuvudtaget icke kan åberopas; härigenom sker en yttre avgränsning av det område som i det följande upptages till behandling.

Okunnighet om gällande regler lärers först och främst icke kunna åberopas. Denna princip torde på det område som här behandlas kunna vara av betydelse exempelvis i de fall där den disponerandes rättstitel är behäftad med ogiltighet och förvärvaren äger kännedom om de faktiska förhållanden som medföra ogiltigheten.

En fråga som här bör upptagas är huruvida godtroshförvärv kan göras gällande med avseende på egendom som är föremål för rättegång mellan överlåtaren och vindikanten. Det vore i och för sig icke uteslutet, att notorietet skulle kunna anses föreligga beträffande rättegången. I varje fall kunde det tänkas att *domen* skulle utesluta godtroshförvärv. Något stöd för denna ståndpunkt finnes å andra sidan veterligen icke. I praxis har frågan icke berörts (jfr emellertid rättsfallen *NJA 1878 s. 70* och *1918 s. 14*, som dock avse förhållandet mellan gäldenär och borgenär i fråga om skuldebrev). Möjligheten av godtroshförvärv till egendom som är eller varit föremål för process mellan överlåtaren och tredje man synes förutsatt i den processrättsliga doktrinen.²

Viss risk för obehöriga transaktioner synes onekligen föreligga; å andra sidan framgår av *NJA 1898 s. 17*, att om förvärvaren synes ha varit bulvan för den tappande parten i rättegången, det torde ankomma på honom att styrka rättsenligheten av sitt fång.

Bland sådana förhållanden, om vilka god tro ej må åberopas, ha i det föregående redan nämnts habilitetsbristerna, omyndighet och konkurs, samt sådan sinnesrubbing, som avses i 1924 års lag om verkan av avtal, som slutits under inflytande av rubbad själsverksamhet.³ I fråga om konkurs är det utan betydelse, om kungörelse hunnit utfärdas eller ej; inhabiliteten inträder med beslutet om egendomsavträde.⁴ Som tidigare framhållits, är god tro emellertid icke utesluten i ett *senare* omsättningsled än det i vilket den omyndige eller konkursgäldenären uppträder såsom kontrahent.

I detta sammanhang må vidare beröras vissa regler som emellertid ha betydelse framför allt i de rättskonflikter mellan förvärvare och ägare som behandlas nedan i kap. 3, avsnitt B (s. 123 ff.). Notorietet presumeras föreligga beträffande sådana fakta, som intagits i handelsregistret och vederbörigen kungjorts.⁵ Samma förhållande anses vara för handen i fråga om pub-

² Ekelöf Rättegång III (andra uppl. 1964) s. 120.

³ Walin Föräldrabalken s. 201; *NJA II 1921 s. 367 ff.* (s. 432).

⁴ *NJA II 1921 s. 432.*

⁵ Motiven till lagen om handelsregister, firma och prokura, *NJA II 1887 nr 3 s. 18 ff.*

licerade uppgifter i aktiebolags- och föreningsregistren (204 § ABL, 105 § lagen om ekonomiska föreningar 1951). Presumtionen kan visserligen brytas, om det av omständigheterna framgår, att tredje man varken ägt eller bort äga vetskap om uppgiften. Före kungörandet är bevisbördan enligt aktiebolags- och föreningslagarna omkastad till tredje mans favör. Den bevisning, som tredje man i normalfallet har att förebbringa, måste emellertid uppfylla mycket stränga krav; också synes lagstiftaren ha betraktat det som regel, att god tro icke kan åberopas i dylika fall.⁶

Beträffande kungörelser, som utfärdats av domstol eller anslagits i kyrka torde man icke på samma sätt kunna utgå från att däri intagna uppgifter blivit notoriska. Möjligen torde man emellertid i dylika fall kunna förvänta en skärpning av kraven på den goda tron.⁷

1. Den goda trons objekt

Vad först beträffar de i HB 11:4 avsedda fallen — där den objektiva situationen är den att *en helt obehörig person såsom föregiven ägare disponerar* över egendomen — föreligger uppenbarligen ett fall där god tro angående fångesmannens rätt kan åberopas. I ett specialfall — i fråga om orderpapper — tar sig den obehörige överlåtarens anspråk den formen, att han utger sig för att vara identisk med den senast i fångeskedjan angivna personen. Annars torde väl ägareanspråket som regel framträda på grund av konkludent handlande. Om den disponerande är kommissionär — och disponerar utanför kommissionsuppdragets ram — föreligger likaledes ett fall av verksam god tro, försåvitt kommissionären ej angivit sin egenskap.⁸ På samma sätt förhåller det sig med dispositioner företagna med äganderättsanspråk av förmyndare.⁹ Det torde i själva verket vara tillåtet att antaga, att principen om verkan av god tro beträffande överlåtarens äganderätt kan utsträckas över hela det förmögenhetsrättsliga fält, varom här är fråga.¹ Om företrädare för en juridisk person — dödsbo, handelsbolag, aktiebolag m. fl. — eller fullmäktig uppträder *i eget namn*, äro de specialregler som givas i den associationsrättsliga lagstiftningen och i AvtL icke längre aktuella.

Att den disponerandes *äganderätt* kan vara objekt för verksam god tro, torde sålunda vara oomtvistligt. Ur praxis må anföras *NJA 1930 s. 134; 1931 s. 741; 1936 s. 650*. I dessa fall ha domstolarna uttryckligen framhållit äganderätten såsom den goda trons objekt.

Det lärers å andra sidan för den gällande svenska rättens del vara klart, att god tro beträffande *behörighet att såsom fullmäktig företräda annan*

⁶ ABL:s förarbeten ge exempel på tillämpningen: *NJA II 1945 s. 491; beträffande föreningar, se NJA II 1951 s. 87.*

⁷ Jfr — beträffande kungjorda lösöreköp — *Karlgren s. 119.*

⁸ *NJA II 1914 s. 276 ff.*

⁹ *NJA II 1924 s. 433.*

¹ *Björling s. 143 f.; Benckert s. 131 ff.; 229 ff.*

icke kan göras gällande. Även om den disponerande företett förfalskad fullmaktshandling, får förvärvaren finna sig i att utgiva godset utan lösen.

Mellan dessa båda säkra fall ligga emellertid åtskilliga mer problematiska situationer. Antag att den obehörige innehavaren av egendomen visserligen icke gör anspråk på att vara dess ägare men likväl förklarar sig ha rätt att avyttra den eller på annat sätt disponera över den. Han kan utge sig för att vara panthavare, som är berättigad att realisera panten eller jämlikt HB 10: 6 utsätta den som pant på nytt (jfr *NJA 1912 s. 122*); eventuellt kan det vara fråga om hantverkare, som enligt 1950 års lag äger försälja hos honom inlämnat gods. Det kan vidare tänkas att han uppträder som kommissionär. Benckert har ifrågasatt, om icke godtrosreglerna borde tillämpas även då den goda tron »ej avsett fångesmannens äganderätt utan dennes befogenhet att i egenskap av panthavare förfoga över godset på sätt här skett», vare sig panträtten överhuvudtaget icke förelåg eller var underkastad begränsningar.² Samme författare har anlagt liknande synpunkter på det fall, att överlåtaren uppträder såsom kommissionär. De praktiska konsekvenserna skulle framstå såsom stötande, om »den, som inköpt ett föremål i butiks- eller torghandel, skulle . . . vara förhindrad att göra gällande ett godtrosvärfvärv allenast på den grund, att säljaren felaktigt uppgivit sig innehava föremålet till försäljning i kommission. Den som av en fondhandlare tillhandlat sig obligationer eller andra värdehandlingar av löpande natur, vilka på vanligt sätt försålts 'i kommission', skulle vidare ej äga göra gällande ett godtrosvärfvärv, om säljaren handlat utan uppdrag, under det att en köpare av sådana värdehandlingar otvivelaktigt kan göra gällande ett sådant förvärv, om han med fog kunnat antaga dessa handlingar tillhöra säljaren själv.»³

Frågan, huruvida god tro om överlåtarens påstådda kommissionärsuppdrag kan verksamt åberopas är svår att besvara. Benckert är enig med gängse uppfattning om att god tro angående en föregiven *fullmäktigs* behörighet icke kan åberopas.⁴ Varför synes man enligt den vanligaste uppfattningen ha inskränkt den goda trons objekt vid exstinktiva förvärv till den disponerandes äganderätt och möjligen vissa andra rättigheter med dispositionsbefogenhet? En rimlig förklaring synes vara följande. Som i det föregående framhållits, är besittningslegitimationen av central betydelse vid exstinktiva godtrosvärfvärv. Vad besittningen typiskt sett anses utvisa, är sådan förfoganderätt över den innehavda egendomen som — likaledes i typiska fall — tillkommer dess ägare. Om besittaren påstår sig vara ägare, är detta ett förhållande, som kan tagas för gott, därest icke särskild anledning till misstanke förekommer. En innehavare, som förklarar sig vara icke ägare utan kommissionär, panthavare — eller fullmäktig — *undanröjer den*

² Benckert s. 230 f.

³ A. a. s. 263 f.; jfr Alexanderson i *NJA 1936 s. 650* (s. 656) och Nial Om aktiebrev och andra aktierättsliga dokument s. 123.

⁴ A. a. s. 264.

enkla besittningslegitimationen och ger därmed medkontrahenten anledning att ingå i en prövning av något vida mer svårbedömt än sannolikheten för äganderätt, nämligen ett bakomliggande rättsförhållande, som berör tredje mans rätt. Från denna situation måste särhållas de förfoganden, som omnämnas i 54 § kommissionslagen; i dessa fall är den disponerande kommissionär, och tredje mans goda tro avser sålunda icke hans behörighet, som faktiskt föreligger, utan hans befogenhet att företaga den aktuella rättshandlingen. 55 § kommissionslagen innehåller en regel, som synes stå i strid mot här framställda och i övrigt gällande principer, i det tredje man kan åberopa god tro beträffande lovligheten av förfoganden, som kommissionären företager *efter* uppdragets upphörande. Detta torde emellertid få anses såsom en utpräglad specialregel utan räckvidd utanför den situation som direkt avses. De speciella frågor som uppstå vid förvärv i god tro från verklig eller föregiven kommissionär skola upptagas till närmare behandling i kap. 3, avsnitt C (s. 126 ff.). I ett senare avsnitt skola även beröras frågor om den goda trons objekt vid förvärv från påstådd förmyndare, ställföreträdare eller fullmäktig eller från person som visserligen innehar sådan ställning men överskrider sin befogenhet. Utan att föregripa den följande framställningen må här emellertid inskjutas, att det trots den tveksamhet som fallet otvivelaktigt kan ge anledning till synes bäst förenligt med gällande rätt att erkänna möjligheten av godtrosvärfvärf från påstådd kommissionär.

I fråga om rättsförvärf från påstådd panthavare som gör gällande antingen rätt att realisera förstånden pant eller den befogenhet att utsätta panten ånyo som föreligger enligt HB 10: 6 torde man för gällande rätts del kunna ansluta sig till Benckerts uppfattning. En motsatt uppfattning skulle svårigen kunna förenas med rättsfallet *NJA 1912 s. 122*.

I detta mål hade en kreditkassa såsom säkerhet för ett lån mottagit vissa värdehandlingar — två livbrev och ett med borgen försett innehavareskuldebrev — vilka kassan i sin tur utsatt såsom säkerhet för försträckning till kassan av en tredje person. Sedan den sistnämnda förgäves sökt erhålla betalning av kassan, hade han låtit utmäta värdehandlingarna och själv inropat dem å exekutiv auktion. Stockholms rådhusrätt, där handlingarnas ägare väckt talan mot kassan och inroparen av handlingarna, fann god tro föreligga. Svea hovrätt däremot konstaterade, att inroparen »medgivit, att han vid mottagande av ifrågakomna säkerhetshandlingar haft kännedom därom att desamma . . . överlämnats . . . för att utgöra hypotek» och att inroparen icke visat vare sig att kassan skulle ha särskilt bemyndigats att utlämna papperen eller att han själv ägt skäligen anledning antaga förekomsten av sådan befogenhet. Rätter ägares talan bifölls därför. Högsta domstolen fastställde hovrättens slut med visst — här icke omedelbart relevant — tillägg till domskälen. Det synes sålunda ha antagits, att god tro kunde åberopas beträffande panthavares rätt att ånyo utsätta eller realisera panten.⁵

⁵ Se även Nial Om aktiebrev och andra aktierättsliga dokument s. 123 (not).

En ännu mer vittgående bestämning av det möjliga objektet för verksam god tro har givits av justitierådet Alexanderson i målet *NJA 1936 s. 650*. Denne gör gällande, att godtroshärvärv enligt HB 11:4 skulle kunna äga rum även i sådana fall, där den disponerande uppträder såsom »låntagare, depositarie, köpare med säljaren tillsvidare förbehållen fortfarande äganderätt». Den goda trons objekt skulle enligt denna mening avse icke äganderätten till avsett gods utan »dispositionsbefogenheten».

Ett visst stöd kan synas ha tillförts denna ståndpunkt genom Högsta domstolens uttryckssätt i målet *NJA 1955 s. 114*, där det uttalades, att innehavet av en bil under vissa angivna förhållanden » varit föga ägnat att legitimera . . . (säljaren) . . . som behörig att förfoga över den ». I det följande tillägges emellertid — i samma mening — att » den omständigheten att . . . (säljaren) . . . innehade originalnycklarna kunde icke i nämnvärd grad stödja en förmodan att . . . (säljaren) . . . var ägare till bilen ». Med hänsyn till den synbarligen ej såsom en särskild betydelseskiftning avsedda övergången från » behörig » till » ägare » torde det ej vara rådligt att bygga alltför mycket på Högsta domstolens uttryckssätt i detta fall.

I förevarande sammanhang må erinras om läget ifråga om testamentarisk nyttjanderättshavare, vilken överträder sin föryttringsrätt enligt ÄB 12:4. Bestämmelsen i nämnda lagrum om rätt att överlåta lösöre, som ej har särskilt värde för ägaren, är såsom i förarbetena framhålles att betrakta som en behörighetsregel, vilken anger vad nyttjanderättshavaren kan företaga mot tredje man med bindande verkan för ägaren; samtidigt reglerar den också nyttjanderättshavarens befogenhet, sålunda förhållandet till ägaren. Föryttrar nyttjanderättshavaren olovligen lösöre, som har särskilt värde för ägaren, bli naturligtvis allmänna godtroshärvärvsregler att tillämpa, därest nyttjanderättshavaren uppträder som ägare (se ovan kap. 1, avsnitt A, s. 29). Men att märka är att detsamma synes avsett att gälla, om nyttjanderättshavaren uppträder som sådan samt överskrider den behörighet till föryttring som han i denna egenskap har, och förvärvarens goda tro sålunda innebär, att han saknar skälig anledning antaga, att egendomen var av särskilt värde för ägaren.⁶

I brist på mer klagörande praxis eller uttalanden av lagstiftaren torde det i övrigt knappast vara möjligt att med bestämdhet säga, huruvida Alexandersons ståndpunkt kan anses vara förenlig med gällande svensk rätt. I princip synes det dock tillrådligt att iakttaga en viss försiktighet i detta hänseende. I och för sig kan det givetvis hävdas, att den godtroende tredje mannen icke bör bli sämre ställd, därför att den disponerande i stället för att helt enkelt utge sig för godsets ägare föredrager att uppträda som annan rättsägare, förutsatt att den påstådda egenskapen innebär rätt att *i eget*

⁶ Walin Kommentar till Ärvdabalken I s. 233. Se ock beträffande det fall att tredje man från *ägaren* förvärvat egendom med kännedom om att den var belastad av nyttjanderätt men i tro, att behörigt samtycke enligt ÄB 12:6 förelåg, a. a. s. 242.

namn förfoga över godset och icke kräver särskilt bemyndigande — i form av fullmakt eller annorledes — från ägaren. Emellertid måste häremot invändas, att ett sådant uppträdande av den disponerande regelmässigt torde bero på någon för förvärvaren känd eller iakttagbar omständighet som gör det omöjligt att framställa ett naket äganderättsanspråk; troligast är väl, att den oredlige innehavaren avstår från ett otvetydigt äganderättsanspråk antingen därför att medkontrahenten *känner till* något förhållande, som utesluter möjligheten av att oinskränkt äganderätt föreligger (som fallet synes ha varit i *NJA 1912 s. 122*), eller helt enkelt emedan de yttre omständigheterna vid transaktionen (den disponerandes person, godsets värde) skulle göra ett påstående om äganderätt *osannolikt*. Naturligtvis kan man också tänka sig, att en tjuv av ren nyck gör gällande, att han avyttrar stulet gods i egenskap av panthavare eller kommissionär; särskilt praktisk förefaller denna situation emellertid icke.

Av vad ovan anförts torde framgå, att även om man medger möjligheten av att den goda trons *objekt* kan vara icke blott den disponerandes äganderätt utan även åtminstone vissa mer typiska och vanliga kategorier av »dispositionsbefogenhet», särskilt stränga krav i sådana fall regelmässigt torde böra uppställas i fråga om dess *intensitet*.

2. Den goda trons intensitet

Godtrosbegreppets moderna utveckling har träffande beskrivits av Björling, som framhåller hurusom man från ett enkelt krav på »rent negativ ovetenhet» kommit fram till »en ny princip . . ., i det av förvärvaren fordras prövning av de föreliggande omständigheterna. Den övertygelse han verkligen haft kommer icke att bli avgörande, utan i stället den, som han bort hava och även verkligen skolat hava, om han anställt den vederbörliga prövningen».⁷ Man skulle kunna tänka sig en mer eller mindre detaljrik graderad skala, där kraven på förvärvaren kunde anges — nedifrån och uppåt — såsom ren ovetenhet, frånvaro av varje aning, god tro efter fullgörande av viss undersökningsplikt etc. I äldre rätt torde man, som Björling anmärkt, ha nöjt sig med blott ovetenhet. I HB 11:4 anses godtrosvärförvärv vara möjligt, så snart förvärvaren icke övertygats om »svek». I modernt svenskt lagspråk uttryckes det skärpta godtroskrav som vunnit insteg även på andra områden än de exstinktiva förvärvens oftast med sådana lokutioner som »insåg eller bort inse» (ÄB 3:3, 11 § AvtL), med hänvisningar till »den aktsamhet som, efter omständigheterna, skäligen bort iakttagas» (14 § SkL, 36 § 1 mom. ABL) eller med liknande uttryck, såsom »ägde eller bort äga kännedom» (55 § kommissionslagen). I förarbetena till senare lagstiftning förekomma samma uttryck med större eller mindre variationer: man torde här i varje fall i de centrala lag-

⁷ Björling s. 31 ff.; se även Benckert s. 278 ff.

verken kunna sägas röra sig med ett någorlunda enhetligt, fixerat godtrosbegrepp, om vars innebörd relativ enighet råder.⁸ I SkL:s förarbeten anför lagberedningen: »Beträffande den 'goda tro' som enligt vad nu framhållits utgör förutsättning för att ett förvärv skall, trots brister i åtkomsten, kunna upprätthållas må erinras att i fråga om godtrosbegreppets närmare bestämmande någon konsekvent genomförd princip ej föreligger i svensk lagstiftning . . . I fråga om upplagsbevis åter uppställer 24 § lagen om upplagshus och upplagsbevis i detta sammanhang helt allmänt ett krav på 'god tro'. Härvid har enligt motiven detta uttryck begagnats i den modernare bemärkelse vari det förekommer i köplagen, kommissionslagen och avtalslagen, eller såsom liktydigt med att någon varken ägt eller bort äga vetskap om visst förhållande». I det följande konstateras vidare: »Huru stränga krav man bör ställa på förvärvarens aktsamhet kan enligt beredningens åsikt icke anges genom en konkret formel».⁹

Ett godtrosbegrepp grundat på aktsamhet torde i själva verket ha gamla anor i svensk doktrin. Redan Nordling framhöll i sitt 1882 utgivna arbete om den svenska civilrättens allmänna del, att man i allmänhet torde böra kräva en starkare grad, eller »frihet från förmodan». Benckert fixerar kravet vid »normal aktsamhet».¹

De uttryckssätt som komma till användning i praxis äro oftast stereotypa och ge föga ledning vid försök att uppställa någon viss grad av aktsamhet såsom normal. Ofta konstateras, att vederbörande förvärvare varit eller icke varit i god tro (*NJA 1913 s. 456; SvJT 1916 s. 308; NJA 1931 s. 741*). Mer nyanserade uttryck bli emellertid vanliga i senare avgöranden: »bort vara uppenbart» (*NJA 1915 s. 26*); »haft anledning misstänka» (*NJA 1915 s. 120; 1937 s. 546*); »haft åtminstone skälig anledning misstänka» (*NJA 1919 s. 349*); »bort hava insetts» (*NJA 1920 s. 584*); »bort framstå såsom sannolikt» (*NJA 1930 s. 134*); »bort misstänka» (*NJA 1945 s. 523*); »bort inse» (*NJA 1948 s. 152*). I ett par mål angående försäljning av bilar, som köpts på avbetalning har Högsta domstolen med överhoppande av det led i resonemanget, som befattar sig med förvärvarens *insikt*, efter redogörelse för omständigheterna kring de avsedda förvärven omedelbart övergått till frågan om den *bristande aktsamhet* köparen ådagalagt genom att underlåta vissa kontrollåtgärder. (*NJA 1951 s. 305 och 1955 s. 114*). Här möter sålunda det redan flerstädes berörda begreppet »undersökningsplikt». En sådan — beskriven med varierande formuleringar — antages uttryckligen föreligga i senare mål (*NJA 1961 s. 567; 1962 s. 20; 1963 s. 58; 1963 s. 313*). I 1961 års avgörande liksom i *NJA 1963 s. 313* talas om skyldighet

⁸ Se t. ex. kommissionslagens förarbeten, *NJA II 1914 s. 275* (»insåg eller bort inse»), *s. 278* (»ägde eller bort äga kännedom»); motiven till GB, *NJA II 1921 s. 76* (»avvetat eller haft skälig anledning antaga»); boutredningslagens motiv, *NJA II 1933 s. 187* (»insett eller bort inse»).

⁹ *NJA II 1936 s. 66 f.* Jfr dock *KonkL:s* förarbeten, *NJA II 1921 s. 466*, där god tro definieras som »frånvaron av kännedom», om vissa omständigheter.

¹ Nordling *Svensk civilrätt allmänna delen s. 223; Benckert s. 278 ff.*

för C att inom rimliga gränser kontrollera, huruvida B ägde förfoga över godset. Det är — som redan Björling framhållit — vid bestämningen av en köparens eller annan rättsförvärvares goda tro icke längre fråga om den frånvaro av kunskap, som i verkligheten må ha kunnat föreligga, utan om den okunnighet, som skulle ha kvarstått, därest förvärvaren gjort sådana undersökningar, som i det enskilda fallet varit påkallade.

Vad härnäst beträffar de olika enskilda omständigheter som i praxis tillerkänts betydelse, må först nämnas den berörda *egendomens beskaffenhet*. Det torde icke vara för praxis främmande att kräva en särskilt hög grad av aktsamhet vid förvärv av egendom, som erfarenhetsmässigt visat sig särskilt »känslig».² Tendensen har framträtt med särskild styrka i ett antal avgöranden från de senaste åren beträffande förvärv av begagnade bilar.

I målet *NJA 1948 s. 152* hade säljaren av en begagnad bil upplyst köparen om att han hade en växelskuld för bilen. Vid detta förhållande ansågs köparen — som drev yrkesmässig handel med bilar och förklarade sig äga kännedom om det förhållandet att bilar vanligen köpas på avbetalning enligt kontrakt med äganderättsförbehåll, därvid växel brukar utfärdas å köpeskillingen — ha bort inse, att den vore köpt på avbetalning, varför det hade ålegat honom att förvissa sig om på vilka villkor säljaren disponerade över bilen. Då köparen underlåtit detta, ansågs han icke ha iakttagit tillbörlig aktsamhet. I *NJA 1951 s. 305*, där tvisten rörde en på avbetalning såld lastbil, framhöll Högsta domstolen, att köparebolaget, som drev yrkesmässig handel med bilar, känt till avbetalningshandelns stora omfattning, och att bilen, som var dyrbar och föga begagnad, utbjöds på en plats långt ifrån den, där den av säljaren inköpts; med hänsyn till dessa särskilda omständigheter måste köparen anses ha haft skäligen anledning att efterhöra den förste säljarens namn och genom hänvändelse till honom inhämta upplysning om den disponerandes rätt till bilen. Ett liknande mål är *SvJT 1954 rf s. 37*. Köparen i *NJA 1952 s. 256* hade på begäran fått se en (av säljaren förfalskad) åtkomsthandling; då denna ej varit ägnad att inge misstanke och särskild anledning till vidare undersökning ej förekommit, ansågs köparen icke ha eftersatt tillbörlig aktsamhet. I hovrätten hade det emellertid ansetts, att köparen bort hänvända sig till länsstyrelsen och taga del av vederbörande besiktningens instrument. Säljaren i det ovan flerstades behandlade fallet *NJA 1955 s. 114* hade stulit bilen; såväl besiktningens instrument som föreskriven skylt med ägarens namn och hemvist saknades. »Innehavet av bilen har vid dessa förhållanden — även frånsett att den som har bil ofta förvärvat den genom avbetalningskontrakt — varit föga ägnat att legitimera . . . (säljaren) . . . som behörig att förfoga över den, och den omständigheten att . . . (säljaren) . . . innehade originalnycklarna kunde icke i nämnvärd grad stödja en förmodan att . . . (säljaren) . . . var ägare till bilen.» Det hade därför ålegat köparen att kontrollera den föregivne ägarens rätt till bilen, så mycket mer som denne varit för köparen okänd. Den senare hade emellertid nöjt sig med att taga del av ett åldersbetyg.

Här må vidare intagas en såvitt angår godtroskravet mer utförlig redogörelse för vissa nyligen avgjorda tvister som redan berörts i det föregående.

² Hessler i *SvJT 1954 s. 421*; Johansson i s. tidskr. s. 676 ff.; Malmström i *SvJT 1955 s. 599*.

I *NJA 1961 s. 567* hade B, som år 1959 förvärvat en personbil av 1948 års modell för 1 000 kronor på avbetalning med äganderättsförbehåll, innan full betalning skett bortbytt bilen mot en skåpvagn hos ett bilbolag, därvid han muntligen förklarat sig vara bilens ägare, undertecknat kontrakt med skriftlig (tryckt) försäkran av innebörd att bilen vore hans egendom och till fullo betald samt överlämnat besiktningsinstrument och skattekvitto för bilen. Vid rådhusrätten ansågs på grund av de angivna omständigheterna (jämte uppgifter av vittnen angående händelseförloppet vid bytet) bilbolaget C ha gjort ett godtrosförvärv, och enahanda bedömning gjordes i hovrätten, som utöver de av underrätten anförda skälen särskilt pekade på bilens ålder och låga saluvärde. Högsta domstolens majoritet uttalade emellertid, att C, som yrkesmässigt drev handel med bilar, uppenbarligen känt till att särskilt på senare år även jämförelsevis gamla och mindre värdefulla bilar i stor omfattning såldes på avbetalning och under äganderättsförbehåll. Den ifrågavarande bilens ålder och låga värde kunde därför icke i och för sig anses ha givit bolaget anledning räkna med att B ägde förfoga över densamma. Icke heller det förhållandet att besiktningsinstrument och skattekvitto tillhandahållits kunde enligt majoritetens uppfattning medge slutsatsen att B:s innehav icke belastades med äganderättsförbehåll. Undertecknandet av köpekontraktet med den tryckta klausulen om full betalning kunde på samma sätt ej tillmätas nämnvärd betydelse, då köpare i B:s ställning regelmässigt icke torde ägna innehålllet i dylika klausuler någon större uppmärksamhet. B:s muntliga förklaring kunde icke anses befria bolaget från att inom rimliga gränser kontrollera huruvida B ägde förfoga över bilen. I domen uppehåller sig Högsta domstolen vidare särskilt vid innehålllet i det kontraktsformulär som kommit till användning vid affären mellan B och C. Det är att märka, heter det, »att bolaget, som var medlem av automobilhandlareförbundet, vid uppgörelsen med . . . (B) . . . använde ett av förbundet utarbetat formulär för köpekontrakt, enligt vilket i kontraktet skulle angivas icke endast registreringsnummer, märke, årsmodell och typ å ett såsom bytesvaluta lämnat fordon utan även uppgift å den av vilken köparen förvärvat fordonet. Den rad som är avsedd för sistnämnda uppgift är emellertid icke ifylld i kontraktet, och bolaget har vitsordat, att någon fråga till . . . (B) . . . rörande hans fångesman icke ställdes. Det finnes skäl antaga, att ett beaktande av den anvisning som kontraktsformuläret i berörda avseende innehöll skulle hava medfört att bolaget fått kännedom om att bilen knappa 3 mån. tidigare sålts till . . . (B) . . . på avbetalning under äganderättsförbehåll samt att . . . (B) . . . ej fullgjort sina skyldigheter mot säljaren.» Med hänsyn till de angivna omständigheterna och särskilt till det förhållandet att bolaget »icke ens följt den i kontrollsyfte lämnade anvisning som det av dess egen organisation utarbetade formuläret sålunda innehöll», ansågs bolaget icke ha iakttagit tillbörlig aktsamhet vid sitt förvärv. — Två justitieråd funno med hänsyn till bilens ålder och låga värde samt omständigheterna i övrigt att C, som själv givit B kredit med betalningen, ej åsidosatt sin undersökningsplikt.

NJA 1962 s. 20 var ett brottmål där allmän åklagare mot fem personer yrkade ansvar för häleriförseelse med påstående att de var för sig och vid särskilda tillfällen av en och samma biltjuv förvärvat var sin personbil ehuru de haft skäl misstänka att denna varit åtkommen genom brott. Skadestånd yrkades härjämte av enskild part, vars talan emellertid ej blev föremål för Högsta domstolens prövning och här kan lämnas därhän. Rådhusrätten, i vars dom de tilltalades berättelser återges i detalj, fann att ingen av dem fordrat legitimation, förvissat sig om att vederbörande bil vore försedd med föreskriven namnskytt eller kontrollerat säljarens innehav av besiktningsinstrument och skattekvitto. Vid sådant förhållande ansågs de förvunna till ansvar enligt åklagarens yrkanden. Hovrättens

majoritet fann ej skäl göra ändring i rådhusrättens dom såvitt då vore i fråga. En ledamot ville emellertid — under hänvisning till angivna faktiska omständigheter i varje enskilt fall — fria de tilltalade från ansvar. De tilltalade sökte revision, och prövningstillstånd meddelades. Högsta domstolens majoritet (tre justitieråd) uttalade, med hänvisning till de tilltalades väsentligen oförändrade saksuppgifter, att straffansvar jämlikt SL 21:6 andra st. i fråga om stulet gods krävde att köparen haft skäligen anledning antaga, att godset tillgripits. Anledningen kunde ligga i situationen som sådan, i något som kunde iakttagas i godset eller hos säljaren, allt bedömt med hänsyn till köparens yrkesverksamhet och ställning i övrigt. Det vore däremot icke tillräckligt för straffbarhet att köparen i annat avseende än de angivna förfarit oaktsamt. Köparen kunde sålunda icke på grund av det återopade straffbudet anses skyldig att utan särskild anledning företaga viss undersökning eller kontroll eller iakttaga visst försiktighetsmått. »De krav», heter det, »som, i tvist rörande elligtheten av köpet, uppställas för att köparen skall anses vara i god tro beträffande säljarens rätt att förfoga över godset kunna ej utan vidare tillämpas, när fråga är om ansvar enligt förevarande lagrum». I domen uttalas vidare, att kontakten mellan säljare och köpare ägt rum genom annonsering i dagspressen, vilket vore synnerligen vanligt i fråga om bilaffärer, att i målet ej påståtts att bilarna företett spår av våld, att priserna ej kunde anses anmärkningsvärt låga samt att säljarens uppträdande varit förtroendeingivande. Omständigheterna vid de avsedda affärerna vore enligt majoritetens mening ej heller i övrigt ägnade att skapa skäligen anledning till misstanke. På dessa grunder frikändes de tilltalade. Två ledamöter friade allenast en av de tilltalade, vid vars förvärv särskilda omständigheter förekommit, men uttalade i övrigt att en köpare för att undgå ansvar enligt SL 21:6 andra st. under vissa angivna omständigheter hade att genomföra vissa undersökningar. Dylika omständigheter ansågos ha förelegat i målet.

NJA 1963 s. 58. En zigenarkvinna, B, köpte år 1958 en ny personbil för 12 815 kronor på avbetalning med äganderättsförbehåll. En person, A, gick i borgen för fullgörandet av B:s förbindelse. Något år senare sålde B, som ännu ej guldit köpeskillingen, bilen till bilhandlaren C. A, som tvungits utge B:s restskuld hos avbetalningssäljaren, yrkade att C skulle erlagga skadestånd med motsvarande belopp. C angav, att B vid försäljningen varit åtföljd av sin make, som var bilhandlare och tidigare haft affärer med C utan att komplikationer uppstått. Vidare framhöll C att B och hennes make vore zigenare utan fast bostad; bilförsäljningar till sådana skedde icke genom avbetalningskontrakt. Med hänsyn härtill hade C icke vidtagit några åtgärder för att kontrollera B:s rätt (skattekvitto och besiktningensinstrument lämnades vid köpet). Mellan parterna förekom ytterligare argumentation. Rådhusrätten uttalade, att någon — av C påstådd — kutym enligt vilken bilhandlare vid affärer sinsemellan ej kontrollerade åtkomsten i varje fall ej kunde gälla annat än mellan handlare med fast försäljningskontor, vilket B:s make icke hade. Rådhusrätten (en ledamot skiljaktig) fäste å andra sidan avgörande vikt vid att C och B:s make gjort affärer i cirka 7 år och att dessa affärer måste antagas ha varit korrekta. Det förhållandet att A själv ingått borgen för B samt ett vittnesmål om B:s makes affärsmetoder tillmättes också betydelse. A:s talan ogillades. I hovrätten (enhällig) ansågs emellertid C:s underlåtenhet att företaga kontroll oaktsam, bl. a. emedan C saknat känedom om B:s och hennes makes personliga och ekonomiska förhållanden. Det angives särskilt i domen såsom ett skäl till försiktighet, att B och hennes make vore zigenare och därför sannolikt saknat fast bostad och fört en ambulerande tillvaro samt att bilen varit förhållandevis ny och tämligen dyrbar. Högsta domstolen fann ej skäl meddela prövningstillstånd.

Fallet *NJA 1963 s. 313* avsåg en ny personbil som såldes av A till B för närmare 13 000 kronor på avbetalning år 1959 och kort tid därefter av den senare såldes till bilhandaren C genom förmedling av två bilförsäljare, X och Y. Vid den senare försäljningen, vid vilken B icke var närvarande, företeddes ett av B undertecknat kvitto vars tryckta text innehöll bl. a. försäkran om att bilen vore fullt betald och finge av B säljas. C betalade 9 700 kronor. Vid rådhusrätten ogillades A:s ersättningstalan mot C under framhållande bl. a. av att C och den ene bilförsäljaren, X, vid tidigare tillfällen haft affärer med varandra rörande nya bilar av den typ som avsågs. Hovrätten, där A vädjat, biföll käromålet. Det framhölls särskilt, att C i fallet fått klart för sig att försäljningen — till skillnad från C:s tidigare mellanhanden med X — skedde för enskild kunds räkning, att det i målet avsedda kvittot ävensom vissa (omtvistade) uttalanden av X och Y icke befriade C från skyldighet att inom rimliga gränser kontrollera B:s förfoganderätt; genom frågor till X och Y om säljaren skulle det ha blivit klart för C att undersökning erfordrades. Med hänsyn härtill samt till att bilen vore fabriksny och såldes betydligt under katalogpriset ansågs C, som arbetat i bilbranschen sedan 1954 och väl kände förhållandena där, ej ha iakttagit tillbörlig aktsamhet. Högsta domstolens majoritet fastställde hovrättens dom, medan en ledamot ville ogilla A:s talan.

Utgången i målet *NJA 1963 not. A nr 10* torde vara att tillskriva de särskilda omständigheterna i fallet. Något uttryck för ändrad praxis läser detta i rättsfallsamlingens notisavdelning upptagna avgörande icke utgöra. Som anförts ovan i kap. 1 under avsnitt B (s. 37) hade C här förvärvat en ännu icke slutbetald bil från avbetalningsköparen B, som C kände till namn och utseende och om vilken han visste att B drev rörelse med fast affärsställe i en närbelägen stad. B hade vid försäljningen varit åtföljd av en person som på samma sätt var för C bekant. Vid försäljningen hade B skriftligen intygat, att bilen ej var köpt på avbetalning utan till fullo betald. Vid tiden för köpet drev C yrkesmässigt bilhandel i mindre utsträckning. Med hänsyn till dessa förhållanden och frånvaron av misstänkta omständigheter i övrigt fann Högsta domstolens majoritet (tre justitieråd) att, då det heller ej styrkts någon fast branschsedvänja innebärande undersökningsplikt oberoende av omständigheterna, C icke gjort sig skyldig till oaktsamhet som kunde ge avbetalningssäljaren A skadeståndsanspråk. Två justitieråd ville emellertid bifalla kärandens talan under hänvisning särskilt till avbetalningshandelns vanlighet inom motorbranschen samt C:s egenskap av yrkesman och okunnighet om B:s förhållanden.

Slutligen skall anmärkas *NJA 1961 not. C nr 239*. Här hade en avbetalningsköpare B, vilken ännu ej fullgjort sina förpliktelser enligt köpeavtalet, sålt en bil till svaranden, C. Denne hade tagit del av besiktningssinstrument, namnskyllt, försäkringsbrev och garantibok samt härjämte hänvänt sig till den ifrågavarande försäkringsgivaren — som förklarar sig ej ha någon uppgift om avbetalningsköp — och till den uppgivne ursprunglige säljaren, som upplyst, att det icke »fanns skuld på någon bil på» den disponerande. Genom dessa åtgärder ansåg hovrätten att C gjort vad på honom ankommit; god tro ansågs sålunda föreligga; prövningstillstånd meddelades icke.

I fråga om bilar och andra motorfordon är det tydligen särskilt den omständigheten att dylika mycket ofta säljas med äganderättsförbehåll som föranlett, att speciell och ganska långtgående undersökning ansetts erforderlig.

Även eljest kan naturligtvis själva egendomens beskaffenhet motivera en närmare kontroll. Som ett exempel kan nämnas *NJA 1945 not. A nr 6*. Här hade be-

fälhavaren på ett fartyg genom ombud avyttrat trossar och annan skeppsutrustning till ett sammanlagt värde av drygt 27 000 kronor. Det ansågs av domstolarna anmärkningsvärt, att en fartygsbefälhavare överhuvudtaget försålde fartygets utrustning; med hänsyn härtill liksom till egendomens värde hade köparen haft anledning till misstanke om brott.

Ett fall, då särskild aktsamhet kräves, är givetvis om *polismyndighet eller annan låtit utgå meddelande*, exempelvis till pantlånekontor och liknande företag, om att visst angivet gods frånhänts någon genom brott. Ett sådant fall förelåg i *NJA 1881 s. 77*, som avsåg tvist om ett ur, vilket efter att ha tillgripits hade pantsatts i pantlånekontor. Kontorets innehavare ansågs ha haft sådan anledning till misstanke, att god tro ej kunde göras gällande.³

I fråga om värdepapper må här erinras om bestämmelserna i lagen om rätt att förfoga över annan tillhöriga fondpapper.⁴ Kravet på god tro torde komma att skärpas vid förfoganden, som icke följa bestämmelserna i denna lag. I doktrinen har i fråga om löpande fordringshandlingar framhållits, att man har anledning ställa strängare krav på den goda tron hos en *förvärvare* av sådan handling än på *gäldenärens* aktsamhet: den senare riskerar att komma i dröjsmål och utsätta sig för olika ekonomiska påföljder, om han vägrar att betala till den som visar sig vara rätt borgenär.⁵ Vid överlåtelse av orderpapper synes det rimligt att begära, att förvärvaren avkräver sin fångesman legitimation i någon form.⁶

Generellt torde man kunna uppställa regeln, att kravet på förvärvarens aktsamhet bör stå i viss proportion till det *överlåtnas värde*. Synpunkten anlades av Högsta domstolen i målen *NJA 1945 not. A nr 6* och *1951 s. 305*; den kan åtminstone tänkas ha haft betydelse för utgången i ett fall angående tillämpning av 14 § skuldebrevslagen, *NJA 1959 s. 512*, där en bank, hos vilken vissa inteckningar belånats av vicevärd i kraft av skriftlig fullmakt som ej gav behörighet att upptaga lån, ansågs ha haft skäl att sätta sig i förbindelse med fastighetsägaren, som befann sig i Amerika.⁷ Även i *NJA 1963 s. 58* framhölls särskilt det omtvistade godsets värde.

Den i boutredningslagens förarbeten framställda synpunkten, att *transaktionens beskaffenhet* även bör ha betydelse för omfattningen av den prövning en förvärvare må anses skyldig att verkställa,⁸ torde ha generell giltighet. Överlåtelserns »normalitet» under förekommande omständigheter måste bedömas av den som gör anspråk på godtrosförvärv. Även denna synpunkt beaktades i målet om den försnillade skeppsutrustningen (*NJA 1945 not. A nr 6*) liksom i *NJA 1951 s. 305*, där Högsta domstolen betonade det an-

³ Jfr Hessler Obehöriga förfaranden med värdepapper s. 277.

⁴ Se *NJA II 1919 s. 701 ff.*

⁵ Hessler a. a. s. 268.

⁶ Se närmare a. a. s. 293 ff.

⁷ Jfr Marks von Württemberg—Sterzel s. 78; Hessler a. a. s. 285 f.

⁸ *NJA II 1933 s. 187 f.*

märkningsvärda i att en lastbil utbjöds till salu så långt från den plats, där den inköpts och alltså var registrerad.

Godtroskravet anses i allmänhet tillfredsställt, om förvärvaren iakttagit *den aktsamhet, som må kunna begäras av en klok genomsnittsmänniska*.⁹ Här liksom på andra rättsområden torde det emellertid finnas en markerad tendens att taga hänsyn till den speciella kompetens eller erfarenhet en förvärvare må besitta. I *NJA 1930 s. 134* hänvisades till den erfarenhet förvärvaren, en bank, fått vid tidigare transaktioner med den disponerande. Lagreglerna om pantlåneverksamhet och fondkommissionsrörelse torde likaledes kunna tänkas medverka till en skärpning av aktsamhetskraven i fråga om där avsedda subjekt.¹

I de flestades ovan berörda rättsfallen angående godtrosvärförvärf av tillgripna eller med äganderättsförbehåll belastade motorfordon synes man emellertid kunna iakttaga en viss skärpning i praxis såtillvida som det krav på viss undersökning som avgörandena få anses ha uppställt i de senare domarna synes ha erhållit generell giltighet. I *NJA 1948 s. 152* framhåller hovrätten, vars dom fastställdes av Högsta domstolen, såsom det första skälet till att C anses ha åsidosatt tillbörlig aktsamhet det förhållandet att C, som yrkesmässigt drev handel med bilar, i målet förklarar sig äga kännedom om att sådana vanligen köptes på avbetalning enligt kontrakt med äganderättsförbehåll, därvid växel brukade utfärdas på köpeskillingen. Det påpekas vidare särskilt, att B här uppgivit sig ha växelskuld på bilen. I *NJA 1951 s. 305* fastslår Högsta domstolen i sina domskäl inledningsvis, att C yrkesmässigt drev handel med bilar och känt till att sådana i stor omfattning säljas på avbetalning med äganderättsförbehåll. Sistnämnda förhållande hade varit föremål för åtskillig diskussion vid underrätten, där C gjort gällande att kontantförsäljning vore ungefär lika vanlig. Någon förklaring från C:s sida om insikt beträffande avbetalningshandels spridning har sålunda icke ansetts behöva åberopas i 1951 års avgörande. *NJA 1955 s. 114* rörde en stulen bil. I Högsta domstolens skäl anföres emellertid parentetiskt utan hänvisning till C:s egenskap av bilhandlare som ett skäl för undersökningsplikt det förhållandet att bilar ofta förvärfas genom avbetalningsköp. Hovrättsdomen i *SvJT 1954 rf s. 37* grundas bl. a. på att C, som drev yrkesmässig handel med motorfordon, »måste hava känt till att sådana i viss utsträckning såldes på avbetalning under äganderättsförbehåll». I *NJA 1961 s. 567* framhåller Högsta domstolen visserligen att C såsom yrkesmässig bilhandlare »uppenbarligen» känt till avbetalningshandels omfattning, men det bör observeras, att hänvisningen till C:s speciella kompetens här torde ske till stöd för en *utvidgning* av undersökningsplikten, nämligen till jämförelsevis gamla och mindre värdefulla fordon (jfr i detta hänseende HD i *NJA 1951 s. 305*). I brottmålet *NJA 1962 s. 20* synes åtminstone viss undersökningsplikt för *alla* bilförvärfvare — de tilltalade voro privatpersoner — av Högsta domstolen förutsättas för förvärfvets civilrättsliga giltighet. Hovrättsdomen i *NJA 1963 s. 58*, beträffande vilken prövningstillstånd vägrades, innehåller intet uttalande om att undersökningsplikten skulle vara beroende av C:s — faktiskt föreliggande — egenskap av bilhandlare. De sist angivna båda fallen synas markera utvecklingens slutpunkt. I *NJA 1963 s. 313* upptager visserligen den av Högsta domstolen fastställda hovrättsdomen en hänvisning till att C sedan viss tid arbetade inom bil-

⁹ Björling s. 33 ff.

¹ Vindikationsmål mot pantlänare, se *NJA 1874 not. B nr 644; 1878 not. B nr 165; 1881 s. 77*. Se även Hessler a. a. s. 282, 285 f.

branschen och väl kände till dess förhållanden; å andra sidan förelågo i målet vissa faktiska förhållanden — affären förmedlades bl. a. av en för C känd yrkesmässig bilförsäljare — som otvivelaktigt måste anses särskilt svårbedömda för en utanför motorbranschen stående person. I *NJA 1963 not. A nr 10* innehåller Högsta domstolens dom en parentetisk hänvisning till C:s egenskap av bilhandlare i mindre skala. Härutöver föreligger emellertid ett uttalande som vållar vissa svårigheter om man — som rättsfallen i övrigt, enligt vad föreliggande översikt synes ge vid handen, lära utvisa — antager att köparens undersökningsplikt i praxis vidgats på sådant sätt att en dylik plikt föreligger för *alla* köpare, låt vara med en viss skärpning för bilhandlare i vissa fall (*NJA 1961 s. 567* och *1963 s. 313*). I notismålet från 1963 säges nämligen, att utredningen i målet ej givit vid handen, att inom motorbranschen förelegat fast sedvänja, enligt vilken köparen oberoende av de faktiska förhållandena hade att göra efterforskningar (jfr även Högsta domstolens minoritet i *NJA 1951 s. 305*). Vid närmare granskning torde detta uttalande emellertid icke stå i strid mot det ovan uppställda antagandet. Vad som utsäges är väl nämligen icke mer än att någon sedvanemässig, s. a. s. *formell*, av omständigheterna oberoende, undersökningsplikt icke åvilar ens yrkesmässiga bilförsäljare. I målet förelågo vissa omständigheter som voro ägnade att ge stöd åt säljarens uppgifter. Att undantagsvis sådana omständigheter av tillräcklig styrka anses kunna befria C från vidare kontrollåtgärder är ju ingalunda oförenligt med ett generellt krav på undersökning, främst i de fall då skäl till misstanke förekomma men även då förhållandena icke med bestämdhet tala vare sig för eller mot säljaren B:s förfoganderätt

Att besittningslegitimationens verkningar kunna förringas väsentligt av andra till besittningsförhållandet hörande omständigheter synes särskilt klart framgå av det ovan refererade bilmålet *NJA 1955 s. 114*. En annan omständighet av betydelse är, såsom Hasselrot påpekar,² det begärda *priset* för den utbudna egendomen (jfr *NJA 1962 s. 20*, å s. 27 *in fine*).

Slutligen har förvärvaren rimligtvis att bedöma *överlåtarens person*. I *SvJT 1954 rf s. 37* betonades den disponerandes ungdom, i *NJA 1962 s. 20* framhölls en biltjuvs förtroendeingivande uppträdande, och i *NJA 1945 not. A nr 6* påpekades, att transaktionen förmedlats av en helt okänd person.

Att säljaren var för köparen helt okänd framhålles även i domskålen till *NJA 1955 s. 114*. I *NJA 1963 s. 58* fann hovrätten det förhållandet att säljaren var zigenare och sannolikt saknade fast bostad samt förde en ambulerande tillvaro böra ge köparen särskild orsak till kontrollåtgärder.

I ett par fall ha domstolarna haft anledning uttala sig om betydelsen i förevarande hänseende av att köparen *kände säljaren personligen*.

Ovan har nämnts *NJA 1930 s. 134*. Vissa uttalanden synas kunna ge ledning vid bestämmandet av de krav som böra ställas på sådan kännedom för att den skall anses kunna mildra eller helt undanröja skyldigheten att vidtaga särskild undersökning. Så framhöll hovrätten i *NJA 1963 s. 58*, att C:s bekantskap och tidigare affärsförbindelser med B:s make ej kunde fritaga C från undersökningsplikt när denne saknat närmare kännedom om B:s och makens personliga och ekonomiska förhållanden. I *NJA 1963 s. 313* ansågs tidigare affärer med B:s *ombud* ej befria från plikten till kontrollåtgärder när det blivit klart att huvudmannen nu vore en annan än vid dessa tidigare affärer. I *NJA 1963 not. A nr 10* slutligen synes

² Hasselrot s. 42.

Högsta domstolens majoritet ha lagt vikt vid att C kände B och en dennes följeslagare till namn och utseende samt visste att B drev rörelse med fast försäljningsställe på angiven plats. Det förhållandet att B är för C bekant skulle enligt dessa rättsfall påverka undersökningsplikten endast i den mån bekantskapen också verkligen innebär kännedom om sådana förhållanden som äro av betydelse för bedömningen av B:s sannolika förfoganderätt eller åtminstone B:s ställning och yttre omständigheter. Jämför även hovrätten i *NJA 1952 s. 256*.

Frågan om verkan därav att *B är yrkesmässig försäljare* av sådan egen-dom varom är fråga har prövats endast i fall som äro föga typiska.

Att någon lättnad i undersökningsplikten skulle gälla vid förvärv från försäljare utan fast affärslokal förnekades i *NJA 1963 s. 58*; av *NJA 1963 s. 313* synes framgå att någon sådan lättnad heller icke gäller när transaktionen förmedlas av en hos yrkesmässig försäljare *anställd*, men denne i det ifrågavarande fallet dock icke agerar för sin arbetsgivare. Det torde väl å andra sidan få antagas (jfr HD-minoriteten i *NJA 1962 s. 20*, å s. 28 *in fine*, och även majoriteten i *NJA 1963 not. A nr 10*) att vid köp — även av begagnad bil — från försäljare med fast lokal någon undersökningsplikt ej bör åvila köparen om ej särskild anledning till misstanke av ett eller annat skäl förekommer.

Omfattningen av den *undersökningsplikt*, som skäligen kan fordras av förvärvaren, måste givetvis bedömas från fall till fall. Frågan har i doktrinen särskilt uppmärksamrats med avseende på rättshandlingar, som företagas av ställföreträdare för juridiska personer, därvid det framhållits, att transaktionens »normalitet» med hänsyn till den juridiska personens föremål och syfte härvidlag ofta blir utslagsgivande.³ Liknande synpunkter ha framförts av lagberedningen i frågan om rättshandlingar företagna av ställföreträdare för dödsbo.⁴

Ur praxis må anföras: *NJA 1930 s. 134*, där det lades panthavare till last att icke ens ha tillfrågat den disponerande om hans förfoganderätt till vissa värdepapper, ehuru denne vore för panthavaren känd och ofta hade återbelånat pantsätta värdepapper; de ovan nämnda bilmålen, *NJA 1948 s. 152* och *1955 s. 114*, där förvärvaren icke vidtagit nämnvärd undersökning; *NJA 1952 s. 256*, där företeendet av ett förfalskat intyg rörande överlåtarens oinskränkta äganderätt ansågs tillfyllest; *NJA 1951 s. 305* och *SvJT 1954 rf s. 37*, där hänvändelse till överlåtarens fångesman ansågs böra ha gjorts; *NJA 1961 s. 567*, *1962 s. 20* (HD-minoriteten), *1963 s. 58* och *1963 s. 313* där underlåtenhet att företaga undersökning, närmast inriktad på säljarens förvärv och förfoganderätt, mer generellt lagts köpare till last; *NJA 1959 s. 512* (den uppgivne huvudmannen i Amerika borde ha tillfrågats).

Inom den äldre doktrinen synes ha antagits, att gränsen för god tro skulle sammanfalla med den för häleribrottet och liknande förseelser uppställda straffrihetsgränsen.⁵ En sådan ståndpunkt lär numer icke kunna vidmakthållas med hänsyn till den skärpning de civilrättsliga godtroskra-

³ Nial Aktiebolags och andra företags borgensförbindelser (1948) s. 19 ff., s. 27 ff. Jfr även Hessler a. a. s. 277.

⁴ *NJA II 1933 s. 182, 187.*

⁵ Björling s. 155; Hasselrot s. 42. Jfr nu Ekeberg—Strahl—Beckman Förmögenhetsbrotten (5 uppl. 1961) s. 218 ff.

ven genomgått, i synnerhet med avseende på »särskilt känslig» egendom, såsom bilar. Här synas förutsättningarna för godtrosvörvärv vara strängare än de straffrättsliga godtroskraven.

Ett klart uttryck för den här framförda uppfattningen föreligger nu också i det ovan flerstädes berörda fallet *NJA 1962 s. 20*, där Högsta domstolens majoritet förklarade att det aktsamhetskrav som uppställes för att ett förvärv från annan än rätt ägare skall äga civilrättslig giltighet icke kan användas vid prövningen av frågan om förvärvaren gjort sig skyldig till häleriförseelse med avseende på tillgripen egendom. Vidare må nämnas *NJA 1947 s. 282*, där en person ådömdes skadestånd för det han medverkat vid obehörig innehavares pantsättning av smycken men frikändes från ansvar.⁶

3. Speciella frågor beträffande godtroskravet

Man synes inom den moderna doktrinen i allmänhet vara enig om att därest besittningstagandet sker vid en senare tidpunkt än avtalet, god tro måste föreligga även vid förstnämnda tillfälle;⁷ andra meningar ha dock tidigare gjort sig gällande.⁸ Belägg för den vanliga ståndpunkten i praxis utgöra *NJA 1931 s. 663* och *NJA 1940 s. 297*. Sistnämnda fall avsåg emellertid in-tecknat skuldebrev.⁹ Vidare må nämnas det tidigare berörda hovrättsavgö-randet *SoJT 1942 rf s. 58* (»icke kan åberopa god tro vid besittningstagandet av mangeln»). Även om principen icke är belagd i någon omfattande praxis, torde den emellertid vara välgrundad med hänsyn till traditionens avgörande betydelse för exstinktiva godtrosvörvärv. Om förvärvaren vid avtalet hade saken i sin besittning, är naturligtvis avtalstidpunkten avgörande. Vid godtrosvörvärv av retentionsrätt på grund av utfört arbete torde den kritiska tidpunkten rimligtvis icke inträffa förrän retinenten — efter verkställd tradition — utfört sådana arbeten, att säkerhetsrätt verkligen uppkommit; denna ståndpunkt torde ha omfattats av rådhusrätten, vars dom lämnades utan ändring, i *NJA 1948 s. 10* (»enär J. (som) utfört vissa arbeten å ifrågavarande . . . bil, icke såvitt utredningen giver vid handen därvid haft sig annat bekant . . . »).

Vid *rättshandlingar genom ställföreträdare* kunna frågor uppkomma rörande vilken eller vilka personers goda tro som skall tillmätas betydelse. Inom doktrinen är problemet delvis omtvistat.¹ Vid rättshandlingar genom ställföreträdare i allmänhet synes Björling ha menat, att huvudmannens goda tro som regel vore avgörande, medan Hasselrot torde ha tillagt ombudets goda eller onda tro avgörande betydelse blott vid generalfullmakt.²

⁶ Jfr även *NJA 1957 s. 44*.

⁷ Björling s. 36 f.; Benckert s. 284 f.; Undén I s. 149; Nial Om aktiebrev och andra aktierättsliga dokument s. 122; Hult s. 50.

⁸ Benckert a. st.

⁹ Från äldre rätt se även *NJA 1875 not. B nr 709* och *1881 not. B nr 261* (om dessa fall, se närmare Benckert a. st. och där a. litt.).

¹ Se Ussing i Tfr 1936 s. 182 ff.

² Björling s. 36 och 169; Hasselrot s. 44 f.

Benckert anser, att såväl huvudman som fullmäktig måste kunna åberopa god tro,³ en ståndpunkt, som ter sig principiellt rimlig och i de flesta fall även torde ha praktiskt fog för sig. Till stöd för sin ståndpunkt anför Benckert rättsfallet *NJA 1910 s. 364*, där Högsta domstolen ogillade ett bolags anspråk på god tro vid rättshandling genom ombud (om vars ställning i bolaget icke synes ha varit fråga) med den motiveringen att då ombudet varit ondtroende, bolaget ej kunde anses ha varit i god tro. Benckert anför vidare *NJA 1917 s. 599*, där en hustru utan mannens tillstånd sålt viss fast egendom till några bolag, som vid affären företrätts av en inspektor, vilken enligt kärandena — mannens arvingar — vetat om att säljaren vore gift. Det påstods även att ledamöterna i bolagens styrelser ägt kunskap i berörda hänseende. Hovrättsmajoriteten, vars dom fastställdes av Högsta domstolen, fann att bolagens ombud känt till att säljaren varit gift men att det på grund av vad i målet förekommit måste antagas att ombudet haft skälig anledning antaga att hon det oaktat varit lagligen berättigad att verkställa försäljningen (mannen hade tolv år tidigare begivit sig utomlands och avhördes sedermera icke). Bolagen ansågos därmed ha varit i god tro.

Åtskilliga skäl kunna anföras för Hults ståndpunkt, att medan god tro hos fullmäktig är nödvändig, fullmaktsgivarens kunskap eller ovetenhet blir irrelevant, om fullmakten är generell och den särskilda rättshandling varom är fråga, icke varit för fullmaktsgivaren direkt bekant. Vid kommissionsförhållande anser Hult detsamma böra gälla beträffande kommittentens goda eller onda tro. Är kommittenten i god tro men kommissionären ondtroende, blir kommittenten ej skyddad vid civilkommission; däremot bör enligt Hult skydd i allmänhet kunna inträda vid handelskommission; ståndpunkten sammanhänger med handelskommissionärs rätt att hemlighålla sina förbindelser.⁴

Ur praxis må anföras ett fall, där den onda tron hos en förhandlare, som icke var behörig att sluta avtal, på grund av särskilda förhållanden ansågs böra tillräknas huvudmannen (*NJA 1949 s. 134*).⁵ Någon allmän rättsregel för fall av denna typ synes icke kunna uppställas.⁶

I fråga om god tro vid *rättshandlingar genom legala ställföreträdare* har Benckert, närmast med avseende på förmyndare, uttalat, att ställföreträdarens goda tro därvid är avgörande.⁷ Det synes emellertid, som framhållits av Hasselrot, icke orimligt att åtminstone under särskilda omständigheter fästa visst avseende vid myndlingens kunskap eller ovetenhet, då rättsförvärv till myndlingens fördel äro i fråga.⁸ Rodhe har, utan att ingå på

³ Benckert s. 282 f.; så även Undén I s. 150.

⁴ Hult s. 52 f.

⁵ Se Rodhe *Obligationsrätt* (1956) § 29 vid not 101 och samme förf. i *SvJT* 1961 s. 281 (ang. Arbetsdomstolens dom 1951 nr 47).

⁶ Rodhe ovan först a. st.

⁷ Benckert s. 283.

⁸ Benckert a. st. not 395; Hasselrot s. 45.

skillnaden mellan olika fall av legalt ställföreträdarskap, förklarar att ställföreträdarens onda tro tillräknas huvudmannen.⁹

Beträffande ställföreträdare för juridiska personer föreligger målet *NJA 1911 s. 617*, där den onda tron hos en styrelseledamot i aktiebolag tillräknades bolaget.¹ Nial har emellertid gjort gällande, att ond tro hos en styrelsemedlem icke under alla förhållanden måste tillräknas bolaget. Gränsen bör enligt Nial dragas efter »den linje som gällande rätt utstakar genom reglerna om styrelseledamöters plikter i förhållande till bolaget. Närmare bestämt: om en styrelseledamots underlåtenhet att delge bolaget (övriga styrelseledamöter) sin vetskap innebär — ponerat att rättshandlingen genom hans onda tro blir ogiltig — en försummelse av hans plikter som styrelseledamot, skulle hans onda tro tillräknas bolaget, annars ej.»² Hithörande frågor ha icke diskuterats i någon nämnvärd omfattning i tidigare rätt.³

I *NJA 1934 s. 280* ogillade samtliga instanser en banks krav mot ett aktiebolag på grund av växlar diskonterade vid ett avdelningskontor på den grund att växelförpliktelserna — som ingåtts å bolagets vägnar av firmatecknare, tillika huvudintressent i annat bolag, för att erhålla medel personligen eller till det senare bolaget — varit för aktiebolagets verksamhet främmande samt styrelsen för bankens avdelningskontor bort inse detta.

Med avseende på bank har Nial ansett, att god tro måste föreligga hos majoriteten av delägare, hos styrelseledamöter, firmatecknare eller fullmäktige, som företräda banken, hos anställd, som för bankens räkning träder i förbindelse med medkontrahenten, hos alla dem vilka som styrelseledamöter fatta beslut om avtalets ingående samt hos den till vilken styrelsen delegerat beslutanderätten; i enlighet med vad ovan anförts tillräknas banken dessutom ond tro hos styrelseledamot som varit pliktig underrätta bankens företrädare om relevant omständighet.⁴

I doktrinen har antagits, att det ankommer på vindikanten att *styrka förvärvarens onda tro*.⁵ Åtminstone i ett speciellt fall, nämligen sådant godtrosvärv varom stadgas i 38 § KonkL, synes denna grundsats ha kommit till uttryck i lagstiftningen.⁶ De uttryckssätt som kommit till användning i praxis torde ge visst stöd åt denna ståndpunkt: *NJA 1889 not. A nr 211* (»icke torde vara ådagalagt, att sökanden vid bytet ej handlat i god tro»); *NJA 1895 s. 470* (»icke blivit lagligen styrkt, att N. N. annat än i god tro . . .»); *NJA 1901 s. 141* (»icke visat, att banken annorledes än i god tro»); *NJA 1915 s. 120* (»vilken icke, såvitt visats, haft anledning misstänka»);

⁹ Rodhe a. a. § 29 vid not 99 samt noten.

¹ Jfr betr. ekonomisk förening *SvJT 1942 rf s. 58*.

² Nial i *SvJT 1933 s. 63 f.*

³ Se Nial a. a. s. 61 not 2. Jfr även Hasselrot *Juridiska skrifter VI (1923) s. 154 f.* med s. 155 not 1. Där den disponerande (B) är innehavare av aktiemajoriteten, vill Hasselrot även om bolagets (C) styrelse är i god tro taga hänsyn till de reella ekonomiska intressena i bolaget.

⁴ Nial *Aktiebolags och andra företags borgensförbindelser s. 22 ff.*

⁵ Björling s. 155; Hasselrot s. 42; Undén I s. 149; Benckert s. 280; Hessler *Obehöriga förfaranden med värdepapper s. 286*.

⁶ *NJA II 1921 s. 471*; se *Welamson Konkursrätt s. 284*.

SvJT 1916 s. 44 («annat förhållande icke visats än att F. vid beloppets uppbärande varit i god tro»); *NJA* 1922 not. A nr 287 («Enär mot sökandens bestridande icke blivit styrkt, att hon . . . ägt kännedom»); *NJA* 1929 s. 672 («icke vore visat, att H. annorledes än i god tro»); *NJA* 1932 s. 107 («D:s uppgift att han i god tro förvärvat violoncellen icke blivit vederlagd»); *NJA* 1940 s. 297 («riktigheten av G:s uppgift . . . att hon . . . saknade kännedom . . . icke blivit i målet vederlagd»).

Sannolikt måste emellertid ett undantag från den anförda regeln göras i det fall att iakttagandet av en särskild undersökningsplikt kräves för rätt att åberopa god tro; såsom exempel må hänvisas till de ovan anförda fallen rörande överlåtelse av stulet eller med äganderättsförbehåll belastat motorfordon. Här bör det nog åligga förvärvaren att åtminstone göra antagligt, att han utfört undersökning. Undantag härifrån kanske dock bör gälla, om det gått längre tid, innan vindikationstalan anställes.⁷

F. Ägarens lösningsrätt

1. Lösen enligt HB 11: 4 och 12: 4

Enligt svensk rätt tillkommer det rätt ägare att mot gäldande av lösen återfå egendomen av godtroende förvärvare. Lösningsrätten har i doktrinen betecknats än såsom en »salomonisk» utväg ur rättsordningens dilemma inför två likvärdiga anspråk, än som en tämligen umbärlig institution.¹ Generellt torde det måhända kunna sägas, att lösningsrätten — vilka sedan dess förtjänster må vara — mer och mer kommit att framstå såsom ganska betydelselös. Den utövas sällan, och i viktiga hänseenden råder som nedan skall utvecklas ovisshet om dess innebörd. I de fall, där exstinktiva godtrosvärv införts genom modern lagstiftning, såsom t. ex. beträffande skuldebrev och aktiebrev ävensom i kommissionslagen, har lösningsrätten också utelämnats.

Enligt rättspraxis — se det nedan anförda fallet *NJA* 1932 s. 107 — föreligger lösningsrätt även i tvesalufallet;² den förste köparen, som icke fått egendomen i sin besittning, har m. a. o. lösningsrätt gentemot den godtroende senare förvärvaren. Däremot finns intet belägg för att den som erhållit panträtt i egendomen utan att panträtten fullbordats genom besittningstagande skulle äga lösningsrätt gentemot den som senare i god tro förvärvat egendomen och fått denna i sin besittning (jfr ovan i kap. 1, avsnitt C, s. 42).

Den viktigaste frågan beträffande lösningsrätten är huruvida lösenbelop-

⁷ Jfr Hessler a. st. med hänvisning i not 50.

¹ af Hällström *SvJT* 1941 s. 683; Eberstein *SvJT* 1918 s. 334.

² Se ock det ovan i kap. 1, avsnitt C, s. 39, berörda fallet *NJA* 1898 not. A nr 13.

pet skall motsvara egendomens värde vid inlösningstillfället (»värdeprincipen») eller det vederlag förvärvaren må ha utgivit (»vederlagsprincipen»). Uppenbart är, att om löseskillingen uppgår till det pris förvärvaren betalt, det förefaller befogat att ställa frågan om svensk rätt överhuvudtaget känner några godtroshöfvärv utanför området för de s. k. kvalificerade, d. v. s. från lösenrätten fria, förvärven, varom mera nedan. Rättstillståndet i berört hänseende skulle i så fall lika väl kunna beskrivas såsom en obegränsad vindikationsrätt, som dock är underkastad den inskränkningen att där godset förvärvats av godtroende, denne skall hållas skadeslös för sina direkta kostnader.

I doktrinen äro meningarna starkt delade i denna fråga. Medan Björling finner det riktigast att bestämma löseskillingen till föremålets verkliga värde,³ har Hasselrot anslutit sig till läran, att den godtroende förvärvarens köpeskillning (motsv.) skall vara avgörande, närmast med den motiveringen att vindikationsrätten ej bör vara en död bokstav.⁴ Benckert, vilken som skäl för »värdeteorien» anför den synpunkten, att man vid fall av godtroshöfvärv genom gåva icke lär ha någon annan uppskattning att följa, synes dock för egen del luta åt den motsatta uppfattningen, som skulle kunna finna stöd i såväl en intresseavvägning som historiska grunder.⁵ En talesman för löseskillningens fixerande till föremålets verkliga värde är däremot Nial, som finner lösningsrätten värdefull för rätter ägare »endast i den mån den skyddar hans vid just ifrågavarande sak fästade rent individuella intresse, främst då *affektionsvärden* (vilka ju kunna vara mycket behjärtansvärda, t. ex. i fråga om familjeklenoder, husdjur)».⁶ Undén har anført, att ett ytterligare skäl för en tillämpning av värdeprincipen ligger i det förhållandet, att någon särskild tidsfrist för lösningsrättens utövande ej blivit fastställd, varför det lätt skulle kunna framstå såsom obilligt mot en godtroshöfvärvare, som kanske en längre tid innehaft egendomen, om han hade att nöja sig med det pris han en gång betalt.⁷ Grönfors, slutligen, har ansett sig kunna konstatera att frågan för den svenska rättens del är olöst, samt förordar de lege ferenda införandet av en preskriptionsregel beträffande lösningsrätten.⁸

I vissa fall saknar problemet aktualitet: om godtroshöfvärvet avser *pant-rätt*, kan löseskillingen icke skäligen sättas högre än till det belopp, för vilket panten häftar hos den godtroende förvärvaren (jfr 37 § andra st. AvtL). Har någon i god tro fått *retentionsrätt* till egendom, kan han vidare uppen-

³ Björling s. 43 f., s. 159. Se även Winroth Strödda uppsatser II s. 51 ff., där flera äldre rättsfall diskuteras. Winroth synes ansluta sig till uppfattningen, att värdet enligt svensk rätt bör vara avgörande.

⁴ Hasselrot s. 43 ff. Jfr Almén—Eklund Köplagen § 59 vid not 53.

⁵ Benckert s. 289 f.

⁶ Nial Om aktiebrev och andra aktierättsliga dokument s. 124 f. Värdeprincipen synes också vara förutsatt hos Koersner i TfR 1927 s. 201.

⁷ Undén I s. 151 f.

⁸ Grönfors i SvJT 1948 s. 636 ff.

barligen icke fordra mer än det belopp, till säkerhet för vilket han äger behålla godset.

Vid *gåva* har man, som Benckert påpekat, ingen annan utväg än att bestämma lösen till godsets värde.⁹ Sannolikt bör därvid värdet vid den tidpunkt då återtagandet sker läggas till grund.¹ Nämnas må att den omständigheten att lösenbeloppet vid gåva torde böra bestämmas efter värdeprincipen åberopats som stöd för att samma princip borde tillämpas vid köp.²

Praxis beträffande lösningsrätten är, som redan antytts, föga upplysande. I K. M:ts utslag den 20 september 1855 (*Backman Ny lagsamling VIII s. 219*) bestämdes lösenbeloppet till den godtroende förvärvarens inköpspris, varjämte rätter ägare — som fått egendomen till sig utlämnad — ålades betala den redlige förvärvaren ersättning för den tid denne varit i mistning av godset med belopp som skulle bestämmas av tre gode män. I *NJA 1876 not. B nr 354* hänvisades parterna, om de ej kunde åsämjas beträffande löseskillingen, att föra talan därom i särskild rättegång. Värdeprincipen skulle få ett otvetydigt stöd i målet *NJA 1894 s. 396*, där den uttryckligen antogs, om icke tvisten rört aktier: det torde icke vara utan vidare möjligt att på vanliga lösörens tillämpa principer, som kommit till användning inom värdepapperens område, där även s. k. kvalificerade förvärv äro vanliga beträffande åtminstone vissa kategorier. Det skall vidare påpekas, att lösningsrätten numera avskaffats i fråga om aktier. I ett senare avgörande, som avsåg godtrostförvärv av en bil, *NJA 1931 s. 741*, fastställdes rådhusrättens i Göteborg dom — som tillerkände godtrostförvärvaren lösen motsvarande vad denne givit för bilen — i denna del av överrätterna. Endast nämnda belopp hade emellertid yrkats av godtrostförvärvaren, och på grund av den processuella situationen — partsställningen i målet — blev f. ö. lösenfrågan icke föremål för Högsta domstolens prövning. Möjligen är fallet heller icke rent såtillvida som godtrostförvärvarens fång i själva verket kan ha ansetts som en säkerhetsöverlåtelse.³ I *NJA 1932 s. 107*, som avsåg dubbelförsäljning av lös sak, fastställdes en underrättsdom, vari den senare köparen ålades att utge egendomen till förste köparen mot lösen bestämd till vad den senare köparen utgivit vid sitt förvärv. Möjligen har emellertid i detta mål frågan om lösenbeloppets beräkning icke ansetts vara föremål för tvist mellan parterna.⁴ Avgörandet fattades i Högsta domstolen med tre röster mot två (minoriteten ville fastställa hovrättens dom enligt vilken skyldighet att ens mot lösen utge egendomen ej ansågs föreligga för den senare köparen), varför dess eventuella prejudikatvärde kanske icke är så stort.

Ur praxis må vidare anföras *NJA 1913 not. B nr 341*, där lösenbeloppet av såväl hovrätten som Högsta domstolens majoritet (två justitieråd) fastställdes på grundval av godsets värde. Meningarna i Högsta domstolen voro starkt delade, men samtliga justitieråd synas ha omfattat den meningen att egendomens värde vore avgörande i nu avsett hänseende. Förhållandena i målet voro speciella såtillvida som tvisten avsåg godtrostförvärv av andel i hingst; någon uppgift om C:s köpeskillning förekommer icke i notisen. Avgörandet, som otvivelaktigt tillför värdeprincipen visst stöd, synes icke ha uppmärksamrats i den senare diskussionen.⁵ — I *NJA 1948 s. 152* ville en skiljaktigt hovrättsledamot bestämma lösenbe-

⁹ Jfr dock Björling—Malmström Civilrätt (14 uppl. 1954) s. 84 (och tidigare upplagor).

¹ Jfr Undén a. st. samt 3 § AvbetL.

² Jfr Almén—Eklund Köplagen § 59 not 54.

³ Jfr Lamm i SvJT 1936 s. 509.

⁴ Så Grönfors i SvJT 1948 s. 639.

⁵ Se emellertid Undén I s. 152 not 262.

loppet till C:s inköpspris men ansåg tydligen att om nödiga eller nyttiga kostnader härutöver nedlagts på egendomen, dessa skulle varit ersättningsgilla (jfr här- om följande avsnitt). I *SvJT 1956 rf s. 59* bestämde underrätten lösenkillingen till vad C utgivit.

Sammanfattningsvis må anföras att praxis knappast medger något bestämt ställningstagande till frågan, om värdeprincip eller vederlagsprincip skall läggas till grund vid lösenbeloppets fastställande.

Från praxis rörande lösenfrågor må slutligen anföras *SvJT 1938 rf s. 42*, där en person instämt den som genom godtrosförvärv åtkommit en käranden obehörigt avhänd sak för visst belopp och därefter sålt den vidare med en vinst av 1 150 kronor. Käranden yrkade förpliktande för godtrosförvärvaren att till honom utgiva mot vinsten svarande belopp under motivering, att godtrosförvärvaren, om han haft godset i behåll, fått nöja sig med lösen motsvarande hans egen förvärvskostnad. Hovrätten fastställde underrättens dom, som konstaterade, att någon ersättningsskyldighet av angivet slag icke kunde anses åvila svaranden.

2. Kvalificerade godtrosförvärv

I vissa fall äger lösningsrätt för rätter ägare ej rum. Dessa s. k. kvalificerade förvärv avse dels vissa typer av egendom, dels vissa speciella fall av godtrosförvärv.

Sålunda saknas lösenbestämmelser i de lagregler som stadga om godtrosförvärv beträffande löpande skuldebrev,⁶ upplagsbevis och aktiebrev liksom övriga invindikabla aktierättsliga värdepapper.⁷

Kvalificerade äro vidare godtrosförvärv jämlikt GB 6: 5⁸, enligt 54 och 55 §§ kommissionslagen⁹ samt väl också övriga fall där godtrosförvärv stadgas i andra bestämmelser än HB 11: 4 och 12: 4, såsom godtrosförvärv enligt ÄB 25: 7 vid dödförklaring och — sannolikt — enligt 38 § konkurslagen (se ovan kap. 1, avsnitt D 7, s. 52).

G. Rättsfrågor vid vindikation

Där något av rekvisiten för exstinktivt godtrosförvärv brister och ägaren sålunda tillerkännes bättre rätt till den omtvistade saken, torde vissa problem som hänföra sig till godsets återlämnande ofta uppstå. Det gäller först frågan, huruvida den förlorande parten har att utge ersättning för godsets *avkastning* under den tid detta varit i hans besittning och huruvida han kan kräva gottgörelse för sådana *kostnader* som han nedlagt på egendomen. Vidare torde, åtminstone i vissa fall, kunna uppkomma spörsmålet om förvärvaren kan ha något anspråk på att tillgodoräkna sig sådant *ve-*

⁶ Björling s. 161; Benckert s. 188; Hult s. 53.

⁷ Hult s. 54 f. och s. 170.

⁸ NJA II 1921 s. 76.

⁹ NJA II 1914 s. 276.

derlag som ägaren till äventyrs må ha erhållit från den disponerande, t. ex. där den senare kommit i besittning av godset genom ogiltigt fång men utgivit viss ersättning eller där ägaren är avbetalningssäljare som uppburit del av likviden för godset. Slutligen torde det icke sällan vara anledning att ställa frågan, huruvida ägaren, där godset icke kan återlämnas eller undergått värdeminskning, är berättigad att i stället vindicera *surrogat* för egendomen eller kräva ersättning för värdeminskningen.

De sålunda angivna tre problemen skola i det följande vart för sig upp- tagas till behandling.

1. Frågor om avkastning och kostnader

Några lagregler om den tappande partens rätt att behålla eller skyldighet att utge fallen avkastning vid vindikation finnas icke i svensk rätt, lika litet som bestämmelser om en eventuell plikt för vindikanten att lämna ersättning för nedlagda kostnader. Icke heller utanför de exstinktiva godtrosförvärvens område existera några generella bestämmelser i dessa ämnen. Två lagstadganden synas emellertid i viss utsträckning kunna tjäna till ledning vid besvarandet av de uppställda frågorna, nämligen stadgandet i ÄB 25: 7 om förfarandet, då dödförklarad sedermera befinnes vara vid liv, och de i 37 § tredje st. KonkL givna bestämmelserna om verkställandet av återvinning.¹

En tillämpning av nämnda stadganden betyder ifråga om *kostnader* som nedlagts å egendom vilken skall återgå till rätte ägaren, att ondtroende besittare får ersättning blott för nödiga kostnader; var förvärvaren i god tro — och det således brister i någon annan förutsättning för godtrosförvärv — skall ersättning utgå även för nyttiga kostnader. Enligt stadgandet i ÄB 25: 7 avskäres rätten till nyttiga kostnader först i och med kunskap om att annan äger bättre rätt till egendomen (eller stämmings delgivning). Tillämpas denna regel i vindikationsfall, kan tydligen nyttig kostnad komma att utgå även då vindikationen äger rum på grund av att den goda tron brustit hos förvärvaren, nämligen då fråga är om fall, där förvärvaren, C, *bort* inse, att den disponerande, B, ej var rätt ägare. Enligt 37 § tredje st. KonkL betager däremot, i de fall där god tro är av betydelse, även skäligen anledning till antagande om gäldenärens obestånd den återbäringspliktige rätt till ersättning för nyttig kostnad. I huvudsak samma regel som i ÄB 25: 7 har upptagits i 1960 års jordabalksförslag, 7: 3.

Vad angår frågan om skyldighet att utge *ränta eller avkastning* av egendom, som skall återgå, gäller enligt stadgandet i ÄB 25: 7, att sådan skyldighet föreligger endast för tid efter vunen kunskap om annans bättre rätt (eller stämmings delgivning). Enligt 37 § tredje st. KonkL skall där-

¹ Jfr Hellner Om obehörig vinst (1950) s. 258 ff. samt s. 366 ff.; Grönfors i SvJT 1955 s. 459 f.; Welamson Konkursrätt s. 277 f.

emot ränta eller avkomst alltid utges; detta gäller sålunda också konkursboet, som betraktas som besittare i god tro. Även här har i huvudsak samma regel som i ÄB 25: 7 upptagits i 1960 års jordabalksförslag, 7: 1.

Praxis på området avser främst fastighetsrättsliga fall.² Ett exempel ur praxis på vindikation från godtroende av lös egendom (byggnad å annans grund) erbjuder *NJA 1913 s. 456*. Svaranden, som fått egendomen i besittning efter dubbelöverlåtelse, förpliktades att utgiva gottgörelse för dess bruk under tiden från den dag hon instämdes i målet men tillerkändes samtidigt ersättning för nedlagda nödiga och nyttiga kostnader.

Det är tänkbart, att vindikanten (A) kan göra gällande skadeståndsanspråk gentemot förvärvaren (C) *utöver* ersättning för eventuell avkastning. Detta i åtskilliga hänseenden oklara spörsmål, i fråga om vilket vägledande rättspraxis inom det område utredningens arbete närmast gäller icke synes föreligga, torde här få lämnas åsido.³

2. Förvärvarens anspråk på vederlag, som ägaren må ha erhållit av den disponerande

Då rätt ägare, A, vindicerar egendom från C, som förvärvat den från den obehörigen disponerande B, uppkommer fråga om C bör äga rätt till vederlag, som B utgivit till A. Spörsmålet blir då det gäller lösöre av praktisk betydelse väsentligen då vindikationen kan ske, när C befunnits vara i ond tro vid sitt förvärv; framställningen tar närmast sikte på detta fall.

Klart är ju att om A återtager egendomen från B, A kan vara skyldig att i viss omfattning återgälda vederlag eller underkasta sig en avräkning med honom. Erinras må här främst om det fallet att A till följd av försummad betalning från B:s sida återtar egendom, som sålts genom avbetalningsköp; härvid skall ju avräkning mellan parterna ske enligt bestämmelserna i lagen om avbetalningsköp. Likaså torde det vara klart, att om ett avtal mellan A och B om exempelvis överlåtelse av viss egendom återgår till följd av ogiltighet, icke blott B utan även A i princip blir pliktig att — oberoende av ogiltighetsanledningen — återbära motpartens prestation.

Frågan gäller nu, om den tredje man, C, till vilken B överlåtitt egendomen, inträder i B:s rätt till vederlaget — åtminstone såvitt detta motsvaras av vad C fått utge för egendomen till B — eller om C blir pliktig att utan vederlag avlämna egendomen till A samt får hålla sig till B beträffande ersättning för sin förlust.

En situation som här synes vara av intresse att erinra om är den i 37 § andra st. KonkL reglerade. Om en konkursgäldenär avhänt sig egendom till tredje man under sådana omständigheter att konkursboet äger rätt att återvinna den skall, enligt nämnda stadgande, konkursboet till tredjeman-

² Se Hellner a. a. s. 260 f. samt t. ex. *NJA 1897 s. 350*.

³ Se framför allt Hellner a. a. s. 225 ff. Jfr även 1960 års förslag till jordabalk 7: 2

nen utge det vederlag som denne erlagt för egendomen. Detta gäller även i situationer, där tredjemannen var i ond tro rörande insolvensläget (vilket ju är en förutsättning för återvinning i flertalet fall). Undantag är stadgat blott för det fall att vederlaget icke kommit boet tillgodo samt tredjemannen hade kännedom om att gäldenärens avsikt var att undanhålla borgenärerna egendomen.

Hur förhåller sig då motsvarande spörsmål i vindikationsfallet? Den mest praktiska situationen är uppenbarligen den att fråga är om ett avbetalningsköp, där viss del av köpeskillingen guldits av avbetalningsköparen (B); innan så skett till fullo, överlåter han emellertid obehörigen egendomen till C, som befinnes icke ha varit i god tro. Skall då mellan A, som för vindikationstalan, och C ske en avräkning av liknande slag som den varom stadgas i 3—5 §§ AvbetL, så att C vid avstående från egendomen försättes i samma situation i vilken B vid ett återtagande enligt lagens regler skulle ha varit? Eventuellt skulle ju i så fall A vara pliktig utge visst belopp till C för att äga rätt att återtaga egendomen.

Praxis synes knappast ge stöd för en sådan tanke.

I *NJA 1931 s. 663* yrkade A i första hand utbekommande av godsets värde och i andra hand B:s restskuld jämte vissa kostnader. I annat mål, som efter återförvisning handlades gemensamt med det där nämnda yrkanden framställdes, krävde A utlämnande av godset, en bil. Häradsrätten fann utrett att bilens värde vid övergången i C:s besittning var 1 600 kronor men att den sedermera förlorat väsentligt i värde. C förpliktades att utge 1 600 kronor jämte ränta. Yrkandet om att utbekomma bilen berördes icke i domskälen; med hänsyn till att bilen ansågs ha undergått betydande värdeminskning förefaller det sannolikt att rätten behandlade detta yrkande som sekundärt i förhållande till kravet på värdeersättning och därför, då förstahandsyrkandet bifölls, saknade anledning ingå på det förra. Hovrätten, dit C vädjat, fann ej skäl göra ändring i utslaget; hovrättens dom fastställdes av Högsta domstolens majoritet. Två justitieråd ansågo emellertid att B genom att pantsätta bilen till C jämväl till denne överlätit sina rättigheter, bl. a. rätten att utfå ev. överskott köparen tillgodo vid avräkning enligt avbetalningsköplagen; på grund härav skulle A äga fordra allenast restskulden (475 kronor) jämte vissa smärre kostnadsbelopp. I *NJA 1948 s. 152*, som avsåg en på avbetalning med s. k. kopplingsklausul såld bil, yrkade A återfående av bilen eller, om denna icke kunde tillrättaskaffas, ersättning för dess värde (som angavs ej understiga den B:s återstående skuld för vilken kopplingsförbehållet gjordes gällande). Hovrätten, vars dom fastställdes av Högsta domstolen (enhällig), förpliktade C att till A utge bilen eller dess (till lägre belopp än det yrkade fastställda) värde vid tidpunkten för C:s förvärv. I *SoJT 1954 rf s. 37* ansågs det av utredningen framgå att C ej kunde tillhandahålla godset, vars utlämnande i första hand yrkats; då värdet av godset icke kunde antagas understiga det belopp vartill restskulden uppgick, tillerkändes A — i enlighet med sitt andrahandsyrkande — ersättning med nämnda belopp.

I några fall har den uppställda frågan icke ställts på sin spets emedan A endast yrkat skadestånd uppgående till B:s kvarstående skuld. Så var fallet i *NJA 1945 s. 523*, *1961 s. 567* och *1963 s. 313*. I *NJA 1963 s. 58* yrkade och erhöll en person, som gått i borgen för B och på grund härav nödgats utgiva restskulden, skadestånd av C med motsvarande belopp.

Såsom av det anförda framgår yrkar A ofta icke mer av den ondtröende tredjemannen C än som svarar mot A:s restfordran mot B. Men framför allt av rättsfallet *NJA 1931 s. 663* (jfr även *NJA 1942 s. 467*) synes eljest framgå, att A äger rätt i förhållande till C att utfå egendomen utan någon avräkning; det framgår därjämte, att, om icke själva egendomen utges utan i stället ersättning därför i penningar, det oberoende av förhållandet mellan A och B är egendomens värde vid den tidpunkt då C fick egendomen i sin besittning (eller eventuellt ett högre värde, se närmare nedan under 3) som skall utges.⁴ En regel analog med den i 37 § andra st. KonkL stadgade skulle sålunda icke gälla i här berörda vindikationsfall. C är hänvisad till att söka sitt åter av B i enlighet med hemulsreglerna, vilka ju äro tillämpliga även om C varit i ond tro.⁵

Man får väl å andra sidan antaga, att om A på nämnt sätt av C utfått egendomen eller dess värde, det därefter får ske en uppgörelse mellan A och B på grund av AvbetL:s regler. I allt fall då A:s yrkande gäller penningersättning av C är det naturligtvis därför i allmänhet mest praktiskt att — såsom ock ofta sker i praktiken efter vad ovan framhållits — A begränsar sitt yrkande till restskulden. — I detta sammanhang må nämnas att i en del fall där A yrkat att få utbekomma restfordringen av C i domen konstaterats, att avbetalningsköparen B icke vore i stånd att fullgöra sina förpliktelser mot A (så i *NJA 1961 s. 567* och *1963 s. 313*; jfr däremot *NJA 1963 s. 58*, där det förklaras, att det icke kunde anses åligga A — här en borgensman — att först av B söka utfå beloppet). Nämda konstaterande synes närmast tyda på att åtminstone i fall där själva saken icke finns i behåll och kan utlämnas till A, vad C har att utge är ett skadestånd beräknat icke såsom i 1931 års rättsfall efter sakens värde vid C:s besittningstagande utan efter den förlust A lider genom att avbetalningsköpet icke fullgjorts.

Det kan naturligtvis också ifrågasättas, om det icke även när saken återställes in natura vore lämpligt att den slutliga uppgörelsen skedde redan i målet mellan A och C i överensstämmelse med regeln i 37 § andra st. KonkL. Emellertid är läget här dock i viss mån ett annat. Den disponerande, B, är ju i konkurstillstånd, och C skulle i regel icke ha några som helst möjligheter att utfå något av honom. I vindikationsfallet får det visserligen kanske antagas, att B också ofta nog är insolvent. Men att märka är att A i vindikationsfallet förutom restfordringen kan ha skadeståndsanspråk e. d. mot B till följd av den obehöriga dispositionen. Det är må-

⁴ Jfr minoriteten i *NJA 1963 not. A nr 10*. I *NJA 1939 not. A nr 181* förpliktades C genom hovrättens av Högsta domstolen fastställda dom att mot utbekommande av dels det kontantbelopp B guldit, dels en av B accepterad växel å restskulden till A utlämna den av denne till B med äganderättsförbehåll sålda egendomen. A hade yrkat att utfå antingen sin restfordran eller den ifrågavarande egendomen. A överklagade emellertid icke hovrättens dom, varför spörsmålet ej kom att ställas på sin spets i Högsta domstolen.

⁵ Jfr *NJA 1954 s. 546* samt Almén—Eklund Köplagen § 59 vid not 34 och Hessler Obehöriga förfaranden med värdepapper s. 138.

hända därför redigast att uppgörelsen i sin helhet mellan A och B, om A så önskar, får ske i en särskild rättegång dem emellan.

Det nu sagda har avseende på vindikationstalan som föres av en avbetalningssäljare mot den som i ond tro av avbetalningsköparen förvärvat gods behäftat med äganderättsförbehåll. Det är på detta område praxis ger någon ledning. I stort sett samma principer torde emellertid få bli tillämpliga även i andra vindikationsfall, där B i och för sig kan ha något att fordra av A eller det eljest skolat ske någon uppgörelse dem emellan i anknytning till den egendom dispositionen avser. Så kan alltså tänkas bli fallet, om en överlåtelse av saken från A till B är behäftad med ogiltighetsanledning och parterna till följd därav skola återbära sina prestationer. Detsamma blir förhållandet exempelvis då egendomen av A pantsatts hos B, som sedan obehörigen överlätit den till ondtroende C. A skulle sålunda ha rätt att utan någon ersättning återfå saken av C, varefter uppgörelse i särskild ordning får ske dels mellan A och B, dels mellan C och B.

3. Vindikation av surrogat

Ägarens yrkande i en vindikationstvist går regelmässigt ut på att den omtvistade egendomen skall utlämnas till honom, och vid bifall till hans talan förpliktas sålunda förvärvaren att utge godset till vindikanten. Vid särskilda typer av egendom kunna yrkanden av annat innehåll förekomma, så framför allt i fråga om värdepapper där handlingens dödande (*NJA 1919 s. 349*; jfr *NJA 1929 s. 649*) eller redovisning av uppburna belopp (*NJA 1931 s. 633*) kunna ifrågakomma såsom alternativ till det vindicerade godsets utlämnande. I fråga om den egendom som avses med förevarande utredning, alltså lösören, är emellertid utlämnande av godset eller ersättning för dess värde den enda tänkbara vindikationsformen.

Att förvärvaren är skyldig att utge ersättning, om han *icke kan framskaffa godset*, synes vara en allmänt erkänd grundsats. Motsvarande regler ha för där avsedda fall intagits i ÄB 3: 3 och 7: 4; i 37 § första st. KonkL tillerkännes konkursboet, om egendom som är underkastad återvinning ej finnes i behåll, ersättning för därigenom uppkommen skada. Däremot finnes ingen regel om utgivande av godsets värde vid återbäring sedan dödförklarad visats vara vid liv (ÄB 25: 7). — Såsom i föregående avsnitt framhållits bör måhända, då B disponerat över gods, som sålts till honom på avbetalning med äganderättsförbehåll och C ej kan återställa själva godset, A blott äga rätt till skadestånd för den förlust som drabbat honom genom att avbetalningsköpet ej fullgjorts. Godsets värde — beräknat i enlighet med vad nedan utvecklas — skulle då blott utgöra en övre gräns för C:s ifrågavarande skadeståndsskyldighet.

Vid vindikation av lösören har frågan om ersättningskyldighet i praxis främst berörts i fall där förvärvaren ansetts vara i *ond tro*. Att ersättning

för godsets värde här skall lämnas framgår av *NJA 1931 s. 663; 1948 s. 152; SvJT 1954 rf s. 37.*

Fråga kan uppkomma om enahanda princip bör gälla när vindikations-talan bifalles på den grund att *något annat rekvisit än godtroskravet* icke är uppfyllt. Dessa fall torde vara föga praktiska. Var godset av sådant slag som icke kan vara föremål för godtrosvärv (t. ex. fasta saker) torde problemet sällan uppkomma. Detsamma gäller när C:s rättstitel eller den förvärvade rättigheten ej var av det slag som avses i HB 11:4 och 12:4. Dock kan erinras om de tidigare berörda målen *SvJT 1944 rf s. 20* och *NJA 1959 s. 466*, där C gjorde gällande godtrosvärv till egendom som — i det senare fallet uttryckligen, i det förra med största sannolikhet — ansågs utgöra fast egendom och därmed undandragen reglerna om exstink-tiva godtrosvärv. I båda fallen ålades godtroende C ersättningsskyldig-het. Jfr även *NJA 1919 s. 525* och *1948 s. 673*. Är vindikationstalan fram-gångsrik emedan C ej fått saken i sin besittning, lär den nu uppställda frågan icke uppkomma. Kvar skulle stå det fall att C i god tro förvärvat och konsumerat eller förfogat över gods som överlåtits av någon som själv saknade besittning. Detta var fallet i *NJA 1894 s. 160* och *SvJT 1956 rf s. 59*. Kärandens yrkande i sistnämnda fall var så ställt att problemet ej uppkom. I det förra målet däremot yrkade och erhöll A ersättning med godsets värde, som var ostridigt.⁶

Som huvudregel torde man kunna uppställa grundsatsen, att där vindi-kationstalan gillas, C har att utge ersättning för godsets värde vare sig han var i god eller ond tro och vare sig egendomen överlåtits eller konsumerats; detsamma bör sannolikt gälla, om godset gått under av våda eller genom C:s eller annans vållande. Undantag torde emellertid få göras i särskilda fall.⁷

Problem kunna uppstå vid bestämmandet av godsets värde. Detta kan fluktuera, och det gäller då att avgöra vilken tidpunkt som skall vara ut-slagsgivande. Även där godset som sådant kan återställas, kan fråga upp-stå om ej förvärvaren bör svara för vissa värdeminskningar, t. ex. sådana som uppkommit därigenom att han konsumerat del av godset e. d. Slutligen kan det i vissa situationer vara tvivelaktigt, om förvärvaren, trots att han har godset i behåll, skall vara skyldig att skiljas från det, sedan han in-fogat det i annan egendom eller på annat sätt bearbetat det.

Vad först beträffar *den för värderingen bestämmande tidpunkten* må nämnas ett äldre avgörande som rörde värdepapper, *NJA 1907 s. 275*; här förpliktades C att utge de omstridda aktiebrevens eller, därest han icke kunde det, dessas värde, vilket vid oenighet mellan parterna skulle bestämmas enligt fondbörsnotering närmast före domens fullgörande med tillägg av vad som utfallit på inlösta kuponger.

⁶ Hellner a. a. s. 268 anför vidare det fastighetsrättsliga fallet *NJA 1927 s. 320*.

⁷ Jfr Hellner a. a. s. 262 ff., 276; Guldberg—Bergendal Kommentar till Ärvdabalken II (1962) s. 341. Beträffande godtrosvfall, se dock Förslag till konkurslag 1911 s. 231.

Ur senare praxis må nämnas *NJA 1931 s. 663*, där A i enlighet med sitt yrkande erhöll ersättning av C med ett belopp som uttryckligen angavs motsvara den omtvistade bilens värde den dag C fick den i sin besittning. Domskälen häröfver från häradsrätten, i vars utslag hovrätten ej fann skäl göra ändring; hovrättsdomen fastställdes av Högsta domstolen. Det förtjänar påpekas att häradsrätten samtidigt som den framhöll det utdömda beloppet såsom bilens värde vid tiden för C:s besittningstagande även förklarade det utrett att bilen sedermera förlorat väsentligt i värde. — I *NJA 1948 s. 152* förpliktades C av hovrätten, vars dom vann fastställelse, att utlämna det omstridda godset, likaledes en bil, eller dettas värde vid tidpunkten för C:s förvärv. I målet hade A gjort gällande att bilens värde i vart fall ej understeg avbetalningsköparen B:s restskuld hos A. Hovrätten företog emellertid oberoende härav en uppskattning av fordonets värde vid den aktuella tidpunkten och nådde ett lägre värde än det yrkade. — I *SvJT 1954 rf s. 37* utdömdes det yrkade restskuldbeloppet, därvid konstaterades, att godsets värde icke kunde antagas understiga detta belopp; huruvida värdet vid C:s besittningstagande eller det aktuella värdet åsyftas framgår icke klart.

Rättsfallen, som alla gälla fall, där C var *ondtroende*,⁸ synas ge vid handen att A där egendomen ej kan framskaffas i varje fall kan göra anspråk på ersättning motsvarande dess värde vid tiden för C:s förvärv. I en del fall har emellertid C vissa möjligheter till spekulation på A:s bekostnad, nämligen där egendomen stigit i värde — utan att C nedlagt några kostnader därå — efter C:s besittningstagande. Här kan C inför eller under processen tänkas sälja egendomen till högre pris än det ifrågavarande värdet och sålunda undgå skyldigheten att utge godset samt tillgodogöra sig värdestegringen. Risken härför torde vara särskilt stor i fråga om värdepapper eller annan egendom vars värde är underkastat snabba fluktuationer. I dylika fall synes det lämpligast att i regel — medveten spekulation från ägarens sida bör dock kanske ej gynnas — förplikta C att utge det högsta av de båda ifrågakommande värdena: det som gällde vid C:s besittningstagande och det aktuella värdet.⁹ Möjligen kan det ovan berörda fallet *NJA 1907 s. 275* ses som ett uttryck för en liknande princip.

Sedan nu behandlats frågan om vindikantens rätt när godset ej mer kan framskaffas återstår att dryfta de fall där egendomen visserligen finnes i behåll men genom C:s åtgöranden antingen genomgått förändringar som *minska dess substansvärde* eller innebära att den oskiljaktigt *förenats med annan sak*. Det fall att godset genom C:s åtgöranden *ökat* i värde kan lämnas därhän. Härom kan hänvisas till vad ovan anförts om C:s rätt till ersättning för nedlagda kostnader. Har *värdeökning* inträtt *utan några C:s åtgärder* torde heller inga problem uppstå: det förefaller självklart att A, om bättre rätt till godset tillerkännes honom, äger tillgodogöra sig sådan värdestegring.

⁸ Ersättning från *godtroende* C torde vara ett tämligen opraktiskt fall (jfr Hellner a. a. s. 273 ff. samt *NJA 1948 s. 673*; i detta rättsfall anknöt hovrätten till godsets värde då C förfogade över det, men Högsta domstolen talade blott om godsets värde utan tidsbestämning).

⁹ Jfr 194 § andra st. KonkL samt Hellner a. a. s. 241 ff. och Guldberg—Bergendal a. st. Om problemet vid *fallande* priser, se Hellner a. a. s. 243 f.

Vad först beträffar *värdeminskning* i godset efter *ondtroende* förvärvares besittningstagande föreligger det ovan flestades berörda uttalandet i häradsrättens dom uti *NJA 1931 s. 663*, där A under hänvisning till sedermera inträffad värdeminskning tillerkändes bilens värde vid C:s besittningstagande. Såvitt av referatet framgår skulle intet hinder ha förelegat för ett återlämnande av bilen, vilket A också yrkade vid sidan av sitt anspråk på godsets värde vid angiven tidpunkt. Domen skulle, om detta antagande är riktigt, ge uttryck åt regeln att A kan kräva ersättning för sådan värdeminskning som inträffat sedan C fått godset i sin besittning och vid värdeminskning i godset ej behöver nöja sig med detta.¹ Huruvida detta gäller generellt i sådana fall där värdeminskningen icke beror av förvärvaren (C) är väl dock ovisst.

Ovisst är läget också i fråga om det fall att *C var i god tro*. Fallet lärer icke vara av större praktisk betydelse.²

Vad slutligen beträffar den situationen att förvärvaren *infogat egendomen i annat gods* eller eljest förarbetat det må hänvisas till vad ovan anförts (kap. 2, avsnitt A 6, s. 72). I dessa fall torde det, allt efter omständigheterna, ofta vara fråga om att i stället för själva godset tillerkänna vindikanten ersättning för dess värde. Den övervägande meningen i svensk doktrin synes vara, att sådan ersättning bör utgå även där förvärvaren var i god tro (men av annan orsak icke kunnat göra ett exstinktivt förvärv).³

Kap. 3.

SPECIELLA FALL

Framställningen av gällande rättsregler har hittills tagit sikte endast på de fall på vilka enligt gängse systematik reglerna i HB 11:4 och 12:4 äro direkt eller analogivis tillämpliga, d. v. s. förvärv av lösören i god tro från någon, vilken saknar sådan rättstitel till godset som berättigar honom till att disponera över det men likväl uppträder såsom ägare eller åtminstone såsom berättigad att i eget namn förfoga över egendomen. Hit höra, som torde ha framgått av det förgående, alla de situationer där den disponerande framträder med *äganderättsanspråk* och har godset i sin besittning; det sätt på vilket egendomen kommit i den disponerandes händer, liksom rättsförhållandet mellan honom och ägaren, är principiellt likgiltigt.

Från de nu angivna fallen av godtrosvörvärv måste särhållas de situationer där ett förfogande över annans egendom företages av någon som i och

¹ Jfr emellertid Hellner a. a. s. 246.

² Se närmare Hellner a. a. s. 273 ff. Jfr ock *NJA 1948 s. 673*.

³ Hellner a. a. s. 268.

för sig är *behörig* att företräda ägaren i det ena eller andra avseendet men genom dispositionen överskrider sin *befogenhet*. Termerna behörighet och befogenhet härröra från fullmaktsläran¹ men användas även i andra fall, såsom i fråga om förmyndares rättsställning med avseende på den omyndiges egendom och ställföreträdarens förhållande till den juridiska person som ställföreträdarskapet avser. Gemensamt för exstinktiva godtrosförvärv i den ovan angivna trängre meningen och för de nu påpekade fallen av avtal med behörig företrädare för annan, som överskrider sin befogenhet, är det förhållandet, att den goda tron är avgörande för rättsförvärvets giltighet i båda fallen. En olikhet har förmenats vara att i den senare kategorien rättshandlingen icke medför ett utslöcknande av huvudmannens-ägarens rätt utan i stället är *bindande* för denne.² Den bindande verkan av rättshandlingar företagna av behöriga representanter utanför befogenhetens ram inskränker sig heller icke till förvärv av lösören. Sådan verkan tillkommer alla avtal på förmögenhetsrättens område, och det är för rättsförvärvets giltighet utan betydelse om det avser lös eller fast egendom, överlåtelse med äganderätt, upplåtelse av annan rättighet med »sakrättsligt skydd» eller utfästelse av annat slag; ej heller besittnings- och traditionskraven gälla i dessa fall. Det är vidare tydligt att den goda trons objekt måste bli ett annat när den disponerandes kompetensbrist består i bristande befogenhet än när denne saknar all rätt att handla å ägarens vägnar. Någon lösenrätt för ägaren föreligger slutligen icke.

Om de båda angivna grupperna av rättsregler sålunda äro principiellt åtskilda, torde i praktiken de situationer där det ena eller andra regelkomplexet aktualiseras ofta nog komma varandra mycket nära. Det kan t. ex. te sig som en tillfällighet, huruvida en person, som äger viss behörighet, t. ex. som fullmäktig, uppträder som ägare och disponerar över en huvudmannen tillhörig sak eller om han inom ramen för sin behörighet handlar i strid mot sin befogenhet. Ehuru utredningens arbetsområde väsentligen gäller vad som betraktas som exstinktiva godtrosförvärv, är det därför av betydelse att översiktligt i ett sammanhang upptaga hithörande konfliktsituationer i fråga om fullmäktig och i andra dylika fall. Det synes därvid naturligt att också beröra det närstående fallet att den disponerande väl icke uppträder som ägare utan som fullmäktig etc. men saknar behörighet eller överskrider sin behörighet (jfr ovan kap. 2, avsnitt E 1, s. 90 f.).

Framställningen är uppdelad på tre huvudtyper av företrädarskap. Först behandlas det fall att den disponerande, B, är eller uppträder som förmyndare (avsnitt A), därefter det att han är eller uppträder som fullmäk-

¹ »Den rätt att handla för fullmaktsgivarens räkning, som på grund av det bakomliggande förhållandet tillkommer fullmäktigen gent emot fullmaktsgivaren, kommer i det följande att betecknas med uttrycket *befogenhet*. Med fullmäktigens *behörighet* åter kommer att betecknas den rätt att handla för fullmaktsgivarens räkning, som på grund av fullmakten tillkommer fullmäktigen i förhållande till tredje man.» Obligationsrättskommittén i avtalslagens förarbeten, NJA II 1915 s. 185.

² Undén I s. 142; jfr Benckert s. 264 ff. med not 316.

tig eller som ställföreträdare för juridisk person (avsnitt B) samt slutligen det fall att han är eller uppträder som kommissionär (avsnitt C). För vart och ett av dessa fall äro tydligen tre situationer möjliga: (1) den disponerande äger den avsedda behörigheten men uppträder som ägare; (2) den disponerande uppträder som förmyndare, fullmäktig etc. men är det icke eller överskrider gränserna för sin behörighet; (3) den disponerande är förmyndare, fullmäktig etc. och uppträder också såsom sådan samt handlar inom ramen för sin behörighet men går utanför ramen för sin befogenhet att handla å huvudmannens vägnar. Den sistnämnda situationen är tydligen den som regelmässigt behandlas i de särskilda rättsreglerna om fullmakt och ställföreträdarskap för annan, t. ex. i förmynderskaps- och bolagslagstiftningen.

A. Förmyndare

1. Den disponerande är förmyndare men uppträder som ägare

Det är tänkbart, att en förmyndare vid föryttring av lös egendom — den situation som här närmast är av intresse — uppträder som ägare till den egendom varöver han förfogar (eller ev. som panthavare, kommissionär eller i annan dylik egenskap berättigad att överlåta egendomen). En del av de problem som uppstå vid olovliga dispositioner av förmyndare ha berörts i lagberedningens förslag till förmynderskapslag.³ De materiella reglerna här- om kvarstå i allt väsentligt oförändrade i 1949 års föräldrabalk, varför lagberedningens uttalanden torde äga oförminskad giltighet för den nu gällande rättens del.⁴

Förutsättningen för att en rättskonflikt av här avsett slag skall inträda vid förfoganden i eget namn av förmyndare är tydligen att ätgärden står i strid mot de regler inom ramen för vilka förmyndaren har att utöva sitt ställföreträdarskap. De tänkbara situationerna torde vara först och främst brott mot de i 15 kap. FB uppställda detaljerade reglerna om förvaltningen av omyndigs egendom; vidare kan en förmyndare företaga rättshandlingar som visserligen icke på grund av sin beskaffenhet såsom sådan men väl på grund av sitt syfte att gynna annan än den omyndige e. d. innebära överskridanden av förmyndarens representationsmakt. Att förmyndaren uppträder som ägare (o. s. v.) är i och för sig, alltså vid tillåtna eller lojala dispositioner, icke av beskaffenhet att ge anledning till några rättsliga problem. Lagberedningen har uttalat, att förmyndaren i regel ej är skyldig att upplysa medkontrahenten om att han uppträder såsom förmyndare.⁵

³ NJA II 1924 s. 217 ff. Äldre regler i detta ämne, se Schrewelius Läröbok i Sveriges allmänna nu gällande civilrätt andra uppl. del III s. 360 ff.; Nordling Ärvdabalken s. 326 ff.; Winroth Svensk civilrätt IV (1905) s. 187 ff.

⁴ Ärvdabalkssakkunnigas förslag till föräldrabalk (SOU 1946:49 s. 106) hänvisar i nu aktuella delar till förmynderskapslagens förarbeten.

⁵ NJA II 1924 s. 450.

Uttalanden av lagberedningen föreligga beträffande två situationer som kunna hänföras under förevarande avsnitt. I sina motiv till 8 kap. 13 § förmynderskapslagen, vari meddelas förbud mot bortgivande av den omyndiges egendom och andra benefika förfoganden, såsom pantsättning av egendomen för annans skuld (numera FB 15: 14), uttalar beredningen: »Skulle förmyndaren ingå borgen eller pantsätta egendom i strid mot detta förbud, är rättshandlingen ogiltig. Har förmyndaren vid pantsättningen uppträtt såsom ägare till panten, är dock panthavaren skyddad av god tro i samma omfattning som eljest, då någon pantsatt annans egendom.»⁶ Med avseende på reglerna om återbäringsskyldighet, då ett av förmyndaren i eget namn slutet tillståndskrävande avtal på grund av utebliven auktorisation från överförmyndaren eller rätten skall gå åter, framhåller lagberedningen, att då betalning skett med den omyndiges medel frågan om säljarens återbäringsskyldighet »blir beroende av huruvida han vid mottagandet var i god tro eller ej. Om säljaren varken avvetat eller bort inse, att förmyndaren handlade för den omyndiges räkning och att medlen tillhörde denne bör säljaren vara berättigad att behålla dessa. Däremot är han ej skyddad av sin tro, att vederbörligt samtycke inhämtats från överförmyndaren».⁷

Förevarande rättskonflikt är således att bedöma på alldeles samma sätt som olovliga dispositioner över anförtrott gods i allmänhet. Godtrosskyddet gäller »i samma omfattning som eljest» — d. v. s. under förutsättning att de för exstinktiva förvärv jämlikt HB 11: 4 uppställda rekvisiten äro för handen. Något skäl att medge godtrosförvärv på lindrigare villkor eller med bortseende från något av dessa rekvisit synes ej föreligga.

2 och 3. Den disponerande uppträder som förmyndare men är det icke eller överskrider sin behörighet att handla å den omyndiges vägnar; den disponerande uppträder som förmyndare och handlar inom ramen för sin behörighet men överskrider sin befogenhet

Klart är att om en person (B) *uppträder som förmyndare utan att alls vara detta* och disponerar över omyndigs (A:s) egendom, god tro icke hjälper medkontrahenten (C). Dispositionen blir ogiltig; huruvida avsteg härifrån i något undantagsfall är att göra — t. ex. om den disponerande själv anser sig vara förmyndare och faktiskt fungerar som sådan, ehuru han på grund av förelupet fel vid förordnandet e. d. icke bör anses rätteligen inneha denna egenskap, eller om förutvarande förmyndare efter omyndighetens upphörande utnyttjar sitt faktiska innehav av myndlingens egendom och tredje mans kändedom om förmynderskapet — må här lämnas därhän.

⁶ NJA II 1924 s. 433.

⁷ A. a. s. 450 f. Se även uttalande i liknande fråga av den tillkallade sakkunnige, professor Åke Holmbäck, i förarbetena till 1941 års ändringar i förmynderskapslagen, NJA II 1941 s. 123.

Av större betydelse är det fall att den disponerande visserligen är förmyndare och således icke saknar behörighet men vid dispositionen *överskrider behörighetens gränser*. Begränsning av en förmyndares behörighet att företräda den omyndige åstadkommes av de regler i förmynderskapslagstiftningen som stadga, att vissa rättshandlingar över huvud icke få företagas beträffande den omyndiges egendom eller att för vissa rättshandlingar kräves tillstånd av överförmyndare eller domstol. Exempel på det förra är det förut berörda förbudet mot gåva (FB 15: 14 tredje st.), exempel på det senare utgöra reglerna om att överförmyndarens tillstånd är erforderligt för sådana rättshandlingar som upptagande av lån etc. (FB 15: 14). Icke heller härvidlag hjälper det medkontrahenten (C), att han icke känner till, att rättshandlingen ej fick företagas eller att tillstånd var erforderligt; god tro i sådant hänseende kan icke göra rättshandlingen giltig. Detsamma torde gälla, därest medkontrahenten väl känner till att tillstånd var nödvändigt men i god tro antog — i strid mot det verkliga förhållandet — att sådant förelåg. Läget torde här bli alldeles detsamma som om medkontrahenten felaktigt antager, att han överhuvudtaget har med en förmyndare eller med en fullmäktig att göra.⁸

Om den ifrågavarande rättshandlingen är av sådan beskaffenhet att den får företagas av förmyndaren utan tillstånd och den sålunda faller inom ramen för hans behörighet, åligger det likväl förmyndaren att vid sitt disponerande över den omyndiges egendom iakttaga dennes intressen; han får t. ex. icke tillgodogöra sig egendomen för egen räkning. Handlar han i strid häremot, d. v. s. i strid mot ändamålet för förmyndarförvaltningen, kan man på motsvarande sätt som inom fullmakts- och associationsrätten tala om att förmyndaren *överskrider sin befogenhet*. Det synes tveksamt, huruvida — såsom vid fullmakt och ställföreträderskap för juridiska personer, jfr nedan — god tro på denna punkt skyddar förmyndarens medkontrahent (C). Visst fog finns onekligen för att, oaktat någon särskild föreskrift icke föreligger därom, tillämpa samma princip som inom nyssnämnda områden. C skulle alltså kunna göra rättshandlingen gällande, om han i god tro antagit att den föll inom ramen för den omyndiges intresse, ehuru så i själva verket icke var fallet.⁹

Rättspraxis ger icke något entydigt svar på frågan. I *NJA 1929 s. 47*, där äldre rätt tillämpades, hade en fader, B, såsom förmyndare för sina barn (A) förklarat sig till en tredje person, C, sälja viss lösegendom, som tillhörde barnen. C fick egendomen i sin besittning. Sedan ny förmyndare för barnen förordnats, väckte denne talan mot C om återfående av godset. Göta hovrätt, vars dom fastställdes av Högsta domstolen, fann det i målet vara utrett, att avtalet tillkommit för att bereda C säkerhet eller gottgörelse för förbindelse, som denne iklätt sig för annan än A, och förklarade dessa vara obundna av avtalet.

Här har således frågan om god tro icke alls berörts och detta *kan* betyda, att

⁸ Se Walin Föräldrabalken s. 334.

⁹ Se dock Nial i Festskrift tillägnad Stjernberg (1940) s. 220 f. samt å andra sidan Hessler Om stiftelser s. 101.

man ansett nämnda spörsmål sakna relevans. I *NJA 1946 s. 403* åter förekommer ett uttalande av Högsta domstolen, som kan synas ge uttryck för motsatt uppfattning. Målet avsåg giltigheten av en pantsättning av livränteböcker tillhörande två omyndiga (A) som utförts av de omyndigas far och förmyndare, B. Den rättsfråga, om vilken strid rådde i målet, var i första hand huruvida dylika livränteböcker, vilka voro försedda med förbud mot utmätning, kunde med laga verkan pantsättas; emellertid är Högsta domstolens dom av intresse jämväl utifrån nu aktuell synpunkt. Domstolen fann, att livränteböckerna kunde i och för sig utgöra föremål för pantsättning, men anförde vidare, att »enär omständigheterna giva vid handen, att pantsättningen av livränteböckerna icke skett i . . . (A:s) . . . intresse samt att . . . (C) . . . vid mottagandet av böckerna insett detta», pantsättningen icke kunde göras gällande emot de omyndiga, som förty voro berättigade att återfå böckerna. (Pantsättningen hade ägt rum år 1921, och Högsta domstolen hade sålunda att tillämpa före förmynderskapslagens ikraftträdande gällande regler.)

B. Fullmäktig och ställföreträdare för juridisk person

1. Den disponerande är fullmäktig eller ställföreträdare men uppträder som ägare

Klart synes läget vara i det fall att den disponerande, B, har fullmakt (är ställföreträdare) men uppträder som ägare och därvid överskrider den *behörighet* fullmakten (motsv.) utstakar. De allmänna reglerna om godtrosvärförvärf enligt HB 11: 4 och 12: 4 bli här att tillämpa.

Av större intresse är det fall att den företagna rättshandlingen i och för sig faller in under gränserna för fullmakten (motsv.) men strider mot B:s *befogenhet* att handla inom denna ram. Frågan är då om läget skall bedömas på samma sätt som om B företett fullmakten eller om man skall följa de regler som gälla om B helt saknat fullmakt.¹ Väljes den förra lösningen, blir resultatet detsamma som det nedan under 3 berörda, d. v. s. godtrosvärförvärf inträder utan krav på besittning eller tradition samt utan lösningsrätt för A. Denne blir, för att använda fullmaktsrättens terminologi, *bunden* av dispositionen. Antages den senare lösningen böra gälla, skulle däremot de allmänna reglerna om exstinktiva godtrosvärförvärf i HB 11: 4 och 12: 4 bli tillämpliga. Frågan är tveksam, men måhända bör det sistnämnda alternativet väljas; en sådan lösning skulle kanske stå bäst i samklang med avgörandet *NJA 1947 s. 302*.

Här hade en person tecknat sin hustrus namn under kvitteringsmeningen på vissa postanvisningar samt uppburit anvisningsbeloppen utan hustruns uppdrag eller samtycke. Då den tilltalade varit medveten om att han sålunda saknade hustruns uppdrag dömdes han till ansvar för grovt bedrägeri medelst förfälskning. Det anges i Högsta domstolens domskäl ha saknat betydelse att den tilltalade vid tiden för gärningens begående må ha innehaft fullmakt som enligt sin lydelse medförde behörighet att uppbära hustrun tillkommande medel.²

¹ Ett i viss mån beslätat problem behandlas av Vahlén i *Avtal och tolkning s. 116 ff.*, där författaren diskuterar frågan om regeln i 34 § AvtL rörande godtroende tredje mans rätt på grund av simulerad rättshandling förutsätter att handlingen företetts.

² Jfr Karlgren i *SvJT 1962 s. 258 f.* Jfr ock Nial Om handelsbolag och enkla bolag s. 357.

Vad nu sagts torde äga tillämplighet även på det fall att B är ställföreträdare för ett bolag eller dylikt men vid dispositionen uppträder som ägare.

2. Den disponerande uppträder såsom fullmäktig eller ställföreträdare men överskrider sin behörighet eller saknar varje behörighet

Vad först angår *fullmakt* har redan ovan i kap. 2, avsnitt E 1, s. 90 f., framhållits, att enligt gällande rätt god tro generellt sett icke kan åberopas rörande förhandenvaron av behörighet att företräda annan. Om den disponerande, B, sålunda uppger sig vara fullmäktig för ägaren A, hjälper det icke C, att han är i god tro; detta gäller även om B exempelvis skulle förete en förfalskad fullmakt, oaktat det kan synas som om besittningen av den sak varöver disponeras under sådana omständigheter skulle kunna anses väl så legitimerande beträffande dispositionsrätten som då B föreger sig vara ägare. Läget torde sålunda här vara ett annat än vid kommission, där motsatt lösning antagits, se härom nedan under avsnitt C. En skillnad mellan fallen är ju, att den disponerande vid kommission uppträder i eget namn; huruvida detta verkligen kan motivera att fallen behandlas olika synes tveksamt. Ett undantag från den angivna huvudprincipen gäller i fråga om löpande skuldebrev och andra löpande papper. Vid överlåtelse av ett sådant kan sålunda god tro överbrygga även brist i behörighet.³

Huruvida det även vid ställningsfullmakt (10 § andra st. AvtL) generellt gäller att god tro rörande behörigheten saknar betydelse är ett spörsmål, som här måste lämnas därhän.

Grundsatsen att god tro icke hjälper, då den disponerande handlar utan behörighet eller överskrider sådan gäller principiellt sett även vid *ställföreträdarskap för juridiska personer* av skilda slag, såsom aktiebolag och andra bolag, föreningar, stiftelser, offentlighetsrättsliga rättssubjekt etc. Det kan icke bli fråga om att göra en mer detaljerad genomgång av behörighetsreglerna i här förekommande fall; naturligt nog är det framför allt fallen av överskridande av behörighet som äro av intresse. Blott må framhållas, att till behörighetsreglerna höra reglerna om funktionsfördelningen mellan olika organ, t. ex. mellan styrelse och bolags- eller föreningsstämma i ett bolag eller en förening, regler om ordningen för beslutsfattande samt om inhämtande av tillstånd av myndighet e. d. till viss rättshandling (så särskilt i fråga om kommuner och andra offentlighetsrättsliga subjekt).⁴

³ Se SOU 1935: 14 s. 79.

⁴ Enligt 34 § lagen om ekonomiska föreningar må den som äger företräda föreningen ej föryttra eller med inteckning för gäld belasta föreningens fasta egendom eller tomträtt, utan så är att han enligt stadgarna eller beslut av föreningsstämman äger rätt härtill. Fråga är tydligen om en regel av funktionsfördelning karaktär. Styrelsens behörighet att företräda föreningen begränsas i det att det för ifrågavarande rättshandlingar i an-

Ett undantag från principen att tredje man, d. v. s. C, icke är skyddad av god tro finns i ABL i fråga om rättshandling som företages av verkställande direktör. I 81 § anges att styrelsen skall förvalta bolagets angelägenheter men att om verkställande direktör finnes han skall handha den löpande förvaltningen; behörigheten att mot tredje man företräda bolaget ansluter härtill, 87 §. Det är sålunda här fråga om en fördelning av funktioner mellan nämnda bolagsorgan. Av 93 § framgår emellertid, att om verkställande direktören handlar utanför ramen för det honom sålunda tillagda behörighetsområdet, rättshandlingen likväl blir bindande, om tredje man icke insåg eller bort inse, att överskridande förelåg; regeln sammanhänger naturligen med att vad som hör till löpande förvaltning för den utomstående kan vara svårbestämbart på ett helt annat sätt än t. ex. gränsen mellan styrelsens och bolagsstämmans funktioner och behörighetsområden.

3. Den disponerande är fullmäktig eller ställföreträdare och uppträder i denna egenskap men överskrider sin befogenhet

I fråga om befogenhetsöverskridande är huvudprincipen den motsatta mot vid behörighetsöverskridande. God tro hos tredje man är principiellt sett av betydelse och för giltigheten av en disposition över huvudmannens egendom, som innebär befogenhetsöverskridande uppställas, såsom förut berörts, icke några sådana särskilda krav som gälla enligt den allmänna regeln om godtrosvörvärv, exempelvis besittningstagande etc.

För fullmaktsfallets del är grundsatsen angiven i 11 § AvtL. Den råder i princip även i fråga om ställföreträdarskap för juridiska personer. Såsom befogenhetsöverskridande torde här vara att beteckna det fall att ett organ inom ramen för den funktion, t. ex. förvaltningsfunktion, som tillkommer organet, handlar i strid mot vad som åligger det på grund av förvaltningsändamålets beskaffenhet, instruktioner från överordnat organ om hur förvaltningen skall fullgöras eller om förutsättningarna för förvaltningsuppdragets utövande etc. Det kan självfallet icke komma i fråga att här mer i detalj redogöra för de situationer vid olika slag av juridiska personer där godtrosvörvärv i enlighet med angivna princip äro möjliga; gränsen mellan behörighets- och befogenhetsöverskridanden är f. ö. knappast så klart utmejslad som i fullmaktsfallet och på åtskilliga områden ges specialbestämmelser, vilkas begreppsmässiga hemvist kan

givet fall fordras medgivande av föreningsstämman. Såsom i förarbetena framhålles hjälper icke heller god tro hos medkontrahenten. Det uttalas: »Sådan inskränkning i ställföreträdarens befogenhet, varom nu är fråga, är tredje man skyldig att känna till. Rättshandling som ställföreträdaren företagit i strid mot den legala inskränkningen grundar med andra ord principiellt icke någon rätt mot föreningen för godtroende medkontrahent» (NJA II 1951 s. 89). Här talas sålunda blott om inskränkning i ställföreträdarens *befogenhet*. Det korrekta hade väl varit att tala om inskränkning i ställföreträdarens *behörighet* och *befogenhet*, varigenom och tydligt framgått, att fråga är om en situation, där i regel god tro ej har relevans.

synas tvivelaktigt, så t. ex. i ÄB 18 och 19 kap. angående rättshandlingar för dödsbo.

I fråga om aktiebolag och ekonomiska föreningar finnes den angivna principen inskriven i lag, så t. ex. för aktiebolagens del i 89, 91—93 §§ ABL. En praktiskt sett viktig modifikation i godtroskyddet utgör den redan härövan något berörda bestämmelsen i — för aktiebolagens del — 204 §, att vad som registreras i aktiebolagsregistret presumeras ha kommit till tredje mans kännedom. Detta blir i nu förevarande sammanhang av betydelse exempelvis beträffande den befogenhetsbegränsning för styrelse och verkställande direktör som framgår av skyldigheten att taga hänsyn till förmålet för bolagets verksamhet och verksamhetens syfte.⁵ Här presumeras sålunda »ond tro» och jämväl i övrigt gäller naturligtvis, att kännedom om en befogenhetsbegränsande föreskrift eller omständighet medför rätts-handlingens ogiltighet.⁶

Den angivna huvudprincipen angående rättsläget vid befogenhetsöverskridande torde vara att tillämpa även vid sådana juridisk-personformer där någon lagbestämmelse i ämnet icke finnes, såsom vid ideella föreningar och stiftelser.⁷

C. Kommissionär

Dispositioner av person som antingen utan någon behörighet uppträder med anspråk på att vara kommissionär eller visserligen innehar denna ställning men förfogar i strid med kommittentens intressen ha berörts på flera ställen i det föregående. Från ställföreträdarfallen skiljer sig denna situation därigenom att den föregivne eller verkliga kommissionären handlar i eget namn; från fall avsedda i HB 11:4 avviker den enär handlingen företages för annans räkning.

1. Den disponerande är kommissionär men uppträder såsom ägare

Denna situation har ej uttryckligen reglerats i kommissionslagen; någon praxis av intresse föreligger icke. Helt allmänt torde det kunna sägas, att dispositioner av kommissionär med äganderättsanspråk likaväl som motsvarande åtgärder av fullmäktig principiellt äro att behandla jämlikt HB 11:4. Emellertid föreligger en väsentlig skillnad mellan de båda situatio-

⁵ Angående begränsning i möjligheten att registrera befogenhetsbegränsande föreskrifter, se 89 § andra st.

⁶ Detta torde, såsom Nial framhållit, gälla också i fråga om handelsbolag, oaktat 16 § tredje st. lagen om handelsbolag och enkla bolag icke uppställer något godtroskrav för där avsedda fall av befogenhetsbegränsningar, se Nial Om handelsbolag och enkla bolag s. 192 ff.

⁷ Se Nial Aktiebolags och andra företags borgensförbindelser s. 29 ff.; jfr dock Nial i Festskrift tillägnad Stjernberg a. st.

nerna, som synes böra tillerkännas betydelse i de rättskonflikter som nu avses. En fullmaktsgivare har *normalt* ej anledning räkna med att bli bunden av fullmäktigens åtgärder utanför den ram som fullmakten uppdrager; endast där den senare stöder sig på sin behörighet, d. v. s. uppträder i huvudmannens namn, inträder bundenhet för denne. Den som lämnar gods åt kommissionär för försäljning eller uppdrager åt kommissionär att göra inköp har såsom en normal konsekvens härav att räkna med att kommissionären uppträder i eget namn och att äganderätten till godset sålunda icke beröres utan ofta nog anses tillkomma kommissionären. Utifrån denna synpunkt kan kommittenten sägas taga en *större risk* än fullmäktigens principal.¹ För kommissionärens medkontrahent är det också svårare att underätta sig om vem som är godsets verkliga ägare, eftersom någon skyldighet för kommissionären att ange denne normalt ej föreligger. Med hänsyn till dessa omständigheter synes det berättigat att kommissionärens medkontrahent kommer i åtnjutande av de förmånligare regler om godtrosvörvärv som jämlikt kommissionslagen äro att tillämpa vid olovliga dispositioner av kommissionär. Dessa regler, som intagits i 54 och 55 §§ kommissionslagen och som närmare utvecklas under 3 nedan, äro tillämpliga på fall, där kommissionär utan äganderättsanspråk företagit olovlig disposition med godtroende medkontrahent. De innebära, att medan de för HB 11: 4 uppställda kraven på besittning hos den disponerande och god tro hos tredje man äro tillämpliga, kraven på tradition och på egendomens beskaffenhet eftergivits. Ej heller lösenrätten upprätthålles.

Av kommissionslagens förarbeten framgår, att nu avsedda regler äro avsedda att gälla även där kommissionären uppträtt såsom ägare; det uttalas t. o. m., att reglerna »så mycket mera gälla, när . . . (tredje man) . . . trots och haft anledning att tro, att medkontrahenten vid försäljningen handlade för egen räkning».² Som ett särskilt fall av god tro vid förfogande av inköps- eller försäljningskommissionär i strid mot uppdraget betecknas situationen om medkontrahenten »antog och hade anledning att antaga, att det gods förfogandet avsåg var kommissionärens eget».³

De anförda uttalandena torde vara tillräckliga för denna redogörelses syften. Det framgår av dem att kommissionslagens reglering innebär ett reellt undantag från HB 11: 4. Om ett kommissionsförhållande faktiskt föreligger — eller förelegat och upphört på annan grund än konkurs (55 §) — gör en tredje man som skänkt tilltro åt kommissionärens äganderättsanspråk ett godtrosvörvärv på mindre stränga villkor än som gälla jämlikt HB 11: 4.

¹ Risksynpunkter anläggas också i förarbetena; se NJA II 1914 s. 275 f. Jfr Eberstein i SvJT 1918 s. 329 f.

² NJA II 1914 s. 276.

³ A. st.

2. Den disponerande saknar behörighet men uppträder såsom kommissionär

Denna situation har redan diskuterats i avsnittet om den goda trons objekt (kap. 2, avsnitt E 1, s. 91 f.), där det sammanfattningsvis antagits, att godtroshöfvärv jämlikt HB 11:4 kunde äga rum när den disponerande uppträder som kommissionär utan att äga någon rättstitel till godset.

Fallet kan sägas intaga en mellanställning mellan två konfliktsituationer, beträffande vilka rättsläget i nu avsett hänseende är klart, nämligen å ena sidan höfvärv från påstådd ägare — där godtroshöfvärv är möjligt — och övrlåtelse av föregiven fullmäktig eller ställföreträdare; i sistnämnda grupp av fall saknar den goda tron principiellt verkan. Med den förra situationen har förevarande fall den likheten, att den disponerande uppträder i eget namn och — åtminstone regelmässigt — har godset i sin besittning (för tillämpningen av reglerna i 54 och 55 §§ kommissionslagen, varom mera nedan, fordras ju att kommissionären innehar godset); likheten med den senare gruppen av fall, i vilka besittningen är irrelevant, består i att den disponerande uppträder såsom handlande för annans räkning. Å andra sidan föreligger ju gentemot dispositioner av föregiven ägare den principiellt viktiga skillnaden, att den handlande, som närmare utförts här ovan, undandrörjer den enkla besittningslegitimation som kan sägas ligga till grund för regeln i HB 11:4. Gentemot fullmaktsfallen ligger en klar skillnad däri att den disponerande, om han gör gällande att han är kommissionär, ej är skyldig att uppge någon huvudman, som fallet måste vara vid handlande i annans namn.

I doktrinen ha framförts olika argument till förmån för ett erkännande av godtroshöfvärv enligt HB 11:4 i nu avsedda fall. Benckert har som skäl för att medge godtroshöfvärv framhållit, att det vore stötande att ge godtroende höfvärvare full äganderätt till lösegendom som han höfvärvat från helt obehörig person, vilken utger sig vara ägare, medan samma förmån skulle höfvägras den redlige höfvärvaren, om hans medkontrahent uppträtt såsom kommissionär.⁴ I hägge fallen legitimerar sig den disponerande — till skillnad från fullmaktsfallen — endast genom besittningen av saken.

Nämnda omständigheter tala onekligen för att man — även om man för den gällande rättens del i princip icke medger godtroshöfvärv vid föregivet fullmäktigskap — likväl bör godtaga möjlighet till dylikt höfvärv vid påstått kommissionärsförhållande. Om så anses är det emellertid klart att i detta fall icke kan bli fråga om något privilegierat godtroshöfvärv. Besittnings- och traditionsrekvisiten liksom kraven på egendomens beskaffenhet böra upprätthållas i full omfattning. Vad beträffar tredje mans

⁴ Benckert s. 263 f. Jfr även, beträffande fondpappershandeln, som torde vara det viktigaste område, där kommissionshandel är vanlig, Nial Om aktiebrev och andra aktierättsliga dokument s. 123.

rättstitel lärer härutöver böra fordras, att transaktionen som sådan står i överensstämmelse med det påstådda kommissionsuppdraget. Härmed synes godtroshöfvärv genom gåva i dessa fall regelmässigt uteslutet; i fråga om stiftande av pant- eller retentionsrätt torde godtroshöfvärv visserligen icke vara helt omöjligt, men den gräns inom vilken det kan förekomma synes böra uppdragas snävt, d. v. s. höga krav böra ställas på tredje mans goda tro i dessa fall.

Någon belysande praxis förekommer veterligen icke.

Kommissionslagen reglerar i 55 § ett specialfall av den situation som här avses. Enligt detta lagrum skola förfoganden av kommissionären över gods som han innehar för kommittentens räkning gälla till förmån för tredje man, oaktat kommissionärens uppdrag återkallats eller eljest upphört, förutsatt att medkontrahenten varken ägde eller bort äga kännedom om att uppdraget upphört. Skedde förfogandet efter det kommissionärens uppdrag förfallit i följd av hans eller kommittentens konkurs, äger tredje man ej återropa att han icke hade kännedom om konkursen. I förarbetena preciseras »fordringen på god tro från tredje mans sida därhän, att denne varken får hava ägt eller bort äga kännedom om att uppdraget upphört och att i följd därav förfogandet var oberättigat. Denna förutsättning är naturligtvis uppfylld, om tredje man vid sitt höfvärv saknade anledning antaga, att medkontrahenten handlade för annans räkning; förfogandet blir då alltid gällande mot kommittenten. Om däremot tredje man visste om kommissionsförhållandet och att detsamma upphört, kan han i allmänhet icke grunda någon rätt mot kommittenten på ett senare förfogande från kommissionärens sida; endast om denne bibragt honom eller han eljest haft fog för den föreställningen, att förfogandet det oaktat varit berättigat i kraft av 48 eller 49 § (om kommissionärs plikt att efter uppdragets upphörande vidtaga erforderliga åtgärder för att skydda kommittenten mot förlust samt om kommissionärs även efter uppdragets upphörande bestående panträtt i kommitterat gods), torde bestämmelsen i förevarande paragraf kunna av honom återopas.» — Till konkursfallet, slutligen, har i förarbetena fogats den anmärkningen, att därest det är kommittenten som försatts i konkurs, god tro kan återopas försåvitt tredje man icke visste, att kommissionären handlade för annans räkning.⁵

3. Den disponerande är kommissionär men handlar i strid mot kommittentens instruktioner eller mot sina förpliktelser i övrigt

Om dispositioner av den som verkligen är kommissionär i strid mot kommittentens instruktioner eller mot de förpliktelser som i övrigt må följa av kommissionsuppdraget torde det här vara tillräckligt att hänvisa till lagtexten (54 § kommissionslagen) och förarbetena. Detta är den situation

⁵ NJA II 1914 s. 277 f.

som direkt avses i 54 § kommissionslagen, och här föreligger sålunda ett särskilt privilegierat godtrosvörvärv vid sidan av HB 11:4.

54 § kommissionslagen, som behandlar dels försäljningskommissionärs försäljning i strid med kommittentens instruktioner, dels andra olovliga förfoganden av såväl inköps- som försäljningskommissionär, fastslår att sådana förfoganden äro gällande, om tredje man var i god tro vid avtalet (resp., i det senare fallet, »förvärvet»). Att något besittningskrav icke uppställts, framgår av förarbetena.⁶ Den första situationen kräver ingen kommentar. I det senare fallet skall enligt motiven god tro anses föreligga, om medkontrahenten »antog och hade anledning att antaga, att det gods förfogandet avsåg var kommissionärens eget. Om däremot tredje man insåg eller bort inse, att godset var kommittentens och lämnats kommissionären till försäljning, måste det i allmänhet anses uteslutet, att tredje man skulle kunna vara i god tro i fråga om lovligheten av ett annat förfogande från kommissionärens sida; han kan således icke mot kommittenten grunda någon rätt exempelvis därå, att han mottagit godset i gåva eller såsom pant.» Beträffande såväl detta fall som obehörigt förfogande av inköpskommissionär uttalas i förarbetena: »Det skulle därför kunna ifrågasättas att för båda dessa fall låta det hava sitt förblivande vid de regler, som för närvarande gälla angående förvärv i god tro av lösa saker. Vid kommission föreligger dock alltid det särskilda förhållandet, att kommissionären är berättigad att handla i eget namn, då han köper eller säljer, och det synes därför kunna försvaras, att man tillämpar samma rättsregler, när helst han förfogar över gods, som han innehar för kommittentens räkning.» Beträffande godtrosskyddet skulle emellertid i dessa senare fall gälla, att tredje man är skyddad, »om han varken insåg eller bort inse, att godset var inköpt för kommittentens räkning. Insåg han detta, lär han endast undantagsvis kunna åberopa god tro vid sitt förvärv.»⁷

Icke heller i fråga om godtrosvörvärv från kommissionär, som handlar i strid mot sina förpliktelser föreligger någon praxis av intresse.

⁶ NJA II 1914 s. 275.

⁷ NJA II 1914 s. 276.

Avdelning 2.

NORDISK OCH UTLÄNDSK RÄTT

I. JÄMFÖRANDE ÖVERSIKT ÖVER REGLER OM GODTROSFÖRVÄRV I NORDISK RÄTT

I det följande skall lämnas en kortfattad jämförande översikt över de principer vilka i svensk, dansk, finsk och norsk rätt tillämpas för att lösa samma rättskonflikter som redan behandlats i redogörelsen för gällande svenska regler. Även den ordning i vilken de olika frågorna genomgått i nämnda redogörelse skall iakttagas i det följande.

Inledningsvis må erinras om att den finska liksom den svenska gällande rätten på det avsedda området alltjämt i huvudsak bygger på reglerna i 1734 års lag. Vad härovan i det historiska avsnittet anförts om den svenska rättsutvecklingen äger tillämplighet även för Finland försåvitt angår tiden före 1809; utvecklingen därefter lärer icke ha medfört någon annan principiellt viktig skiljaktighet mellan finsk och svensk rätt än att — som närmare utvecklas härnedan — finsk rätt icke medger godtrosvärv av gods som stulits eller eljest genom vissa brott kommit ur ägarens händer. Den danska och den norska rätten ha på samma sätt en lång i huvudsak gemensam utveckling bakom sig; i Christian V:s danska och norska lagböcker från 1680-talet fastslogs med avseende på vissa speciella situationer att rätt ägare kan kräva sitt gods åter även från den som i god tro kommit i besittning av detta. På grundval av dessa stadganden utvecklades dansk liksom norsk rätt, huvudsakligen genom praxis, i riktning mot ett principiellt erkännande av vindikationsprincipen. Denna är alltjämt dansk och norsk rätts ledande grundsats på området, låt vara att flera undantag genomförts i nyare lagstiftning och praxis.

På åtskilliga specialområden har gemensam nordisk lagstiftning åtminstone i stor utsträckning medfört rättslikhet i fråga om konflikter mellan ägare och godtroende förvärvare. Av denna lagstiftning må nämnas kommissionslagen den 18 april 1914 och dess motsvarigheter i Danmark och Norge, avtalslagen den 11 juni 1915 samt lagen den 27 mars 1936 om skuldebrev jämte dessas motsvarigheter i de övriga nordiska länderna. I detta

sammanhang är det särskilt anledning att peka på skuldebrevslagen, vars 14 § innehåller ett modernt exempel på lagstadgande om exstinktivt godtrosvörvärv med — i allt väsentligt — identiskt innehåll i de nordiska länderna.¹

Kap. I.

OLIKA FALL AV KOMPETENSBRIST VID DISPOSITIONER AV FÖREGIVEN ÄGARE

Under denna rubrik upptagas i tur och ordning fall rörande anförtrött gods, äganderättsförbehåll, dubbeldispositioner, förfoganden av personer med ogiltig rättstitel samt förvärv av gods som kommit ur ägarens hand genom stöld e. d.

A. Anförtrött gods

Liksom i översikten över gällande *svensk* rätt avses här en rad fall vilka kännetecknas därav att ägaren av godset (A) frivilligt överlämnat detta till B — som saklån, lega, deposition, pant o. s. v. — varefter den senare olovligen förfogar över egendomen till C. *Svensk* rätts ståndpunkt torde helt kort kunna anges så att exstinktivt godtrosvörvärv jämligt HB 11:4 och 12:4 är regeln i samtliga nu angivna fall; det torde vara likgiltigt hur B kommit i besittning av godset. Detsamma lärer gälla för den *finska* rättens del. En regel som saknar motsvarighet i svensk rätt finnes i 58 § finska äktenskapslagen den 13 juni 1929; här stadgas att om make utan andra makes samtycke avyttrar eller pantsätter lösöre, som tillhör den senare maken eller är samfällt, den förfördelade äger återkräva godset, därvid lösen skall erläggas till godtroende som utgivit vederlag för egendomen, medan ondtroende liksom den som gjort ett benefikt fång är pliktig utlämna godset utan lösen. I svensk rätt torde makes disponerande över andra makes gods falla under HB 11:4 och 12:4. Det må tilläggas att 39 § finska äktenskapslagen upptager en regel som svarar mot svenska GB 6:5.

Beträffande saklån och handpant stadgas uttryckligen i Christian V:s *Danske Lov* 1683 (5 boken 8 kap. § 12 och 5 boken 7 kap. § 4) att godsets ägare må återkräva detta från tredje man till vilken det sålts eller pantsatts. Emellertid anses de citerade lagreglerna numera äga generell giltighet i fråga om anförtrött gods, sålunda också när egendomen lämnats B i deposition eller på grund av legoavtal samt möjligen även när B är anställd hos

¹ Den skillnaden föreligger emellertid, att de danska och finska lagarna medge godtrosvörvärv icke blott — som det svenska stadgandet — från annan än rätt borgenär eller dennes behöriga ombud utan även från omyndig och konkursgäldenär; den norska rätten möjliggör godtrosvörvärv från konkursgäldenär. Marks von Württemberg—Sterzel s. 76 med not 2.

A eller av denne mottagit godset för reparation. Det antages å andra sidan allmänt, att exstinktivt godtrosvörvärv i dessa fall kan inträda framför allt när A oaktsamt försett B med speciell legitimation (*UfR 1950 s. 691*; motsatt utgång i *UfR 1960 s. 563*); den närmare avgränsningen av dessa situationer är emellertid oklar. Ett specialfall som upptagits i lagstiftningen avser dispositioner av make beträffande egendom under andra makens rådgighet som med den senares lov nyttjas i den förres näringsverksamhet. Jämlikt § 14 lagen den 18 mars 1925 om äktenskapets rättsverkningar inträder i dessa fall exstinktion till förmån för godtroende tredje man.

Den *norska* rätten har i § 10 lagen om makars förmögenhetsförhållanden den 20 maj 1927 en bestämmelse som i sak motsvarar den nu anmärkta danska äktenskapsrättsliga regeln. I övrigt är vindikation huvudregeln. Christian V:s Norske Lov av 1687 innehåller i 5 boken 8 kap. § 15 och 5 boken 7 kap. § 4 alltjämt gällande bestämmelser som tillerkänna ägaren vindikationsrätt vid olovliga dispositioner med gods som anförtrotts annan såsom lån eller handpant. Det antages att dessa regler äro analogt tillämpliga i flertalet fall, där gods lämnats av ägaren till annan, såsom vid saklega, deposition eller arbetsavtal. Ett exempel på vindikation av deponerat gods är *Rt 1933 s. 1034*.

B. Dispositioner i strid mot äganderättsförbehåll

De situationer som här avses äro — liksom i redogörelsen för gällande svensk rätt — sådana där A sålt lösöre till B under äganderättsförbehåll men B i strid mot förbehållet överlätit eller pantsatt godset till C.

Det är i alla de fyra berörda länderna klart att äganderättsförbehåll principiellt har »sakrättslig» verkan; sådant förbehåll äger sålunda bestånd mot avbetalningsköparens konkursbo eller utmätningssökande borgenärer. Det torde å andra sidan vara klart att äganderättsförbehåll under vissa omständigheter saknar verkan mot tredje man. Överksamhet i denna mening föreligger i svensk rätt beträffande gods som infogas i fast egendom eller där godset enligt vad säljaren medgivit eller i varje fall känner till skall säljas vidare eller förbrukas. I båda dessa fall läser ett exstinktivt förvärv för C inträda oberoende av god eller ond tro. Liknande inskränkningar i äganderättsförbehålls giltighet förekomma i de övriga nordiska ländernas rätt. Så gör C enligt dansk rätt ett »exstinktivt» förvärv oberoende av ond eller god tro, när B hade uttrycklig eller stillatigande tillåtelse till vidareförsäljning. Det saknas här anledning att närmare ingå på dessa frågor.

I de fall där ett mellan parterna och mot köparens borgenärer giltigt äganderättsförbehåll föreligger, är huvudregeln i *svensk och finsk rätt* att godtroende C kan göra ett exstinktivt förvärv jämlikt HB 11: 4 och 12:4

till den egendom förbehållet avser, medan *dansk och norsk rätt* här principiellt tillerkänna A vindikationsrätt. Ur dansk praxis må nämnas *UfR 1932 s. 43* (Højesteret), där avbetalningssäljare berättigades återtaga gods som av godtroende inropats på exekutiv auktion, och *UfR 1954 s. 507* (Højesteret).

För den *svenska* rättens del torde huvudregeln i fråga om giltiga äganderättsförbehåll upprätthållas utan andra modifikationer av beskaffenhet att här böra upptagas än det särskilt stränga krav på C:s goda tro som i senare praxis uppställts vid förvärv av motorfordon belastade med äganderättsförbehåll. En liknande skärpning av godtroskravet till undersökningsplikt synes — av vissa straffrättsliga avgöranden att döma — ha inträtt jämväl i *finsk* praxis. I båda rättssystemen har ägaren lösenrätt. I Finland — som saknar lagregler om kommission och där rättsläget på detta område av den finska utredningen betecknats såsom ovisst — har vidare antagits, att om B är i och för sig berättigad till vidareförsäljning, C:s förvärv av kommissionsgods (däremot ej annan egendom) från handelskommissionär följer reglerna om ställningsfullmakt och således äger rum oberoende av tradition samt utan förbehåll för lösenrätt; föreligger s. k. civilkommission anses C kunna göra godtrosvförvärv enligt HB 11:4 och 12:4 om B uppträdde såsom ägare, eljest icke. Om kommissionsreglerna, se i övrigt nedan, kap. 3, avsnitt C (s. 150 f.).

Den principiella vindikationsståndpunkten i *dansk rätt* upprätthålles icke undantagslöst. I de fall där B har tillstånd till vidareförsäljning men överskridit något av A uppställt villkor anses C i doktrinen med stöd av analogi från kommissionsreglerna kunna göra ett extinktivt förvärv (motsett utgång i praxis: *UfR 1932 s. 1* (Højesteret) och *1929 s. 262* (Højesteret)); i det senare fallet synes emellertid C:s onda tro ha varit avgörande. Enligt såväl praxis som doktrin lärers vidare gälla, att godtroende C kan göra ett extinktivt förvärv i de fall då A visste eller borde veta antingen att B bedrev försäljning av sådana föremål som det omtvistade eller att B avsåg att sälja godset i sin tur (om det senare fallet, se *UfR 1957 s. 1* (Højesteret)).

Även i *norsk rätt* genombrytes vindikationsprincipen i de fall där A överlåtit godset till B i avsikt att den senare skall i sin tur sälja det på vissa villkor. Här antages godtrosvförvärv kunna äga rum med stöd av analogi från kommissionslagstiftningen (§§ 54 och 55 norska kommissionslagen). Ur praxis — som dock blott haft tillfälle befatta sig med tvister mellan A och B:s borgenärer — må nämnas *Rt 1925 s. 132* och *RG 1958 s. 472*. I det förra fallet synes emellertid A:s passivitet efter B:s disposition ha tillmätts avgörande betydelse.

C. Dubbeldispositioner

De fall som avses äro sådana där B säljer lösören till A men behåller godset i sin besittning och därefter avyttrar det till C.

Svensk och finsk rätt överensstämma beträffande lösningen av denna rättskonflikt. Den i båda länderna gällande regeln i HB 1:5, enligt vilken vid dubbelförsäljning »den behålle godset, som först köpte», tolkas på sådant sätt att A har obetingat företräde blott när C icke fått godset i sin besittning. Har egendomen kommit i C:s hand, tillämpas reglerna i HB 11:4 och 12:4. A har både i Finland och i Sverige lösenrätt; lösenkskillingen, vars belopp i svensk rätt är oklart, antages i Finland böra beräknas efter det vederlag C lämnat. Om institutet »lösöreinteckning» i finsk rätt, se nedan kap. 2, avsnitt A (s. 139).

Rättsläget beträffande nu avsedda fall är i *dansk rätt* icke klart. I doktrinen göra sig olika uppfattningar gällande, och praxis synes ej ha stannat för någon bestämd lösning, ehuru nyare avgöranden lära återspegla en tendens att låta godset stanna hos godtroende C, som fått det i sin besittning. Det har av den danska utredningen betecknats såsom möjligt, att exstinktivt förvärv skall kunna inträda, när tvekan råder om huruvida bindande avtal kommit till stånd mellan B och A, när det är tveksamt om detta avtal kommer att realiseras eller när avtalet icke har karaktären av normal omsättningstransaktion. Ur praxis må nämnas *UfR 1926 s. 515; 1950 s. 441* och *1952 s. 716*, där A:s vindikationsanspråk ogillades.

Sviklig dubbelförsäljning har varit föremål för omfattande diskussion i *norsk doktrin*; den förhärskande uppfattningen synes vara att den av A och C som först får godset i sin besittning och därvid är i god tro har bättre rätt till egendomen. Utgör den tidigare dispositionen pantsättning, synes detta resultat ha klart stöd i positiv rätt; handpanträtt skyddas nämligen jämlikt § 1 pantlagen den 12 oktober 1857 allenast genom tradition, liksom underpanträtt genom s. k. tinglysning uppnår skydd blott mot pantsättarens borgenärer, men ej mot godtroende förvärvare. Samma lösning lärer emellertid gälla om A köpt godset eller erhållit begränsad rätt till detsamma. Ur praxis må nämnas *RG 1954 s. 189*, där överrätten (lagmansrett) enhälligt, låt vara med olika motiveringar, tillerkände godtroende C bättre rätt till gods som av A köpts men kvarlämnats hos B.

D. Förvärv från fångesman vars fång är ogiltigt

Under denna rubrik skola behandlas de fall där den disponerande, B, förvärvat godset från A på grund av en rättshandling som behäftas med ogiltighet — jämlikt förmynderskapsreglerna, svenska GB 6:5 eller motsvarande, avtalslagens ogiltighetsgrunder, regler om verkan av rättshand-

lingar som företagits under inflytande av rubbad själsverksamhet o. d. — och där sedermera A gör gällande bättre rätt till godset gentemot C, som i sin tur förvärvat detta från B. Med ogiltighet kunna här jämsställas andra grunder för avtals återgång, såsom oriktiga eller bristande förutsättningar; hit kan vidare hänföras det fall att B:s fång är underkastat återvinning jämlikt konkurslagstiftningen.

I *svensk* och *finsk* rätt torde vara klart, att HB 11: 4 och 12: 4 principiellt äro tillämpliga i dessa fall. I finsk rätt föreligger ett undantag från reglerna i HB 11: 4 och 12: 4, nämligen 11 § strafflagens promulgationsförordning (1889), som inför vindikationsrätt för ägare till gods, som avhänts honom genom snatteri, stöld, rån eller utpressning. Sistnämnda brott kan föreligga vid avtal som i civilrättsligt hänseende är behäftat med ogiltighetsgrunden tvång (28 och 29 §§ avtalslagen); i doktrinen synes å andra sidan den meningen vara förhärskande, att tvång som icke uppfyller de rekvisit som uppställts i strafflagens beskrivning av utpressningsbrottet icke ger vindikationsrätt för A. Det förtjänar vidare påpekas, att där B:s fång är ogiltigt jämlikt 39 § äktenskapslagen den 13 juni 1929, som motsvarar svenska GB 6: 5, A saknar lösenrätt mot C. Det kan därjämte beträffande finsk rätt konstateras att i fråga om återvinning i konkurs (46 § punkt i) 3 mom. konkursstadgan den 9 nov. 1868) den uppfattningen torde vara rådande, att tredje man i god tro är skyddad utan att ytterligare rekvisit uppställts.

I *dansk doktrin* är det brukligt att göra åtskillnad mellan »starka» och »svaga» ogiltighetsgrunder; de förra medföra till skillnad från de senare ogiltighet oavsett god tro hos medkontrahenten. Som »starka» betraktas omyndighet, »fornuftsmangel» och råntvång (§ 28 avtalslagen); de viktigaste »svaga» fallen äro de i §§ 29—32 avtalslagen avsedda.

Det råder enighet i doktrinen om att »starka» ogiltighetsgrunder kunna åberopas även mot godtroende tredje man; här är vindikation sålunda möjlig. Någon klar praxis läser dock ej föreligga. Om verkan av de »svaga» ogiltighetsgrunderna i nu avsedda fall råder ovisshet. Att C kan göra ett exstinktivt godtrosvärv där A måste ha räknat med vidareförsäljning från B antogs i *UfR 1906 s. 56*. Godtrosvärv erkändes även — utan någon sådan särskild omständighet som nu nämnts — i *UfR 1908 s. 101*.

Samma oklarhet synes råda beträffande verkan i senare omsättningsled av bristande eller oriktiga förutsättningar i avtalet mellan A och B samt i de fall där detta avtal innefattat särskilda villkor som åsidosatts genom B:s disposition till C. Sistnämnda problem belyses av *UfR 1883 s. 796*, som emellertid ej synes medge vittgående slutsatser.

För *norsk rätts* del torde den förhärskande uppfattningen i doktrinen vara att förekomst vid avtalet mellan A och B av någon av ogiltighetsgrunderna tvång, omyndighet och rubbad själsverksamhet förhindrar godtrosvärv till förmån för C, medan utgången vid lindrigare ogiltighets-

grunder skulle vara den motsatta. Behäftas B:s fång av bristande eller oriktiga förutsättningar å A:s sida eller innebär överlåtelsen till C ett över-skridande av villkor som uppställts av A, antages extinktion till förmån för C kunna inträda.

E. Disposition över gods som frånhänts ägaren genom tillgrepp m. m.

Här avses de fall där gods frånhänts A genom stöld eller annat tillgrepps-brott samt där egendom som A förlorat på annat sätt av B omhändertagits under omständigheter, som innebära fyndförseelse. Kännetecknande för dessa fall är att godset kommit ur A:s hand mot hans vilja och att B saknar rättstitel till det. Det förtjänar påpekas att i hithörande fall, även bortsett från olikheter i fråga om vindikation eller extinktion, bristande överensstämmelse mellan rättsläget i de berörda länderna kan föreligga i den mån den civilrättsliga regleringen bygger på straffrättsliga regler som i enskildheter kunna avvika från varandra. Här kan emellertid bortses från dylika detaljer.

I gällande *svensk* rätt är det klart, att C kan göra ett extinktvt god-trosförvärv i de fall som här avses. Man torde kunna uppställa regeln, att det för C:s rätt är likgiltigt på vilket sätt B kommit i besittning av egendomen, förutsatt att rekvisiten för en tillämpning av HB 11:4 och 12:4 äro för handen.

Här föreligger den viktigaste skillnaden mellan finska och svenska reg-ler. I *finsk* rätt blev nämligen på 1800-talet den uppfattningen förhärskan-de, att HB 11:4 och 12:4 ej äro tillämpliga då A förlorat besittningen till godset genom stöld eller eljest mot sin vilja. Denna ståndpunkt har också, som framhållits ovan under D, lagfästs i 11 § strafflagens promul-gationsförordning (1889), vari uppräknas snatteri, stöld, rån och utpress-ning. Det är å andra sidan numera klart, att den i detta lagrum givna uppräknningen är uttömmande; vindikationsrätten lärer sålunda vara be-roende av om något av de angivna brotten så som de bestämts i strafflag-stiftningen faktiskt förevarit. Där så ej skett, tillämpas HB 11:4 och 12:4.

Huvudregeln för den *danska* rättens del uttryckes i DL 6—17—5, vilket lagrum innehåller en regel som ger ägaren vindikationsrätt i fråga om stulet gods. Samma princip anses gälla när godset avhänts ägaren genom rån; det har vidare antagits att den är tillämplig i fråga om hittegods, dock icke om sådant gods säljes å auktion i den ordning som föreskrives i lagen den 23 april 1952 om hittegods (se härom *UfR 1963 s. 673*).

Christian V:s *Norske* Lov innehöll i 6 bokens numera upphävd 17 kap. en vindikationsregel beträffande tjuvgods, vilken emellertid alltjämt anses giltig. Principen antages även gälla vid rån och där ägaren tappat godset. Liksom i Danmark utslocknar emellertid vindikationsrätten om hittegods sålts å auktion enligt reglerna i lagen om hittegods den 29 maj 1953.

Kap. 2.

ALLMÄNNA VILLKOR FÖR EXSTINKTIVA
FÖRVÄRV

Liksom i redogörelsen för gällande svensk rätt upptagas här först de olika rekvisit som generellt uppställts för att exstinktivt godtrosvärv från föregiven ägare (eller överlåtare som enligt vad närmare utvecklas under E härnadan uppträder i vissa andra egenskaper) skall kunna äga rum. Framställningen behandlar i nu angiven ordning *objektet* för godtrosvärv (avsnitt A), ifrågakommande *rättstitlar och rättigheter* (avsnitt B) samt *besittnings- och traditionskraven* (avsnitt C). Härutöver genomgås reglerna om verkan av *ägarens uppträdande* i olika hänseenden (avsnitt D), om *godtroskravet* (avsnitt E), *lösenrätten* (avsnitt F) samt *uppgörelsen vid vindikation*, främst beträffande avkastning av vindicerat gods och därå nedlagda kostnader (avsnitt G).

A. Objekt för exstinktivt godtrosvärv

Den fråga som här är av intresse är huruvida befintliga regler om exstinktivt godtrosvärv äro tillämpliga endast på vissa slag av egendom och vid jakande svar vilka kategorier som därvid ifrågakomma. Det bör påpekas, att de nordiska utredningarnas uppdrag omfattar en undersökning av rättsläget i fråga om godtrosvärv av *lös egendom*. Andra förekommande slag av gods upptagas därför blott där detta är erforderligt för att avgränsa tillämpningsområdet för de regler som i första hand äro av intresse.

Vad först beträffar *svensk* rätt är det här klart, att HB 11: 4 och 12: 4 äro tillämpliga endast i fråga om *lösören*, d. v. s. lösa saker till skillnad från sådan lösegendom som byggnader å ofri mark, fordringar och rättigheter. Lösören som förenats med fast egendom på sådant sätt att de utgöra tillbehör till denna enligt reglerna i 1895 års lag om vad till fast egendom är att hänföra kunna principiellt ej vara objekt för särskild rätt och sålunda ej heller bli föremål för godtrosvärv. Byggnad eller annan egendom som uppfyller rekvisiten för tillbehör i objektiv mening är att betrakta såsom lös egendom, om den på någon emot envar gällande grund tillhör annan än fastighetsägaren. Som sådan grund räknas dock ej äganderättsförbehåll; förbehållet utslöcknar, sannolikt även i förhållande till fastighetsägarens successorer, då godset infogas i fastigheten. Det är ovisst om man vid förvärv av fast egendom kan göra godtrosvärv av sådan, objektivt såsom tillbehör framstående egendom, som på grund av annans äganderätt faktiskt utgör lös egendom. Klart är å andra sidan att byggnader å ofri grund icke kunna bli

föremål för exstinktivt förvärv. Detsamma lärer gälla immaterialrättigheter. Om fordringar och värdepapper finnas särskilda regler i skuldebrevslagen och den associationsrättsliga lagstiftningen.

Föremål för godtrosvärv enligt HB 11: 4 och 12: 4 äro enligt *finsk* liksom svensk rätt »lösören». Utanför exstinktionsreglernas tillämpningsområde lärer falla fast egendom — vilket begrepp ej definieras generellt i lag — men det är oklart huruvida och i vilken omfattning HB 11: 4 och 12: 4 kunna tillämpas på tillbehör till och beståndsdelar av fast egendom samt på lösa saker av speciell karaktär.

Gränsdragningen mellan beståndsdelar och tillbehör lärer kunna schematiskt uttryckas så, att vid mekaniskt infogande i fastighet föreliggande beståndsdelar, vid blott ekonomiskt samband tillbehör. Det har från den finska utredningens sida uttalats, att utvecklingen syntes gå i riktning mot en begränsning av tillbehörsbegreppet (jfr *HD 1956 II 97*). Frågan när en lös sak upphör att kunna vara objekt för särskild rätt har i *finsk* — liksom i svensk — praxis ställts i tvister angående verkan av äganderättsförbehåll till sådana saker (*HD 1931 II 347; 1932 I 51 och 70; 1932 II 373; 1933 II 171*); principiellt har här fastslagits att förbehållet upphör att verka när saken antagit egenskapen av tillbehör.

Liksom i svensk rätt anses byggnader å annans mark såsom lös egendom; godtrosvärv enligt HB 11: 4 och 12: 4 beträffande sådan egendom har icke heller i Finland ansetts möjligt (*HD 1929 I 60 och 1930 I 56*).

Lagen om lösöreinteckning av den 17 februari 1923 medger visserligen stiftande av underpanträtt genom inteckning i vissa slags lösegendom (byggnader, maskiner, råvaror, hel- och halvfabrikat samt sådan lös egendom som användes eller frambringas i lanthbruk), men om den pantsatta egendomen i strid mot inteckningshavarens rätt bortföres från den fastighet där den förvarades, utslöcknar panträtten endast till förmån för godtroende tredje man som fått godset i sin besittning. Underpanträtt genom inteckning kan vidare enligt särskilda lagregler stiftas i fartyg, luftfartyg och bussar. Särskild rätt till gods som utgör tillbehör till intecknad egendom kan ej göras gällande mot inteckningshavaren, men det är ovisst om samma princip gäller i förhållande till ägarens successorer, liksom det är oklart om HB 11: 4 och 12: 4 äro tillämpliga på inteckningsbar egendom.

Om värdepapper ges särskilda regler i skuldebrevs- och aktiebolagslagstiftningen, som innehålla stadgande om exstinktion utan lösenrätt även i de fall där ägaren frånhänts egendomen genom brott som avses i 11 § strafflagens promulgationsförordning. Den vidsträcktare exstinktionsregeln lärer även gälla betalningsmedel.

Där exstinktivt godtrosvärv överhuvudtaget är möjligt enligt *dansk* rätt, gäller det endast lösören. Gränsdragningen kring detta begrepp är visserligen ej närmare utredd, men några praktiska problem som aktualiserat frågan lära icke ha gjort sig kännbara. Utanför begreppet falla, förutom fast

egendom — jämte viss löseegendom som infogats i dylik och jämlikt § 38 tinglysningslagen den 31 mars 1926 under särskilda förutsättningar icke kan vara föremål för särskild rätt — även vissa fartyg och luftfartyg, beträffande vilka gälla särskilda registreringsregler, penningar, andra betalningsmedel, skuldebrev, värdepapper samt särskilda rättigheter såsom patent, upphovsrätt m. m. På dessa områden gälla i stor utsträckning enhetliga nordiska lagregler.

Såsom fast egendom räknas byggnader som tillhöra annan än ägaren av den mark på vilken de uppförts ävensom vissa byggnader på havsbotten.

I *norsk* liksom i dansk rätt gäller exstinktivt godtrosvörvärv, där sådant är möjligt, blott lösören; undantagna äro också sådana lösören som äro underkastade registrering. Om penningar och löpande papper gälla särskilda exstinktionsregler, som beträffande de senare givits i skuldebrevslagen.

Byggnad å annans grund är i norsk liksom i dansk rätt fast egendom; någon regel svarande mot § 38 danska tinglysningslagen finnes icke.

B. Ifrågakommande rättstitlar och rättigheter

Här skola behandlas två frågor, nämligen dels vilka rättshandlingar från den disponerandes sida som kunna medföra godtrosvörvärv för C, dels ock vilka rättigheter som på grund av god tro kunna förvärfvas med upphävande av tidigare ägares rätt.

Det antages i *svensk* liksom i *finsk* rätt, att HB 11: 4 och 12: 4 icke allenast äro tillämpliga på de i dessa lagrum uttryckligen nämnda rättshandlingarna försäljning, pantsättning och gåva (i HB 12: 4 nämnes också »förskingring») utan avse alla överlåtelse, som ej ske för dödsfalls skull; dock falla förvärv på grund av familje-, arvsrättsliga och associationsrättsliga regler utanför de angivna reglernas tillämpningsområde.

I svensk rätt är det oklart huruvida HB 11: 4 och 12: 4 äro utan vidare tillämpliga då C på exekutiv auktion inropat gods som utmätts i B:s bo men visat sig tillhöra annan; i doktrinen har ifrågasatts, om icke ägarens (A) rätt här oberoende av god eller ond tro å C:s sida skulle gå förlorad därest A icke iakttagit de utökningsrättsliga besvärreglerna. I finsk rätt lär gälla, att om A försummat att freda godset inom viss frist, hans rätt går förlorad (4 kap. § 10 finska utökningslagen); där denna bestämmelse icke är tillämplig, antages HB 11: 4 och 12: 4 gälla analogivis i fråga om rättskonflikten mellan A och inroparen C.

Genom exstinktivt förvärv kan i svensk och finsk rätt stiftas ägande- och panträtt, däremot icke nyttjanderätt. Det torde i Finland vara den förhärskande meningen att retentionsrätt regelmässigt *icke* kan uppkomma genom godtrosvörvärv, ehuru man i vissa fall, såsom beträffande retentionsrätt för nödiga omkostnader å lånat eller deponerat gods (HB 11: 3 och 12: 8) torde

tillerkänna retinenten företråde framför innehavare av tidigare stiftade rättigheter till samma sak oberoende av god tro. I *HD 1929 II 122* avvisades hyresvärdns anspråk på att behålla en av hyresgästen innehavd sak till vilken annan hade äganderättsförbehåll. Jämför även *HD 1929 II 564*, som avsåg retentionsrätt på grund av reparation å bil; fallet utgjorde emellertid ett brottmål och torde ej utan vidare medge slutsatser på det civilrättsliga området. För den svenska rättens del lär godtrosvärv av retentionsrätt kunna äga rum där godset överlämnats till retinenten (C) av B på sådant sätt att B:s åtgärd framstår såsom ett förfogande med äganderättsanspråk, däremot icke där C äger t. ex. behålla gods som förvaras å viss fastighet e. d. Det är möjligt, ehuru icke klart, att retentionsrätt kan utövas oberoende av god tro om retinenten nedlagt *nödiga* kostnader å godset.

Enligt *dansk* rätt kan godtrosvärv inträda endast genom överlåtelse mot eller utan vederlag i gods eller penningar, däremot icke på grund av testamente. Köp å exekutiv eller eljest offentlig auktion utgör icke något särskilt privilegierat fång.

De rättigheter som enligt *danska* regler kunna förvärfvas genom extinktivt förvärv äro i första hand äganderätt och handpanträtt, men det har i doktrinen antagits, att det icke är uteslutet att även nyttjanderätt kan stiftas genom sådant förvärv. Huruvida retentionsrätt också kan uppkomma i denna ordning synes med hänsyn till rådande oklarhet beträffande denna rättighetstyp i *dansk* rätt icke kunna med säkerhet sägas.

I huvudsak lära de *norska* reglerna i nu angivet hänseende överensstämma med de *danska*; i *norsk* rätt synes emellertid extinktivt förvärv av underpanträtt möjligen kunna inträda, i det registrering av underpantsättning lär jämnställas med tradition. En ytterligare skillnad i förhållande till *danska* regler synes vara att extinktivt förvärv ej kan äga rum genom inrop å exekutiv auktion.

Såväl äganderätt som pant- och nyttjanderätt antages kunna förvärfvas genom extinktivt förvärv.

C. Besittning och tradition

Vid tillämpning av HB 11: 4 och 12: 4 antages i *svensk* och *finsk* rätt allmänt, att besittning hos B och tradition till C erfordras. Om besittningsrekvisitets närmare utformning lär gälla, att besittningen bör vara sådan att den legitimerar den disponerande; även medelbar besittning kan godtagas. I *finsk* doktrin har uttalats att vid oklarhet rörande de förhållanden under vilka den disponerande innehar godset kraven på C:s undersökningsplikt skärpas i motsvarande mån. För C:s möjlighet att göra ett extinktivt godtrosvärv lär det sätt på vilket B uppnått besittning vara likgiltigt (*finska HD 1930 II 406*).

Traditionsrekvisitet torde kunna anses uppfyllt även om godset vid avtalet redan innehas av C eller befinner sig i godtroende tredje mans besittning. För den svenska och finska rättens del torde det vara klart att »traditions-surrogat» i form av inskrivning eller annan publicitetsåtgärd ej kunna ersätta fysisk tradition.

I *dansk* rätt uppställas likaså normalt krav på besittning hos B och tradition till C för att extinktivt godtrosvärfv skall kunna inträda. I doktrinen har gjorts gällande, att traditionskravet ej skulle innefatta mer än att B måste ha berövats sin faktiska rådighet — och därmed sin möjlighet till dispositioner — över godset. Även andra sätt för traditionens verkställande än fysisk besittningsövergång skulle därmed kunna förekomma. Något belägg i praxis för denna uppfattning synes icke föreligga.

Undantag från allmänna regler förekomma dels — liksom i Norge och Sverige — i §§ 54 och 55 kommissionslagen dels ock i § 14 danska lagen om äktenskapets rättsverkningar, vilka lagrum upprätthålla kravet på besittning hos B men ej kräva tradition till C, men vidare även i de förhållanden där B är särskilt legitimerad (t. ex. genom simulerad skriftlig överlåtelse; § 34 avtalslagen); i sistnämnda fall antages C:s förvärfv kunna ske oberoende av såväl besittnings- som traditionskrav. Försåvitt här antages en analogisk tillämpning av fullmactsreglerna torde enahanda regel gälla i de övriga länderna.

Även i *norsk* rätt lära besittnings- och traditionskraven äga giltighet i de fall där godtrosvärfv överhuvudtaget kan ifrågakomma; det är emellertid möjligt att traditionsrekvisitet ej alltid är strängt genomfört.

D. Ägarens uppträdande

För lösningen av den rättskonflikt som genom en olovlig disposition av B uppstår mellan den ursprunglige ägaren A och förvärfvaren C är det tänkbart att icke blott C:s uppträdande (fullgörande av undersökningsplikt m. m.) utan även A:s tillmätes betydelse. Där huvudregeln är att C har möjlighet att göra ett extinktivt förvärfv, blir tydligen A:s uppträdande oftast betydelselöst; där vindikation normalt medgives, kan A:s vårdslöshet eller passivitet däremot tänkas motivera avvikelser från den eljest gällande principen.

I *svensk* och *finsk* rätt saknar med hänsyn till den allmänna extinktionsprincipen ägarens uppträdande före C:s förvärfv regelmässigt betydelse. I svensk doktrin har för likartade situationer beträffande värdepapper ifrågasatts skadeståndsskyldighet gentemot C för A, om dennes vårdslöshet möjliggjort B:s disposition. Vad beträffar ägarens passivitet efter C:s förvärfv har i finsk rätt antagits, att lösenrätten skulle kunna gå förlorad på denna grund. Den svenska rättens ståndpunkt i detta hänseende måste betecknas

som oviss. Det må slutligen erinras om att i Finland godtrosskyddet utslutits i fråga om snatteri, stöld, rån och utpressning, i vilka fall det sällan anses kunna antagas att ägaren förfarit oaktsamt.

I senare *dansk* praxis har antagits att A:s vindikationsrätt kan gå förlo-rad om han låtit godset komma ur sin besittning genom vårdslöshet. Det synes emellertid icke möjligt att uppställa exakta regler för den praktiska tillämpningen av denna grundsats. I praxis har den ansetts gälla när B stod i varaktig affärsförbindelse med A; här har den senare ansetts närmare till att bära risken för olovlig disposition än den godtroende C (*UfR 1931 s. 349*). Bristande kontroll över B:s åtgärder med godset synes ha medfört vindikationsrättens förlust i *UfR 1939 s. 1168* och *1964 s. 38* (Højesterets majoritet), och passivitet efter vunnen kunskap om C:s förfogande torde ha medfört enahanda verkan i *UfR 1960 s. 839*.

Såväl oaktsamhet som passivitet synes enligt *norsk* praxis kunna med-föra att A går förlustig sin vindikationsrätt. I *Rt 1956 s. 1219* ansågs sålun-da en bilägare, som på grund av särskilda förhållanden hade skäl misstän-ka att bilens innehavare, B, kunde göra försök att sälja fordonet, icke ha vidtagit tillräckliga åtgärder för att förhindra detta; C som i god tro för-värvat bilen från B, tillerkändes bättre rätt till denna. Rättsförlust genom passivitet inträdde i *Rt 1946 s. 322*, där arvingar, vilkas rätt ej beaktats vid skifte, ingrepo först sedan den egendom som tillkom dem sålts till god-troende.

E. Godtroskravet

Liksom i redogörelsen för gällande svensk rätt behandlas först frågan om den goda trons objekt och därefter spörsmålet om den grad av aktsamhet som måste ha iakttagits för att god tro skall anses föreligga; slutligen be-röras några allmänna frågor rörande godtrosrequisitet.

1. Den goda trons objekt

God tro kan i *svensk* rätt först och främst åberopas beträffande den dispo-nerandes äganderätt; man torde emellertid härutöver möjligen med en i doktrinen företrädd mening kunna antaga, att exstinktivt förvärv kan in-träda även om B påstår sig vara kommissionär eller panthavare eller even-tuellt eljest berättigad att i eget namn förfoga över godset. Vad som å andra sidan torde vara klart är att påstådd behörighet att såsom fullmäktig eller ställföreträdare handla å annans vägnar icke kan omfattas av verksam god tro, möjligen med undantag för ställningsfullmakt i speciella fall. Den *finska* rättens ståndpunkt lär väsentligen överensstämma med gällande svenska regler; möjligen kan det antagas att man i finsk rätt är mindre

benägen att låta god tro om annat än den disponerandes äganderätt eller panträtt ha verkan gentemot A.

Att B:s äganderätt kan omfattas av verksam god tro i de fall där exstinktion överhuvudtaget förekommer i *dansk* och *norsk* rätt torde vara säkert. Det är däremot mer ovisst om god tro beträffande annan rättsställning än ägarens låtit sig åberopas. För dansk rätts del har uttalats att om så skulle vara fallet (varom mera nedan kap. 3, avsnitt B, s. 149), kravet på C:s aktsamhet sannolikt skulle sättas högre än vanligt i dylika fall.

2. Graden av aktsamhet

I *svensk* rätt torde generellt gälla, att god tro knappast under några förhållanden är liktydig med blott okunnighet; det fordras att C icke heller vid iakttagande av rimlig aktsamhet *bort* inse B:s kompetensbrist. Praxis har vidare i en rad avgöranden utkristalliserat olika moment som böra beaktas av C och som kunna ge anledning till särskild försiktighet: dispositionens allmänna karaktär, godsets värde och beskaffenhet, tiden och platsen, B:s person. Det föreligger en viss tendens att kräva särskild uppmärksamhet av C om denne yrkesmässigt driver handel med sådan egendom som avses. Härutöver har i en rad avgöranden från senare år aktsamhetskravet skärpts till en verklig *undersökningsplikt* vid förvärv av sådant gods som erfarenhetsmässigt ofta belastas av äganderättsförbehåll — framför allt bilar — och möjligen också gods som ofta tillgripes.

Vad nu sagts om svensk rätt torde väsentligen äga giltighet beträffande den *finska* rätten, ehuru några klara belägg för den i Sverige märkbara skärpningen av godtroskravet på de exstinktiva förvärvens område icke synes föreligga. Ur finsk praxis må nämnas *HD 1926: I 48; 1932 II 202; 1945 I 17* samt *Defensor Legis 1938 II 1*; i dessa fall göres giltigheten av exstinktivt förvärv beroende av om C haft anledning misstänka brist i B:s dispositionsrätt eller kunnat förvissa sig därom på enkelt sätt. Som redan påpekats här ovan läser en skärpning i godtroskravet till undersökningsplikt vid förvärv av avbetalningsgods ha framträtt i vissa straffrättsliga avgöranden från senare tid.

Även i *Danmark* och *Norge* erfordras välgrundad god tro för att exstinktivt förvärv skall kunna ifrågakomma. Närmare angivelse av de krav på aktsamhet som böra uppställas kan dock icke lämnas. Det har i den danska doktrinen uttalats att en efter förhållandena i det enskilda fallet lämpad undersökningsplikt åvilar C. Ur dansk praxis må nämnas *UfR 1923 s. 1* (Højesteret) och *1929 s. 262* (samma domstol) där godtroskravets innebörd beröres i domskälen; det framhålles i det förra målet att frånvaro av svek ej är detsamma som god tro, och i det senare medgavs vindikation emedan C ej varit i välgrundad god tro.

3. Särskilda frågor beträffande godtrosrequisitet

I *alla de fyra berörda länderna* synes det vara den förhärskande meningen att om tradition av godset äger rum efter avtalet, exstinktivt förvärv förutsätter att god tro förelåg även vid det senare tillfället. I finsk rätt har denna ståndpunkt flera gånger kommit till uttryck i praxis (*HD 1925 II 181; 1931 II 347; 1937 II 525; 1940 II 185*).

Medan man i *svensk, finsk och norsk* rätt åtminstone såsom huvudregel torde kunna uppställa att det ankommer på A att styrka C:s onda tro, har det för den *danska* rättens del antagits att C hade att styrka sin påstådda goda tro. Någon nämnvärd saklig skillnad torde emellertid icke föreligga mellan sistnämnda ståndpunkt och i varje fall den svenska rättens regler; åtminstone i de fall där aktsamhetskravet i svensk rätt stegrats till en verklig undersökningsplikt, lär det få ankomma på C att förebbringa viss bevisning om att han uppfyllt denna.

F. Lösenrätten

Frånsett dels ålderdomliga regler (DL 5—3—35; NL 5—3—46) dels krigsförfattningar sakna *dansk* och *norsk* rätt bestämmelser om rätt för ägare vars gods gått förlorat på grund av exstinktivt förvärv att mot lösen återkräva egendomen från godtroende förvärvare.

I *svensk* och *finsk* rätt följer lösenrätten av ordalydelsen i HB 11: 4 och 12: 4. Det må erinras om att sådan rätt även tillkommer den förste köparen vid dubbelförsäljning. Huvudfrågan beträffande lösenrättens tillämpning, nämligen huruvida godsets värde eller det vederlag C må ha utgivit skall utgöra lösenbeloppet, måste för den *svenska* rättens del anses obesvarad för såvitt angår de fall där C förvärvat godset med äganderätt mot ersättning. Har C fått det såsom gåva, kan tydligen blott värdeprincipen användas; innehar C godset med panträtt eller retentionsrätt behöver A blott betala det belopp för vilket egendomen häftar. Frånsett gåvofallet, där lösningen knappast kan vara mer än en (jfr dock *HD 1948 II 101*) torde *finsk* rätt ävenledes tveka mellan vederlags- och värdeprinciperna. Den förra metoden synes ha det starkaste stödet i doktrinen och i allmänhet även i praxis i de fall då C köpt godset från B, men praxis är icke entydig. I *HD 1948 II 327* antog finska Högsta domstolens majoritet det av C utgivna vederlaget böra utges i lösen. En ledamot fann dock godsets värde — som var mer än dubbelt så stort — böra vara utslagsgivande.

G. Rättsfrågor vid vindikation

Där A kan återkräva godset från C på den grund att den senare befunnits icke varit i god tro, emedan något annat rekvisit för exstinktivt förvärv icke varit uppfyllt eller helt enkelt emedan sådant förvärv i det rättssystem varom är fråga icke kan äga rum i det avsedda fallet, kunna olika frågor uppstå i samband med den uppgörelse som måste företagas vid godsets återlämnande. Viktigast bland dessa frågor torde vara spörsmålen om och i vad mån C är skyldig att utgiva sådan avkastning som fallit av egendomen samt huruvida A måste ersätta de kostnader C må ha nedlagt på godset.

Även om vissa detaljfrågor äro olösta torde den *svenska* rättens principer i nu angivna hänseenden vara tämligen klara. Som mönster torde man kunna betrakta reglerna i ÄB 25: 7 om uppgörelsen vid återlämnande av gods till dödförklarad som befunnits vara vid liv och i 37 § tredje st. KonkL: godtroende behöver icke utge ersättning för sådan avkastning som må ha fallit av egendomen; enligt sistnämnda stadgande skall dock avkastning alltid utges. Var C i god tro ersättas nyttiga och nödiga kostnader, vid ond tro blott nödiga kostnader. Mer ovisst är i vilken omfattning ondtroende C kan förpliktas att utöver godsets återlämnande och ersättning för fallen avkastning gälda skadestånd till A. Det är även oklart om C äger tillgodoräkna sig sådant vederlag som B må ha lämnat A; i praxis, som emellertid blott omfattar fall, där B disponerat över avbetalningsgods, har så icke ansetts vara fallet.

Beträffande avkastning synes den *finska* ståndpunkten väsentligen sammanfalla med den *svenska* (*HD 1929 I 27*; jfr *NJA 1913 s. 456*). A:s eventuella skyldighet att återgälda C:s omkostnader å godset synes icke ha särskilt uppmärksammats i finsk rätt.

De *danska* reglerna om C:s redovisningsplikt beträffande fallen avkastning (DL 5—5—4) överensstämman i sak med vad som gäller i finsk och svensk rätt. Däremot lär det vara oklart i vad mån C kan kräva ersättning för nedlagda kostnader. Praxis anses emellertid ha principiellt erkänt att C har en sådan rätt till ersättning. Det fall som härvidlag åberopats, *UfR 1961 s. 293*, synes dock snarast ge uttryck åt principen att C är berättigad till sådant vederlag för godset som kommit A tillgodo (i fallet hade C betalt restskuld å bilen till A:s fångesman).

I *norsk* rätt (NL 5—5—6) finnes en mot den ovan berörda *danska* regeln svarande bestämmelse om avkastningen av vindicerad egendom. Om ersättning för kostnader synes det icke möjligt att uttala sig med säkerhet.

Kap. 3.

SPECIELLA FALL

Till behandling under förevarande rubrik återstå — liksom på motsvarande plats i redogörelsen för svensk rätt — vissa situationer som äro av intresse närmast emedan de skapa rättskonflikter som påminna om dem som uppstå vid godtrosförvärv från föregiven ägare och därför måste avgränsas gentemot sistnämnda kategori. De fall som avses äro de där den disponerande (B) är eller uppträder såsom förmyndare (avsnitt A), som fullmäktig eller ställföreträdare (avsnitt B) eller som kommissionär (avsnitt C).

A. Förmyndare

De tänkbara konfliktfallen äro tre: när den som faktiskt är förmyndare uppträder såsom ägare (1); när oberättigad uppträder såsom förmyndare (2); och när förmyndare agerar i denna sin egenskap men överskrider sin behörighet eller befogenhet (3).

1. Den disponerande är förmyndare men uppträder såsom ägare

Några uttryckliga regler för detta fall föreligga icke i *svensk* rätt, men i den gällande förmynderskapslagstiftningens förarbeten har antagits, att reglerna i HB 11: 4 och 12: 4 bli tillämpliga när förmyndare förfogar över egendom med äganderättsanspråk. Detsamma läser gälla i *finsk* rätt (jfr *HD 1936 II 148*, där det brast i C:s goda tro men där exstinktion synbarligen ansetts kunna äga rum).

Utgången av den nu avsedda rättskonflikten i *dansk* rätt har antagits bli den motsatta; denna ståndpunkt har stöd i praxis (*UfR 1951 s. 231*). För den *norska* rättens del torde samma princip åtminstone tidigare ha gällt, men i nyare doktrin har — under hänvisning till tredje mans skyddsbehov och den omyndiges skadeståndsanspråk mot förmyndaren — gjorts gällande, att exstinktivt godtrosförvärv skulle kunna äga rum.

2. Den disponerande uppträder som förmyndare utan att vara det

Försåvitt angår *svensk* rätt torde den — sannolikt tämligen opraktiska — frågan om godtrosförvärv kan inträda vid disposition av påstådd förmyndare i varje fall principiellt böra besvaras nekande. Detsamma läser gälla i *finsk* rätt.

Frågan har icke uppställts i *dansk* praxis, men det har i doktrinen utta-

lats att godtrosvörvärv icke vore uteslutet, ehuru kraven på den goda tron därvid måste sättas högt: en särskild undersökning skulle vara nödvändig. Även i *norsk* rätt har det anlagits att i högst speciella fall — t. ex. där förutvarande förmyndare behållit myndlingens gods i sin besittning — extinktion skulle kunna inträda, men den klart förhärskande huvudregeln lär vara vindikation.

3. Förmyndare uppträder i denna sin egenskap men överskrider sin behörighet eller befogenhet

I *svensk* rätt synes det vara klart att god tro icke kan bota sådan brist i C:s förvärv som beror på att förmyndare överskridit någon av de regler i FB som göra rättshandlings giltighet beroende av rättens eller överförmyndarens tillstånd eller övriga legala begränsningar av förmyndares behörighet. Mer tveksamt är det om god tro möjligen skyddar förmyndarens medkontrahent när den förre handlar inom behörighetens ram men rättshandlingen i det enskilda fallet strider mot myndlingens intressen. Blir överlåtelse av lösören i sådant fall bestående, lär man i varje fall ej anse den som ett extinktivt förvärv enligt HB 11: 4 och 12: 4. I *finsk* doktrin har man ansett att skydd i nu avsedda fall torde böra ges under de förutsättningar som framgå av dessa lagrum; i övrigt torde finsk och svensk rätt överensstäm- ma.

Även i *Danmark* skiljer man mellan sådana behörighetsöverskridanden av förmyndare som innebära att tillståndskrävande avtal ingås utan lov — här är tredje mans goda tro överksam — och sådana som utgöra åsidosättande av gällande föreskrifter i det enskilda fallet; i den senare gruppen av fall kan godtrosvörvärv ifrågakomma. Enahanda principer lära gälla i *norsk* rätt.

B. Fullmäktig och ställföreträdare för juridisk person

Även här föreligga tre fall till behandling: fullmäktig eller ställföreträdare uppträder med äganderättsanspråk (1); en helt obehörig person utger sig för fullmäktig eller ställföreträdare eller den disponerande överskrider sin behörighet (2); behörig representant överskrider sin befogenhet (3).

1. Den disponerande är fullmäktig eller ställföreträdare men uppträder såsom ägare

För den *svenska* rättens del torde det först och främst vara klart att C i varje fall kan göra ett godtrosvörvärv enligt HB 11: 4 och 12: 4. Av särskilt intresse är emellertid den situation som inträder om B handlar inom

sin behörighet men utom ramen för sin befogenhet och därvid uppträder som ägare. Det kan ifrågasättas om man här bör tillämpa fullmaktsrättsliga regler — och sålunda medge godtrosvörvärv utan krav på besittning och tradition samt utan lösenrätt för A — eller upprätthålla de krav som gälla enligt HB 11: 4 och 12: 4. Möjligen bör den senare utvägen förordas. Vad nu anförts torde äga motsvarande giltighet då B icke är fullmäktig utan ställföreträdare.

Det sist upptagna problemet synes ej ha dryftats i *finsk* rätt, där det å andra sidan är klart att godtrosvörvärv enligt HB 11: 4 och 12: 4 är möjligt. Däremot lär huvudprincipen i *dansk* rätt — alltså vindikation — gälla i dessa situationer. För den *norska* rättens del föreligger ett uttalande i avtalslagens förarbeten som åtminstone antyder möjligheten av en analogisk tillämpning av fullmaktsreglerna även där den disponerande uppträder som ägare.

2. Den disponerande uppträder som fullmäktig eller ställföreträdare men saknar varje behörighet eller överskrider sin behörighet

Enligt gällande *svenska* regler torde principiellt gälla att god tro icke kan med framgång åberopas beträffande föregiven fullmakt eller påstått ställföreträdarskap. Det lär vidare vara klart att rättshandlingar som fullmäktig företager med överskridande av sin behörighet icke äro bindande för huvudmannen. Motsvarande gäller i princip beträffande ställföreträdare för juridiska personer. Huvudregeln att föregiven fullmakt eller påstått ställföreträdarskap ej kan grunda godtrosvörvärv gäller också i *finsk* rätt.

Frågan huruvida godtrosvörvärv kan äga rum i nu avsedda situationer lär i *dansk* och *norsk* rätt icke ha nämnvärt uppmärksamhets i praxis eller doktrin. Att behörighetsöverskridanden av fullmäktig icke grunda någon rätt för tredje man anses följa av avtalslagens regler; däremot har i den danska utredningens betänkande antagits att därest god tro i erforderlig omfattning verkligen kan styrkas, exstinktivt förvärv från föregiven fullmäktig eller ställföreträdare icke skulle vara uteslutet enligt danska regler. Möjligen äger denna synpunkt giltighet också för den *norska* rättens del.

I nyare *norsk* doktrin har — under hänvisning till kommissionslagens regler — ifrågasatts om icke principen att en överlåtelse utanför behörighetens gränser skulle kunna ge upphov till godtrosvörvärv om fullmäktigen också har godset i sin besittning. Denna princip synes ha antagits i *Rt 1940 s. 519* ((Høyesterett)). Motsatt utgång föreligger i *RG 1952 s. 438*, där B emellertid — till skillnad från förhållandet i det tidigare målet — icke hade försäljningsfullmakt utan blott skulle förevisa godset och vidarebefordra anbud.

3. Den disponerande är fullmäktig eller ställföreträdare men överskrider sin befogenhet

Enligt den i *samtliga nordiska länder* gällande avtalslagen kan god tro göras gällande beträffande befogenhetsöverskridanden av fullmäktig; tredje mans rätt är oberoende av besittning och tradition samt icke underkastad A:s lösenrätt.

C. Kommissionär

Framställningen följer samma mönster som under avsnitt A och B; den disponerande är kommissionär men uppträder såsom ägare (1); den disponerande påstår sig utan fog vara kommissionär (2); den disponerande är kommissionär men handlar i strid mot kommissionsuppdraget (3). Endast det sistnämnda fallet regleras uttryckligen av den för de nordiska länderna utom Finland gemensamma kommissionslagstiftningen. Å andra sidan torde det — som också uppmärksammats i kommissionslagens (svenska) förarbeten — vara vanligt att kommissionär uppträder såsom ägare; även i dessa fall lärer den ifrågavarande lagstiftningen vara direkt tillämplig. Det bör tilläggas att rättsläget i Finland på det nu avsedda området generellt måste betecknas såsom tämligen ovisst.

1. Den disponerande är kommissionär men uppträder som ägare

Vid olovliga dispositioner av kommissionär, såsom försäljning på otillåtna villkor e. d. av försäljningskommissionär eller förfoganden över gods som anskaffats för huvudmannens räkning av inköpskommissionär, inträder som redan antytts enligt uttalanden i den *svenska* kommissionslagens förarbeten godtrosförvärv på de särskilda villkor — d. v. s. utan krav på tradition och utan lösningsrätt för kommittenten — som stadgas i 54 och 55 §§ kommissionslagen även om den disponerande uppträtt såsom ägare till godset. Uttalanden av enahanda innebörd föreligga i de *danska* förarbetena; de där uttryckta grundsatserna lära även äga giltighet för den *norska* rättens del.

I *finsk* rätt saknas som ovan anförts särskild lagstiftning om kommissionsavtal. Det har antagits att vid civilkommission reglerna i HB 11: 4 och 12: 4 äro tillämpliga, medan en analogi från avtalslagens fullmaktsregler är mer närliggande vid handelskommission; i sistnämnda fall skulle tredje mans rätt vara oberoende av tradition och lösningsrätt för kommittenten ej äga rum.

2. Den disponerande påstår sig utan fog vara kommissionär

Som redan något berörts i kap. 2, avsnitt E 1 ovan (s. 143) har i *svensk* doktrin hävdats att godtrosförvärv enligt HB 11: 4 och 12: 4 skulle kunna inträda om den disponerande utger sig för att vara kommissionär; någon

praxis föreligger icke. I *finsk* rätt antages däremot att varken de allmänna exstinktionsreglerna i handelsbalken eller andra bestämmelser här skulle kunna åberopas till stöd för tredje mans rätt.

För den *danska* rättens del antages detta fall böra behandlas på samma sätt som föregiven fullmakt; godtrosvörvärv skulle därmed — förutsatt att god tro verkligen styrkts — icke vara uteslutet. Något uttalande beträffande *norsk* rätt synes icke föreligga i denna fråga, men det torde vara rimligt förmoda att de synpunkter som återgivits ovan i detta kap., avsnitt B 2 (s. 149) även här ha sin giltighet.

Ett specialfall av föregivet kommissionsuppdrag behandlas i 55 § svenska kommissionslagen och motsvarande danska och norska lagrum; godtrosvörvärv från den som *varit* kommissionär men vars uppdrag upphört (på annan grund än kommissionärens eller kommittentens konkurs) äger rum på de i förhållande till allmänna regler gynnsammare villkor som angivits ovan.

3. Den disponerande är kommissionär men handlar i strid mot kommissionsuppdraget

Beträffande *svensk*, *dansk* och *norsk* rätt gäller här vad ovan anförts om förvärv från kommissionär som uppträder med äganderättsanspråk. I förhållande till dessa fall föreligger här emellertid den skillnaden, att man — på sätt närmare angivits i de svenska förarbetena och dessas nordiska motsvarigheter — har anledning bedöma frågan om den goda trons objekt olika från fall till fall. Vet t. ex. tredje man att uppdraget avser försäljningskommission, kan han enligt de svenska förarbetena icke göra gällande god tro om det berättigade i pantsättning eller gåva. Vet han att fråga är om inköpskommission, heter det vidare, kan han endast undantagsvis påstå god tro vid förvärv av kommissionsgods. Möjligen föreligger en viss skillnad mellan dansk och svensk rätt beträffande godtroskravets utformning vid förvärv från försäljningskommissionär i strid mot dennes instruktioner. För att ond tro skall anses föreligga är det här enligt de danska förarbetena icke tillräckligt att tredje man *borde ha insett* att kommissionären åsidosatte sina skyldigheter. Det förefaller åtminstone ovisst om detta uttalande är giltigt även för den svenska rättens del.

I *finsk* rätt antagas reglerna om ställningsfullmakt vara analogt tillämpliga vid handelskommission; god tro skulle därmed kunna åberopas om befogenhetsöverskridanden. Vid civilkommission lärers å andra sidan tredje man få bära risken för att kommissionären handlar i strid mot sina instruktioner.

II. ÖVERSIKT ÖVER REGLER OM GODTROSFÖR- VÄRV I NÅGRA VIKTIGARE UTLÄNDSKA RÄTTSSYSTEM*

Som torde framgå av den rättshistoriska översikten har den svenska rättsens regel om godtrosvärv sina rötter i kontinental germansk — närmast tysk — medeltidsrätt, där grundsatsen *Hand wahre Hand*, som avsåg olovliga dispositioner med förtrott gods, vunnit insteg. Mot denna princip står den romerska rättsens regel om obetingad vindikationsrätt för ägaren av lös egendom. De flesta viktigare utländska rättssystem återspegla båda dessa grundsatser i mer eller mindre modifierad form.

A. Utifrån skandinavisk synpunkt torde den *tyska rättsens* regler vara av betydande intresse.

Tysk, liksom svensk, rättsutveckling har under de senaste århundradena kännetecknats av en viss vacklan mellan de båda huvudprinciperna exstinktion och vindikation. I gällande tysk rätt ha emellertid de exstinktiva godtrosvärvaren definitivt genomförts.

De viktigaste reglerna härom återfinnas i §§ 932—936 samt — beträffande godtrosvärv av panträtt — i §§ 1207 och 1208 Bürgerliches Gesetzbuch. Bestämmelserna avse lösa saker (*bewegliche Sachen*) till skillnad från såväl fast egendom som fordringar, immaterialrättigheter m. m. För godtrosvärv av äganderätt erfordras först och främst, att tredje man grundar förvärvet på en *överlåtelse* enligt definitionen i § 929 BGB, d. v. s. en rättshandling omfattande dels ett psykologiskt moment, enighet mellan parterna, dels ock besittningsövergång. Föreliggande dessa förutsättningar, blir förvärvaren ägare, även om godset icke tillhör överlåtaren, försåvitt ej förvärvaren var i ond tro vid den tidpunkt, då äganderätten enligt eljest vanliga regler skulle ha övergått på honom. Härav följer, att vid överlåtelse i förening med omedelbar tradition god tro måste föreliggande vid besittningsövergången. Innehaves saken för den disponerandes räkning av tredje man, synes godtrosvärv kunna ske från denne. Om förvärvaren vid rättshandlingen själv innehade föremålet, är hans goda tro vid tidpunkten för avtalet avgörande. Däremot torde godtrosvärv icke kunna ifrågakomma, om den olovligt disponerande får behålla saken i sin besittning ehuru för förvärvarens räkning. § 932 omfattar även godtrosvärv genom *gåva*. Här griper emellertid en regel i § 816 första st. in, enligt vilken gåvotagaren är skyldig återlämna godset (eller surrogat för detta; § 818) enligt reglerna om obehörig vinst.

Exstinktivt förvärv kan göras utan besittningsövergång i det fall, att den disponerande har »medelbar» besittning — såsom detta begrepp närmare utformats i tysk rätt. Här erfordras blott, att förvärvaren var i god tro vid

* Redogörelsen för utländsk rätt är utarbetad av utredningens sekreterare.

den tidpunkt, då den disponerande till honom överlät sitt mot den »omedelbare besittaren» gällande anspråk på sakens utlämnande.

Å andra sidan är möjligheten till godtrosvärv inskränkt i enlighet med den ursprungliga »Hand wahre Hand»-principen och omfattar sålunda principiellt icke de fall, där godset kommit ur ägarens hand mot hans vilja (§ 935 BGB). Lagen angiver såsom exempel stulet, tappat eller »eljest ur ägarens hand förkommet» gods; regeln gäller vare sig föremålet kommit ur ägarens omedelbara besittning eller på motsvarande sätt avhänts annan, genom vilken ägaren hade »medelbar besittning». I praxis ha till denna grupp även förts fall, där godset genom utpressning frånhänts ägaren; däremot anses icke avhändelser, som äro behäftade med ogiltighet på grund av missstag, svek eller tvång kunna hänföras under lagrummet. Detta är icke heller tillämpligt i fråga om penningar, innehavarpapper eller gods, som försålts å offentlig auktion (§ 935 andra st.).

Ett ytterligare undantag från möjligheten till godtrosvärv har införts efter kriget i anledning av de nationalsocialistiska konfiskationsåtgärderna med avseende å judisk egendom. Mot s. k. *Rückerstattungsanspruch* — tidigare ägares vindikationsanspråk i fråga om egendom, som avhänts honom genom dylika tvångsåtgärder — kan godtrosvärv icke göras gällande.

Godtrosvärv innebär, under enahanda förutsättningar som gälla beträffande äganderättens exstinktion, även utslocknande av särskilda rättigheter i godset (§ 936).

Reglerna om godtrosvärv av panträtt ansluta sig i allt väsentligt till de ovan behandlade och torde icke kräva utförligare diskussion. Vidare skall anmärkas, att godtrosvärv kan ifrågakomma även beträffande en annan begränsad sakrätt, nämligen den särskilda nyttjanderättstypen *Niessbrauch* (§ 1032 BGB) avseende lösegendom. Frågan, huruvida retentionsrätt kan uppkomma på grund av god tro med avseende å egendom, som ej tillhör hyresgästen, deponenten o. s. v. är däremot omstridd. I nyare doktrin och praxis synes här förekomma en uppdelning mellan olika typer av retentionsrätt: godtrosvärv skulle kunna medgivas i de fall, där godset av den påstådde ägaren överlämnats i retinentens besittning, däremot icke i de situationer, i vilka frivillig besittningsövergång ej förutsattes för rättens uppkomst.

Av visst intresse är utformningen av godtrosvärvet i tysk rätt. Såsom god tro betecknas okunnighet, som icke är grovt vårdslös, angående brist i överlåtarens *äganderätt*. Praxis synes i viss omfattning ha godtagit ursäktlig okunnighet om inskränkningar i *ägares förfoganderätt* (t. ex. genom testamenteriskt förordnande). Däremot kan inom den allmänna civilrätten god tro icke åberopas angående en persons dispositionsrätt i t. ex. påstådd egenskap av panthavare, kommissionär eller fullmäktig. Handelsrätten har här ett starkare godtrosskydd. I § 366 HGB stadgas, att god tro må göras gällande även beträffande pantsättares eller överlåtares *Befugnis*, förutsatt att

denne är köpman och att transaktionen faller inom ramen för hans i sådan egenskap bedrivna handelsverksamhet. En liknande utvidgning av den goda trons verkningsområde medgives även beträffande förekomsten av särskilda rättigheter till egendomen. Vidare jämföras inom handelsrätten (§ 366 mom. III HGB) kommissionärs, speditörs, lagerhållares och fraktförarens retentionsrätt i fråga om godtrosvärförvärf med handpanträtt på grund av avtal.

Godtrosvärförvärfets närmare utformning synes i modern tysk praxis ha genomgått en utveckling, som i mångt och mycket erinrar om den svenska juridikens på detta område. Krav på undersökningsplikt har uppställts beträffande typiskt avbetalningsgods (främst motorfordon, kameror, skrivmaskiner, radioapparater o. d.). Det förtjänar emellertid framhållas, att avbetalningsgods behandlas såsom annat förtrott gods och alltså i vanlig ordning kan göras till föremål för exstinktivt förvärf.

Slutligen skall påpekas, att ägarens vindikationsrätt är tidsbegränsad, i det godtroende innehavare tio år efter sitt besittningstagande blir ägare till godset genom hävd.¹

B. *Österrikisk rätt* medger generellt ett ovillkorligt godtrosvärförvärf i två fall, nämligen vid köp på offentlig auktion och vid förvärf från affärsman, som bedriver handel med varor av det slag varom är fråga (§ 367 ABG). Oberoende av den disponerandes kompetensbrist kan godtrosvärförvärf vidare göras gällande i fråga om penningar och innehavarpapper. Utöver dessa specialfall gäller här samma princip som i tysk rätt: för godtrosvärförvärf förutsättes, att ägaren *anförtrott* saken åt den disponerande. Till godtroende förvärfvares skydd gäller även här en hävdetid, som emellertid uppgår till allenast tre år.²

C. *Engelsk rätt* intager här som på så många andra områden en särställning. Medan frågor angående exstinktion och vindikation i kontinental rätt regelmässigt i systematiskt hänseende pläga föras till sakrätten, behandlas dessa spörsmål här såsom en del av de *skadeståndsrättsliga regler*, vilka utgöra den anglo-amerikanska rättens motsvarighet till de kontinentaleuropeiska systemens bestämmelser till skydd för egendom och liknande rättsspositioner.

Det brukar ofta sägas, att den engelska rätten — på några få undantag när — icke har någon möjlighet till godtrosvärförvärf. Även om detta påstående är riktigt, måste det understrykas, att häri icke får motsatsvis inläggas någon allmän *vindikationsregel*. För engelsk rätt är i själva verket säreget, att någon rätt för ägaren att återfordra förkommet eller på annat sätt avhänt gods såsom sådant regelmässigt icke föreligger. Vad ägaren lagligen kan fordra,

¹ Betr. den föregående framställningen, se främst Wolff—Raiser, Sachenrecht, 10. Aufl., 1957, s. 251 ff., 464, 682 ff. Ang. retentionsrätt, se även särskilt yttrande av justitierådet Alexanderson i NJA 1936 s. 656.

² Swoboda, Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch, 2. Aufl., 1944, s. 272 ff.

är *skadestånd*. Sedan mitten av 1800-talet ha domstolarna visserligen rätt att i vissa fall tillerkänna käranden godset i stället för skadestånd, men någon ovillkorlig rätt i detta hänseende tillkommer ej ägaren, även om han i övrigt har framgång med sin talan. Det förtjänar emellertid i detta sammanhang påpekas, att självtäkt synes vara medgiven i ett förhållandevis stort antal fall.

Skydd för äganderätten åstadkoms i den klassiska *common law* genom fyra särskilda typer av skadeståndstalan (*actions*), nämligen *trespass*, *conversion*, *detinue* och *replevin*, vilka samtliga — individualiserade genom stämningens (*the writ*) utformning och genom det yrkade domslutet — stodo till förfogande för ägare, som på olika sätt berövats lösegendom. Av dessa torde *trespass*, som avsåg gottgörelse för fysiska åtgärder med egendomen, och *replevin*, ett slags besittningsrestitution, här sakna större intresse. Vid aktionerna *conversion* och *detinue* däremot kunde konflikter mellan ägaren och godtroende tredje man komma under bedömning. Oaktat de processuella särbestämmelser, som tidigare kringgärdade och bestämde varje aktion, numera upphävt, följer den materiella prövningen av tvister hänförliga till envar av dessa likväl alltjämt väsentligen de under århundradenas lopp utvecklade reglerna för de olika konfliktfallen.

Conversion (trover) är den talan, som en ägare riktar mot depositarie e. d. med yrkande om skadestånd för att denne obehörigen avhänt ägaren gods genom egenvilligt kvarhållande, utlämnande till annan än ägaren eller sådan rättshandling, som försvårar eller omöjliggör ägarens återinträde i besittning till saken. Såsom *conversion* betecknas numera varje handlande med annans lösa egendom, som är av beskaffenhet att beröva ägaren dennes innehav eller nyttjande av egendomen.

Rättsinstitutets närmare utformning är betingad av dess uppgift att skydda ägarens rätt mot uppsåtliga angrepp, ehuru uppsåtet som framgår av det följande kommit att presumeras i ett betydande antal fall. Godtroende tredje man, som från en därtill oberättigad får egendomen i sin besittning, t. ex. som panthavare, gör sig sålunda icke skyldig till *conversion*, förrän han vägrar att utlämna det pantsatta till rätter ägare eller själv förfogar däröver. Om man däremot förvärvar godset med äganderätt, inträder skadeståndsskyldighet redan med denna rättshandling, som anses innebära ett negerande av rätt ägares anspråk (även om tredje man är fullständigt okunnig om detta). Varken faktisk villfarelse eller rättsvillfarelse kan återopas, och godtroende förvärvares ställning förbättras ej av att flera omsättningsled ligga mellan deras rättsförvärv och den ursprungliga obehöriga dispositionen. Ägarens talan kan för övrigt riktas även mot förvärvare som avytttrat godset utan kännedom om att något obehörigt förevarit.

Aktionen *detinue* avser, historiskt sett, den situationen, att någon visserligen icke (såsom vid *conversion*) företager någon åtgärd med godset, vilken är oförenlig med ägarens rätt, men väl t. ex. innehåller det, till förfång för

ägaren. Då ägarens talan riktas mot godtroende förvärfvare, kunna alltså båda aktionerna ifrågakomma; *detinue* har sitt särskilda användningsområde, då ägaren önskar återfå själva egendomen i stället för att åtnöjas med skadestånd. Endast i detta fall kunde nämligen domstolen förordna om godsets återställande, och denna restitutionsmöjlighet är alltjämt beroende av att kärandens talan kan hänföras till de fall, som avsågos med den historiskt givna aktionen *detinue*.

Återställande av godset (*specific restitution*) är emellertid alltjämt blott ett alternativ till skadestånd, och det ankommer på domstolens prövning — givetvis inom ramen för framställda yrkanden — huruvida käranden skall tillerkännas det ena eller det andra. I praxis torde restitution icke beviljas, då godset är en vanlig handelsvara utan särskilt intresse för ägaren. Eventuell värdestegring kommer emellertid ägaren tillgodo i den formen, att skadeståndet beräknas efter godsets värde vid tiden för domen i målet. Av aktionernas deliktskaraktär följer, att ägaren även av godtroende förvärfvare har rätt att fordra ersättning för den skada han lidit genom att vara beröfvad egendomen. Har förvärfvaren nedlagt kostnad på egendomen, torde restitution förekomma jämförelsevis sällan; i de fall där så sker — t. ex. där godset har särskilt affektionsvärde — har ägaren att ersätta värdestegringen på grund av förvärfvarens arbete o. d. Någon skillnad mellan nödig och nyttig kostnad synes icke göras.

Ursprungligen påverkades ägarens skadeståndsanspråk icke därav att godset återställdes frivilligt, försåvitt ägaren valt aktionen *conversion*; vid *detinue* däremot skulle ägarens talan i sådant fall ogillas. Numera torde frivilligt återlämnande av godset regelmässigt — i varje fall då svaranden är godtroende tredje man — medföra att skadeståndsanspråket lämnas utan bifall till den del det avser godsets värde.

Även om det sålunda framställda systemet knappast kan betecknas såsom vindikation i vedertagen nordisk eller kontinental mening, innebär det likväl icke heller en anslutning till den i grundsatsen *Hand wahre Hand* rotade extinktionsprincipen. Tredje man löper tvärtom snarast större risker än om en sakrättslig vindikationstalan vore ägarens enda reaktionsmöjlighet. Emellertid ha i engelsk rätt på flera olika vägar införts bestämmelser till skydd för den goda tron. Dylika skyddsregler ha — genom praxis eller lagstiftning — anknutits till bestämmelserna om ställföreträdarens rätt att avtala med för ägaren bindande verkan, till egendomens särskilda beskaffenhet samt till det ifrågavarande rättsförvärvets speciella karaktär. Vidare äro att beakta vissa regler om ägarens vårdslöshet samt om preskription av talarätt. Först och främst bör emellertid framhållas, att engelsk rätt i betydligt större omfattning än svensk känner fall, där en ogiltighetsanledning icke kan göras gällande mot godtroende medkontrahent (så är bl. a. fallet vid sinnessjukdom och berusning) samt att även där ogiltighetsgrunden är verksam, rättshandlingen icke blir utan vidare *ogiltig* utan allenast »voidable», d. v. s.

kan bringas att återgå. I alla dessa fall skyddas den som i god tro förvärvat gods från någon vars rättstitel är »voidable».

I vissa fall presumeras den disponerande ha ägarens fullmakt att företaga den olovliga åtgärden. En praktiskt viktig situation är hantverkares retentionsrätt (*repairer's lien*) i gods, som avbetalningsköpare inlämnat för reparation: köparen antages ha varit behörig till dylika åtgärder med godset och därmed även till stiftande av retentionsrätten. I vissa likartade fall må annan än ägaren sälja gods, som han innehar till säkerhet för fordran. Dessa fall äro emellertid särpräglade och ej nu av omedelbart intresse, i det förvärvarens rättstitel är giltig oberoende av god tro; så är förhållandet med hotellvårds, hyresvårds och pantinrättnings försäljning av såsom säkerhet innehaft gods. Utifrån nu aktuell synpunkt skall dock understrykas, att huvudregeln är, att retentionsrätt ej kan stiftas i gods, som överlämnats av annan än rätte ägaren.

Det är här icke möjligt eller erforderligt att närmare ingå på den behörighet, som enligt den engelska rättens fullmaksregler tillkomma olika typer av företrädare (*agents*). En viss systematisk oklarhet råder för övrigt också på detta område. Följande anmärkningar synas dock böra intagas såsom en inledning till den följande framställningen. Ställningen såsom *special agent* — en med fullmakt endast för viss rättshandling utrustad person — medför ej mer vittgående behörighet att binda huvudmannen än som följer av dennes uppdrag. *General agency* kan beträffande såväl definition som verkningar närmast jämföras med den svenska rättens ställningsfullmakt. Avgörande för huvudmannens bundenhet är sålunda fullmäktigens utåt konstaterbara ställning (*apparent authority*). Slutligen förekommer en generell behörighet (*universal agency*).

En utifrån förevarande synpunkter särskilt betydelsefull reglering förekommer i *The Factors Act*, 1889 (52 & 53 Vict., c. 45). Denna lag avser alla förekommande typer av handelsagenter (*mercantile agents*), varvid emellertid är att märka, att termen omfattar icke blott personer, som upptråda i huvudmannens namn utan även sådana, som framtråda i eget namn. Om den materiella regleringen av dylika agents rätt att med för huvudmannen bindande verkan överlåta, pantsätta eller på annat sätt disponera över gods, som med huvudmannens begivande antingen direkt eller genom dokument, som medge rättshandlingar med godset, kommit i deras besittning, gälla i allt väsentligt enahanda regler som i de nordiska kommissionslagarna (54 och 55 §§). Tredje man kan alltså göra godtrosvärfvärf utan tradition, vare sig agenten handlar mot huvudmannens instruktioner under tiden för sin behörighet eller disponerar över godset efter uppdragets återkallelse. Vidare gäller, att egendomen presumeras ha kommit i agentens hand med vederbörligt medgivande. Med hänsyn till den omfattande innebörden i begreppet *factor* (*mercantile agent*) innebära de angivna reglerna i själva verket en inom handelslivet icke oväsentlig möjlighet till godtrosvärfvärf.

Vissa regler återfinnas vidare i den engelska köplagen, *Sale of Goods Act*, 1893 (56 & 57 Vict., c. 71). I sec. 21 stadgas visserligen såsom huvudregel, att ingen genom försäljning kan skapa bättre rätt än han själv har. Från denna princip — *nemo dat quod non habet* — ha emellertid vissa avvikelser stadgats. Sålunda får — såsom redan enligt klassisk *common law* — den som i god tro förvärvat gods (med undantag för hästar) på öppen marknad en giltig rättstitel till godset. Med öppen marknad avses icke blott försäljningsställen, som genom hävd eller särskilt privilegium äro att hänföra till denna kategori, utan även alla butiker i *City of London*.

Från dessa regler gäller emellertid det undantaget att om det ifrågavarande godset *stultis*, rätter ägare återinträder i sin rätt om och när tjuven fälles till ansvar. Däremot går godtrosförvärvet icke åter i händelse av fällande dom för annat brott än tillgrepp.

Enligt sec. 23 *Sale of Goods Act* kan godtrosförvärv vidare ske från den vars rätt till godset är ogiltig (*voidable*), förutsatt att bristen i den disponerandes fång icke rättsligen konstaterats.

Sale of Goods Act innehåller härutöver regeln, att den som i god tro genom köp, pantsättning eller annan rättshandling förvärvar gods från en person, som tidigare sålt detta men behållit det i sin besittning, kan göra sin rätt gällande mot den förste köparen. Regeln överensstämmer sålunda med den svenska tvesaluprincipen. På samma sätt utsläcker tredje mans goda tro obetald säljares panträtt, om köparen fått godset i sin besittning och disponerar över det, innan han gjort rätt för sig. Bestämmelsen gäller icke vid avbetalningsköp.

Det är sedan länge erkänt i engelsk rätt, att gällande betalningsmedel äro föremål för godtrosförvärv. Här saknas anledning att närmare ingå på frågan om negotiabla värdehandlingar; även på detta område är godtrosförvärv möjligt.

Vidare skall påpekas, att rätter ägare av ålder enligt den s. k. läran om *estoppel* — som numera oftast torde betraktas som en del av ställföreträdarreglerna — kan förbjudas (*be estopped*) att göra gällande sin rätt mot godtroende förvärvare. Så torde framför allt vara fallet, om ägaren genom sina egna handlingar fått förvärvaren att tro, att den disponerande ägde förfoga över godset. Det må här åter erinras om att de nu nämnda engelska reglerna till sitt innehåll lika väl som genom sin systematiska placering äro att hänföra till skadeståndsrätten. Mot ägaren kunna sålunda åberopas åtminstone vissa av de invändningar, som äro av beskaffenhet att minska eller helt omintetgöra skadeståndsanspråk. Sedan principen om skadelidandes medvållande genom lagstiftning år 1945 införlivats med den engelska rätten, har det antagits, att förvärvaren i vissa fall fått tillgång till ett nytt försvarsmedel.

Sammanfattningsvis torde kunna sägas, att även om den engelska rätten principiellt står främmande för en allmän extinktionsregel, det därför inga-

lunda är riktigt att beteckna det engelska systemet såsom ett uttryck för vindikationsprincipen. Vindikation är tvärtom ett utpräglat undantag; däremot ha regler om godtroshöfverv vunnit insteg inom flera viktiga rättsområden.³

D. *Fransk rätt* företer i fråga om de nu avsedda reglerna i mångt och mycket samma historiska utveckling som den svenska rätten. Exstinktion framträdde först i de nordfranska, på germansk sedvanerätt grundade provinskutymerna, och det var länge ovisst, om denna princip eller den romerskrättsliga vindikationsgrundsatsen skulle avgå med segern. *Code civil* bygger emellertid på maximen *En fait de meubles, la possession vaut titre*, som torde ha vunnit slutligt erkännande vid mitten av 1700-talet, och med detta radikala erkännande av besittningens grundläggande betydelse inom lösöresakrätten följde också en vittgående exstinktionsregel. De grundläggande bestämmelserna återfinnas i art. 2279 och 2280 C. civ. En särskild regel, som bygger på samma princip, finnes angående tvesalu (art. 1141). Den generella grundsatsen är, att den som i god tro förvärvar löseegendom av annan än rätt ägare och får egendomen i sin besittning, är skyddad mot vindikationsanspråk. Regeln har tolkats så, att ett reellt besittningstagande måste äga rum; vid tidpunkten för detta skall god tro föreligga. En egendomlighet är, att förvärvarens rätt gentemot ägaren är oberoende av *giltigheten* hos den rättshandling varpå förvärvet grundas. Ond tro måste styrkas av vindikanten. I rättspraxis anses det emellertid tillräckligt, att rätter ägare kan påvisa misstänkta omständigheter e. d. (föremålets värde, omständigheterna vid transaktionen etc.), som bort giva förvärvaren anledning till närmare undersökning.⁴

Huvudregeln tar i första hand sikte på sådana fall, där ägaren godvilligt anförtrott den disponerande godset. Hit höra emellertid enligt praxis situationer, där ägaren handlat under inflytande av misstag liksom — med viss tvekan i underinstanserna — de fall, där ägaren svikligen förmåtts lämna godset ifrån sig. Vid tvesalu tillfaller egendomen den köpare som först i god tro fått godset i sin besittning.

Vad ovan anförts gäller äganderättsförvärv av tredje man. Även pant- och retentionsrätt kan emellertid förvärvas på grund av god tro. Särskilt förtjänar påpekas, att hyresvärd och jordägare förvärvar en retentionsrätt i hyresgästens resp. arrendatorns egendom (av visst närmare angivet slag) som anses uppstå i och med att egendomen installerats på fastigheten och kan göras gällande av godtroende rättsinnehavare utan direkt eget besittningstagande (art. 2102). — Genom godtroshöfverv utslockna även sådana

³ Jenks' English Civil Law, 4th ed. 1947, vol. I. s. 130 ff., vol. II, s. 307; Slater's Mercantile Law, 12th ed., 1950, s. 118 ff., 125 ff., 253 ff., 605 ff.; Salmond on Torts, 13th ed., 1961, s. 243 ff., 253 ff., 261 ff., 282 ff., 286 ff.

⁴ En långtgående undersökningsplikt synes jämlikt lag åvila pantlåneinstitut, främst beträffande viss egendom, bl. a. bilar, och värdefullare belåningsobjekt.

särskilda rättigheter i godset, t. ex. underpanträtt, som icke låta sig förenas med den godtroende förvärvarens rätt.

Om å andra sidan ägaren frånhänts godset genom tillgrepp eller detta eljest mot hans vilja kommit ur hans hand, är vindikation principiellt tillåten oavsett förvärvarens goda tro. De två situationer — *perte och vol* — som angivas i lagen definieras i praxis tämligen snävt, och någon utvidgande tolkning till godtroende tredje mans nackdel synes ej förekomma. Vindikationsrätten är vidare inskränkt dels genom regeln, att ägarens rätt går förlorad efter utgången av tre år från den tidpunkt, då godset kom ur hans besittning, dels också genom specialbestämmelser för vissa fall. Om sålunda förvärvaren åtkommit godset vid mäsas, på marknad, vid annan offentlig försäljning eller hos köpman, som driver handel med varor av ifrågavarande slag, har ägaren att betala den godtroende förvärvaren det pris denne erlagt. Den som i god tro förvärvat panträtt, kan dock ej göra anspråk på lösen.

Godtroförförvärv är möjligt allenast med avseende på fysiska föremål av lös egendoms natur. De undantag som stadgats äro av föga betydelse; de avse sådan särskilt registrerad egendom som fartyg, flygmaskiner och historiska minnesmärken. Offentlig egendom, oavsett dess beskaffenhet, är likaså undantagen. Här saknas anledning ingå på de särskilda bestämmelserna angående värdepapper i fransk rätt. Dessa stadganden, som tillkommo efter 1870—1871 års krig och sedermera helt omredigerats år 1956, torde ha sin grund i nödvändigheten att under oroliga tider skydda i första hand obligationsägare mot de rättsförluster, som eljest tillämpliga extinktionsregler skulle kunna medföra. Specialbestämmelserna innefatta också långtgående inskränkningar i möjligheten till godtroförförvärv.⁵

E. *Schweizisk rätt* har i nu ifrågavarande hänseenden utvecklats i nära anslutning till den franska rättsutvecklingen. Reglerna om godtroförförvärv återfinnas i art. 933—936 uti civillagboken. Grundregeln (art. 933) är att godtroende förvärvare av äganderätt eller begränsad sakrätt till lösegendom skyddas även om hans fångesman (pansättare e. d.) anförtratts föremålet utan någon förfoganderätt. Rättsförvärvet kan avse icke blott äganderätt och panträtt utan även *Nutzniessung* och retentionsrätt. Besittning — medelbar eller omedelbar — hos den disponerande är ett villkor. I fråga om kravet på besittningsövergång torde gälla i stort sett enahanda regler som i tysk rätt; dock synes det i vart fall ha ifrågasatts, om icke extinktion

⁵ Till den föregående översikten se närmast följande arbeten. Aubry et Rau, *Cours de droit civil français*, 6e éd. par E. Bartin. Paris 1935. Tome 2, n° 183 (s. 144—172); Colin et Capitant, *Cours élémentaire de droit civil*, 10e éd. par L. Julliot de La Morandière. Nouveau tirage. Paris 1953. Tome 2, n°s 454, 749, 751, 866, 954, 1249, 1453, 1521, 1533—1535, 1545, 1564, 1671; Planiol et Ripert, *Traité pratique de droit civil français*, 2e éd. Paris 1952. Tome 3 par M. Picard, n°s 368—411 (s. 364—408); Carbonnier, *Droit civil* 1958, vol. II, s. 252—266; Julliot de la Morandière m. fl., *Droit commercial* 2e éd. 1960, vol. II, s. 590 ff.

kan förekomma även då den disponerande avger *constitutum possessorium*, försåvitt detta är brukligt i liknande fall (t. ex. förvärv av värdehandlingar från bank, i vilkens vård handlingarna kvarligga).

God tro anses kunna återopas icke blott om den disponerandes äganderätt utan även om bristande förfoganderätt överhuvudtaget. I fråga om olovliga dispositioner av laga ställföreträdare torde dock krävas, att dessa uppträda såsom ägare, medan god tro med avseende å förekomsten av fullmakt lärers godtagas. Beträffande den goda trons intensitet synes gälla, att den åtminstone då skäl till misstanke äro förhanden bör grundas på fullgörandet av viss undersökningsplikt.

Har egendomen stulits eller på annat sätt mot ägarens vilja förkommit, står däremot vindikationstalan till buds under en period av fem år från tiden för fränhändandet (art. 934). Om saken emellertid i god tro förvärvats på offentlig auktion eller marknad eller från köpman inom ramen för dennes handelsverksamhet, är förvärvaren berättigad till lösen motsvarande det pris han erlagt (art. 934 andra st.). Art. 935 stadgar obetingat skydd för godtrosvärv av penningar och innehavarpapper. I art. 936 slutligen ha upptagits vissa tämligen självklara regler om ondtröende besittare.⁶

Rättsreglerna i övriga europeiska länder torde ur skandinavisk synpunkt vara av mindre intresse. Helt genomgående regler om vindikationsrätt även gentemot godtröende torde förkomma endast i de romanska länder, som icke undergått starkare inflytande från de germanska rättssystem, i vilka principen »*Hand wahre Hand*» har sin ursprungliga hemortsrätt (så Spanien och Portugal).⁷

⁶ Komm. zum Schweizer. Zivilgesetzbuch hrsg. v. Egger m. fl., bd IV (Sachenrecht) von A. Holmberger, 2 uppl. 1938, s. 85—108.

⁷ Carbonnier, ovan (not 5) a. a., s. 263. Särskilda regler synas i Spanien och Italien gälla till förmån för auktoriserade pantlånare; från dylika kan godsets ägare ej göra anspråk på utlämning av egendomen utan att betala lånesumman. *Italiensk rätt* har efter 1942 även i övriga situationer närmast sig den franska rätten och genomfört ett långtgående godtrosskydd (art. 1153—1157 Codice civile).

Avdelning 3.

MOTIV TILL LAGFÖRSLAGET

I. ALLMÄNNA ÖVERVÄGANDEN

Som framgår av den härövan intagna jämförande översikten föreligga på det rättsområde utredningen avser grundläggande olikheter mellan i första hand dansk-norsk och finsk-svensk rätt. Inom den förra gruppen gäller med få och föga betydande undantag, att ägare till lösöre, som på ett eller annat sätt kommit i annans händer och därefter överlåtits till tredje man utan ägarens tillstånd, kan återkräva godset oavsett den senare förvärvarens goda tro. I finsk och svensk rätt är den godtroende förvärvaren i dylika fall normalt skyldig att återlämna godset till ägaren endast mot lösen. Mellan de två senare rättssystemen består väsentligen den skillnaden, att den finska rätten icke medgiver godtroförvärv av egendom som frånhänts ägaren genom stöld eller vissa andra likartade brottsliga gärningar, medan en sådan inskränkning är okänd i svensk rätt. Utöver dessa principiella skiljelinjer förekomma åtskilliga olikheter i detaljregleringen. Översikten av gällande regler i några viktigare europeiska rättssystem uppvisar ytterligare variationer på det avsedda rättsområdet.

Inför dessa olika lösningar, som tilldels äro gällande rätt i det ena eller andra nordiska landet, har utredningen, vilken jämlikt lämnade direktiv haft att kartlägga gällande regler i fråga om exstinktiva godtroförvärv samt att i samråd med de danska, finska och norska utredningarna undersöka möjligheterna att uppnå nordisk rättslikhet i dessa frågor, ansett sig stå tämligen fri i förhållande till gällande rätt och därmed — under hänsynstagande till önskemålet om nordisk rättslikhet — kunna välja den mest ändamålsenliga lösningen av de rättskonflikter som kunna uppstå inom det avsedda området. Såsom den centrala uppgiften har därvid stått att överväga fördelar och nackdelar med de båda principerna vindikation resp. exstinktion samt fatta ståndpunkt till frågan, huruvida hithörande rättskonflikter böra lösas enligt den ena eller den andra principen eller om eventuellt en lösning bör väljas som har inslag av båda grundsatserna.

Redovisningen av de överväganden som utredningen efter ingående discussioner med de övriga utredningarna företagit i detta huvudspörsmål synes lämpligen böra ske i nu förevarande sammanhang, medan övriga frågor

upptagas först i samband med de särskilda lagbestämmelser utredningen föreslår.

Inledningsvis må framhållas, att om man stannar för det ovan sist angivna alternativet, d. v. s. någon form av mellanlösning, en dylik dock måste innebära, att en av de angivna huvudprinciperna lägges till grund i lagen såsom teknisk huvudregel, från vilken sedan avsteg till förmån för den motsatta principen få framträda såsom modifikationer eller undantag. Ett sådant val mellan de två motsatta lösningarna kan undgås endast om man avstår från att i den tilltänkta lagstiftningen reglera samtliga ifrågakommande konfliktfall. Sistnämnda metod har under de samnordiska överläggningarna förordats av den norske utredningsmannen, som framlagt ett lagutkast, i vilket vissa fall lösas enligt en vindikationsprincip och vissa andra enligt exstinktionsgrundsatsen, medan övriga, icke särskilt angivna konflikter lämnats oreglerade. Det norska förslaget, vilket intagits som *bilaga 2* till detta betänkande, må här i korthet refereras.

Jämlikt förslagets § 1 avses lagen gälla de situationer i vilka lösören sålts av den som hade godset i sin besittning utan att äga förfoga över det samt övergått i godtroende köparens besittning. I § 9 första st. stadgas att förslagets bestämmelser också äro tillämpliga på andra överlåtelse än försäljning samt på pantsättning och stiftande av retentionsrätt. Vindikationsrätt för ägaren skall enligt § 2 föreligga när godset stulits eller frånhänts honom med rån eller grovt tvång ävensom när ägaren lämnat egendomen till låns, såsom deposition, på grund av legoavtal eller för reparation samt slutligen när godset förkommit eller sålts med äganderättsförbehåll. I §§ 3—5 införes emellertid exstinktion i följande fall: när godset av den godtroende förvärvaren köpts på offentlig auktion eller — förutsatt att det är nytt och oanvänt — från yrkesmässig försäljare med butik eller liknande fast affärsställe, när godset kommit ur ägarens besittning i kraft av en viljeförklaring som är ogiltig jämlikt 29—33 §§ avtalslagen samt när ägaren icke iakttagit den aktsamhet som efter omständigheterna bort visas och detta var en orsak till godsets försäljning. Exstinktionsprincipen är i förslaget föremål för två inskränkningar: har köparen ej guldit vederlag för godset eller vidtagit viktigare åtgärd i förlitan på sin rätt till detta kan ägaren återkräva saken utan ersättning, om han gör gällande sitt anspråk utan oskäligen uppskov; hade saken för ägaren annat värde än det ekonomiska eller skulle det eljest för honom vara särskilt angeläget att återfå saken, kan han erhålla den mot lösen om han ej låter oskäligen lång tid förflyta.

Det är enligt utredningens mening för svensk rätts del utslutet att på detta sätt lämna en del — låt vara en ur praktisk synpunkt tämligen ringa del — av det område den föreslagna lagstiftningen skall gälla helt oreglerad. Enahanda ståndpunkt i denna fråga har intagits av de danska och finska

utredningarna. Att de svenska, finska och danska utredningarna ej heller kunnat ansluta sig till den lösning i materiellt hänseende av det företiggande lagstiftningsproblemet för vilken det norska utkastet ger uttryck framgår av det följande.

Utredningen övergår här efter till att diskutera fördelar och nackdelar med de båda huvudprinciperna, exstinktionsprincipen och vindikationsprincipen.

Vad först angår *vindikationsprincipen* har denna otvivelaktigt — i synnerhet i äldre tid — haft ett starkt stöd i föreställningar om äganderätten såsom en med särskild helgd omgiven rättsposition, vilken följaktligen borde försvaras med speciellt eftertryck gentemot alla motstående intressen. Vid en saklig prövning av rättskonflikter mellan en ägare och en godtroende förvärfvare synas dylika föreställningar emellertid icke kunna tillerkännas någon betydelse. De båda parternas anspråk torde ur generell billighetssynpunkt te sig lika rättmätiga. Båda framstå typiskt sett såsom i lika hög grad »oskyldiga» till den uppkomna konflikten. — Även offentligrättsliga hänsyn ha åberopats i sammanhanget: en strikt vindikationsprincip skulle kunna antagas försvåra avsättningen av olovligen åtkommet gods och därmed i sin mån bidra till att hämma hälares verksamhet. Hur värdefullt det än må vara att en privaträttslig reglering medför gynnsamma biverkningar även på andra rättsområden finner utredningen emellertid, att för en lagstiftning, vilkens främsta syfte är att åvägabringa en lämplig lösning av en rättskonflikt mellan enskilda parter, någon avgörande vikt icke kan tillmätas de anförda synpunkterna. Om man å andra sidan anser de motstående partsintressena väga så jämnt, att biverkningar av nu avsedd typ kunna tillföra endera lösningen den ringa övervikt som kan anses utslagsgivande, återstår dock att granska de angivna offentligrättsliga synpunkternas värde i och för sig. Det framgår av de uttalanden från polis- och åklagarmyndigheter som inhämtats av utredningen, att meningarna om en vindikationsregels verkningar i nu avsedda hänseenden i varje fall äro delade. Härtill synes ytterligare kunna anföras, att även om den åsyftade effekten — sämre avsättningsmöjligheter för tjuvgods o. d. — faktiskt skulle inträda, det likväl synes ovisst, om icke den eventuella nyttan härav skulle komma att motverkas utav andra följder av lagändringen, såsom ökad utförsel av gods som åtkommit genom brott, en mer allmän förstörelse av stulna värdeföremål för att hindra identifikation m. m. Vid beaktande av samtliga omständigheter av intresse synes det anförda skälet sålunda icke kunna tillföra vindikationsprincipen något nämnvärt sakligt stöd.

Det traditionella argumentet för ett vidsträckt skydd av *rättsförvärv i god tro* — och sålunda för *exstinktionsprincipen* — har varit hänvisningar till den allmänna omsättningens intressen. Icke heller detta betraktelsesätt torde emellertid i allo stå sig inför en närmare granskning. Lika väl som det ur omsättningslivets synpunkt kan anses vara ett beaktansvärt intresse att lösören kunna utan ingående efterforskningar tryggt förvärfvas från den

som har dem i sin besittning, i lika måtto får omsättningen anses betjänt av att gods kan t. ex. deponeras eller uthyras med rimlig risk. Anses omsättningsintresset kräva snabbhet och frihet från omständliga undersökningar vid rättshandlingar med lösören, synes det sålunda på intet sätt tala entydigt till förmån för exstinktion. Ligger tonvikten i omsättningsargumentet på behov av säkerhet i rättsförvärv av olika slag, torde alla argument för exstinktion med ungefär samma styrka kunna göras gällande till stöd för ägarens vindikationsanspråk.

Vid en närmare jämförelse mellan de båda huvudprinciperna finner emellertid utredningen vissa andra synpunkter än de härovan berörda hävdvunna argumenten kunna anläggas. Sammanfattningsvis ge dessa synpunkter ett visst företräde åt exstinktionsprincipen.

Som redan påpekats framstå både ägaren och den godtroende förvärvaren såsom »oskyldiga» till den mellan dem i nu avsedda fall uppkomna rättskonflikten. Man kan emellertid utsträcka bedömningen av parternas handlingsmöjligheter till att avse jämväl frågan, vilken av dem som har den största möjligheten att förhindra denna konflikt. Betraktas nämligen valet av huvudprincip ur *riskfördelningssynpunkt* synes det otvivelaktigt skäligast att förlustrisken lägges på den av de båda tvistande som antingen har den bästa möjligheten att genom rimliga åtgärder skydda sig mot denna speciella risk eller som genom handlande eller underlåtenhet kan öka eller minska konfliktfaran. Här framstår det såsom klart, att ägaren typiskt sett har vissa skyddsmöjligheter, medan förvärvaren oftast saknar hållpunkter för en undersökning, som skulle kunna sätta honom i stånd att upptäcka brister i en säljares rättstitel. Att följa vanliga lösören genom en måhända lång fångeskedja torde i regel erbjuda betydande svårigheter. Sker förvärv av sådan lösegendom i butik eller på auktion torde en sådan undersökning ofta överhuvudtaget icke vara möjlig. Det bör vidare framhållas, att åtminstone i vad avser gods som ingår i den normala lösöreomsättningen, en köpare ofta för sin rörelse *måste* göra snabba inköp, måhända i konkurrens med andra, och därför är särskilt illa ställd i fråga om möjligheten att närmare granska sin fångesmans rättstitel. Ägaren kan å andra sidan genom jämförelsevis enkla åtgärder avsevärt reducera risken för förluster av nu avsett slag. Dyrbara lösören kunna förvaras på betryggande sätt; omsorg i personvalet kan i många fall förhindra olovliga dispositioner av låntagare, depositarier, arbetstagare m. fl. Vid avbetalningsköp kan säljaren, innan avtalet träffas, verkställa kreditundersökning beträffande kunden; detta kan bidra till att framtida konflikter rörande avbetalningsgodset förebyggas. Överlag har ägaren normalt en faktisk kontrollmöjlighet, som icke står en köpare till buds. Det må i detta sammanhang anmärkas, att ytterligare möjligheter till förhindrande eller försvårande av att obehöriga dispositioner över huvud äga rum säkert kunna skapas på särskilda områden. Sålunda har i ett remissyttrande föreslagits, att beträffande motorfordon

infördes en officiell handling, vilken utfärdades i ett enda exemplar och utgjorde bevis om äganderätten till motorfordonet. Om det krävdes, att sådan handling ovillkorligen måste medfölja fordonet vid en försäljning, kunde t. ex. en avbetalningssäljare skydda sig genom att innehålla handlingen tills full betalning erlagts. Utredningen finner uppslaget väl värt närmare övervägande men har icke ansett det falla inom dess område att framlägga förslag i berört hänseende. — Det förtjänar slutligen vid en jämförelse som inskränker sig till riskfördelningen mellan de båda parterna påpekas, att ägaren i mycket stor utsträckning kan trygga sig genom försäkring, något som icke lär vara möjligt för förvärvaren.

Vad ovan anförts har — som flerstädes framhållits — avseende på typiska fall. Omständigheter som hänföra sig än till godsets beskaffenhet, än till situationen vid tredje mans förvärv kunna medföra, att de anförda synpunkterna förlora en större eller mindre del av sin tillämplighet. Vid transaktioner med t. ex. sådan egendom som är föremål för offentlig registrering — framför allt motorfordon — har en förvärvare åtminstone vissa lättillgängliga kontrollmöjligheter. Förvärvas lösören från en privatperson, kan det ofta finnas anledning och möjlighet till förfrågningar om godsets härkomst; detta gäller självfallet med särskild styrka i fråga om värdefullt gods eller saker, som erfarenhetsmässigt ofta säljas på avbetalning. Å andra sidan kunna ägarens faktiska möjligheter att skydda sig mot olovliga dispositioner i vissa fall vara starkt inskränkta; även denna synpunkt torde med särskild styrka kunna göras gällande med avseende å motorfordon såsom på en gång begärliga föremål för tillgrepp och svåra att förvara på betryggande sätt. Möjligheten att på ett ekonomiskt rimligt sätt effektivt skydda sådan egendom mot t. ex. stöld torde överlag vara begränsad. Överväganden av nu exemplifierat slag synas kunna tjäna såsom underlag för bedömningar avseende behovet av modifikationer i en huvudregel om extinktion.

Återgår man härnäst till de typiska fallen, synas de redan tidigare diskuterade hänvisningarna till omsättningens intressen få ökad tyngd, om de förenas med *frekvenssynpunkter*. Även om det är riktigt, att omsättningens krav kunna ge utslag till förmån för både ägaren och den godtroende förvärvaren, synes det vara till hinder för omsättningen i ett större antal fall, om köpare alltid ha att förvissa sig om sin fångesmans dispositionsrätt än om en ägare av lösören nödgas iakttaga försiktighet vid valet av de personer åt vilka han på det ena eller andra sättet anförtror sin egendom eller i övrigt måste vidtaga åtgärder för att trygga denna. Det är för övrigt föga sannolikt, att man genom införandet av en generell vindikationsregel skulle befria omsättningslivet från behovet av säkerhetsåtgärder å ägarens sida; risken för att egendomen överhuvudtaget icke skulle påträffas i händelse av en olovlig disposition skulle ju alltjämt vara densamma — om icke större — och denna risk torde i lika hög grad som faran för rättsförlust på grund av extinktion vara bestämmande för en normalt omsorgsfull äga-

res handlingssätt. Betraktar man sålunda omsättning med lösören i samhället som en helhet, förefaller det i belysning av det nu sagda klart, att en exstinktionsregel generellt sett underlättar denna.

Även från en annan synpunkt kan ett beaktande av konfliktfrekvensen ge utslag till förmån för exstinktion: *normalt drabbas* vid denna lösning *blott en person — ägaren — av förlust*; vid vindikation av gods som passerat genom en lång fångeskedja, uppstå tvister mellan ett flertal parter.

Hänvisningen till omsättningsintressena från riskfördelnings- och frekvenssynpunkter avser uppenbarligen närmast rättslivet i stort. Framför allt synes det vara anledning framhålla, att man icke utan vidare kan hänföra alla förvärv av lösören till den normala omsättning med sådana som en exstinktionsregel avses främja. Omsättningsintressenas egentliga sfär utgöres av butikshandeln och transaktioner köpmän emellan. I fråga om t. ex. lösöreförsäljningar mellan privatpersoner äga de samhällsekonomiska skälen för exstinktionsprincipen regelmässigt icke så stor betydelse. Det är därför icke oförenligt med omsättningsintresset i den mening detta begrepp här givits att införa modifikationer i huvudregeln i vissa fall av nu antytt slag, t. ex. genom att ålägga förvärvare av lösören en viss undersökningsplikt.

Ett ytterligare praktiskt och ekonomiskt skäl, som kan åberopas till stöd för exstinktionsprincipen, synes ligga i att denna innebär ett *skydd för den faktiskt bestående positionen*. I åtskilliga fall torde det dröja jämförelsevis länge innan den vars egendom frånhänts honom genom en olovlig disposition av annan kunnat spåra godset till den godtroende förvärvaren; under denna tid har förvärvaren använt saken, inrättat sig såsom dess ägare och kanske inlemmat den i sin ekonomiska verksamhet. Försåvitt godset har direkt nyttovärde för ägaren är det sannolikt, att denne på motsvarande sätt träffat åtgärder för att ersätta det förlorade. Tvisten kommer i sådant fall att röra godset såsom bärare av ett visst penningvärde snarare än saken som sådan. En vindikation av godset kan i åtskilliga dylika situationer innebära en viss värdeförstöring eller i varje fall en avvikelse från den ekonomiskt mest fördelaktiga användningen av egendomen. Något starkt skäl är detta givetvis icke, då den omtvistade egendomen utgöres av prydnadsföremål, bohag o. d., men i fråga om ekonomiskt användbara lösören, såsom verktyg eller fordon, saknar det icke betydelse.

Till de nu återgivna motiven för ett bibehållande av exstinktionsregeln — vilken ju utgör huvudprincipen i gällande svensk rätt — kommer slutligen *innehållet i det övervägande flertalet av de yttranden som kommit utredningen tillhanda* från myndigheter och näringsorganisationer, som beretts tillfälle att uttala sig om gällande rätts verkningar. Här må erinras om att det av berörda yttranden framgått, *dels* att de rättskonflikter som avses med reglerna om exstinktiva godtrosvärv fränsett vissa branscher

och vissa speciella konfliktsituationer — främst obehörig avyttring av vissa slag av avbetalningsgods — icke förekomma i någon större omfattning, dels att de organisationer vilkas medlemmar särskilt lätt kunna lida rättsförluster på grund av de gällande reglerna icke i något fall påyrkat en övergång till vindikationsprincipen men väl framhållit betydelsen av att kravet på förvärvares goda tro sättes högt och att detta krav fastslås genom rättsregler. Vad härutöver föreslagits har varit åtgärder inom ramen för de gällande reglerna. De tillfrågade polismyndigheternas ståndpunkter ha visserligen varit delade, men i intet fall har fullständig övergång till vindikationsprincipen förordats. I ett fall har uttalats önskemål om införande av en dylik regel i fråga om gods som frånhänts ägaren genom brott; i övrigt har ett skärpt godtroskrav i huvudsak ansetts tillräckligt.

Även vad de *finska* organisationerna i sina remissyttranden uttalat synes väsentligen innebära krav om skärpt undersökningsplikt.

Yttrandena från organisationer i *Danmark* — där vindikationsregeln i huvudsak är rådande — innehålla å andra sidan knappast några verkligt övertygande argument till förmån för nämnda regel. Fråga är huvudsakligen om rätt allmänt hållna uttalanden. Flera yttranden ge närmast intrycket, att från de synpunkter vederbörande har att företräda vindikationsregeln icke vore av större betydelse.

Rörande remissyttrandena hänvisas i övrigt till *bilaga 3*.

Den nu förda diskussionen synes ge vid handen, att — liksom skett i en annan produkt av nordiskt lagstiftningssamarbete, nämligen skuldebrevslagen — lagen bör bygga på principen om extinktion; i denna princip bör emellertid göras de modifikationer och undantag som kunna finnas motiverade. Redan här må anmärkas, att nämnda princip även av det skälet synes innefatta en fördel att det förefaller som om sådana modifikationer enklare och smidigare kunna ske inom ramen för denna princip än vid uppställande av en vindikationsprincip. Framför allt kan detta, såsom strax skall utvecklas, ske genom en efter omständigheterna avpassad utformning av själva godtroskravet.

Innan utredningen övergår till att redogöra för de huvudsakliga modifikationer i extinktionsprincipen som förslaget innehåller, skall inledningsvis något diskuteras de rättstekniska vägar på vilka det vore tänkbart att över huvud taget genomföra »försvagning» eller modifikation i den sålunda angivna utgångsprincipen.

Först må härvidlag beröras ett uppslag som innefattar att saken visserligen — åtminstone i normalfallen — skall behållas av förvärvaren men att man vid sidan av denna regel skapar en möjlighet att *fördela förlusten* mellan parterna. Ett sådant uppslag möter i en artikel av *Koktvedgaard* i den danska tidskriften *Juristen* 1961 s. 299 ff. Författarens förslag innebär väsentligen, att själva den omtvistade *saken* normalt icke skall kunna utkrävas från godtroende förvärvare; undantag göres för vissa särskilda

fall, t. ex. då saken har affektionsvärde. Alltefter parternas förhållande — d. v. s. deras vårdslöshet eller andra omständigheter — avgöres om och i vilken utsträckning den av dem som tillerkännes saken har att gälda ersättning, högst motsvarande sakens värde, till den andre för den *ekonomiska förlust* denne lider genom att gå miste om saken. Kunna båda parter styrka, att ingen vårdslöshet kan läggas dem till last, fördelas förlusten lika.

Hur tilltalande en lösning efter nämnda riktlinjer än må te sig ur rättvisesynpunkt finner utredningen den likväl icke kunna komma i fråga. Det förtjänar först nämnas, att den såvitt bekant icke kommit till användning i något av de mer betydande eller med svensk rätt närmare besläktade europeiska rättssystemen. Mot metoden kan vidare bl. a. invändas att det i praktiskt taget varje konfliktfall bleve nödvändigt att anställa jämförelser mellan den omsorg eller försummelse som visats i två helt olika situationer: ägarens och förvärvarens. En dylik jämförelse skulle svårligen kunna företagas utan domstols medverkan, då objektiva riktpunkter för en uppgörelse i godo skulle vara ytterst svåra att finna. Den utredning som måste ligga till grund för bedömningen av ägarens förhållande torde härjämte stöta på betydande bevissvårigheter. Domstolens bedömning skulle vidare regelmässigt framstå som ett uppställande av standardkrav. Det ter sig emellertid vanskligt att formulera ens mycket ungefärliga krav av detta slag med avseende på alla de olika åtgärder med lösören som en ägare kan tänkas vidtaga. Härtill kommer slutligen, att det rimligtvis måste krävas, att ägarens förfarande står i orsakssammanhang med den olovliga disposition varigenom tredje man gjort sitt rättsförvärv; en sådan orsaksbedömning torde emellertid ofta stöta på mycket stora svårigheter. Utöver de anförda skälen kunna anföras betänkligheter av rent *lagteknisk* natur. Om den ifrågavarande regleringen skulle förverkliga syftet att i varje enskilt fall beakta billighetens krav — och däri synes dess enda motivering ligga — måste den antingen taga sig uttryck i ett omfattande regelsystem eller formuleras i en regel av så generellt innehåll, att den skulle vara till föga ledning.

Ifrågavarande metod att principiellt »försvaga» de obilliga verkningarna av en undantagslös huvudregel synes sålunda icke böra komma till användning. Vad då kan komma i fråga som metod för »försvagning» av den valda huvudprincipen, d. v. s. *extinktionsregeln*, är naturligtvis först och främst att man för vissa fall helt enkelt inför *undantag från extinktionsprincipen* och på dem i stället tillämpar *vindikationsprincipen*. En annan huvudmöjlighet är, såsom redan antytts, att man utformar själva *godtroskravet* på ett sådant sätt att det för vissa fall kräves mer än eljest för att god tro skall anses föreligga: eventuellt kan då uppställas krav på att viss *undersökning* måste ha vidtagits av förvärvaren för att han överhuvudtaget skall kunna få åberopa god tro. Slutligen är att observera möjligheten, att

ägaren alltid eller i vissa fall, där särskilda skäl tala för ett speciellt tillgodoseende av hans intresse att få tillbaka saken, berättigas *lösa* till sig den.

Sistnämnda möjlighet till »försvagning» av exstinktionsprincipen synes främst bli aktuell, då själva egendomens beskaffenhet motiverar, att ägaren återfår den. Denna metod skall därför icke diskuteras vidare i förevärande sammanhang; utredningen återkommer därtill i den speciella motiveringen i anslutning till ett stadgande i 2 § av förslaget. Det är de båda andra vägarna som framstå som de huvudsakliga metoderna för en mer generell försvagning eller för ett genomförande av modifikationer i vissa speciella förvärvssituationer. Utan att föregripa den diskussion av valet mellan dessa båda vägar vartill utredningen strax skall övergå, torde kunna framhållas, att en efter omständigheterna avpassad utformning av själva godtroskravet otvivelaktigt framstår som den mest smidiga metoden och den som medger det största hänsynstagandet till omständigheterna i det särskilda fallet. Man kanske å andra sidan skulle vara benägen att häri också se en av metodens nackdelar; det mått av skönsmässighet som tydligen måste bli förenad med tillämpningen av regler om ett på visst sätt utformat godtroskrav, kunde befaras leda till rättsosäkerhet.

Fråga är emellertid, om det icke innebär en felsyn om man förmenar, att ifrågavarande metod mer avsevärt skulle i nu nämnt hänseende skilja sig från den andra av de diskuterade metoderna, d. v. s. att man för vissa fall använder en vindikationsregel. Ty väl rymmer otvivelaktigt denna metod i och för sig ett mindre mått av skönsmässighet och framstår f. ö. därmed också som ett klumpigare instrument. Men å andra sidan måste observeras, att enligt utredningens mening en regel om vindikation, vare sig den skulle gälla som generell huvudregel eller som regel för vissa angivna situationer, ovillkorligen måste förenas med en bestämmelse som för fall av oaktsamhet å ägarens sida gåve förvärvaren rätt till godset eller åtminstone rätt till skadestånd. Och därmed skulle man tydligen även med nu åsyftade metod få ett icke ringa inslag av skönsmässig bedömning.

Utredningen går nu över till att i stora drag ange i vad mån det befunnits motiverat att modifiera eller försvaga en renodlad exstinktionsprincip.

Utredningens förslag innebär till en början, att själva godtrosrequisitet rent *generellt* givits en sådan utformning att en förvärvare skall tvingas till uppmärksamhet på frågan om överlåtarens rätt. Aktuellt blir detta naturligtvis främst vid förvärv av begagnade föremål.

Härutöver har under utredningsarbetet framträtt två fall, om vilka redan från början blivit klart att speciell uppmärksamhet måste ägnas dem och att de kräva mer eller mindre vittgående särbehandling. De fall som avses äro förvärv av sådant gods som regelmässigt säljes på kredit med äganderättsförbehåll samt förvärv av gods som frånhänts ägaren genom stöld eller annat olovligt tillgrepp.

Förvärv från privatperson av sådant gods som regelmässigt säljes på *kredit med äganderättsförbehåll* — främst genom avbetalningsköp — ha på senare år särskilt beaktats i svensk domstolspraxis. Ur realekonomisk synpunkt torde också olovliga förfoganden med avbetalningsgods vara den mest betydelsefulla gruppen av fall inom utredningens arbetsområde. Här saknas anledning att ingå på någon bedömning av avbetalningshandelns lämplighet i och för sig. Vad som måste fastslås är emellertid, att avbetalningssäljaren genom sitt äganderättsförbehåll åtnjuter en särskild säkerhetsrätt utan att ha godset i sin besittning. Redan härigenom framstår avbetalningssäljaren såsom privilegierad. Att ytterligare förstärka denna privilegierade ställning måste enligt utredningens mening väcka allvarliga betänkligheter. Å andra sidan är det omöjligt att bortse från det förhållandet, att olovligt förfogande över avbetalningsgods blivit ett påfallande vanligt konfliktfall i förhållande till de övriga otillåtna dispositioner som kunna förekomma. Såsom av redogörelsen för gällande rätt framgår har i rättspraxis på senare år kraven på den goda tron i viktiga hithörande fall avsevärt skärpts och en ganska vittgående undersökningsplikt statuerats. Lagstiftningen angående godtrosvärv måste bygga på, och om möjligt åtminstone exemplifierande ange, ett krav på ett visst mått av aktsamhet, varförutan god tro icke kan anses föreligga. Det är med hänsyn härtill icke möjligt att förbigå det typfall som uppenbarligen är vanligast och där särskilda krav ansetts böra ställas på förvärvarens goda tro. Önskemål om särskilda regler rörande avbetalningsfallet ha ock uttalats i en del remissyttranden från såväl svenskt som finskt håll. Också för dansk del har det framstått som angeläget att modifiera exstinktionsregeln just i detta fall.

I gällande rätt behandlas *stulet* gods vid exstinktionsregelns tillämpning icke annorlunda än egendom, som med ägarens vilja kommit i annans besittning. Utredningen finner det i och för sig knappast föreligga någon anledning att genomföra en generell ändring i detta hänseende. Som framhållits härovan i samband med bedömningen av ägarens och förvärvarens handlingsmöjligheter ur riskfördelningssynpunkt är det emellertid ofta omöjligt för en ägare att helt freda sin egendom mot olovligt tillgrepp. Detta förhållande utgör måhända ett skäl att i någon mån modifiera exstinktionsprincipen, då lösöre frånhänts ägaren genom stöld eller annat olovligt tillgrepp. Å andra sidan gälla ju till skydd för ägaren straffrättsliga remedier, som väl få sin främsta betydelse just i stöldfallet, nämligen reglerna om straff för häleribrott; straff inträder enligt svensk rätt även vid oaktsamhet (häleriförseelse enligt BrB; se SL 21: 6 och BrB 9: 6 och 7).

Att utredningen upptagit en särskild bestämmelse för stöldfallet beror i främsta rummet på intresset av att uppnå rättslikhet med de övriga nordiska länder som stå bakom det nu framlagda förslaget, Danmark och Finland. I dessa länder har man f. n. oinskränkt vindikation i stöldfallen

— liksom för Danmarks del även i de flesta andra fall. Av skilda skäl torde det i dessa rättssystem framstå såsom en särskilt påtaglig förändring att just för stöldfallets del uppge den oinskränkta vindikationsprincipen. Då så föreslagits skola ske, har man dock icke ansett sig kunna avvara en regel som ger stöldfallet en viss särställning och uppställer särskilda krav på uppmärksamhet hos förvärvaren just i detta fall.

Då en dylik regel väl knappast kan vara förenad med någon direkt olägenhet och då, såsom ovan framhållits, även från svensk synpunkt kan finnas visst sakligt stöd för ett speciellt hänsynstagande till den ägare som frånhänts egendomen genom stöld etc., har utredningen ansett sig kunna föreslå, att även gods som frånhänts ägaren genom vissa tillgreppsbrott särskilt beaktas vid uppställandet av modifikationer i den eljest gällande extinktionsprincipen. Till de problem som uppkomma när det gäller att i lagtexten ange förutsättningarna för en specialregels tillämplighet i dessa fall återkommer utredningen i den särskilda motiveringen till 1 § andra stycket.

Med angivandet av gods sålt under äganderättsförbehåll och stulet gods ha enligt utredningens mening de fall upptagits i vilka det finnes anledning att genom särskilt lagstadgande modifiera extinktionsregeln. Vad härnäst beträffar frågan, *hur erforderliga modifikationer skola utformas* i dessa fall, må till en början framhållas, att det icke torde ankomma på utredningen att taga ståndpunkt till spörsmålet, om ändringar borde ske i principerna för det straffrättsliga beivrandet av t. ex. olovligt förfogande över avbetalningsgods. Det synes vidare uppenbart, att det icke är lämpligt att utan vidare införa en vindikationsrätt för ägaren i här ifrågasvarande situationer. För det första ha de ovan till förmån för extinktion åberopade synpunkterna sin giltighet även här. De skäl som enligt vad ovan framhållits tala för att extinktionsregeln modifieras på nu förevarande områden kunna vidare icke sägas föra längre än till att de fall där extinktion får inträda så att säga omgärdas med särskilda försiktighetsmått. En ren vindikationsregel skulle med andra ord skjuta över målet. Härtill kommer att ett stadgande, som skulle medföra en i förhållande till huvudregeln rakt motsatt utgång av rättstvisten i vissa särskilda fall, kräver en otvetydig avgränsning av de faktiska omständigheter som känneteckna dessa undantagssituationer. I praktiken skulle detta medföra åtskilliga svårigheter och en ren vindikationsregel i de avsedda fallen skulle därför också vara ägnad att skapa rättsosäkerhet.

Den väg som enligt utredningens mening i stället bör beträdas är, att man skapar en särskild *undersökningsplikt* vid förvärv som nu avses. En sådan utväg har som framgår av översikten över gällande svensk rätt redan utnyttjats av Högsta domstolen i en rad domar beträffande stulna eller i strid mot äganderättsförbehåll avyttrade motorfordon. Ett lagfästade av denna undersökningsplikt innebär i själva verket en långtgående modifi-

kation i exstinktionsregeln, samtidigt som man därigenom undviker de härovan påpekade olägenheterna av en ren vindikationsregel. Rörande den närmare utformningen av undersökningsplikten i de olika fallen hänvisas till den speciella motiveringen.

Av skäl som torde ha framgått ur den allmänna diskussionen av exstinktions- och vindikationsprinciperna finns det icke fog för att utsträcka den särskilda undersökningsplikt som nu berörts till att omfatta butiksköp och andra sådana ordinära förvärvssituationer; i dylika fall finns tvärtom särskilt starka skäl att tillämpa en exstinktionsregel, som icke är »försvagad» utan innehåller ett blott normalt godtrosrekvisit. Undantag från den särskilda undersökningsplikten har sålunda gjorts för berörda situationer.

Avslutningsvis må framhållas, att utredningen, på sätt närmare framgår av specialmotiveringen, i formellt hänseende sökt utforma förslaget huvudregel i anslutning till motsvarande bestämmelse i skuldebrevslagen, i vilken förekommer en modern reglering av exstinktiva godtrosvärv beträffande den speciella egendom som där avses. Det har emellertid, som närmare anföres i det följande, ansetts motiverat att utförligare än fallet är i skuldebrevslagen angiva hållpunkter för bedömningen av förvärvarens goda tro. Även de modifikationer i huvudregeln som här föreslås liksom den för vissa fall behållna regeln om lösningsrätt för ägaren sakna svarighet i skuldebrevslagen.

II. ANMÄRKNINGAR TILL DE FÖRESLAGNA BESTÄMMELSERNA

Lagens tillämpningsområde

I rubriken till lagförslaget anges, att detta avser *godtrosvärv av lösöre* (jfr rubriken till 25 kap. i lagberedningens förslag till jordabalk, SOU 1960: 24, ävensom 22 kap. i det reviderade förslaget, SOU 1963: 55). Beträffande den närmare innebörden av begreppet godtrosvärv må hänvisas till de härnedan följande anmärkningarna till 1 §.

I fråga om den *egendom* som avses skola kunna göras till föremål för godtrosvärv överensstämmer förslaget med gällande rätt. Liksom HB 11: 4 och 12: 4 ävensom t. ex. den s. k. lösöreköpsförordningen äro de nya bestämmelserna direkt tillämpliga endast i fråga om lösa saker, ej annan lös egendom. Utanför lagens tillämpningsområde falla sålunda exempelvis penningar, olika slag av fordringar, vidare skuldebrev och andra värdepapper, såsom aktiebrev m. fl., vilka äro underkastade reglering i särskild lagstiftning. Ej heller immaterialrättigheter eller rättigheter till fasta saker av lös egendoms natur, såsom t. ex. byggnad å annans grund eller gruvrätt, omfattas av den föreslagna regleringen. Att lösa saker äro underkastade sär-

skild offentligrättslig registreringsplikt innebär givetvis icke, att de böra vara undantagna från den nya lagstiftningens tillämpningsområde; detta omfattar sålunda exempelvis motorfordon. I fråga om sådana lösa saker, beträffande vilka gällande rätt knyter privaträttsliga verkningar till registreringen och medger upplåtelse av panträtt endast genom inteckning, som fallet är med större fartyg och luftfartyg, synes någon specialreglering icke vara av nöden; de krav på aktsamhet och i vissa fall på särskild undersökning av överlåtarens rätt att förfoga över egendomen som enligt förslaget skola upprätthållas för att en förvärvare skall anses vara i god tro torde vid förvärv av dylik egendom erhålla en utformning som gör särskilda bestämmelser i lagtexten överflödiga.

Utöver äganderätt (samt pant- och retentionsrätt; se vidare under 3 §) till lösa saker torde vissa särskilda rättighetstyper böra kunna bli föremål för godtrosvförvärv. Hit hör främst köparens rätt vid avbetalningsköp ävensom samäganderätt. Gemensamt för dessa fall är (såsom framhållits i kap. 2, avsnitt A 5 c, s. 71, i översikten över gällande rätt) att förhållandet mellan rättigheten och dess konkreta underlag uppfattas på samma sätt som vid äganderätt till lösöre. Det i lagförslagets 1 § uppställda besittningskravet torde därför få anses avse själva saken. Något omnämnande av dessa tämligen speciella rättighetstyper i lagtexten har ej befunnits nödvändigt; de torde här liksom i det allmänna språkbruket få uppfattas såsom särskilda slag av äganderätt.

1 §.

Första stycket (allmän bestämmelse om godtrosvförvärv)

I språkligt hänseende knyter den föreslagna lagtexten an till 14 § första st. skuldebrevslagen. Sakligt utgör förslaget i förevarande del en kodifiering av gällande rätt. För att godtrosvförvärv skall komma till stånd, erfordras dels att överlåtaren hade egendomen i sin besittning vid överlåtelsen, dels ock att förvärvaren fått egendomen i sin besittning. Det första villkoret kan lämpligen betecknas såsom besittningskravet, det senare såsom traditionskravet. Dessa rekvisit torde ha sin giltighet i gällande rätt; de uppställas även med avseende på löpande skuldebrev, varför skuldebrevslagens ordalydelse kunnat användas i huvudsak oförändrad.

Medan kravet på god tro hos förvärvaren icke lär behöva närmare motiveras, synes det vara anledning att här något granska de rättspolitiska skäl som må kunna åberopas till stöd för uppställandet av besittnings- och traditionskraven såsom villkor för godtrosvförvärv. Vad först beträffar *besittningskravet* plägar det i den rättsvetenskapliga litteraturen framhållas, att det fysiska innehavet av lösöre i och för sig är ägnat att legitimera innehavaren såsom godsets ägare eller åtminstone såsom berättigad att förfoga över detta. I flertalet fall lär detta antagande vara riktigt. Det torde åt-

minstone kunna sägas, att besittningskravet kan vara ett lämpligt minimi-krav i legitimationshänseende.

Vad angår *traditionskravet* synes det klart att en förvärvare vars rätt till godset är utsatt för risken att i sin tur utsläckas icke bör tillerkännas bättre rätt än egendomens ursprunglige ägare; det synes svårt att tänka sig, att förvärvaren i annat fall än då tradition skett skulle kunna skyddas mot ytterligare obehöriga dispositioner över godset från fångesmannens sida. Härutöver må påpekas, att traditionskravets upprätthållande ju är en förutsättning för ett av de argument som åberopats i lagförslagets allmänna motivering, nämligen att exstinktionsregeln innebär ett skydd för den faktiskt bestående positionen, vilket i åtskilliga fall torde innebära att det samhällsekonomiskt mest förmånliga nyttjandet av godset säkras. Det synes i regel vara först sedan förvärvaren fått saken i sin besittning som detta resonemang har bärkraft. Rent allmänt kan i övrigt sägas att traditionskravet här liksom i andra sakrättsliga konfliktfall genom den yttre manifestation som besittningsöverföringen utgör kan medverka till att förhindra skentransaktioner.

I fråga om både besittnings- och traditionskraven har det naturligtvis dessutom den största betydelse att de som nämnts gälla för närvarande och även upptagits i skuldebrevslagen.

I det följande utvecklas närmare *besittningskravet*, begreppet *överlåtelse*, *traditionskravet*, innebörden av uttrycken »rätt ägare» och »behörig att å dennes vägnar förfoga» över godset (den *disponerandes kompetensbrist*) samt *godtrosrekvisitet*.

B e s i t t n i n g s k r a v e t

I huvudsak torde här kunna hänvisas till de bestämmingar av besittningsbegreppet som givits av domstolarna och i rättsvetenskapen. Såsom redan framhållits bör vid godtrosvärfvärf av köparrätt vid avbetalningsköp eller av andelsrätt vid samäganderätt besittningsrekvisitet gälla själva godset. I övrigt måste besittningskravet utformas med hänsyn till den omtvistade egendomens särskilda beskaffenhet (jfr de härovan berörda rättsfallen *NJA 1893 s. 230*, *1894 s. 160* och *SvJT 1956 rf s. 59*); beträffande varupartier o. d. torde sålunda den faktiska dispositionsmöjlighet som t. ex. innehav av nycklar till en lagerlokal utgör vara tillfyllest. Härvid synes emellertid böra beaktas att besittningsrekvisitet visserligen — beroende på förhållandena i det särskilda fallet — ofta får anses uppfyllt men ett skärpt krav på förvärvarens goda tro i regel ter sig motiverat där den disponerande icke har *uteslutande* rådighet över godset. I och för sig torde även s. k. medelbar besittning kunna godtagas; förhållandena i det enskilda fallet måste här bl' avgörande (jfr *NJA 1931 s. 741*).

Frågan huruvida besittningskravet är uppfyllt synes böra bedömas objektivt. Om sedan den faktiska rådigheten i det givna fallet varit sådan att den

förmår legitimera innehavaren av lösören såsom rätt ägare eller eljest behö-
rig att förfoga över godset är ett spørsmål, som bör bedömas i samband med
prövningen av förvärvarens goda tro.

Överlåtelsen

1 § i den föreslagna lagtexten avser det fall att den obehörige överlåter god-
set med äganderätt till tredje man, medan 3 § reglerar godtrosvärv av
begränsad rätt. Huruvida den ena eller den andra paragrafen är att tillämpa
på s. k. säkerhetsöverlåtelse är, eftersom förutsättningarna för godtrosvör-
värv överensstämman, likgiltigt. Beträffande den i 2 § resp. 3 § andra punk-
ten reglerade frågan om beräkning av ersättningsbeloppet vid lösen torde
emellertid, såsom under 3 § påpekas, den för pant avsedda regeln vara att
tillämpa. — Liksom förhållandet är i gällande rätt omfattar den föreslagna
bestämmelsen icke blott köp utan även byte och gåva. En klar avgränsning
av begreppet överlåtelse lär icke förekomma i svensk rätt, men någon
praktisk svårighet torde detta icke vålla. Klart är sålunda, att godtrosvör-
värv icke kan äga rum genom arv, testamente eller bodelning och icke hel-
ler genom utskiftning av bolags egendom eller annan upplösning av sam-
fällighet.

Som framhållits i redogörelsen för gällande svensk rätt är det oklart, hu-
ruvida reglerna om exstinktiva godtrosvärv äro tillämpliga beträffande
förvärv å exekutiv auktion av löseegendom som utmåtts i gäldenärens bo.
De lagregler om utmätning och exekutiv auktion vilkas tolkning denna
tveksamhet gäller äro för närvarande föremål för omarbetning i samband
med lagberedningens förberedelser för en reform av utsökningsrätten. Med
hänsyn till den nyreglering som sålunda är att förvänta finner sig utred-
ningen böra avstå från att närmare ingå på hithörande spørsmål. Detsam-
ma gäller den i ett remissyttrande berörda frågan om skyldighet för utmät-
ningsman att undersöka, huruvida hos gäldenären befintligt gods verkligen
tillhör denne.

Ehuru de föreslagna lagbestämmelserna sålunda enligt sin ordalydelse
äro tillämpliga å överlåtelse, synes det icke uteslutet att de böra kunna an-
vändas analogivis åtminstone med avseende på sådana rättshandlingar som
till sin reella ekonomiska innebörd äro likställda med överlåtelse ehuru en
annan rättslig form valts, t. ex. i syfte att kringgå lagens regler om särskild
undersökningsplikt (1 § andra och tredje st.). Antag att en person (B) så-
som delikvid för en bil erbjuder en bilförsäljare (C) ett på avbetalning
köpt och ännu ej slutbetalt fordon. För att undgå den undersökningsplikt
som jämlikt 1 § tredje st. lagförslaget skulle åvila bilhandlaren om han
övertog motpartens fordon med äganderätt, förklarar sig bilhandlaren vil-
lig att mottaga detta till försäljning i kommission, med rätt att göra sig be-
tald ur inflytande köpeskillning. Bilen säljes sedermera till godtroende. Hade
C genom byte förvärvat äganderätt till det av B utbudna fordonet, hade han

jämlikt de föreslagna bestämmelserna med all sannolikhet vid B:s insolvens nödgats ersätta avbetalningssäljaren (A) dennes förlust. Genom att i stället uppträda såsom kommissionär åt B har C tillförsäkrat sig bilens värde på samma sätt som om han tillbytt sig den. De föreslagna reglerna om överlåtelse med äganderätt böra här analogt tillämpas på det mellan B och C träffade avtalet (jfr justitierådet Bomgren i *NJA 1963 s. 313*).

I det danska lagförslaget talas på motsvarande ställe i överensstämmelse med 14 § första st. danska skuldebrevslagen om överlåtelse till »*eje eller pant*». Någon reell skillnad uttryckes icke genom denna avvikande disposition. Godtrosvörvärv av panträtt behandlas i de finska och svenska förslagens 3 §, som för det svenska förslagets del även innehåller en regel om dylikt förvärv av vissa typer av retentionsrätt.

Traditionskravet

Vad som menas med tradition har i betydande omfattning klargjorts i praxis och rättsvetenskapen; begreppets innebörd låter sig svårligen utvecklas utan anknytning till konkreta fall. Utredningen finner sig därför böra avstå från mer ingående uttalanden om traditionskravets utformning.

Riktlinjer vid den närmare bedömningen torde i viss mån kunna erhållas, om man ser till traditionsrekvisitets motivering. Det har i det föregående framhållits att tradition borde krävas bl. a. emedan exstinktionsreglerna endast då kunna fylla den samhällsekonomiska funktionen att skydda den bestående situationen samt vidare emedan det skulle vara omotiverat att låta ägarens anspråk vika för en godtroende förvärvares innan den senare i sin tur säkrat sig mot risken för exstinktion. Båda de angivna synpunkterna tala för att traditionskravet ej bör anses uppfyllt förrän godset kommit under förvärvarens rådighet. Att den disponerande ej längre har egendomen i sin makt lär icke vara tillräckligt. Om man sålunda antager, att godset av den disponerande överlämnats till självständig fraktförare för befordran till den godtroende förvärvaren, synes den sistnämndes anspråk böra vika för den ursprunglige ägarens, därest denne återkräver godset, innan det kommit i förvärvarens besittning.

Det må emellertid framhållas, att s. k. traditionssurrogat, d. v. s. åtgärder som medföra skydd för t. ex. en köpare gentemot säljarens borgenärer utan fysiskt överlämnande av det sålda godset — i svensk rätt torde här endast ifrågakomma publicitetsåtgärder jämlikt 1845 års s. k. lösöreköpsförordning — *icke* synes böra jämföras med faktisk tradition vid tillämpning av reglerna om godtrosvörvärv. Denna ståndpunkt torde överensstämma med gällande rätt (jfr *NJA 1958 s. 117*). Förutsatt att ett reellt överlämnande ur den disponerandes besittning äger rum, synes emellertid inga sakskäl tala emot antagandet, att godtrosvörvärv är möjligt även om förvärvaren vinner allenast s. k. medelbar besittning genom ombud eller annorledes. Har i ett dylikt fall även överlåtarens besittning varit medelbar, synes

ett exstinktivt förvärv böra kunna medgivas om den person som har egendomen under faktisk kontroll förklarar sig numera innehava den å förvärvarens vägnar; självfallet behöver en sådan förklaring icke vara uttrycklig. En förutsättning för att förvärvaren här skall vinna bättre rätt än den ursprunglige ägaren synes emellertid böra vara att den som har godset i sin faktiska besittning uppfyller samma godtroskrav som ställas på förvärvaren själv; illojala transaktioner genom användning av mellanhand torde annars underlättas (jfr det ovan anförda exemplet på avyttring av gods genom ondtröende kommissionär).

Bortsett från det nu berörda fallet av tradition vid medelbar besittning synes kravet på faktisk besittningsövergång böra upprätthållas. Något undantag för sådan egendom som är föremål för särskild inskrivning eller registrering bör sålunda icke göras. Liksom besittningsrekvisitet får traditionskravet i fråga om köparens rätt till avbetalningsgods ävensom samäganderätt anses gälla själva godset.

Den disponerandes kompetensbrist

De föreslagna bestämmelserna avse endast förvärv från den som *icke är rätt ägare eller behörig att å dennes vägnar disponera* över godset.

Inom den föreslagna lagens tillämpningsområde skola först och främst hänföras de i HB 11: 4 och 12: 4 avsedda fallen. I likhet med vad fallet är i gällande rätt inträder sålunda exstinktion, när ett föremål överlämnats åt annan som lån, på grund av legoavtal, för förvaring, reparation eller i liknande syfte och innehavaren därefter avyttrar godset till godtröende. Under regeln äro också att hänföra de konflikter som uppkomma på grund av dubbel dispositioner; med en allmänt antagen tolkning av HB 1: 5 gäller samma princip redan i den nuvarande svenska rätten. Om sålunda godtröende förvärvare fått lösöre i sin besittning, är han skyddad även mot anspråk från den som härleder sin rätt till godset från ett tidigare förvärv från samme fångesman. Det förtjänar framhållas, att sistnämnda situation redan tidigare i samnordisk lagstiftning på ett speciellt område — 14 § SkL — ansetts omfattad av den bestämmelse som reglerar godtrosvärförvärv i övrigt. Den föreslagna bestämmelsen avses vidare bli tillämplig i de fall där den disponerandes rättstitel är av ett eller annat skäl ogiltig. Även härvidlag torde förslaget överensstämma med gällande rätt. För de föreslagna reglernas tillämpning är det likgiltigt, vilken ogiltighetsgrund som behäftar den disponerandes fång: godtröende förvärvare, vars åtkomst uppfyller rekvisiten för exstinktivt godtrosvärförvärv, erhåller sålunda bättre rätt till lösöre än tidigare ägare även om godset kommit ur dennes hand genom en rättshandling som är ogiltig på grund av överlåtarens omyndighet eller sinnessjukdom.

En ofta förekommande situation, där godtrosvärförvärv enligt såväl förslaget som gällande regler är möjligt, är den att egendom sålts jämligt avbetal-

ningskontrakt med förbehåll om ägarens fortsatta äganderätt samt övergått i köparens besittning varpå denne i strid mot förbehållet förfogar över godset. Det är för lagens tillämplighet utan betydelse om ägaren frivilligt överlämnat godset till den disponerande eller denne kommit i besittning därav genom tillgrepp. I de båda nu senast angivna fallen — avbetalningsgods och tillgripna lösören — uppställer förslaget emellertid skärpta krav på förvärvarens goda tro; härom talas närmare i motiveringen till 1 § andra och tredje styckena.

Utänför förslagets tillämpningsområde falla i princip de inbördes ganska olikartade fall i vilka den disponerande *väl har äganderätt* till godset men likväl genom överlåtelsen *överskrider någon föreskrift* som i hans eget eller annans intresse givits beträffande egendomen. Som exempel må nämnas överlåtelseförbud i testamente, gåva eller eventuellt i samband med en för båda parter förpliktande rättshandling. Med hänsyn till den sakliga likheten mellan vissa sådana fall och de i lagen avsedda situationerna synes det emellertid klart, att de föreslagna reglerna — liksom HB 11: 4 och 12: 4 — böra kunna ges analogisk tillämpning i åtminstone en del av de sålunda oreglerade rättskonflikterna (jfr Benckert s. 230). Såsom i inledningen framhållits och jämväl torde framgå av översikten över gällande rätt, kan det f. ö. stundom vara svårt att uppdraga en klar skiljelinje mellan de fall där den disponerande är ägare men överskrider en betingelse e. d. och sådana där hans rättsställning icke är att anse såsom äganderätt. Särskilt torde det i fråga om sådana på visst sätt inskränkta rättigheter till lösören som upplåtits genom testamente eller gåva ej sällan kunna vara tveksamt om den berättigade bör betecknas såsom ägare eller ej. Ofta nog ter sig detta allenast som en terminologisk lämplighetsfråga. Här böra uppenbarligen såsom nu reglerna om godtrosvärförvärf vara tillämpliga; som exempel må nämnas fideikommissegendom och andra s. k. successiva legat. I andra situationer är det däremot klart, att någon analogisk tillämpning av de föreslagna reglerna icke kan komma i fråga. Detta är fallet, om den disponerande är *omyndig* eller i *konkurs*. Att dessa fall icke omfattas av den föreslagna bestämmelsen torde framgå av att denna enligt sin ordalydelse endast gäller dels det fallet att den disponerande ej var ägare, dels ock den situationen att han ej var behörig att å ägarens vägnar företaga dispositionen, sålunda icke det fall att han, ehuru ägare, var på grund av omyndighet eller konkurs lagligen förhindrad att själv förfoga över godset. Stadgandet är avsett att i ifrågavarande hänseende få samma innebörd som 14 § SkL till vars avfattning det ansluter sig.

Här föreligger en reell skillnad mellan det svenska och det danska förslaget; det senare avses enligt motiven till förevarande lagrum omfatta jämväl fall, där lösöre till godtroende överlåtits av konkursgäldenär. Det förtjänar påpekas, att den skillnad mellan dansk och svensk rätt som uppstår i detta hänseende återfinnes även i SkL, i det godtrosvärförvärf av löpande

skuldebrev jämlikt lagens 14 § enligt dansk (liksom finsk och norsk) uppfattning kan äga rum också från den som är försatt i konkurs. Sistnämnda lagrum öppnar i dess danska avfattning möjlighet för godtrosvörvärv även från omyndig; någon motsvarande bestämmelse finnes däremot icke i den danska texten till förevarande lagförslag. Det finska förslaget står beträffande nu avsedda spörsmål i full överensstämmelse med det svenska.

Slutligen må erinras om att det för vissa fall, där ägare överträder begränsningar i sin dispositionsrätt, finnes särskild lagreglering, såsom då make disponerar över sitt giftorättsgods i strid mot GB 6: 5 för vilket fall äktenskapslagstiftningen innehåller stadgande om kvalificerat godtrosvörvärv. Icke heller dylika fall beröras sålunda av förslaget. Detsamma gäller, då ägaren till en sak efter att först ha upplåtit en begränsad rätt till denna, t. ex. panträtt eller nyttjanderätt, därefter överlåter saken, samt fråga är om eller under vilka förutsättningar den först upplåtna rättigheten skall äga skydd mot den nye ägaren.

Den ursprungliga rättspolitiska grunden för den svenska rättens bestämmelser om exstinktiva godtrosvörvärv lär vara att om en person uppträder såsom ägare till en sak som han har i sin besittning och disponerar däröver, dessa yttre tecken för det allra mesta återspegla det verkliga rättsläget. Besittningen utgör s. a. s. legitimation såsom ägare. Denna bedömning torde, såsom i det föregående framhållits, alltjämt äga giltighet. Huvudfallet för lagens tillämpning är följaktligen liksom i fråga om motsvarande regler i gällande rätt att överlåtaren *uppgjer sig vara ägare* eller, som väl oftast sker i praktiken, *helt enkelt uppträder såsom ägare till saken*. Härutöver uppkommer emellertid den omdiskuterade frågan, om exstinktiva förvärv skola kunna äga rum jämväl där den disponerande förklarar sig handla eller uppträder *i annan egenskap än såsom ägare*.

För gällande rätts del torde det vara tämligen oomstritt, att godtrosvörvärv kan inträda, om den disponerande uppträtt såsom *panthavare* vilken gör gällande sin rätt att *realisera godset såsom förstånden pant*. Det har vidare antagits, att ett exstinktivt godtrosvörvärv är möjligt, om den disponerande uppgivit sig vara *kommissionär*; från detta fall, där kommissionsförhållandet alltså är allenast föregivet, måste särskilt illojala dispositioner av den som verkligen är eller varit kommissionär, varom närmare under 4 §. Å andra sidan torde de flesta författare som behandlat hithörande frågor ha ställt sig avvisande eller åtminstone tveksamma inför möjligheten av godtrosvörvärv i de fall då den disponerande uppträder som *fullmäktig* eller eljest såsom *ställföreträdare* (förmyndare, firmatecknare) för ägaren men i själva verket saknar behörighet. Beträffande behandlingen av dessa problem i nuvarande svensk rätt må hänvisas till kap. 3, avsnitten A o. B (s. 120 ff., 123 ff.) i översikten över gällande rätt.

Enligt den föreslagna lagtexten uppställles icke något krav på att den disponerande skall ha uppträtt som ägare, och av bestämmelsens lydelse

framgår, att såväl det fall att den disponerande ej var ägare som det att han ej var behörig att å dennes vägnar förfoga över egendomen kan överbryggas av god tro.

Avsikten är till en början, att godtrosvärv, liksom enligt gällande rätt, skall kunna ske, då den disponerande uppträtt som *panthavare*, vilken utövar sin realisationsrätt, vare sig den disponerande saknar varje rätt till godset eller verkligen är panthavare men ej berättigad att skrida till realisation av panten. Se vidare härnedan under 3 §. På enahanda sätt synes böra bedömas vissa likartade fall, t. ex. där den disponerande uppger sig utöva den rätt att förfoga över inlämnat gods som jämlikt 1950 års lag här- om efter viss tid tillkommer hantverkare. Med den föreslagna lagtextens avfattning — det talas, förutom om ägarfallet, om att den disponerande ej var behörig att å *dennes vägnar* förfoga — kunde det möjligen ifrågasättas, om de nu berörda fallen verkligen kunna hänföras under regeln. Den disponerande framträder ju emellertid här — liksom en ägare — såsom berättigad att för egen del disponera över godset, och man kan säga, att fallen i nu förevarande hänseende äro likställda med ägarfallet. Med hänsyn härtill och till att också situationer, där den disponerande *icke* uppträder för egen räkning omfattas av lagstadgandet, har det icke syntts erforderligt att särskilt omnämna de nu åsyftade, mer särpräglade situationerna.

Vidare betyder sålunda förslaget, att godtrosvärv skall kunna äga rum jämväl då den disponerande uppträder *för annans räkning*. Otvivelaktigt kan det synas befogat att anse, att det föreligger en principiell skillnad mellan de enkla, typiska fall, där den disponerande utan vidare, stödd på den legitimation som besittningen normalt anses medföra, framträder såsom ägare till godset, och sådana situationer, i vilka godsets innehavare s. a. s. »undergräver» denna legitimation genom hänvisningar till ett bakomliggande rättsförhållande till en huvudman. Praktiskt och sakligt sett synes det emellertid i grund och botten knappast finnas något verkligt härande motiv för att i nu förevarande hänseende lägga den angivna gränslinjen till grund för skiljaktiga materiella regler. Det är — för att anföra ett exempel — föga skäl att låta avgörandet av en vindikationstvist bli beroende av huruvida den disponerande företett ett förfalskat kvitto till stöd för sin påstådda äganderätt eller visat en förfalskad fullmakt till stöd för sin behörighet att disponera. Det synes riktigare att söka uppnå en lämplig lösning av olika hithörande rättskonflikter med hjälp av ett ändamålsenligt utformat godtroskrav, vid vars tillämpning de enskilda fallens egenart kan erhålla vederbörligt beaktande.

Anförda omständigheter ha föranlett utredningen att — liksom också skett i det danska och det finska förslaget — låta möjligheten till godtrosvärv omfatta ej blott det fall att den disponerande uppträtt som ägare (och därmed likartade fall) utan också det att han uppträtt såsom handlande för annans räkning, och detta såväl om han uppträtt i eget namn

som om han gjort det i huvudmannens. Ätminstone i den senare delen innebär detta, såsom av det föregående framgått, en ändring i förhållande till vad som antagits vara gällande rätt. Förslaget har å andra sidan på denna punkt anslutit sig till skuldebrevslagens regel. Godtroende förvärvare av löpande skuldebrev skyddas jämlikt 14 § denna lag, där någon som överlåtit sådant skuldebrev därvid falskeligen uppträtt såsom annans fullmäktige eller ställföreträdare. Detsamma har antagits gälla i fråga om växel och check. Det bör tilläggas, att den föreslagna ändringens reella betydelse icke torde vara stor; i hittillsvarande praxis synes den ifrågavarande situationen ej ha aktualiserats.

Ett av de fall som komma in under den nu berörda regeln är det att den disponerande uppger sig vara eller helt enkelt uppträder såsom *kommissionär*, d. v. s. i eget namn men icke för egen utan för annans räkning. I flertalet hithörande fall torde väl det föregivna kommissionsförhållandet blott antydast; skillnaden mellan en disposition företagen med äganderättsanspråk och det här behandlade fallet lär för det mesta icke framstå klart för förvärvaren. Som redan påpekats, avses främst den situationen att den handlande uppträder såsom kommissionär utan att vara detta. Vissa illojala dispositioner av kommissionär regleras däremot av specialbestämmelser i kommissionslagen, vilka delvis äro fördelaktigare för kommissionärens medkontrahent; förutsättningen för sistnämnda reglers tillämpning är emellertid, att den handlande faktiskt är eller varit kommissionär och antingen uppträder som sådan eller som ägare samt företager förfoganden över kommissionsgoods till vilka han ej har lov. Erinran om dessa och andra särskilda bestämmelser har intagits i förslagets 4 §, varunder kommissionsfallen ytterligare kommenteras något. Det bör framhållas, att gränsfall vid vilka det kan vara tveksamt om kommissionslagens eller den föreslagna lagstiftningens regler äro tillämpliga icke äro uteslutna. Sålunda torde det vid dispositioner av kommissionär över sådant huvudmannens gods som innehas utan samband med kommissionsuppdraget kunna ifrågasättas om icke en analogisk tillämpning av kommissionsreglerna är motiverad. Gränsdragningen i dylika situationer synes emellertid böra överlämnas åt domstolarna.

Den föreslagna texten kommer vidare att omfatta de fall, där den disponerande uppträder såsom *fullmäktig eller eljest såsom ställföreträdare* för ägaren, ehuru han saknar behörighet. Utredningen vill redan i förevarande sammanhang starkt betona, att det enligt dess mening icke — lika litet som i fråga om orderskuldebrev enligt 14 § SkL — för godtrosvärv bör vara tillräckligt, att förvärvaren godtager ett naket påstående om ställföreträdarskapet. För att han skall kunna anses ha iakttagit »skälig aktsamhet» bör krävas, att han begärt företeende av behörighetshandlingar. Med hänsyn härtill kommer bristande behörighet icke att kunna göras gällande mot tredje man främst om sådana handlingar företetts men i själva verket

varit förfalskade eller eljest ogiltiga. Att det sålunda regelmässigt måste föreligga ett så kvalificerat brott som förfalskning eller ett likartat förfärande understryker ytterligare, att det knappast behöver inge betänkligheter att jämställa detta fall med det att den disponerande utger sig för att vara ägare.

Det skulle kunna ifrågasättas, om lagtexten icke borde uttryckligen ange, att förvärvaren för att kunna anses vara i god tro måste fordra kontroll av behörighetshandlingar. Emellertid bli dessa fall säkerligen av ringa praktisk betydelse. Att av en person, som uppger sig handla å annans vägnar, fordra företeende av behörighetshandlingar måste vidare — bortsett från enstaka exceptionella fall — anses så naturligt och självfallet att som nämnts skälig aktsamhet eljest icke kan anses iakttagen. Så är ju ock förhållandet i fråga om orderskuldebrev.

Utöver användning av förfalskad skriftlig behörighetshandling torde det enda praktiskt tänkbara fall, där en helt oberättigad person kan skapa ett sådant sken av behörighet som objektivt kan godtagas såsom ett rimligt underlag för god tro, vara den situationen att den disponerande uppträder i en sådan funktion som grundar *ställningsfullmakt*. Även här torde emellertid gälla, att den disponerande för att komma i detta läge måste företaga så kvalificerade åtgärder att det ter sig föga betänkligt att medge godtrosvärv i de exceptionella fall som kunna ifrågakomma. Lyckas en obehörig utan dylika åtgärder skapa ett objektivt övertygande sken av ställningsfullmakt, torde detta regelmässigt kunna tillskrivas ägarens handlande eller underlåtenhet på sådant sätt att dispositionen redan enligt fullmactsreglerna får anses bindande för denne. Som exempel kan nämnas att en affärsinnehavare låter en okänd under längre tid utan tillsyn uppehålla sig innanför butiksdiskens.

Beträffande olovliga dispositioner av föregivna *ställföreträdare* gäller vad härovan anförts om förfoganden med stöd av förfalskad skriftlig fullmakt eller skenbar ställningsfullmakt med än större styrka. För att en helt obehörig person skall kunna väcka välgrundad tilltro till påståendet, att han är firmatecknare för ett aktiebolag, förmyndare, boutredningsman e. d. torde regelmässigt krävas så omfattande förberedelser i form av kvalificerade brott, att dessa fall med all sannolikhet äro att betrakta som rena kuriositeter.

Stadgandet är tillämpligt då den disponerande saknar eller överskrider behörighet, däremot naturligtvis icke om sådan föreligger men den disponerande överskrider sin *befogenhet*. Hithörande situationer äro i stor utsträckning föremål för särskild reglering, så t. ex. i avtalslagen beträffande fullmakt, i de associationsrättsliga lagarna beträffande ställföreträdarskap för bolag, föreningar och dylika organisationer och i familjerätten beträffande där ifrågakommande former av ställföreträdarskap. Bortsett från det familjerättsliga området, där speciella principer ofta förekomma, är

tredje mans ställning enligt angivna lagregler oftast fördelaktigare än enligt allmänna exstinktionsregler, i det att något besittnings- eller traditionskrav icke upprätthålles; ej heller äro reglerna om lösen tillämpliga. Att nu åsyftade fall icke omfattas av stadgandet torde framgå av att detta endast avser det fall att den disponerande befinnes vara varken ägare eller eljest *behörig* att å dennes vägnar förfoga.

God tros rekvisitet

Den närmare bestämningen av de *krav som i olika situationer böra ställas på förvärvaren* för att hans fång skall kunna anses ha ägt rum i god tro är uppdelad på första t. o. m. fjärde styckena i förevarande paragraf. Som tidigare framhållits är en nyanserad bedömning av den goda tron i det enskilda fallet enligt utredningens mening det verksammaste medlet att åstadkomma en tillfredsställande reglering på hithörande rättsområde och att motverka de nackdelar som en obegränsad exstinktionsprincip eljest torde kunna medföra. Första stycket uppställer vissa riktpunkter för bedömning av en förvärvares påstådda goda tro i normalfallen; i andra och tredje styckena införes ett skärpt godtroskrav i vissa speciella situationer. Fjärde stycket slutligen innehåller ett undantag till förvärvarens förmån från dessa strängare krav i sådana fall, där förvärvet äger rum under omständigheter, vilka generellt te sig ägnade att inge trygghet beträffande den disponerandes rättstitel eller i särskilt hög grad försvåra närmare undersökning rörande godsets ursprung.

Beträffande den goda trons *föremål*, alltså de förhållanden om vilka förvärvaren måste sväva i ursäktlig okunnighet för att ett exstinktivt godtrosvärfv skall kunna medges, kan här hänvisas till vad ovan anförts beträffande den disponerandes kompetensbrist: tredje man måste vara i god tro beträffande sin fångesmans brist på rättstitel till godset eller bristande behörighet att disponera över detta. Känner förvärvaren till de faktiska omständigheter som medföra överlåtarens kompetensbrist, lär det stå i överensstämmelse med svensk rätts allmänna grundsatser i fråga om verkan av rättsvillfarelse, att han icke äger åberopa bristande insikt om de rättsliga konsekvenserna av dessa faktiska förhållanden. Ett antagande, att äganderättsförbehåll ej hindrar vidareöverlåtelse från avbetalningsköpare eller att en fullmakt, som återkallats i den enligt avtalslagen för den ifrågasvarande fullmaktstypen stadgade ordningen, alltjämt skulle vara verksam, lär sålunda icke kunna grunda god tro. På samma sätt torde god tro ej kunna göras gällande för det fall att förvärvaren väl varit underkunnig om sådana omständigheter som göra hans fångesmans rättstitel eller behörighet ogiltig men icke känt till den rättsliga bedömningen av dessa fakta. Om än sålunda huvudprinciperna med avseende på den goda trons föremål äro klara, kunna säkerligen svårbedömda gränsfall likväl tänkas uppträda på

vissa områden. Det närmare bedömandet av sådana fall torde böra överlämnas åt domstolarna.

Som framhållits ovan, lär det i svensk rätt vara en vedertagen grundsats, att god tro icke kan åberopas rörande habilitetsbrist — omyndighet eller konkurstillstånd — hos medkontrahenten (men väl rörande det förhållandet att medkontrahentens rättstitel på grund av dylik brist i ett tidigare omställningsled är ogiltig). — Uppgifter om t. ex. ställföreträdares behörighet som vederbörligen intagits i aktiebolags-, handels- eller föreningsregistren lära vidare få anses notoriska, varav följer att god tro beträffande dylika uppgifter endast undantagsvis kan göras gällande.

Vad härnäst beträffar *graden* av kunskap eller okunnighet, är det först och främst klart, att positiv vetskap om den disponerandes kompetensbrist utesluter exstinktivt förvärv. Denna grundläggande princip har också kommit till uttryck i lagförslaget. Härutöver kräver emellertid redan gällande rätt sedan lång tid, att förvärvaren för att kunna åberopa god tro icke utan vidare nöjt sig med att förbli okunnig om kompetensbristen utan givit prov på rimlig aktsamhet vid prövningen av sin fångesmans rätt att disponera över godset. Det synes även rimligt, att man i varje fall vid handel med begagnade föremål icke kan stanna vid blott ovetskap eller faktisk avsaknad av misstanke. I vissa fall har praxis trots bristen på särskilda bestämmelser infört en tämligen långtgående *undersökningsplikt*.

I och för sig kunde det måhända vara tillräckligt att för de i första stycket avsedda normalfallen uttrycka aktsamhetskravet på samma sätt som skett i 14 § skuldebrevslagen, d. v. s. fastslå, att förvärvaren icke får åsidosätta den aktsamhet som, efter omständigheterna, skäligen bort iakttagas. Den närmare exemplifieringen av stadgandets innebörd finge då intagas i motiven till lagrummet.

Emellertid synas som redan antytts flera skäl kunna andragas för att man i förevarande fall något fylligare anger vissa hållpunkter för bedömningen av förvärvarens aktsamhetsplikt. I första hand torde det överhuvudtaget vara ett intresse, att själva lagtexten ger en så preciserad vägledning som möjligt om de handlingsregler som böra iakttagas. Till skillnad från skuldebrevslagens regler, som hänföra sig till ett avgränsat och tämligen enhetligt område, spänner den föreslagna lagstiftningen vidare över ett omfattande och mycket skiftande fält, såväl beträffande den ifrågakommande egenomens beskaffenhet som i fråga om de transaktioner som beröras; redan på grund härav synas vissa närmare riktlinjer önskvärda för att säkra en enhetlig rättstillämpning. Det förefaller slutligen, som om en dylik precisering i själva lagtexten skulle vara det verksammaste medlet att uppnå ett likartat rättsläge på förevarande område i de nordiska länderna. De danska och svenska formuleringarna av förevarande lagrum överensstämma också ord för ord med varandra. När man i det finska förslaget bibehållit uttrycksättet i 14 § SkL, har detta skett under hänvisning till en stark finsk lagstift-

ningstradition och med framhållande av att någon saklig skillnad gentemot de båda övriga texterna icke åsyftas.

I den föreslagna texten har angivits, att den aktsamhet som måste krävas för att verksam god tro skall föreligga bör anpassas efter egendomens beskaffenhet, de förhållanden under vilka den utbjöds samt omständigheterna i övrigt. Vid lagtextens utformning har utredningen knutit an till sådana faktiska omständigheter i samband med förvärvet som enligt vad tillgänglig praxis utvisar erfarenhetsmässigt äro av beskaffenhet att inge misstankar om överlåtarens rätt att disponera över godset.

Vad först beträffar *egendomens beskaffenhet* har i tredje stycket intagits en regel om särskild undersökningsplikt vid förvärv av sådant lösöre som allmänt säljes på kredit med äganderättsförbehåll. Även där godset icke tillhör denna kategori — inom vilken väl motorfordon, dyrbara hushålls- och jordbruksmaskiner, radioapparater o. d. torde utgöra de viktigaste grupperna — kan emellertid egendomens beskaffenhet ge anledning till försiktighet. Generellt synes det rimligt, att förvärvaren visar större försiktighet vid transaktioner, som avse värdefullare egendom än då föremålet för hans fång är av ringa ekonomiskt värde (jfr *NJA 1945 not. A nr 6*). I övrigt synes det böra överlåtas åt domstolarna att under beaktande av de enskilda fallens särart uppdraga närmare riktlinjer för bedömningen i nu berört hänseende. Erfarenheten torde visa, att det vid förvärv från privatperson av smycken, konst- och prydnadsföremål, pälsverk, cyklar o. d. föreligger särskild anledning att beakta möjligheten att den utbudna egendomen åtkommit på obehörigt sätt. Det synes här rimligt att förvärvaren kräver legitimation av sin fångesman eller på annat sätt söker underrätta sig om dennes rätt till godset. Det bör i detta sammanhang erinras om att skyldighet att kräva legitimation enligt gällande bestämmelser åvilar pantlånare.

Förhållandena vid egendomens utbudande kunna vara av så skiftande beskaffenhet att endast en exemplifiering här kan ifrågakomma. Tid och plats för transaktionen kunna givetvis vara av avgörande betydelse, liksom överlåtarens person och det begärda priset. Förvärv på gator eller i offentliga lokaler av sådan egendom som icke vanligen brukar utbudas på dylika platser torde endast undantagsmässigt kunna anses ha ägt rum i god tro, åtminstone där överlåtaren var okänd för köparen. Utbjudes egendomen till påfallande lågt pris, torde ofta anledning till försiktighet föreligga. Även överlåtarens person torde ofta vara av betydelse: hans ålder och levnadsomständigheter, såsom eventuellt kringflackande, avsaknad av ordnad yrkesverksamhet ävensom hans sociala eller ekonomiska ställning i övrigt såvitt denna framgår av yttre tecken, kunna i många fall ge skäl att närmare undersöka hans dispositionsrätt (jfr *SvJT 1954 rf s. 37* och *NJA 1963 s. 58*).

Med hänvisningen till »*omständigheterna i övrigt*» vid förvärvet har utredningen velat understryka, att egendomens beskaffenhet och förhållandena

vid dess utbudande blott äro nämnda såsom vägledande exempel. Förvärvaren har att göra en bedömning av situationen i dess helhet och på grund därav överväga, vad som sammanfattningsvis skulle kunna kallas transaktionens »normalitet». Avvikelser från vad som kan anses normalt i omsättningslivet ge regelmässigt anledning till särskild försiktighet, men även vid i och för sig normala transaktioner erfordras rimlig aktsamhet.

Formuleringen av aktsamhetskravet ansluter sig till 14 § SkL. Som framhålls i motiven till sistnämnda stadgande kan strängheten i det uppställda kravet ej anges genom någon konkret formel. Den i liknande sammanhang vanliga hänvisningen till det uppträdande som en klok genomsnittsperson kan förväntas iakttaga lämnar med hänsyn till mångfalden av tänkbara förvärvssituationer föga ledning. Det får ankomma på domstolarna och rättsvetenskapen att utveckla godtroskravet närmare. Det synes böra framhållas, att praxis som redan påpekats vid tillämpning av gällande regler synes ha fäst avseende vid den speciella kompetens eller erfarenhet förvärvaren må besitta (jfr *NJA* 1948 s. 152; 1951 s. 305; *SvJT* 1954 rf s. 37). En dylik differentiering av godtroskravet är självfallet icke oförenlig med lagförslaget.

Med avseende på den *tidpunkt* vid vilken god tro skall föreligga torde för den gällande svenska rättens del allmänt ha antagits, att god tro måste vara för handen ej blott vid överlåtelsen utan även vid traditionen, därest denna sker vid en senare tidpunkt. Hade förvärvaren redan egendomen i sin besittning, då överlåtelsen skedde, måste god tro föreligga vid överlåtelsen. Lagförslaget avser icke göra någon ändring i dessa grundsatser; särskilt stadgande härom läser å andra sidan icke erfordras.

Undanröjes den goda tron efter överlåtelsen och besittningstagandet genom direkt hänvändelse från egendomens ursprunglige ägare eller eljest, påverkas förvärvarens rätt principiellt icke härav. Under de överläggningar som föregått lagtextens slutliga utformning ha de nordiska utredningsmännen dryftat ett från norsk sida framställt förslag om ett särskilt stadgande av innebörd, att förvärvaren skall vara pliktig att avstå från egendomen utan ersättning, såvitt anspråk härom framställes hos honom, innan han ännu utgivit vederlag eller eljest vidtagit viktigare åtgärder med anledning av förvärvet. Denna regel, vilken som framhållits ovan i de allmänna motiven intagits i det norska lagförslaget, har en förebild i den gemensamma nordiska avtalslagen. I 39 § denna lag stadgas, såsom huvudregel, att om enligt lagens bestämmelser giltigheten av avtal eller annan rättshandling är beroende därav att den gentemot vilken rättshandlingen företogs icke ägde eller bort äga vetskap om visst förhållande eller eljest var i god tro, hänsyn skall tagas till vad han insåg eller bort inse vid den tidpunkt, då rättshandlingen blev honom kunnig. I paragrafens andra punkt tillägges emellertid, att där särskilda omständigheter sådant föranleda, hänsyn må tagas jämväl till den insikt som den gentemot vilken rättshandlingen företogs

vunnit eller bort vinna *efter* nämnda tidpunkt, men innan rättshandlingen inverkat bestämmande på hans handlingssätt. De svenska, danska och finska utredningarna ha emellertid icke funnit skäl att upptaga en regel av här ifrågavarande innebörd i lagen. Den skulle kanske vara ägnad att skapa osäkerhet under lång tid. I praktiken skulle det måhända också vålla avsevärda svårigheter att bedöma, huruvida viktigare åtgärder vidtagits med anledning av förvärvet. Regelns användningsområde skulle därför sannolikt bli begränsat till rena undantagsfall av mer extrem karaktär. I fråga om dylika fall är det väl icke uteslutet, att ett motsvarande resultat kan uppnås utan särskilt lagstadgande, t. ex. genom analogisk användning av förutnämnda stadgande i avtalslagen.

När förvärvaren är en juridisk person eller transaktionen eljest företages av annan å förvärvarens vägnar, uppstår frågan *hos vilken eller vilka personer god tro måste föreligga* för att ett exstinktivt förvärv skall kunna inträda. Självklart synes till att börja med, att en ondtröende icke skall ha möjlighet att göra ett godtrosförvärv blott genom att i det enskilda fallet anlita en godtröende fullmäktig eller annan representant. Icke heller bör en ondtröende fullmäktig kunna förmedla ett sådant förvärv, oavsett huvudmannens goda tro. Om å andra sidan en godtröende fullmäktig i kraft av generalfullmakt eller behörighet att inom ett visst område självständigt ingå rättshandlingar i huvudmannens namn förvärvat lösöre för dennes räkning utan att huvudmannen haft kännedom om affären, synes huvudmannens kunskap eller misstanke åtminstone ej generellt böra utgöra ett hinder mot godtrosförvärv. Samma principer som vid fullmakt lära i allmänhet få tillämpas vid kommission. Måhända bör dock vid handelskommission — såsom inom doktrinen hävdats, se ovan kap. 2, avsnitt E 3 (s. 105) i redogörelsen för gällande rätt — ond tro hos kommissionären icke alltid medföra, att kommittent i god tro ej kan göra ett giltigt förvärv; detta sammanhänger bl. a. med att sådan kommissionär har en mer självständig ställning och att kommittenten ej sällan svävar i okunnighet om från vem förvärvet skett.

Det synes emellertid icke lämpligt att söka formulera någon allmän princip för behandlingen av fullmakts- och andra hithörande fall. Även vid generalfullmakt eller liknande förhållanden kan det med hänsyn till transaktionens betydelse, huvudmannens kännedom om överlåtaren eller om godsets rätta ägare — t. ex. där alla den fullmäktiges förvärv härröra från en stadigvarande affärsförbindelse — eller huvudmannens särskilda insikter om priser och marknadsförhållanden stundom te sig oskäligt att huvudmannen, oaktat han icke erhållit närmare uppgifter om den särskilda transaktionen, genom sin blotta passivitet skall göra ett exstinktivt godtrosförvärv. Det får ankomma på praxis att lösa de frågor som kunna uppkomma i dylika sammanhang. Detsamma gäller i fråga om godtrosförvärv till förmån för juridisk person; här kunna talrika ställföreträdare, an-

ställda och andra medverka i transaktionen. Det synes icke möjligt att uppställa en bestämd regel om verkan i nu angivet hänseende av god eller ond tro hos t. ex. firmatecknare, styrelseledamöter eller aktieägare i ett stort aktiebolag. I varje fall synes god tro böra krävas hos dem som bestämmande deltagit vid förvärvets tillkomst.

För gällande svensk rätts del torde antagas, att det i princip ankommer på godsets ägare att *styrka ond tro* hos förvärvaren. Regelmässigt torde det härvid få förmodas vara tillräckligt, att vindikanten kan visa sådana faktiska omständigheter vid förvärvet som skäligen bort väcka misstankar hos tredje man. Någon ändring härutinnan åsyftas icke med den föreslagna regeln. Det bör emellertid påpekas, att sedan den fria bevisprövningens princip införts i svensk rätt, frågan om bevisbördans fördelning i hithörande fall blivit av mindre betydelse. Äro omständigheterna sådana att de böra föranleda förvärvaren till särskild undersökning, bör det ankomma på honom att förebringa viss bevisning härvidlag; han bör åtminstone göra antagligt, att han vidtagit rimliga åtgärder för att förvissa sig om sin fångemens rättstitel eller behörighet. Har emellertid så skett eller framstår transaktionen såsom sådan som fullt normal, torde vindikanten ha att styrka, att förvärvaren likväl var i ond tro.

I det föregående har framhållits, att mellan det danska och det svenska förslaget i vad avser 1 § första st. en saklig skillnad föreligger därutinnan att god tro enligt dansk uppfattning kan bota den brist i ett rättsförvärv som består i att den disponerande var försatt i konkurs. Vidare har påpekats, att motsvarande lagrum i det danska förslaget avser överlåtelse till »*eje eller pant*». Vad beträffar det finska förslaget har vidare redan berörts, att man i detta avstått från att lämna närmare exempel på de omständigheter som böra beaktas av en förvärvare. I övrigt äro förslagen i sak överensstämmande.

Anmärkas må slutligen att om de krav i fråga om god tro ävensom övriga förutsättningar för godtrosvärförvärv som äro angivna i förevarande stycke eller, beträffande särskilda situationer, i de följande styckena av paragrafen *finnas icke vara uppfyllda*, konsekvensen tydligen blir, att förvärvaren får avstå den ifrågavarande saken till rätte ägaren eller, om han icke har den i behåll, utge ersättning för dennes förlust. Det kan i sådana fall där det blir fråga om återbärande av själva saken frågas, om icke, där ägaren fått visst vederlag, såsom vid avbetalningsköp och eventuellt då ägaren frånhänts saken genom en ogiltig rättshandling, det borde ske någon form av uppgörelse mellan ägaren och förvärvaren, där den senare tillgodoräknas sådant vederlag i samma omfattning som så skulle ha skett i förhållandet mellan ägaren och den olovligen disponerande. Förslaget uppställer ju i förevarande paragraf särskilt för de fall som regleras i andra och tredje styckena krav på en mycket långtgående undersökningsplikt. Även personer, som visst icke äro ute i ohederliga ärenden, skulle stundom

komma att befinnas icke ha uppfyllt godtrosrekvisitet, enär de icke ansåges ha fullgjort undersökningsplikten. Det kunde måhända åtminstone för dylika situationers del ifrågasättas, om icke en regel av ovanberört innehåll borde finnas.

Utredningen har emellertid icke ansett det möjligt att inom ramen för nu förevarande lagstiftning gå närmare in på detta spörsmål, vilket ju — liksom övriga frågor som uppkomma vid vindikation — har en räckvidd långt utöver de situationer som omfattas av förslaget. För gällande rätts del synes, såsom av redogörelsen ovan framgår, praxis icke ha velat godtaga tanken om sådan avräkning som här åsyftas, men rättsläget kan icke sägas vara helt klart. Det är väl emellertid icke otänkbart, att domstolar-na med utgångspunkt från de i förslaget upptagna reglerna om godtroskravets utformning skulle se annorlunda på detta spörsmål och medge avräkning åtminstone inom en viss sektor av »ondtros»-området.

Andra stycket (stöldfallet)

I 1 § andra stycket av den föreslagna lagtexten upptages till särskild reglering det fall, att egendomen *frånhänts ägaren genom stöld eller rån*.

Godtrosvörvärv av stulet (varmed i det följande även åsyftas genom rån åtkommet) gods skall kunna äga rum allenast där förvärvaren visar, att han *med skälighet noggrannhet undersökt överlåtarens åtkomst*. Som framhållits i de allmänna motiven till lagförslaget, göra sig de riskfördelnings-synpunkter som av utredningen tillmätts betydelse vid valet mellan exstinktion och vindikation måhända gällande med mindre styrka i denna situation än eljest: åtminstone i fråga om vissa slag av egendom äro en ägares möjligheter att skydda sig mot t. ex. stöld av praktiska skäl begränsade. Främst är det emellertid, såsom i de allmänna motiven utvecklats, av hänsyn till önskemålet att vinna rättslikhet med Danmark och Finland som utredningen upptagit en särbestämmelse för stöldfallet.

Av skäl som anges i de allmänna motiven har utredningen ansett sig icke böra förorda en övergång till vindikationsprincipen i fråga om tillgripet gods. De danska, finska och svenska utredningarna ha nått enighet om att godtrosvörvärv bör vara möjligt även i nu förevarande fall. Det kunde då ifrågasättas om det egentligen är nödvändigt med någon särskild regel. Bestämningen av godtroskravets utformning i första stycket av förevarande § kunde i och för sig anses tillfyllest; man kunde nöja sig med att i motiven påpeka att risken för att gods som förvärvas kan vara stulet är en sådan omständighet som måste tagas i beaktande för att den aktsamhet som be-tingas av »egendomens beskaffenhet, de förhållanden under vilka den utbjöds samt omständigheterna i övrigt» skall anses iakttagen.

Från dansk och finsk sida har det emellertid, som redan framhållits, framstått som ett viktigt önskemål att, då den rena vindikationsregeln överges, en speciell regel inskräper, att stöldfallet dock har en särställning. Från

svensk synpunkt sett kan väl införandet av en särskild regel för stöldfallet av här ifrågavarande slag vara ägnat att inge vissa betänkligheter. Man har svårt, om man ser saken uteslutande ur svensk synvinkel, att finna något verkligt övertygande skäl för att nu ge ett särskilt stadgande om dessa fall. Vissa svårigheter möta otvivelaktigt också, då det gäller att formulera regeln.

Den svenska utredningen har emellertid funnit intresset av nordisk rättslighet väga tyngre än de betänkligheter som möjligen kunna tala emot en specialregel, vars innehåll i sak utgör allenast en skärpning av den i första stycket stadgade aktsamhetsplikten. Naturligtvis är det väl i och för sig icke heller för svensk rätts del överflödigt att genom en särskild regel inskräpa vaksamhet mot försök att avyttra stulet gods. Önskemål i denna riktning ha ju ock framförts av vissa polismyndigheter i svar på den av utredningen anordnade rundfrågan. Det må även erinras om att de andra utländska rättssystem som erkänna en vittgående exstinktionsmöjlighet i allmänhet ha speciella regler för tillgripet gods.

Svårigheter ha som nämnts förelegat att finna en lämplig formulering av specialregeln, i det man icke här, i samma utsträckning som ifråga om avbetalningsgods, kan peka på någon tämligen klart avgränsad kategori av egendom och hänföra undersökningsplikten till denna. Det vore naturligtvis tänkbart, att man helt enkelt begränsade sig till att i lagen inskriva en uppmaning till förvärvare att ha uppmärksamheten inriktad på den möjligheten, att egendomen kan vara stulen. En dylik regel skulle emellertid tydligen knappast ge mycket mer än vad som följer redan av första stycket och den kan därför icke anses fylla funktionen att på ett klart sätt markera den särställning det här skall vara fråga om; därmed skulle den emellertid lika väl kunna avvaras.

Man har vid de gemensamma överläggningarna stannat för att föreslå en regel, som träder i tillämpning så snart det faktiskt visar sig, att egendomen var stulen. Regeln går ut på att i dylikt fall något giltigt förvärv icke sker, med mindre förvärvaren kan visa, att han med efter omständigheterna skälig noggrannhet undersökt sin fångesmans åtkomst. Att transaktionen i och för sig icke varit av misstänkt beskaffenhet räcker icke för att befria förvärvaren från denna skyldighet. Det är sålunda fråga om en bevisbörderegulering med ett ganska högt krav i fråga om den erforderliga bevisningens styrka. Det skall icke allenast göras antagligt eller sannolikt att undersökning vidtagits, utan förvärvaren skall kunna styrka, att så är fallet, vilket ju betyder något mera.

Genom en regel av här ifrågavarande innebörd synes å ena sidan det önskemålet bli tillfredsställt att stöldfallets särställning blir klart markerad; särbehandlingen blir i och för sig icke beroende av vad förvärvaren kan ha insett eller bort inse utan blir objektivt bestämd. Å andra sidan blir det möjligt för förvärvaren att göra ett giltigt förvärv även i dessa situationer.

Och klart är att kraven på undersökningens omfattning måste variera allt efter förvärvssituationens beskaffenhet, så att man om situationen eller omständigheterna i övrigt ej givit särskilda skäl till misstanke har att nöja sig med en mindre omfattande undersökning. För att särskilt markera detta har i den svenska texten använts uttrycket »skälighet noggrannhet» (jfr 33 § SkL). I den danska texten talas om, att förvärvaren »nöje» skall ha undersökt etc.; avsikten torde vara att uttrycka ungefärligen detsamma som den svenska lokutionen. Detta lär även gälla uttrycket »noggrant undersökt» i den finska texten.

En förutsättning för att den föreslagna regeln verkligen skall kunna fungera som en undantagsbestämmelse för ett specialfall och icke tvinga förvärvare av lösöre att i samtliga fall för säkerhets skull genomföra undersökningar av fångesmannens rättstitel, varigenom den med exstinktionsprincipen avsedda lättningen i omsättningen skulle i betydande grad omintetgöras, lär vara att förvärv av tillgripet gods kunna särhållas som en någorlunda enhetlig, av tydliga yttre tecken kännetecknad grupp av situationer. Även om, såsom förut framhållits, själva egendomen knappast utan vidare utgör ett sådant särskiljande moment, är man dock icke utan varje stöd för bedömningen. Först och främst bör framhållas, att specialregeln i andra stycket jämlikt fjärde stycket icke gäller vid vanliga butiksköp och dylikt, d. v. s. i de fall där den lojala omsättningens intressen förtjäna särskilt beaktande. Om sålunda en tjuv avyttrat tillgripet gods till en hälare, som driver rörelse med fast affärsställe, kan godtrosvärd förvärv från den senare normalt äga rum utan särskilda undersökningar. Det typfall som avses med andra stycket är förvärv privatpersoner emellan. Om en sådan rättshandling ingås omedelbart med gärningsmannen, torde omständigheterna vid överlåtelsen regelmässigt vara ägnade att inge misstanke. I de fall där ägaren frivilligt överlämnat godset åt annan, torde den senare i regel vara i sådan ställning och inneha godset under sådana förhållanden, att han med anspråk på att bli trodd kan utåt uppträda som dess rätte ägare eller åtminstone såsom behörig att förfoga däröver. Innehavaren torde för det mesta te sig »kreditvärdig» åtminstone i viss proportion till godsets värde. Hans legitima besittning medför vidare i regel, att avyttringen kan äga rum utan anmärkningsvärd brådska, efter sådana pridförhandlingar som äro sedvanliga med hänsyn till godsets beskaffenhet samt på normala tider och platser. Vid föryttring av tillgripet gods direkt från gärningsmannen är förhållandet i angivna hänseenden regelmässigt det motsatta, och detsamma torde gälla vid försäljning från sådana hälare eller andra mellanhänder som icke driva fast rörelse. Ofta nog äro flera omständigheter ägnade att för den uppmärksamme förvärvaren antyda, att egendomen kan ha åtkommit genom brott. I detta sammanhang må anföras ett uttalande av två justitieråd i rättsfallet *NJA 1962 s. 20*, vilket gällde ansvar för häleriförseelse för den som köpt

begagnade bilar, vilka varit stulna. Det heter i nämnda yttrande inledningsvis:

Då någon köper eller annorledes tager befattning med gods, som frånhänts annan genom brott, kan det inträffa att de för köparen omedelbart iakttagbara omständigheterna visserligen icke redan i och för sig utgöra skälig anledning till antagande, att brott föregått, men likväl uppvisa sådana särdrag som för en akt-sam person gör det naturligt att icke utan vidare förlita sig på säljarens rätt att förfoga över godset. Sådana särdrag kunna föreligga i säljarens person; han kan exempelvis vara okänd. De kunna ock vara hänförliga till tid eller plats för försäljningen eller till godsets skick eller värde eller till dess beskaffenhet, såsom att godset är av slag, som enligt erfarenheten ofta stjäles. Särskilt om flera sådana särdrag sammanträffa, måste köparen för att undgå ansvar jämlikt 21 kap. 6 § 2 st. SL i allmänhet vara verksam — i större eller mindre omfattning allt efter förhållandena — för att genom frågor till säljaren, närmare undersökning av godset samt erforderlig kontroll av lämnade uppgifter förvissa sig om att skälig anledning icke föreligger till antagande, att godset frånhänts annan genom brott.

Generellt sett kan man kanske säga att de objekt för tillgrepp som prånglas ut till privatpersoner tillhöra vissa någorlunda klart avgränsade kategorier; främst smycken och värdeföremål, pälsverk, radioapparater m. fl. smärre föremål, som äro lätta att medföra och ha ett förhållandevis högt värde, samt cyklar och motorfordon. Tillsammans med övriga omständigheter kan sålunda även egendomens beskaffenhet vara av betydelse.

Vad som i det enskilda fallet utgör *skälig noggrannhet* kan icke angivas i en uttömmande formel. Klart synes emellertid vara, att den som låtit sig nöja med muntliga uppgifter av en okänd överlåtare vid förvärv av lösören på gator, i offentliga lokaler eller eljest utanför fasta försäljningslokaler icke torde kunna anses ha visat sådan noggrannhet. Sker förvärvet under angivna yttre förhållanden, lärer köparen ha att styrka åtminstone, att hans fångesman legitimerat sig på sätt som gör det möjligt att spåra honom — företeendet av en handling med bärarens namn utan fotografi eller närmare uppgifter torde knappast någonsin utgöra fullgod legitimation. Att härutöver uppställa något generellt krav på att förvärvaren skall ha granskat åtkomsthandling, kvitto eller liknande handling synes icke möjligt. Är emellertid egendomen av högre värde och jämförelsevis ny, torde det oftast kunna krävas, att förvärvaren förhör sig om förekomsten av sådan handling. I fråga om motorfordon torde hänvändelse till angiven tidigare säljare, till registreringsmyndighet eller vederbörande trafikförsäkringsbolag oftast böra ifrågakomma såsom komplettering till förvärvarens granskning av de nödvändiga handlingar som medfölja fordonet.

Helt allmänt torde kunna sägas, att ju mer betryggande omständigheterna vid köpet te sig, desto mindre omfattande behöver undersökningen göras. Om sålunda en person säljer möbler e. d. i sin bostad och därvid intet före-

kommer som är ägnat att rubba tilltron till säljarens uppgifter om sin åtkomst, torde situationen stundom kunna nära nog jämföras med butiksök; förvärvarens undersökningsplikt torde då böra inskränkas i viss mån.

De brott som skola aktualisera den i förevarande stycke angivna skärpta undersökningsplikten ha angivits såsom *stöld och rån*. Med stöld avses samtliga de i SL 20: 1—4 och BrB 8: 1—4 avsedda brott som kännetecknas av olovligt tillgrepp i tillägnelseuppsåt. I SL 20: 1—4 benämnas samtliga brotten stöld, varemot i BrB 8: 2 så ej är fallet med snatteri. Det synes emellertid icke erforderligt att i lagtexten särskilt upptaga även sistnämnda brottsbeteckning. Med rån åsyftas brott enligt SL 20: 5 och BrB 8: 5 och 6. Såsom rån betecknas ej allenast tillgrepp under våld å person eller hot som innebär trängande fara utan även det fall att man med dylikt våld eller hot förmå annan till handling, t. ex. att överlämna lösöre. Dylik gärning under lindrigare hot, d. v. s. utpressning, omfattas däremot icke av stadgandet. Brottbeskrivningen torde sålunda helt sammanfalla med den i det finska förslaget intagna, där det talas om »stöld, snatteri, rån eller rånartad utpressning»; i den danska texten talas om »tyveri, röveri eller afpresning».

Det fordras icke, att någon fällts till ansvar för ifrågavarande brott, utan det avgörande är det rent objektiva, att ägaren frånhänts egendomen genom en dylik gärning. Det torde få ankomma på vindikanten att prestera erforderlig utredning om de omständigheter under vilka egendomen frånhändes honom.

Det förtjänar påpekas, att regeln i förevarande stycke sålunda icke är tillämplig, då den disponerande gjort sig förfallen till dels sådant egenmäktigt förfarande som innebär tillgrepp av t. ex. motorfordon (i BrB 8: 7 tillgrepp av fortskaffningsmedel), dels ock olovligt förfogande bestående i avyttring av det tillgripna fordonet. Måhända hade det varit följdriktigt att, då en specialregel ges för tillgreppsfall, låta regeln omfatta alla fall av olovligt tillgrepp, således även sådana där uppsåt att tillägna sig (och sedermera avyttra) det tillgripna ej förelegat från början eller i allt fall ej kunnat styrkas. Särskilt det nu nämnda fallet av tillgrepp av fortskaffningsmedel jämte olovligt förfogande står ju stöld av fortskaffningsmedel jämte efterföljande avyttring mycket nära och kommer väl ofta nog i fråga, just då ursprungligt tillägnelseuppsåt icke kan styrkas. Att låta nu berörda olikhet bli avgörande i en civilrättslig lagstiftning av förevarande art kan tyckas egendomligt. Emellertid utgöra för finskt och danskt vidkommande de i förslaget angivna brottstyperna en avgränsad kategori, som just ansetts kräva särbehandling; för finsk rätts del motsvara de dem där det f. n. i motsats till alla övriga fall råder obegränsad vindikationsrätt. Då den förevarande regeln i det svenska förslaget upptagits väsentligen för att man skulle kunna nå en enhetlig lösning rörande ifrågavarande fall, har det knappast syntts ut-

redningen lämpligt att utsträcka stadgandets tillämpningsområde *längre* än man på dansk och finsk sida ansett erforderligt.

Med anledning av det nu berörda stadgandet i andra stycket av 1 § må slutligen anföras följande. I de danska och finska motiven har såsom ett alternativ, därest man icke skulle vilja följa förslaget att ge rum för godtrostförvärv av stulen egendom, formulerats en ren undantagsregel för detta fall; obegränsad vindikation skulle sålunda då gälla i stöldfallet. Skulle man för dansk och finsk rätts del stanna vid denna lösning, bör det nog för svensk del upptagas till förnyat övervägande, huruvida fog finnes för den nu berörda specialregeln eller om icke denna bör utgå. Såsom flera gånger framhållits har ju nämligen det avgörande motivet för densamma dock varit att genom en kompromiss nå nordisk rättslikhet.

Tredje stycket (äganderättsförbehåll)

I de allmänna motiven till utredningens lagförslag har framhållits, att det å ena sidan är ägnat att väcka betänkligheter att förstärka det särskilda privilegium som en avbetalningssäljares säkerhet i godset utan det eljest i svensk rätt genomförda besittningskravet utgör men att det å andra sidan med hänsyn till avbetalningshandelns omfattning och det förhållandevis stora antalet rättskonflikter på detta område är omöjligt att icke särskilt beakta hithörande problem.

En möjlighet att minska risken för tvister mellan avbetalningssäljare och personer, som från köparen förvärva avbetalningsgodset innan detta till fullo betalats, vore givetvis att såsom villkor för säljarens rätt att göra gällande äganderättsförbehåll uppställa krav på att säljaren förfarit med rimlig aktsamhet, t. ex. inhämtat soliditetsuppgifter angående köparen eller på annat sätt sökt förvissa sig om dennes möjligheter att fullgöra sina förpliktelser enligt avtalet eller om hans betalningsvanor i övrigt. I synnerhet vid avbetalningsförsäljning av värdefullare egendom synes ett dylikt krav i och för sig icke kunna anses oskäligt betunga omsättningen. Även inskränningar i möjligheten att överhuvudtaget uppställa äganderättsförbehåll i fråga om vissa typer av lösören, registreringsplikt beträffande avbetalningskontrakt eller liknande åtgärder skulle möjligen kunna nedbringa antalet konflikfall av hithörande typ.

Av de sålunda antydda åtgärderna synes det tvivelaktigt om ett generellt krav på kreditundersökning lämpligen bör införas lagstiftningsvägen; som framgår av vissa remissyttranden verka berörda branschorganisationer på frivillighetens väg för omsorgsfullare prövning av avbetalningssköparens solvens och betalningsvanor. Under alla förhållanden torde såväl denna som övriga ifrågakommande åtgärder böra övervägas i samband med en eventuell ändring av lagstiftningen om avbetalningssköp och icke utifrån de begränsade synpunkter på denna lagstiftning som äro av intresse i förevarande lagförslag. Utredningen har med hänsyn härtill ansett sig böra avstå från när-

mare övertväganden och förslag i detta hänseende. Ej heller har utredningen, såsom tidigare framhållits, ansett sig böra taga ställning till framställda förslag om införande av äganderättsregistrering och ägarebevis för vissa typer av egendom, framför allt motorfordon. Den föreslagna regleringen bygger sålunda på gällande bestämmelser om avbetalningsköps ingående och rättsverknningar.

Förslaget innebär, att godtrosvörvärv av sådan egendom som allmänt säljes på kredit med äganderättsförbehåll kan göras gällande endast om förvärvaren genom granskning av åtkomsthandling eller kvitto eller på annat sätt sökt förvissa sig om att överlåtaren icke på grund av sådant förbehåll saknar rätt att överlåta egendomen. Bestämmelsen ansluter nära till den utveckling som skett i nyare rättspraxis i fråga om framför allt motorfordon (jfr *NJA 1945 s. 523, 1948 s. 152, 1951 s. 305, SvJT 1954 rf s. 37, NJA 1961 s. 567, 1963 s. 58 och s. 313*).

I motiven till bestämmelsen i andra stycket om godtrosvörvärv av tillgripet gods har framhållits, att en specialregel, som ålägger förvärvaren en särskild aktsamhetsplikt i vissa bestämda fall, förutsätter, att dessa fall kunna objektivt särskiljas från det stora flertalet förvärvssituationer; det strängare aktsamhetskravet skulle eljest i praktiken komma att försiktigtvis iakttagas vid varje förvärv av lösöre, som icke faller under stadgandet i fjärde stycket. Liksom i fråga om tillgripet gods anser utredningen emellertid de sålunda angivna förutsättningarna för en specialregel här föreligga. Medan de omständigheter som ge anledning till misstanke i det förra fallet hänföra sig till själva den situation, i vilken godset avyttras, anknyter den särskilda aktsamhetsplikten vid förvärv av gods, som är sålt med äganderättsförbehåll, till den *överlåtna egendomens beskaffenhet*.

Förutsättningen för att regeln i tredje stycket skall vara tillämplig är att godset är av sådant slag som allmänt försäljes på kredit med äganderättsförbehåll. Huvudfallet av dylik handel utgöres uppenbarligen av sådana köp på vilka lagen om avbetalningsköp är tillämplig, d. v. s. köp där köpeskillingen skall erläggas efter hand i särskilda poster. Det har emellertid icke synts vara anledning att begränsa stadgandet till avbetalningsköp; i det följande tagas dock närmast sikte på dylika köp. Egendomens tillhörighet till ifrågasvarande kategori är att bestämma objektivt. Har undantagsvis t. ex. ett klädesplagg sålts på kredit med äganderättsförbehåll, medför detta sålunda icke att den föreslagna regeln blir tillämplig, om köparen avyttrar plagget till tredje man innan köpeskillingen till fullo guldits. Å andra sidan avses försummelser i fullgörande av undersökningsplikten icke böra lända förvärvaren till förfång om i det enskilda fallet visserligen egendomen är av den här avsedda beskaffenheten men någon avbetalningsförsäljning icke förevarit, t. ex. om den disponerande är en oredlig depositarie eller panthavare. Här kan en undersökning efter de linjer som lagrummet avses uppdraga mestadels icke leda till något resultat, och det synes därför icke lämpligt att låta

försummad undersökningsplikt i dessa fall medföra, att förvärvaren anses ha varit i ond tro. Självfallet gäller även i dessa situationer det i 1 § första st. uppställda godtroskravet.

De vanligaste föremålen för avbetalningsköp torde f. n. vara motorfordon av skilda slag, båtar, cyklar, kapitalvaror för hushållsändamål såsom radio- och televisionsapparater, dammsugare, tvättmaskiner, dyrbara möbler, jordbruks- och trädgårdsmaskiner samt dyrare bokverk m. m. Närmare uppgifter beträffande ifrågakommande kategorier av egendom synas icke böra förekomma i lagtexten; avgörande för bestämmelsens tillämpning är det handelsbruk som är rådande vid tidpunkten för det ifrågasatta godtrosvärvet.

Vid förvärv av typiskt avbetalningsgods ålägger lagförslaget — som nämnts i överensstämmelse med modern praxis i fråga om motorfordon — förvärvaren en viss *undersökningsplikt*. Sättet att fullgöra denna beskrives i texten allenast exemplifierande: undersökning av åtkomsthandling eller kvitto eller annat förfarande. Undersökningens syfte anges vara att förvärvaren skall söka förvissa sig om att överlåtaren icke på grund av äganderättsförbehåll saknar rätt att överlåta egendomen. Det kan icke anses vare sig skäligt eller ens genomförbart att av förvärvaren kräva allsidig prövning av eventuella kompetensbrister hos överlåtaren. Har han i erforderlig omfattning sökt fastställa, att något äganderättsförbehåll icke hindrar överlåtelse, har han fullgjort sin förpliktelse enligt den föreslagna texten och ett godtrosvärv äger rum, även om det sedermera skulle visa sig att överlåtaren t. ex. tidigare överlätit sin rätt till godset å annan. Det är icke uteslutet att vid en och samma överlåtelse situationen kan vara sådan att reglerna i både andra och tredje styckena framstå såsom tillämpliga. Särskilt ofta torde detta vara fallet med motorfordon. Regelmässigt torde emellertid de åtgärder av förvärvaren som äro tillfyllest för att tillgodose aktsamhetskraven enligt det ena av dessa lagrum även räcka för att erforderlig omsorg skall anses styrkt enligt det andra.

Om sättet för undersökningspliktens fullgörande må anföras följande. I en stor grupp av fall lärer den enda effektiva metoden härför vara att förvärvaren gör sig underrättad om dels på vilket sätt överlåtaren åtkommit egendomen, dels ock, såvitt detta visar sig ha skett med äganderättsförbehåll, huruvida egendomen är slutbetald. Ett godtrosvärv skulle sålunda knappast kunna äga rum med mindre åtkomsthandlingen förfalskats. Såsom en allmän — men ingalunda undantagslös — norm för vad härvidlag bör krävas synes man alltså kunna uppställa, att det fordrats en förfalskning eller därmed likartad åtgärd från överlåtarens sida för att förvärvaren skolat kunna misstaga sig. Där överlåtaren är en för köparen välkänd person, kan undersökningsplikten undantagsvis anses uppfylld genom mindre omfattande åtgärder. Godsets ålder och värde synes principiellt böra vara av betydelse för aktsamhetskravet såtillvida som förvärv av ny och särskilt värde-

full egendom torde påkalla speciellt noggrann undersökning (jfr *NJA 1951 s. 305*, *SvJT 1954 rf s. 37* samt *NJA 1961 s. 567* och *1963 s. 313*). Direkt hänvändelse till överlåtarens uppgivna fångesman torde här ofta vara det lämpligaste sättet att komplettera de uppgifter som kunna erhållas genom granskning av åtkomsthändingar. Även förfrågningar hos registreringsmyndighet e. d. torde kunna ifrågakomma. Vilka av dessa eller andra undersökningsmetoder som i det enskilda fallet böra komma till användning för att godtroskravet skall anses uppfyllt får ankomma på domstolarnas prövning.

Undersökningsplikten har i lagtexten uttryckts så att förvärvaren »bör» söka förvissa sig om att äganderättsförbehåll icke står i vägen för fångesmannens överlåtelse. Något ovillkorligt krav på att undersökning *skall* företagas har ej ansetts böra uppställas. I vissa situationer — exempelvis vid förvärv från släkting, granne eller eljest då förvärvaren på grund av personlig kännedom om sin fångesman med fog kan anse uteslutet, att dispositionen ej är rättsenlig — bör undersökningsplikten kunna i varje fall starkt reduceras. I andra fall åter kan det vara praktiskt omöjligt att genomföra erforderlig undersökning. Till de hinder som härvid få tagas i beaktande hör givetvis icke säljarens motstånd eller motvilja gentemot undersökningen, icke heller förvärvarens eller båda parter brådska e. d. Endast i sådana undantagsfall, där yttre, objektiva hinder stå i vägen för en undersökning och transaktionen bedömd på grundval av de iakttagelser som kunna göras ter sig normal, kan en förvärvare göra gällande god tro utan fullgörande av vad i förevarande lagrum stadgas.

Ett särskilt problem erbjuda de s. k. kopplingsförbehållen vid avbetalningsköp; genom dylikt förbehåll kan gods som sålts på avbetalning komma att utgöra säkerhet även för fordran på grund av reparation eller annan dylik åtgärd beträffande godset (8 § andra st. AvbetL). Det kan otvivelaktigt vara synnerligen svårt för tredje man att med säkerhet konstatera, huruvida godset häftar för dylik fordran. Emellertid synes det kunna krävas av en avbetalningssäljare att han tillser, att avbetalningskontraktet städse innehåller uppgift om föreliggande fordran; han kan ju exempelvis såsom villkor för att egendomen skall utlämnas efter reparationen utan kontant betalning kräva att avbetalningskontraktet företes för anteckning om fordringen. Har så icke skett, synes det rimligt att avbetalningssäljaren får bära risken för rättsförlust; i denna situation torde de härovan i de allmänna motiven anförda riskfördelnings-synpunkterna ge klart utslag till godtroende tredje mans favör. Några speciella undersökningar inriktade på förevaron av fordringar som jämlikt kopplingsförbehåll belasta godset böra sålunda regelmässigt icke krävas av förvärvaren (jfr *SvJT 1954 s. 423 ff.*). Undantag från denna huvudregel torde kunna förekomma t. ex. då godset, ehuru nytt, tydligt visar spår av större reparationer; det synes vara skäl att härvidlag ställa särskilda krav på förvärvare som yrkesmässigt driver handel med gods av ifrågakommande slag.

Det är klart, att det ankommer på förvärvaren att i händelse av tvist förebringa bevisning om att han fullgjort sin undersökningsplikt. I andra stycket av förevarande § har motsvarande skyldighet markerats i lagtexten genom att regeln avfattats som en bevisbörderegeln; beviskravet har angivits så att det åligger förvärvaren att »visa», att han företagit undersökningar. Att andra stycket formulerats på sätt som skett sammanhänger med att man av skäl som tidigare angivits genom den språkliga avfattningen velat särskilt markera stöldfallets särställning och vikten av att effektiva undersökningar företas i en »stöldsituation»; även den logiska uppbyggnaden av stadgandet i andra stycket har synt kräva, att man formellt sett tagit sikte på vad som åligger förvärvaren vid tvistetillfället. Tredje stycket har däremot kunnat formuleras som en föreskrift som hänför sig till förvärvstillfället. Det är således icke meningen att i fråga om styrkan av den bevisning som kräves i respektive fall om att undersökning verkligen har företagits någon egentlig skillnad skall föreligga, i allt fall icke någon mer avsevärd sådan. Erinras må i detta sammanhang emellertid också om vad ovan anförts i fråga om det i förevarande stycke använda uttrycket »bör».

Den motsvarande regeln i det danska och det finska förslaget har till alla delar enahanda innehåll som den svenska.

Fjärde stycket (butik- och liknande köp)

Som framgått av den föregående översikten av några viktigare utländska rättssystem är det brukligt att även där lagstiftningen i övrigt bygger på vindikationsprincipen — vare sig i samtliga fall av kompetensbrist hos den disponerande eller i särskilda situationer, t. ex. i fråga om tillgripet gods — exstinktion medges till förmån för den som gjort sitt förvärv i butik, å marknad eller under likartade förhållanden.

Utredningen finner en dylik privilegiering av vissa förvärv vara motive-rad framför allt från två synpunkter. För det första torde den offentlighet som omgiver t. ex. en auktion och även kännetecknar utbudande av varor till allmänheten i den normala butikshandeln utgöra en viss garanti för att säljaren har, eller åtminstone anser sig ha, rätt att överlåta den utbudna egendomen. För det andra torde i de båda angivna fallen närmare under-sökning av säljarens åtkomst ofta stöta på betydande svårigheter. Den omedelbare säljaren — auktionsförrättaren — saknar ofta all kändedom om godset, och förfarandet vid en auktion kräver hos köparna snabba beslut, som svårligen låta sig förenas med genomförandet av närmare under-sökningar. Vid sedvanliga husgeråds-, inventarie-, och kreatursauktioner ter sig risken för kompetensbrist hos säljaren oftast skäligen ringa; of-fentligheten lär vidare sätta ev. avbetalningssäljare eller andra rättsägare i stånd att bevaka sina intressen. Vid större auktioner avseende egendom från flera håll är auktionsförrättaren oftast ett företag eller en privat-person, som driver rörelse under former likartade med försäljning från fast affärsställe. Vid butiksköp torde säljaren ofta icke vilja avslöja sina

inköpskällor; detta torde gälla icke minst försäljare av begagnade varor. Har säljaren fast affärsställe, tillkommer utöver de två anförda synpunkterna en ytterligare garanti såväl för att köparen skall kunna lita på den disponerades behörighet som för att den ursprunglige ägaren skall kunna hållas skadeslös om hans rätt till godset går förlorad genom exstinktion. Det bör slutligen framhållas, att inköp från yrkesmässig försäljare med fast affärsställe, det må sedan röra sig om förvärv från detaljhandlare eller inköp från grossist eller tillverkare, utgöra det område där de i de allmänna motiven till lagförslaget berörda omsättningssynpunkterna ha särskild betydelse.

I utredningens lagförslag, som ju bygger på en generell exstinktionsregel, finnes anledning beakta de ovan anförda synpunkterna i den formen att den i andra och tredje styckena för särskilda fall uppställda undersökningsplikten vid förvärv på offentlig auktion eller från yrkesmässig försäljare med fast affärsställe eller under därmed likartade förhållanden måste fullgöras allenast om särskild anledning till misstanke föreligger. I fråga om förvärv från yrkesmässig försäljare avses givetvis endast sådant gods som omfattas av den yrkesmässiga försäljningen.

De sålunda privilegierade förvärvssituationerna ha angivits endast genom exempel. Otivelaktigt äro emellertid de båda i texten angivna fallen — auktionsinrop och förvärv från yrkesmässig försäljare med fast affärsställe — de situationer som främst komma i fråga. Det bör framhållas, att lagförslaget till skillnad från utländsk rätt och vissa äldre svenska förslag icke nämner marknadsköp. Dels torde marknadshandelns ekonomiska betydelse fränsett vissa speciella branscher knappast längre vara sådan att denna handelsform kan göra anspråk på att vid sidan av butiksköp o. d. räknas som en särskilt viktig del av den allmänna omsättningen. Dels lära förvärv å marknad, där varor ofta salubjudas av privatpersoner eller kringresande försäljare, icke ske under de garantier som enligt vad ovan anförts kunna anses gälla vid auktions- eller butiksköp. Vid exempelvis bilköp å marknader torde tvärtom alla skäl tala för ett upprätthållande av den i andra och tredje styckena stadgade undersökningsplikten. I enskilda fall torde emellertid förhållandena vara sådana, att marknadsköp i nu angivet hänseende bör jämföras med de i lagtexten nämnda förvärvssituationerna. Den närmare prövningen av dessa frågor måste överlämnas åt domstolarna. På enahanda sätt torde det böra förhålla sig med förvärv av lösören från försäljare utan fast affärsställe eller från affärsidkare som icke yrkesmässigt bedriver handel med varor av ifrågavarande typ. Om t. ex. ett välkänt företag regelmässigt driver försäljning av typiskt avbetalningsgods — dammsugare eller kylskåp — genom självständiga resande försäljare som äro försedda med vederbörliga ordersedlar eller på annat sätt legitimerade, torde situationen oftast falla under förevarande bestämmelse, även om godset undantagsvis levereras direkt av agenten.

I tvivelsmål synas de ovan anförda synpunkterna på undantagsregelns grunder — den garanti som ligger i en offentlig försäljning och i överlåtarens ställning såsom etablerad näringsidkare samt svårigheten att inom ramen för en normal transaktion av ifrågavarande slag genomföra en effektiv undersökning — kunna tjäna till ledning.

Några särskilda regler om vilken av parterna som har att styrka de faktiska omständigheter som medföra lagrummets tillämplighet torde icke erfordras. Är frågan tvistig, torde väl regelmässigt förvärvaren vara närmast till att visa, att sådana förhållanden förelegat, som göra regeln tillämplig.

I fråga om exekutiv auktion är som ovan berörts för gällande rätts del i viss mån oklart, huruvida beträffande förvärv å sådan över huvud gälla reglerna om exstinktiva godtrosoförvärv eller huruvida förvärvarens ställning är att bedöma helt enligt utsökningslagens regler. Klart är emellertid att om regler om godtrosoförvärv i allmänhet äro att tillämpa å förvärv vid exekutiv auktion, dylikt förvärv kommer att omfattas av bestämmelsen i fjärde stycket.

2 §.

Förevarande paragraf innehåller en regel, som medför en inskränkning i den generella exstinktionsprincipen till ägarens favör i vissa speciella fall, där den senare skall äga återlösa godset från godtroende förvärvare. Stadgandet innebär en precisering och inskränkning i förhållande till den gällande rättens principer i detta hänseende.

Första stycket (lösenrätt)

Den rätt att mot lösen återtaga gods som gjorts till föremål för exstinktivt godtrosoförvärv vilken för närvarande gäller enligt finsk och svensk rätt har, såvitt rättsfallssamlingarna utvisa, icke någon nämnvärd praktisk betydelse. Det är karakteristiskt, att man som framgår av redogörelsen för gällande rätt icke med säkerhet kan säga, huruvida lösenkillingen skall bestämmas till godsets värde vid den tidpunkt då inlösningsrätten göres gällande (*värdeprincipen*) eller till det vederlag den godtroende förvärvaren må ha utgivit (*vederlagsprincipen*). Har den senare erhållit godset genom gåva är det visserligen klart, att värdeprincipen skall tillämpas. Avser godtrosoförvärvet panträtt (jfr 3 § i förslaget) är det klart, att lösenbeloppet icke kan vara högre än den fordran för vilken egendomen häftar. Vad angår det praktiskt viktigaste fallet — godtrosoförvärv genom köp — svävar man i ovisshet om den tillämpliga principen.

I sådana modernare lagar som upptaga bestämmelser om godtrosoförvärv i vissa speciella fall — främst må erinras om kommissionslagen — ha icke medtagits några regler om lösenrätt. Det rör sig här visserligen regelmässigt om särskilda rättsförhållanden, såsom kommission, eller om särskilda typer av egendom, såsom skuldebrev, men utredningen har funnit det även

med avseende på de nu i HB 11: 4 och 12: 4 avsedda fallen av exstinktivt godtrosförvärv av lösören vara anledning pröva, om ett bibehållande av den *generella* lösenrätten är motiverat och huruvida vid ett avskaffande av denna rätt särskilda undantag böra göras. Till ledning vid denna bedömning torde kunna tjäna vissa överväganden om lösenrättens reella funktion.

En föreskrift om rätt för den som genom godtrosförvärv gått förlustig sin rätt till lösören (i det följande användes för enkelhetens skull beteckningen »ägaren») att lösa tillbaka egendomen synes principiellt kunna anses fylla endera av två principiellt olika funktioner. Utgår man från ståndpunkten att en allmän exstinktionsregel bör råda, från vilken undantag sedan kunna införas i särskilda fall, ter sig lösenrätten som ett av de instrument varigenom modifikation i denna princip kan åstadkommas. Lösningens rättsfunktion synes då böra vara att möjliggöra för ägaren att återfå egendomen, när detta med hänsyn till själva egendomens beskaffenhet framstår som speciellt motiverat. Som exempel må nämnas det fall, att godset har särskilt affektionsvärde för ägaren. Med detta betraktelsesätt, enligt vilket lösenrätten är en utpräglad undantagsföreteelse, synes bäst överensstämma att lösenkillingen bestämmas till sådant belopp att den godtroende förvärvaren försättes i samma ekonomiska läge som om han fått behålla egendomen. Vid exstinktivt äganderättsförvärv skulle därmed värdeprincipen komma att tillämpas vare sig förvärvet ägt rum genom gåva eller mot vederlag; vid förvärv av panträtt skulle tydligen utges det belopp för vilket godset häftar. Antages den föregående beskrivningen av lösenrättens funktion äga giltighet för den gällande svenska rätts del, är det fullt logiskt, att någon inlösningsmöjlighet icke föreligger beträffande exempelvis skuldebrev, som ju regelmässigt icke ha annat värde än det rent ekonomiska. Helt allmänt synes då lösningens rätten böra få ett mycket begränsat användningsområde, och den generella möjligheten att återtaga lösören jämlikt HB 11: 4 och 12: 4 ter sig som en anomali i den moderna svenska rätten.

Å andra sidan kan lösenrätten tänkas tjäna som ett verktyg för en kompromiss mellan exstinktions- och vindikationsprinciperna. Den logiska utgångspunkten kan då närmast sägas såtillvida vara en allmän vindikationsregel som ägaren alltid har rätt att återfå sin egendom. För att en förvärvare, som var i god tro vid sitt fång, icke skall lida en direkt ekonomisk förlust, förpliktas ägaren att återgälda vad förvärvaren själv fått utge för egendomen. Detta betraktelsesätt leder tydligen till att vid godtrosförvärv genom gåva ägaren är berättigad att återtaga godset utan ersättning eller blott mot ersättning för nedlagda kostnader, medan lösenkillingen vid andra äganderättsförvärv bör bestämmas enligt vederlagsprincipen. Endast i det fall att den godtroende förvärvat panträtt i godset blir beloppet detsamma som om man anlägger det ovan utvecklade betraktelsesättet. Den här framställda uppfattningen synes vidare böra leda till att återkrav av egendomen mot förlustersättning bör kunna äga rum i fråga om alla slag av egendom,

sålunda exempelvis även beträffande värdepapper; lösenrätten skulle här bli av betydelse i fall, där papperet av godtroende erhållits såsom gåva eller förvärvats för belopp understigande det varå det lyder.

Vid en jämförelse mellan de båda möjliga uppfattningarna om lösenrättens funktion framgår, att det först utvecklade betraktelsesättet otvivelaktigt står i samklang med den uppfattning som kommit till uttryck i modern lagstiftning, främst skuldebrevslagen, och i doktrinen, t. ex. med avseende på godtrosvärförvärf genom gåva. Denna ståndpunkt synes också bäst överensstämma med de allmänna överväganden på grund av vilka utredningen funnit extinktionsprincipen förtjäna företräde såsom allmän huvudregel i de rättskonflikter som här avses. Att låta lösningsrätten tjäna funktionen att vara ett instrument för att åstadkomma ett mellanting mellan extinktions- och vindikationsprincip förefaller å andra sidan vara en föga rationell anordning. Det framgår ju ock av gällande svensk rätt med dess generella lösningsrätt, att institutet icke fått någon praktisk betydelse i sådan riktning.

Skall lösningsrätten bibehållas i fråga om lösöre, bör den sålunda få tjäna förstnämnda funktion. I enlighet med vad ovan anförts blir det då också värdeprincipen som bör läggas till grund vid lösenbeloppets bestämmande. Avgörande bör vara godsets värde vid den tidpunkt då lösenrätten göres gällande, d. v. s. i händelse av tvist vid tidpunkten för domen i målet. Detsamma synes böra gälla då godtrosvärförvärf ägt rum genom gåva.

Det gäller här emellertid först att granska huruvida och i så fall under vilka förutsättningar en lösenrätt över huvud taget bör bibehållas. Med hänsyn till institutets ringa praktiska betydelse kunde det ifrågasättas, om det icke utan förlust kunde avskaffas. Även om institutet emellertid icke skulle komma till större användning, synas billighetsskäl tala för att man åtminstone håller öppen möjligheten för ägaren att — mot fulla värdet — få återlösa godset i sådana situationer som ovan antytts, d. v. s. i de fall, där detta för honom har ett särskilt värde av icke-ekonomiskt slag, såsom affektionsvärde eller liknande, samt exempelvis i de situationer, där det omtvistade lösöret ingår såsom en del i ett större helt, såsom ett bokverk eller en maskin, vars värde skulle minskas oskäligt genom förlusten. I fall av den senare kategorien synas jämväl samhällsekonomiska motiv kunna åberopas: ägarens förlust skulle här lätt kunna innebära en betydande värdeförstöring.

Det skulle kunna invändas mot en dylik regel, att det är olyckligt att göra ägarens rätt beroende av ett så svårbedömt förhållande som huruvida godset har affektionsvärde eller är av särskild betydelse för ägaren. En sådan reglering skulle kunna tänkas försvåra uppgörelser i godo och leda till tvister, i vilka ägaren och den godtroende förvärfvaren sökte styrka resp. motbevisa, att egendomen vore av sådant slag som avses i den föreslagna bestämmelsen. Dessa farhågor synas emellertid jävas, förutom av det förhål-

landet att lösenrätten så sällan utövats enligt nu gällande rätt och att dess tillämpningsområde i lagförslaget starkt begränsas, jämväl av den garanti mot onödiga processer som ligger i värdeprincipens lagfästande. Då ägaren kan återfå godset allenast mot samma betalning han skulle ha att erlægga i handeln, lär han utsätta sig för en process endast där godset för honom verkligen har sådant särskilt värde som äsyftas i bestämmelsen.

På grund av vad sålunda anförts har utredningen föreslagit en regel av innebörd att den som till följd av stadgandet i 1 § förlorat sin rätt till lösöre är berättigad att från innehavaren återlösa egendomen mot utgivande av dess värde i den allmänna handeln, försåvitt egendomen för ägaren har ett värde av annan art än det rent ekonomiska eller det eljest är av särskild betydelse för honom att återfå egendomen. Härutöver har föreslagits gälla, att där innehavaren förvärvat egendomen genom köp, lösenbeloppet skall motsvara köpeskillingen, såvitt icke denna i märklig mån avviker från handelsvärdet. Om den föreslagna bestämmelsens närmare innebörd må anföras följande.

Lösenrätten har i lagtexten angivits kunna utövas gentemot »*innehavaren*» och icke allenast gentemot den som förvärvat godset i kraft av reglerna i 1 §, d. v. s. gjort ett exstinktivt godtrosvärfvärv. Ägaren kan sålunda framställa inlösningsanspråk även mot den vars förvärv av egendomen ligger senare i fångeskedjan. Då lösenbeloppet avses utgå med godsets fulla värde, synes detta kunna medgivas utan olägenhet: någon större risk för tvister i vilka den som genom lösenrättens utövande gått förlustig sin rätt till godset gör gällande sin fångesmans hemulsplikt eller eljest framställer anspråk mot denne lär icke föreligga.

Lösenrätten tillkommer den som till följd av stadgandet i 1 § *förlorat sin rätt till lösöre*. Beträffande innebörden i denna bestämning av den berättigade (som härövan betecknats såsom »ägaren») må anföras följande. Lösenanspråket tillkommer den som frånsatt den obehöriga dispositionen skulle ha varit ägare till egendomen. Lösenrätt föreligger sålunda icke blott för ägare, som deponerat eller utlånat egendomen till den disponerande, sålt den till honom med äganderättsförbehåll etc. utan också, i tvesalufallet, för den förste köparen, oaktat dennes rätt gentemot den disponerandes borgenärer icke varit sakrättsligt skyddad; detta har, såsom förut framhållits, också antagits i gällande rätt. Huruvidant läget skall vara, därest den första dispositionen är en försäljning enligt lösöreköpsförordningens bestämmelser, kanske kan vara föremål för tvekan; med hänsyn till de fall i vilka lösningsrätt enligt förslaget skall kunna äga rum, lär emellertid spörsmål härom knappast aktualiseras.

Såsom förutsättningar för lösenrättens inträde ha uppställts att egendomen för ägaren har ett *värde av annan art än det rent ekonomiska eller det eljest är av särskild betydelse för honom att återfå egendomen*. Huruvida dessa förutsättningar äro för handen måste givetvis avgöras genom en objek-

tiv bedömning av frågan om ägarens särskilda förhållande till egendomen är sådant som avses med den föreslagna bestämmelsen. Beskrivningen i lagtexten är snarast antydande. Huvudfallen äro som redan påpekats sådana där egendomen har affektionsvärde eller liknande icke-ekonomiskt värde och där förlusten av godset för ägaren ur ekonomisk eller annan objektivt godtagbar synpunkt är avsevärt mer betydande än godsets värde i sig själv. Affektionsvärde lär regelbundet få anses föreligga i fråga om saker med utpräglad personlig anknytning, såsom porträtt, brev, vigselringar o. d., men även då egendomen under längre tid innehafts av ägarens familj och icke utgör ett sådant rent bruksföremål som utan olägenhet kan utbytas, liksom då godset erhållits i anledning av någon särskild händelse eller bemerkelsedag i ägarens eller hans anhörigas liv och är ägnad att påminna om denna, såsom idrottspriser, graverade värdeföremål o. d. Någon sträng prövning av om affektionsvärde föreligger synes icke befogad försåvitt egendomen icke undantagsvis är underkastad stora prisförändringar eller eljest kan antagas vara föremål för spekulationsintresse: ägarens villighet att betala godsets värde får ofta anses vara ett indicium för att ett särskilt personligt intresse föreligger.

Det andra huvudfall som avses med regeln har redan exemplifierats: en person har frånhänts en volym ur ett samlingsverk eller en del av en maskin, och det förlorade kan icke ersättas utan nyanskaffning av den större helhet i vilken det ingår. En del av en enhetlig matservis torde sålunda kunna återkrävas, men däremot icke ett nummer ur en samling av olika föremål. Generellt kan måhända såsom norm angivas, att där ägarens förlust i avsevärd mån överstiger det belopp som skulle utges i lösen, den föreslagna undantagsbestämmelsen är tillämplig. Att saken som sådan stigit i värde är principiellt betydelselöst. Likaså är det förhållandet, att godset är svårt att anskaffa, icke avgörande. Godsets särskilda betydelse för ägaren kan även vara av icke-ekonomisk art eller omöjlig att direkt uttrycka i penningar. Har denne sålunda på egendomen nedlagt eget arbete, som icke är av rutinmässig natur eller eljest utan vidare låter sig göras om, torde regeln vara att tillämpa, försåvitt icke godset förarbetats för avsalu i föreliggande skick. Författares och komponisters manuskript, konstnärers originalarbeten ävensom t. ex. en advokats egenhändigt hopbragta formulärsamling, alster av hobbyverksamhet o. d. torde kunna återfordras även om de icke ha direkt affektionsvärde. Även utanför de sålunda exemplifierade kategorierna kunna fall förekomma, där återlösningsrätten är av särskild betydelse för ägaren, exempelvis i fråga om fångeshandlingar till egendom, betyg eller andra behörighetshandlingar, originalritningar, nycklar o. d.

Löseskillingen bestämmes av godsets värde i *den allmänna handeln*, varmed bör förstås den normala handeln med föremål av ifrågavarande art. Från lokala och liknande variationer i egendomens värde bör i möjligaste mån bortses: ett dyrbart antikt skåp synes böra uppskattas till det värde

egendomen har vid försäljning i den normala antikhandeln eller på auktion som anordnats på ett efter varans kvalitet avpassat sätt även om det på parternas ort ej finnes någon marknad för dylikt gods och detta därför vid omedelbar försäljning på platsen sannolikt skulle komma att bortslumpas.

Regeln att vid godtroshöfvärv genom köp *lösenbeloppet skall motsvara köpeskillingen*, såvitt denna icke i märklig mån avviker från handelsvärdet, innebär som torde ha framgått av det föregående *icke* någon anslutning till vederlagsprincipen. Bestämmelsen, som icke medtagits i det danska förslaget, ehuru någon saklig skiljaktighet enligt motiven ej synes vara åsyftad, kan främst sägas ha en processekonomisk funktion. Först och främst avser den att förhindra tvister, i vilka olikheten mellan parternas ståndpunkter hänför sig till lösenbeloppet. I normala fall lär den godtroende förvärvarens pris någorlunda överensstämma med varans handelsvärde; det ter sig därför lämpligt att ange detta belopp såsom norm. Där godset saknar handelsvärde, som fallet oftast torde vara med vanliga brev o. d., finnes tydligen ingen annan värdemätare att tillgå. Samtidigt skyddas emellertid den godtroende förvärvarens eventuella förväntningar om vinst i de fall där han tillhandlat sig saken billigt. Det har på motsvarande sätt syntts skäligt, att förvärvaren får bära risken, om han betalt ett uppenbart överpris. Vill ägaren återlösa exempelvis ett smycke av ringa substansvärde, som för honom har affektionsintresse, bör han icke vara sämre ställd därför att den godtroende förvärvaren trots sig köpa ett äkta briljantsmycke och betalt därefter.

Frånsett det ovan påpekade förhållandet, att den danska texten icke innehåller någon bestämmelse av innebörd att godsets värde i allmänhet skall anses motsvara köpeskillingen, äro de danska och svenska förslagen i sak identiska. I det danska förslaget har ytterligare intagits en regel om lösenkillingsbestämmande i de fall där den olovliga dispositionen utgör pantsättning; ett stadgande härom återfinnes i den svenska textens 3 §. Det finska förslaget överensstämmer frånsett ett par smärre språkliga avvikelser helt med det svenska.

Andra stycket (preskriptionsregel)

Som anförts vid första stycket ovan har lösenrätten i utredningens lagförslag utformats som en undantagsregel till ägarens favör i vissa typer av fall. Även om denna rättighets giltighetsområde i enlighet med den sålunda omfattade utgångspunkten inskränkts till vissa speciella fall, synes det härutöver befogat att genom en inskränkning av lösenrätten även i tidsmässigt hänseende minska de olägenheter som denna utifrån omsättningslivets synpunkt skulle kunna tänkas medföra. Huvudfrågorna ha därvid varit huruvida man borde uppställa en fixerad tidsfrist eller medgiva en friare prövning från fall till fall samt från vilken tidpunkt fristen borde beräknas.

Vad först beträffar *fristens utgångspunkt*, kan hänvisas till de lösningar

som framlades i de svenska civillagförslagen från 1800-talet (se den historiska översikten härovan). I huvudsak torde tre möjligheter föreligga: den tidpunkt då ägaren förlorade godset, tiden för innehavarens förvärv samt den tidpunkt då ägaren fick kännedom om var egendomen är att finna. Den första lösningen torde vara olämplig emedan det ofta — t. ex. då godset obehörigen avyttrats av någon som med ägarens tillstånd måhända under längre tid haft det i sin besittning eller då det tillgripits i ägarens frånvaro — torde vara svårt eller rent av omöjligt för både ägaren och en senare innehavare att vinna kunskap om den exakta tidpunkten. Ej sällan torde en sådan tidsberäkning te sig obillig gentemot en ägare som först efter någon tid upptäckt att ett tillgrepp eller en oredlig avyttring ägt rum. Den andra möjligheten har fördelen att tillgodose innehavarens intresse av trygghet i sitt fång; att låta den tämligen korta frist som bör ifrågakomma löpa från denna tidpunkt torde emellertid ofta innebära en hårdhet gentemot ägaren. Utredningen har därför stannat för den tredje lösningen. Det synes även bäst överensstämma med lösenrättens karaktär av undantagsregel till ägarens fövör, att man låter det vara avgörande för dess bestånd huruvida ägaren är verksam för att göra den gällande. I innehavarens intresse har denna huvudregel emellertid kombinerats med bestämmandet av en yttersta frist efter vars utgång denne kan vara säker i sitt förvärv.

Förslaget innebär, att anspråk om lösen skall framställas utan oskäligt dröjsmål. Har talan icke väckts inom ett år från det innehavaren fick godset i sin besittning, skall han icke vidare vara pliktig att mot lösen avstå från den.

Det har ej ansetts nödvändigt att i lagtexten uttryckligen fastslå *vid vilken tidpunkt den förstnämnda fristen börjar löpa*. Av stadgandets formulering torde utan vidare framgå, att det avgörande ögonblicket är den tid när ägaren vinner kunskap om vem som innehar egendomen; bedömningen av frågan, huruvida oskäligt dröjsmål förevarit, kan tydligen icke hänföra sig till något annat än ägarens handlingssätt efter den tidpunkt då han fått klarhet om var egendomen är att söka. Först sedan positiv vetskap erhållits, börjar fristen att löpa; det är här icke fråga om vad ägaren bort inse. Obestyrkta rykten o. d. böra icke medföra att fristen börjar löpa. Ägaren bör ha uppnått åtminstone rimlig visshet om sin sak, innan det kan anses åligga honom att framställa anspråk vid äventyr av lösenrättens förlust. Oftast torde ägarens uppgifter i detta hänseende kunna godtagas; uppstår tvist om den avgörande tidpunkten, lär det merendels bero på att godsets innehavare anser sig ha grund för antagandet, att ägaren redan tidigare måste ha känt till var egendomen var att finna, och det torde då regelmässigt få ankomma på innehavaren att visa skäl för sin ståndpunkt.

Något särskilt formkrav beträffande sättet för framställandet av lösenanspråk har icke ansetts erforderligt. Det är tillräckligt att ägaren på ett entydigt sätt hos förvärvaren framställer krav på att få återlösa godset.

Framställes sådant krav icke i förvärvarens närvaro, torde det böra krävas, att meddelande om anspråket kommit denne tillhanda utan att oskäligt dröjsmål kan läggas ägaren till last.

Vad som bör förstås med uttrycket »utan oskäligt dröjsmål» måste tydligen avgöras från fall till fall. Egendomens beskaffenhet, användning och värde samt innehavarens person och verksamhet torde ej sällan kunna tjäna till ledning vid bedömningen av frågan huruvida ägaren förfarit utan oskäligt dröjsmål: gäller det en handelsvara, som hamnat hos en näringsidkare, torde det ofta vara anledning att ställa större krav på skyndsamhet hos ägaren än om saken är t. ex. ett prydnadsföremål som är i enskild persons besittning. Under alla förhållanden synes det självklart att ägaren bör få tillfälle att verkställa rimliga undersökningar, säkra eventuellt erforderlig bevisning och inhämta kunskap om innehavarens ståndpunkt i berörda händelsen.

Utgångspunkt för *den i andra punkten stadgade ettårsperioden* är den tid då *innehavaren fick godset i sin besittning*. Givetvis erfordras icke att han under ett år oavbrutet haft godset under sin fysiska kontroll; att egendomen under denna tid varit bortlämnad till reparation, uthyrd e. d. medför icke avbrott i tidsberäkningen. Tiden för besittningstagandet torde däremot icke böra vara avgörande om innehavaren först senare, t. ex. efter att någon tid ha hyrt godset eller eljest haft det i sitt förvar, förvärvar äganderätt till godset. I dylika fall synes först den tidpunkt då han förvärvade äganderätt till lösöret böra tjäna såsom utgångspunkt för tidsberäkningen.

Ettårsfristen upphör att löpa med *talans anhängiggörande*. Självfallet kunna parterna i godo avtala om inlösen av egendomen. Ger emellertid ägarens anspråk upphov till förhandlingar om t. ex. värdet, ägarens rättstitel, den tidpunkt då han vann kunskap om vem som innehade godset eller innehavarens goda tro, synes det riktigast att det svävande rättsläge som inträtt utan oskälig tidsutdräkt undanröjes. Sker icke en uppgörelse i godo inom ett år, måste ägaren därför väcka talan mot innehavaren; bestrides anspråket, har domstolen också att pröva om återlösningensanspråk enligt vad i första punkten stadgas framställts utan oskäligt uppehåll efter det ägaren fått vetskap om var godset var att finna. Med talans anhängiggörande lärers böra förstås att ägaren ansökt om stämning å innehavaren; att käromålet delgivits denne erfordras sålunda icke för att fristen skall upphöra att löpa.

3 § (pant- och retentionsrätt)

Det viktigaste fallet av godtrosförvärv är otvivelaktigt det att avtalet mellan den disponerande och förvärvaren innebär överlåtelse. Att enligt gällande rätt även godtrosförvärv av panträtt är möjligt framgår direkt av HB 11: 4; något skäl att frångå denna regel synes icke föreligga. Det förefaller på samma sätt motiverat att i likhet med gällande rätt låta vissa typer av re-

tentionsrätt följa enahanda regler. Utredningens lagförslag upptager därför, som framhållits ovan i det inledande avsnittet om lagens tillämpningsområde, i 3 § en bestämmelse härom.

Förslagets 3 § innebär, att vad i 1 § stadgats om överlåtelse jämväl skall gälla pantsättning ävensom de fall, då någon eljest enligt vad därom är stadgat eller i övrigt gällande äger att såsom säkerhet kvarhålla lösöre, som lämnats i hans besittning. I paragrafens andra punkt stadgas, att vid lösen enligt 2 § den lösenberättigade har att erlægga det belopp för vilket egendomen häftar.

I det följande behandlas först vart för sig vissa spörsmål, som hänföra sig till godtrosvärv av panträtt och av retentionsrätt; i samband med godtrosvärv av panträtt skall också för jämförelsens skull dryftas ett fall, som hör hemma under 1 §, nämligen försäljning av egendom, som av den disponerande uppgives vara förstånden pant. Därefter upptagas gemensamma frågor rörande tillämpningen av 2 §.

Klart är till en början att såväl enligt gällande rätt som enligt utredningens förslag godtrosvärv av *panträtt* bör kunna äga rum, om upplåtaren *uppträder såsom ägare* till saken, ehuru han saknar varje behörighet att vare sig för egen eller för annans räkning disponera över denna. För gällande rätts del torde vidare kunna antagas, att godtrosvärv av panträtt kan förekomma även då den disponerande utan att äga någon rätt till saken utger sig för att själv vara panthavare som vill »sätta ut till annan den pant som han i händer haver» (HB 10: 6). För denna uppfattning talar bl. a. det skälet, att det vore inkonsekvent att icke jämställa det ifrågavarande fallet med det ovan vid 1 § berörda, att den disponerande *uppträder såsom panthavare*, som vill — med äganderätt — föryttra förstånden pant. Beträffande grunderna för godtrosvärv i sistnämnda fall må hänvisas till vad därom anförts under 1 §. De krav som böra ställas på förvärvarens goda tro, då obehörig utger sig för att göra bruk av sin rätt att till annan utsätta panten, behandlas närmare i det följande. Här må tills vidare blott fastslås, att detta fall synes böra anses falla inom lagförslagets tillämpningsområde. I texten har detta funnit sitt uttryck genom hänvisningen till bl. a. 1 §, som ju på sätt ovan utvecklats avses omfatta även panthavarfallet.

Någon tvekan kan för den gällande rättens del måhända råda beträffande det fall att den disponerande *faktiskt är panthavare* och även uppträder såsom sådan men utsätter panten ånyo för högre belopp eller eljest på andra villkor än som gälla den ursprungliga pantsättningen. Det kunde hävdas, att det här skulle vara fråga om ett fall, där den disponerande i själva verket ägde *behörighet* att på angivet sätt förfoga över godset men allenast överskred sin *befogenhet* att handla. Därav skulle i gällande rätt följa, att fallet icke är hänförligt under stadgandet i HB 11: 4 utan vore att — åtminstone analogivis — bedöma enligt avtalslagens sysslomannaregler. De för vanliga exstinktiva godtrosvärv gällande besittnings- och traditionskraven även-

som rätt ägares lösningsrätt skulle då icke vara tillämpliga; fastmer skulle man här kunna tala om ett slags »kvalificerat» godtrosförvärv. Anläggdes detta betraktelsesätt skulle det även kunna göras gällande, att fallet icke ingår under beskrivningen av den disponerandes kompetensbrist i utredningens förslag, eftersom texten i 1 § endast avser fall, där den disponerande icke var behörig.

Mot den sålunda framställda uppfattningen kan å andra sidan hävdas, att det är en ren konstruktion att beteckna innehav av en sak med panträtt såsom i och för sig ägnad att grunda behörighet — i sysslomannareglernas mening — att sätta ut saken såsom pant ånyo eller att realisera den, medan förbudet mot att utsätta panten för högre belopp eller på andra villkor än som gälla den ursprungliga pantsättningen vore att betrakta såsom befogenhetsinskränkningar. De ifrågavarande panträttsliga reglerna äro, kan det otvivelaktigt göras gällande, alltför särpräglade för att låta sig inordnas under sysslomannarättens behörighets- och befogenhetsregler, låt vara att dessa stundom kunna komma till användning även vid handlande för egen räkning. Sist anförda teoretiska betänkligheter vinna även stöd i praktiska överväganden. Sett utifrån, ur tredje mans synpunkt, är det nu avsedda fallet regelmässigt omöjligt att särhålla från situationer, i vilka den disponerande är helt obehörig att pantsätta godset. Utredningen finner det alltså redan enligt gällande rätt vara befogat att behandla det nu avsedda pantsättningsfallet på samma sätt som de ovan berörda (jfr Benckert s. 230 ff.). Detsamma bör gälla vid tillämpning av lagförslaget; att i texten intaga någon särskild erinran om detta speciella fall har icke ansetts erforderligt. Den praktiska konsekvensen av den sålunda förordade ståndpunkten torde — eftersom lösenreglerna säkerligen icke komma att spela någon större roll — främst bli att ett godtrosförvärv förutsätter besittningsövergång från den disponerande till förvärvaren även där den förre är panthavare och dispositionen är olovlig allenast på den grund att panten utsättes ånyo i strid mot gällande rättsregel eller vad som må ha avtalats vid den ursprungliga pantsättningen.

Angående *den disponerandes kompetensbrist* kan i övrigt hänvisas till vad i denna del anförts under 1 §. Till anmärkningarna vid nämnda lagrum må även hänvisas i vad avser *besittnings-* och *traditionskraven*. Förutsättningarna för godtrosförvärv av panträtt böra i dessa hänseenden vara desamma som vid äganderättsförvärv på grund av god tro.

Vidkommande *godtrosrekvisitet* må anföras följande. I 3 § angives, att vad i lagförslaget är stadgat om överlåtelse jämväl skall gälla pantsättning och retentionsrätt. Som uttryckssättet ger vid handen, äro även de i 1 § andra och tredje st. givna bestämmelserna om undersökningsplikt liksom den i 1 § fjärde st. stadgade privilegieringen av vissa fång tillämpliga. Vid förvärv av panträtt synes det emellertid härutöver vara anledning att med avseende på godtroskravets utformning göra åtskillnad mellan olika tänkbara fall. Uppträder den disponerande såsom godsets ägare, synes läget väsentligen

vara att bedöma på samma sätt som vid överlåtelse med äganderätt. I fråga om tillgripet gods läser pantsättning vara en lika vanlig avyttringsform som överlåtelse; även avbetalningsgods torde ej sällan på obehörigt sätt föryttras genom pantsättning. För dessa fall kan därför hänvisas till anmärkningarna under 1 §. Det bör vidare framhållas, att för den mest betydande kategorien av hithörande fall, nämligen belåning i pantlånekontor eller liknande yrkesmässigt bedriven rörelse, särskilda regler givits i lagstiftningen om pantlånerörelse. Dessa regler innefatta en tämligen långtgående undersökningsplikt.

Är sålunda pantsättning som företages av den som uppträder såsom ägare i förevarande hänseende att jämställa med överlåtelse under motsvarande omständigheter, kvarstår frågan, vilka krav som böra ställas på den goda tron hos förvärvaren, där den disponerande uppger sig realisera förstånden pant eller återpantsätta egendom som han själv innehar såsom pant. Bör i dylikt fall av tredje mannen krävas, att han verkställer undersökningar, huruvida panten är förfallen eller på vilka villkor den ursprungligen utsatts (jfr HB 10: 6), t. ex. genom att fordra att få se skuldebrev eller annat fordringsbevis eller rentav genom att träda i förbindelse med pantens uppgivna ägare? I många — kanske flertalet — fall kunna väl dylika åtgärder vara motiverade av omständigheterna, men någon generell undersökningsplikt torde icke böra uppställas i angivet hänseende (jfr *NJA* 1956 s. 739 och 1961 s. 26).

Vad sålunda anförts om godtrosrekvisitets utformning vid uppgiven realisation av förstånden pant eller utsättande ånyo av ställd pant hänför sig till frågan om transaktionens särskilda beskaffenhet generellt motiverar ett särskilt strängt godtroskrav. Vid sidan härav gälla emellertid som redan påpekats reglerna i 1 § andra och tredje st. om godtroskravets utformning i särskilda fall; anmärkningarna till 1 § äro därför tillämpliga även å nu avsedda situationer.

Bortsett från realisation av förstånden pant, som ofta läser äga rum å offentlig auktion, torde någon tillämpning av 1 § fjärde st. i de här avsedda fallen knappast ifrågakomma i praktiken. Överlåtelse av panträtt genom auktion är visserligen tänkbar men läser av praktiska skäl knappast förekomma.

Innan den föreslagna regeln om godtrosvärfvärf av retentionsrätt upptages till närmare behandling, må anmärkas, att ehuru panträtt och äganderätt äro de enda i HB 11: 4 direkt omnämnda rättigheter som kunna vara föremål för godtrosvärfvärf, i den rättsvetenskapliga doktrinen även gjorts gällande, att också andra *sakrätter* skulle kunna förvärfvas på detta sätt. Där emot skulle sådana rättigheter, som icke uppfattas såsom sakrätter utan be-tecknas såsom »blott obligatoriska», vara uteslutna från denna möjlighet. Med sakrätt läser då regelmässigt åsyftas icke varje rättighet, som till objekt har en sak, utan en rättighet som enligt gällande regler kan åtnjuta skydd

gentemot ny ägare till saken och mot upplåtarens borgenärer. Till den senare kategorien av rättigheter hör som bekant enligt gällande svenska regler pant- och retentionsrätt men däremot *icke nyttjanderätt till lös egendom*. I dansk rätt är förhållandet ett annat. Sistnämnda rättighet skulle därmed enligt det sålunda i doktrinen uttalade betraktelsesättet med nödvändighet vara utesluten från möjlighet till godtrosvärv. Det kan ifrågasättas, huruvida det är självklart att på det sätt som synes förutsatt i doktrinen sammankoppla reglerna om skydd mot ny ägare och mot upplåtarens borgenärer med bestämmelserna om exstinktivt godtrosvärv. Det kan t. ex. frågas, om icke vid en kollision mellan två personer, som båda fått till sig upplåten nyttjanderätt till samma sak, den senare förvärvaren bör få behålla saken, därest han fått den i sin besittning och vid traditionen var i god tro; avfattningen av HB 13: 2 förefaller i själva verket att förutsätta en dylik regel. Utredningen har emellertid icke ansett den föreslagna lagstiftningen om godtrosvärv böra omfatta dylika fall av konkurrens mellan olika rättigheter. Som i korthet utvecklat i redogörelsen för gällande rätt med avseende på en likartad fråga — om skydd gentemot ondtröende för s. k. obligatoriska rättigheter (ovan i kap. 1, avsnitt B, s. 35) — är rättsläget i dessa spörsmål oklart och synes icke för närvarande moget att göras till föremål för lagstiftning. Utredningen har i lagförslaget allenast upptagit de i gällande rätt ostridigt förekommande exstinktiva förvärven av äganderätt, panträtt och retentionsrätt. Enahanda ståndpunkt har i detta hänseende valts i det danska förslaget, där emellertid — som framhållits ovan under 1 § första st. — godtrosvärv av retentionsrätt lämnats utanför den föreslagna lagstiftningen; detsamma är förhållandet med det finska förslaget.

I vad avser *retentionsrätt* framgår av texten, att godtrosvärv kan äga rum oavsett om den berättigade äger försälja egendomen — i vilket fall det är riktigast att tala om panträtt — eller allenast kvarhålla den. Vad som främst åsyftas äro sådana fall som hantverkares, depositaries och låntagares kvarhållningsrätt till säkerhet för kostnad som nedlagts å godset o. d. Avsikten är att lagfästa vad som redan nu anses gälla på förevarande område, och det synes därför tillfyllest att hänvisa till översikten över gällande rätt. I ett hänseende har utredningen emellertid ansett ett förtydligande vara på sin plats. Härom må anföras följande.

En av de viktigaste utgångspunkterna för gällande regler om exstinktiva godtrosvärv lärer som tidigare framhållits vara det förhållandet, att en person, som uppträder med anspråk på att äga förfoga över en sak och tillika har denna i sin besittning, i det övervägande flertalet fall faktiskt är berättigad till dispositionen. Vid överlåtelse med äganderätt liksom vid panträttsupplåtelse ger innehavarens åtgärd att förfoga över godset uttryck åt hans anspråk på att äga rätt därtill; till skillnad från dessa fall kan retentionsrätt till viss egendom stiftas utan att godsets innehavare framträtt med anspråk på att vara dispositionsberättigad. I dylika situationer torde

godtrosvörvärv av retentionsrätt redan enligt gällande regler anses uteslutet. Sålunda lär godtrosvörvärv icke anses möjligt i fråga om den retentionsrätt som tillkommer jordägare och hyresvärd för arrendeavgift och hyresbelopp m. m. enligt 2 kap. 42 § och 3 kap. 45 § nyttjanderättslagen; detta torde i nämnda lagrum ha kommit till uttryck därigenom att det talas om arrendatorn resp. hyresgästen »tillhöriga» lösören (jfr NJA II 1915 s. 304 samt SvJT 1949 s. 27 f.). Detsamma torde gälla beträffande den retentionsrätt för »kost, hushyra, skeppslega och annat slikt» varom stadgas i 10 § 11 mom. UL:s promulgationslag (NJA 1891 s. 391). I dessa fall innebär retentionsrätten en befogenhet för den berättigade att kvarhålla egendom som förvaras å hans fastighet, fartyg e. d.; frivillig tradition från innehavaren förutsättes sålunda icke. Någon ändring i vad sålunda gäller är icke avsedd i lagförslaget, vilket framgår därav att texten anges gälla allenast beträffande sådant lösöre som lämnats i retinentens besittning. Härmed åsyftas de fall, i vilka besittningsövergången är en förutsättning för retentionsrättens uppkomst, som förhållandet lär vara i fråga om hantverkares eller depositaries rätt att kvarhålla gods å vilket de nedlagt arbete eller kostnad.

Det må vidare påpekas, att retentionsrätt i vissa fall sannolikt torde kunna stiftas oberoende av om gäldenären uppträtt såsom ägare till godset. Här må hänvisas till rättsfallet NJA 1936 s. 650 (å s. 657), där en sådan princip ifrågasattes äga tillämplighet beträffande avbetalningsgods, som av köparen inlämnats för reparation, försåvitt gällde »strängt nödortftiga reparationer som ej utan oskäligen olägenhet . . . kunna göras beroende av säljarens samtycke». I dylika fall bli självfallet reglerna om godtrosvörvärv icke tillämpliga. Att i lagtexten särskilt utmärka detta synes icke erforderligt; ej heller torde det vara anledning att här söka närmare ange i vilka situationer stiftandet av retentionsrätt oberoende av god tro synes böra vara möjligt. En förutsättning för rättighetens uppkomst oavsett att retinenten haft kännedom om att annan ägde rätt till godset är ju att dettas innehavare i själva verket varit »behörig» — närmast väl enligt reglerna om handlande för annans räkning utan uppdrag — att vidtaga de för godsets bevarande eller iståndsättande nödiga åtgärder på vilka retentionsrätten grundas.

Angående frågan om *den disponerandes kompetensbrist* i övrigt ävensom beträffande *besittnings-* och *traditionsrekvisiten* kan hänvisas till anmärkningarna under 1 §, som i dessa hänseenden äga tillämplighet jämväl i fråga om retentionsrätt.

Vidkommande *godtrosrekvisitet* bör framhållas att i de fall där lagen blir tillämplig å retentionsrättsförvärv det sannolikt icke kan ställas samma krav på undersökningsplikt som enligt 1 § (jfr NJA 1948 s. 10). Att uppställa någon särskild regel om undersökningsplikts utformning i nu ifrågavarande situationer, som säkerligen kunna vara av mycket skiftande art,

förefaller emellertid knappast vara av behovet påkallat; frågan får avgöras med beaktande av omständigheterna i varje särskilt fall. Som 3 § är formulerad, gälla reglerna i 1 § andra och tredje st. — fjärde st. torde knappast bli aktuellt — även i nu avsedda fall. Uppenbarligen måste kraven på undersökningsplikt ofta — t. ex. vid inlämnande av gods i effektförvaring å järnvägsstation — ställas väsentligt lägre än då egendomen utbjudes till försäljning eller pantsättes. Då retentionsrätt oftast uppstår först efter besittningsövergången, bör god tro krävas ej blott vid sistnämnda tillfälle utan även vid den senare tidpunkt då godset genom därå nedlagd kostnad eller genom reparation e. d. blir föremål för kvarhållningsrätten.

Förutsättningarna för utövande av den i 2 § första st. stadgade lösenrätten äro i princip desamma vid godtrosvärfvärv av panträtt eller retentionsrätt som vid äganderättsförvärv, låt vara att det i praxis ofta torde vara rimligt, att ägarens intresse av att återfå saken tillgodoses på mindre stränga villkor, då den godtroende förvärvaren som här regelmässigt är fallet allenast innehar godset såsom säkerhet för en fordran som jämlikt den föreslagna regeln i 3 § andra punkten skall erläggas av den lösenberättigade. I synnerhet torde denna synpunkt göra sig gällande, då godtrosvärfvärvet avser retentionsrätt; vid panträtt kan panthavaren oftare ha ett särskilt intresse av att behålla saken, t. ex. där pantsättningsavtalet ger honom rätt att använda egendomen.

Rörande lösenbeloppet vid godtrosvärfvärv av panträtt och retentionsrätt anges i förevarande paragraf, att det belopp skall utgå, för vilket egendomen häftar. Självfallet behöves ägaren dock icke utge *högre* belopp än som skulle bli fallet vid en tillämpning av 2 § första st. Den i 3 § angivna beräkningsgrunden lär vara att tillämpa också vid säkerhetsöverlåtelse. Vid retentionsrätt blir avgörande för lösenbeloppets storlek det fordringsbelopp för vilket retentionsrätt kan utövas, d. v. s. normalt sett endast fordringar för sådana reparationer etc. som utförts sedan egendomen sist kom i retinentens besittning. Till övriga fordringar, som denne kan ha gentemot den som överlämnade egendomen, kan däremot någon hänsyn icke tagas (jfr *NJA 1924 s. 581*).

Som redan framhållits saknas 3 § i det danska förslaget; motsvarande bestämmelser i vad avser panträtt — däremot icke retentionsrätt — ha intagits i 1 och 2 §§. Såsom ock nämnts överensstämmer den finska texten (i 3 §) med den svenska frånsatt att det finska stadgandet endast avser pant- rätt.

4 § (hänvisning till särskilda bestämmelser)

I förevarande lagrum har intagits en påminnelse om att där i lag eller författning finnas särskilda bestämmelser om förvärv i god tro av lös egendom, dessa regler alltjämt skola äga giltighet.

Lagförslaget avses endast ersätta de nuvarande reglerna i HB 11: 4 och 12: 4. Härjämte avses det vinna tillämpning i de fall, där praxis genom analogi eller eljest med utgångspunkt från dessa stadganden medgivit extinktivt godtrosvörvärv av lösören. Däremot åsyftas icke någon ändring i alla de senare lagbestämmelser som innehålla bestämmelser om godtrosvörvärv i särskilda fall. Någon uppräknig av dessa regler synes icke erfordras; den nya lagstiftningens begränsade tillämpningsområde framgår redan av den formulering som användes i 1 § första st. för att beskriva den disponerandes kompetensbrist. Genom det valda uttryckssättet torde utan vidare av skäl som angivits ovan i anmärkningarna till 1 § vara klart, att lagen icke avser förvärv i god tro från fullmäktig eller behörig ställföreträdare som överskridit sin befogenhet att handla för huvudmannens räkning. På samma sätt uteslutas likaledes vissa under 1 § något berörda fall, där någon förvärvat lösören från den som visserligen var ägare till godset men på grund av speciella regler, såsom GB 6: 5, eller villkor i samband med gåva eller testamente icke ägde disponera över egendomen.

Ett fall, i vilket speciella regler finnas beträffande en situation som eljest skulle falla inom lagförslagets tillämpningsområde är, som redan antytts under 1 §, det att den som varit kommissionär för annan vidtager förfogande över gods som av honom innehaves för kommittentens räkning, oaktat kommissionsuppdraget upphört (55 § kommissionslagen). Här må även erinras om övriga fall av godtrosvörvärv från kommissionär (54 § kommissionslagen), ehuru det i dessa situationer strängt taget är fråga om förvärv från den som är behörig men överskrider sin befogenhet. Under den nya lagen falla däremot som framhållits under 1 § sådana rättskonflikter som uppstå där den disponerande väl uppträder som kommissionär men något kommissionsförhållande över huvud taget aldrig förelegat utan den disponerande åtkommit egendomen behörigen eller på grund av lån, deposition e. d. Dylika fall torde redan för gällande rätts del vara att bedöma enligt reglerna i HB 11: 4 och 12: 4.

Utöver de nu berörda kommissionsfallen må här vidare erinras om det fall av kvalificerat godtrosvörvärv varom stadgas i ÄB 25: 7 andra st., d. v. s. förvärv från den som i följd av dödförklaring tillträtt egendom, om godtrosvörvärv i samband med skenavtal enligt 34 § AvtL samt om reglerna i 38 § KonkL.

Slutbestämmelser

Lagförslaget avses ersätta reglerna om extinktiva godtrosvörvärv i HB 11: 4 och 12: 4. Dessa stadganden innehålla jämväl vissa andra regler än de som gälla godtrosvörvärv och lösningsrätt. Sålunda stadgas i HB 12: 4 ersättningskyldighet för depositarie, som utan lov »nöter förtrott gods, eller sig till nytta det brukar»; också i HB 11: 4 ges bestämmelse om ersätt-

ningsskyldighet.¹ Även om vad här stadgas väl i och för sig knappast kräver uttryckligt lagstöd, synes det dock icke finnas skäl att i förevarande sammanhang upphäva lagrummen annat än såvitt gäller vad som avhandlas i förslaget, d. v. s. ifråga om ägarens rätt att få godset åter. Någon anledning att upphäva bestämmelsen i HB 1:5 angående tvesala, vilken ju enligt härskande tolkning endast reglerar det fall att ingendera av förvärvarna fått egendomen i sin besittning, torde icke heller — även om regeln inom angivna begränsade tillämpningsområde kan synas självfallen — föreligga.

Den föreslagna lagen synes kunna träda i kraft å bestämd dag utan särskilda övergångsbestämmelser.

¹Rörande den närmare innebörden av stadgandet i sista punkten av HB 11:4 angående tagande av lån i annans namn må hänvisas till Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686—1736, utg. av W. Sjögren, del III (1901) s. 264 ävensom Tengwall Twistemåls Lagfarenheten (2 uppl. 1802) s. 178.

BILAGOR

Bilaga 1.

DE DANSKA, FINSKA OCH SVENSKA LAGFÖRSLAGEN

Danmark

Udkast til lov om erhvervelse af
løsøre i god tro

§ 1. Når løsøre er overdraget til eje eller pant af den, der sad inde med det, og erhververen har fået det i hænde, hindrer det ikke hans ret, at overdrageren manglede ret til at råde over løsøret, medmindre han vidste dette eller ikke har udvist den agtpågivenhed, som efter tingens beskaffenhed, de forhold, under hvilke overdragelsen fandt sted, og omstændighederne i øvrigt med rimelighed burde have været iagttaget.

Stk. 2. Er tingen frakommet ejeren ved tyveri, røveri eller afpressning, finder bestemmelsen i stk. 1 kun anvendelse, såfremt erhververen godtgør, at han nøje har undersøgt overdragerens adkomst.

Stk. 3. Ved erhvervelse af løsøre, der sædvanligt sælges på kredit med ejendomsforbehold, må erhververen ved undersøgelse af købekontrakt eller kvittering eller på anden måde så vidt muligt sikre sig, at overdragelsen ikke er i strid med sådant forbehold.

Stk. 4. Erhverves løsøre på offentlig auktion, fra en forhandler med fast forretningssted eller under dermed ligestillede forhold, er de i stk. 2 og 3 nævnte undersøgelser kun nødvendige, såfremt der foreligger særlig anledning til mistanke.

§ 2. Uanset bestemmelsen i § 1 kan sådant løsøre fordres udleveret, som for den, der ellers ville miste retten

Finland

Förslag till lag om godtrosskydd för
förvärvare av lösöre

1 §. Har lösöre av någon, som hade det i händer, överlåtits och kommit i förvärvarens besittning, vare det för hans rätt ej hinder, att överlåtaren icke var ägaren av saken eller behörig att å dennes vägnar förfoga över densamma, med mindre förvärvaren insåg eller borde hava insett detta.

Där ägaren förlorat saken genom stöld, snatteri, rån eller rånartad utpressning, bör förvärvaren för att få behålla saken visa, att han noggrant undersökt överlåtarens åtkomst.

Vid överlåtelse av sådant lösöre, som allmänt säljes på kredit med äganderättsförbehåll, bör förvärvaren genom att kräva företeende av kontrakt eller kvitto eller ock på annat sätt söka förvissa sig om, att överlåtaren icke på grund av dylikt förbehåll saknar rätt att överlåta saken.

Ovan i 2 och 3 mom. avsedd utredning vare likväl icke erforderlig, såframt ej särskild anledning därtill förefinnes, i den mån saken förvärvats på offentlig auktion eller av köpman med fast affärsställe eller under därmed likartade förhållanden.

2 §. Den som till följd av stadgandet i 1 § förlorat saken är, där denna för honom har ett värde av annan

Sverige

Förslag till lag om godtrosförvärv
av lösöre

1 §. Har lösöre av någon som hade det i händer överlåtits och kommit i förvärvarens besittning; finnes sedan, att överlåtaren icke var rätt ägare av egendomen eller behörig att å dennes vägnar förfoga däröver, behålle förvärvaren ändock egendomen, utan så är att han visste, att den andre ej ägde överlåta den, eller han åsidosatt den aktsamhet som med hänsyn till egendomens beskaffenhet, de förhållanden under vilka den utbjöds samt omständigheterna i övrigt skäligen bort iakttagas.

Hade egendomen frånhänts ägaren genom stöld eller rån, är vad i första stycket stadgas icke tillämpligt, med mindre förvärvaren visar, att han med skäligen noggrannhet undersökt överlåtarens åtkomst.

Vid förvärv av sådan egendom som allmänt säljes på kredit med äganderättsförbehåll bör förvärvaren genom granskning av åtkomsthandling eller kvitto eller på annat sätt söka förvissa sig om att överlåtaren icke på grund av sådant förbehåll saknar rätt att överlåta egendomen.

Förvärvas lösöre på offentlig auktion eller från yrkesmässig försäljare med fast affärsställe eller under därmed likartade förhållanden, vare sådana undersökningar som i andra och tredje styckena avses erforderliga allenast om särskild anledning till misstanke föreligger.

2 §. Den som till följd av stadgandet i 1 § förlorat sin rätt till lösöre vare, där egendomen för honom har ett

Danmark

hertil, har en værdi, der ikke alene er af økonomisk art, eller det i øvrigt har særlig betydning for ham at få det tilbage. Udlevering kan kun fordres mod betaling af tingens værdi i handel og vandel, og ved pantsætning det beløb, for hvilket tingen hæfter.

Stk. 2. Krav om udlevering i henhold til stk. 1 må fremsættes uden ugrundet ophold, og retslige skridt til udlevering må foretages senest 1 år efter, at erhververen har fået løsøret i sin besiddelse.

§ 3. (Ophævelses-, opretholdelses- og ikrafttrædelsesbestemmelser).

Finland

art än det rent ekonomiska eller det eljest är av särskild betydelse för honom att återfå saken, berättigad att mot utgivande av det gängse värdet återlösa densamma från dess innehavare. Har denne förvärvat saken genom köp, skall lösenbeloppet likväl motsvara köpeskillingen, såvitt icke denna i märklig mån avviker från det gängse värdet.

Anspraak på lösöre skall framställas utan oskäligt uppehåll. Innehavaren är likväl icke skyldig att mot lösen avstå från saken, med mindre talan väckts inom ett år från det han fick saken i sin besittning.

3 §. Vad i denna lag är stadgat om förvärvare av lösöre skall jämväl gälla om den som erhållit saken såsom pant. Då saken återlämnas jämlikt stadgandet i 2 §, skall erläggas det belopp, varför saken häftas.

4 §. Genom denna lag upphävas 11 kap. 4 § och 12 kap. 4 § handelsbalken, i den mån de gälla ägarens rätt att återfå saken, samt 11 § förordningen den 19 december 1889 om införande av strafflagen.

Sverige

värde av annan art än det rent ekonomiska eller det eljest är av särskild betydelse för honom att återfå egendomen, berättigad att från innehavaren återlösa den mot utgivande av dess värde i den allmänna handeln. Har innehavaren förvärvat egendomen genom köp, skall lösenbeloppet motsvara köpeskillingen, såvitt icke denna i märklig mån avviker från handelsvärdet.

Anspraak om lösen enligt föregående stycke skall framställas utan oskäligt dröjsmål. Har talan icke väckts inom ett år från det innehavaren fick egendomen i sin besittning, vare han icke vidare pliktig att mot lösen avstå från den.

3 §. Vad i denna lag är stadgat om överlåtelse skall jämväl gälla pantsättning, så ock då någon eljest enligt vad därom är stadgat eller i övrigt gällande äger rätt att såsom säkerhet kvarhålla lösöre, som lämnats i hans besittning. Vid lösen enligt 2 § skall erläggas det belopp varför egendomen häftar.

4 §. Finnas i lag eller författning särskilda bestämmelser om förvärv i god tro av lös egendom, gälle vad sålunda är stadgat.

Genom denna lag upphävas 11 kap. 4 § och 12 kap. 4 § handelsbalken, såvitt de avse ägarens rätt att återfå godset.

Lagen träder i kraft den 196 .

Bilaga 2.

NORSKT LAGFÖRSLAG

Lov om retten til lausöyretning som har kome bort frå eigaren

§ 1. Denne lov gjeld tilfelle då lausöyretning vert selde av nokon som har tingen i hende, men ikkje har rett til å råda over tingen, og då kjøparen får tingen overgjeven til seg og ikkje veit eller burde fått seg kunnskap om at seljaren ikkje hadde rett til å selja tingen som gjort.

§ 2. Rette eigaren kan krevja tingen frå kjøparen når tingen er stolen eller er teken med ran eller med grov tvang.

Det same gjeld når eigaren har lånt eller leigt bort tingen eller gjeve tingen i forvaring eller til reparasjon eller han har mist tingen eller har selt tingen med atterhald om eigeomsrett til dess tingen er betalt.

§ 3. Det som er fastsett i § 2, gjeld ikkje når tingen er seld på ein offentlig auksjon og heller ikkje når nye og ubrukte ting er selde av ein yrkes-seljar frå butikk eller frå ein liknande fast forretningsstad.

§ 4. Heller ikkje kan eigaren krevja tingen att når han har gjeve tingen frå seg med ei viljesutsegn som nemnt i avtalelova §§ 29—33.

§ 5. Eigaren kan ikkje krevja tingen att når han ikkje var so aktsam som han burde vera etter omstenda, og dette var ei årsak til at avhendaren selde tingen som nemnt i § 1.

§ 6. Utan hinder av §§ 3—5 kan eigaren krevja tingen att når kravet vert gjort gjeldande för kjøparen har ytt vederlaget eller har gjort andre viktige åtgjerder i tillit til at han åtte tingen.

§ 7. Når eigaren vil krevja sin ting att frå ein mottakar som ikkje visste eller burde visst at avhendaren var utan råderett, skal eigaren gjera sitt krav gjeldande utan urimelig lang ventetid.

§ 8. Når den gamle eigaren taper sin rett så som nemnt i §§ 3—5, men tingen for han har eit anna verde enn pengeverdet, eller det elles er om å gjera for han å få tingen att, kan den gamle eigaren löysa tingen til seg frå innehavaren mot å betala det som tingen er verdt i vanleg handel, men minst det som innehavaren har betalt, når den summen ikkje er urimelig.

Retten til innlöysing fell bort der som kravet ikkje vert gjort gjeldande utan urimelig venting etter at den gamle eigaren fekk vita kven som eig tingen.

§ 9. Det som her er fastsett om sal, skal og gjelda om anna slag avhending. Det skal og gjelda om pantsetjing og når nokon elles får levert til seg ein ting som han har rett til å halda tilbake til trygd for eit krav.

Når eigaren taper sin rett, skal panterett og anna hefte på tingen og falla bort.

Bilaga 3.

REDOGÖRELSE FÖR YTTRANDEN SOM INHÄMTATS FRÅN MYNDIGHETER OCH ORGANISATIONER

Vid sammanträdet i Stockholm i november 1961 enades utredningsmännen om att var i sitt land genom inhämtande av yttranden från bl. a. berörda näringsorganisationer undersöka de i vederbörande land gällande reglernas verknings-sätt. Med hänsyn till de betydande olikheter i fråga om rättsreglernas innehåll som rådde i de deltagande länderna överenskomms vidare, att varje utredningsman finge anpassa den ifrågavarande enquêtens närmare utformning efter rättsläget i det egna landet.

I. Sverige

A. Undersökningens syfte och genomförande

I skrivelse den 10 februari 1962 anhöll den svenska utredningen om yttranden i vissa nedan närmare berörda hänseenden från följande organisationer: Svenska antikvariatföreningen, Svenska bokförläggareföreningen, Cykel- och sporthandlarnas riksförbund, Sveriges pianoförbund, Svenska försäkringsbolags riksförbund, Handelskamrarnas nämnd, Sveriges hotell- och restaurangförbund, Sveriges järnhandlareförbund, Kooperativa förbundet, Motorbranschens riksförbund, Motororganisationernas samarbetsdelegation, Sveriges möbelhandlars centralförbund, Sveriges radiohandlars riksförbund, Sveriges smides- och mekaniska verkstädernas riksförbund, Sveriges trafikbilägares riksorganisation, Sveriges varubelånarnas riksförbund, Svenska bankföreningen, Svenska sparbanksföreningen, Svenska lantmännens riksförbund, Sveriges grossistförbund, Sveriges hantverks- och industriorganisation, Sveriges industriförbund, Sveriges köpmannaförbund samt Föreningen för konsumtionskreditinstitut i Sverige. Härjämte anhöll utredningen i skrivelse ovan angiven dag om yttrande från polismyndigheterna i vissa större städer.

Yttranden ha inkommit från Svenska antikvariatföreningen, Svenska bokförläggareföreningen, Cykel- och sporthandlarnas riksförbund, Svenska försäkringsbolags riksförbund, Handelskamrarnas nämnd, Stockholms handelskammare, Sveriges hotell- och restaurangförbund, Kooperativa förbundet, Motorbranschens riksförbund, Motororganisationernas samarbetsdelegation, Sveriges varubelånarnas riksförbund, Svenska bankföreningen, Svenska lantmännens riksförbund, Sveriges grossistförbund, Sveriges hantverks- och industriorganisation, Sveriges industriförbund, Sveriges köpmannaförbund och Föreningen för konsumtionskreditinstitut i Sverige samt från polismyndigheterna i Stockholm, Göteborg, Malmö och Norrköping.

Remisskrivelsen till organisationerna av den 10 februari 1962 upptog en kortfattad redogörelse för utredningens uppgift och förhandlingarna mellan de nordiska utredningsmännen samt för de i fråga om godtrosvörvärv gällande huvudprinciperna i svensk rätt. I anslutning till dessa uppgifter anhölls om sådant yttrande angående de ifrågavarande rättsreglernas verkan inom vederbörande organisations arbetsområde vartill organisationen funne skäl. Till ledning för de

begärda remissvarens närmare utformning anfördes i skrivelsen vidare följande.

»Det vore av särskilt värde, om Ni kunde närmare uttala Eder angående följande spörsmål.

1) Edra allmänna erfarenheter rörande verkningarna av gällande regler om exstinktiva godtrosvörvärv i olika situationer (vid köp av begagnat gods, då sådant gods mottages till försäljning för kunds räkning, inom avbetalningshandeln etc.);

2) Eder bedömning av de hithörande frågornas relativa betydelse inom ifrågasvarande näringsgren och frekvensen av konfliktfall under senare år;

3) Eder syn på de gällande reglernas för- och nackdelar i olika situationer (ekonomiska förluster, rättsförluster, processer, fall i vilka process undgått, trygghet i omsättningen etc.) samt beträffande åtgärder som vidtagits eller kunna vidtagas för att bereda skydd mot rättsförluster (t. ex. kreditundersökning beträffande avbetalningsköpare).»

Skrivelsen till polismyndigheterna hade väsentligen enahanda innehåll.

B. Organisationernas yttranden. Allmänna synpunkter

Av de organisationer, som inkommit med yttranden, ha Handelskamrarnas nämnd, Stockholms handelskammare, Svenska bankföreningen och Sveriges grossistförbund förklarat sig sakna anledning att anföra närmare synpunkter på det avsedda rättsområdet.

Övriga organisationer, som begagnat möjligheten att uttala sig i frågan, ha väsentligen yttrat sig rörande vissa speciella spörsmål, men även utlåtanden av mer allmän innebörd ha förekommit. Sålunda har styrelsen för Kooperativa förbundet — som i övrigt förklarat sig sakna egna erfarenheter i hithörande frågor — uttalat, att det vore av avsevärd betydelse för det internordiska samarbetet på såväl det rättsliga som det merkantila området om man kunde uppnå nordisk rättslighet med avseende på de ifrågasvarande reglerna, varför förbundets styrelse med tillfredsställelse hälsat utredningens tillsättande och önskade att dess arbete måtte fullföljas. Motorbranschens riksförbund, till vars yttrande i ärendet jämväl Sveriges hantverks- och industriorganisation anslutit sig, har uttalat förhoppningen, att det skulle bli möjligt att inom en relativt snar framtid åstadkomma en enhetlig nordisk lagstiftning på detta område.

De yttranden, som ingå närmare på de av utredningen framställda frågorna, innehålla regelmässigt uppgifter angående omfattningen av de ifrågasvarande näringsgrenarnas kontakter med hithörande problem. De konfliktsituationer, som behandlas utförligast och återkomma i de flesta uttalandena, röra godtrosvörvärv av tjuvgods och av avbetalningsgods. Härutöver beröras även vissa specialproblem. Slutligen sammanfattas i några yttranden vederbörande organisations omdömen om gällande regler samt uppfattning om möjliga botemedel mot missbruk, varjämte i några fall framställas önskemål angående ändrade regler i olika hänseenden. I det följande skall redogöras för innehållet i organisationernas yttranden i enlighet med den ämnesindelning och i den ordning som här angivits.

C. Organisationernas yttranden. Problemens omfattning

Konfliktsituationer synas av yttrandena att döma förekomma synnerligen ojämnt inom olika branscher.

Beträffande handeln med begagnade böcker anför Svenska antikvariatföreningen, att konflikter mellan tidigare ägare och uppköpare av böcker vore så fåtåliga, att de saknade betydelse för branschen och dessutom under senare år fort-

löpande sjunkit i antal. En medlem av föreningen hade sålunda uppgivit, att han under år 1960 i sin verksamhet icke råkat ut för något enda fall av försäljning av tjuvgods samt att han under 1961, då han verkställt cirka 1 600 inköp, noterat ett enda dylikt fall. I samma riktning pekar Svenska bokförläggareföreningens utlåtande, vari upptagits att ehuru den totala omsättningen av bokförläggarens avbetalningsförsäljning torde belöpa sig till åtskilliga tiotal miljoner kronor om året, det vore fåmigen ovanligt att köparen i strid mot bestämmelserna i avbetalningskontrakt avyttrade böcker innan dessa slutbetalts. Förklaringen här till låge enligt föreningens uppfattning främst däri att böcker ur olika synpunkter föga lämpade sig för bedrägliga transaktioner av detta slag. Ehuru möjligheten till godtrosförvärv sålunda knappast hade någon betydelse för den normala handeln med nya böcker, förekomme enligt föreningens erfarenhet bokstöder i ganska stor omfattning.

Som företrädare för detaljhandeln i allmänhet har Sveriges köpmannaförbund framhållit, att de gällande reglerna om exstinktiva godtrosförvärv enligt förbundets uppfattning i stort sett fungerade tillfredsställande men att det i synnerhet under senare år förekommit en del fall — i synnerhet inom radiobranschen — där avbetalningsgods obehörigen avyttrats av köparen innan full likvid erlagts. Inom förbundet hade tre branschorganisationer, Sveriges järnhandlareförbund, Sveriges möbelhandlares centralförbund och Sveriges radiohandlares riksförbund, i anledning av utredningens skrivelse tillställt ett antal företag inom de berörda branscherna vissa frågor angående frekvensen under de senaste tre åren av fall i vilka vederbörande företag drabbats av förlust därigenom att avbetalningsköpare obehörigen avyttrat gods till vilket säljaren haft äganderättsförbehåll, egendom som lämnats till påseende eller uthyrts olovligen försålts eller begagnat gods som inköpts av företaget visat sig tillhöra annan än säljaren. Av de inkomna svaren hade framgått, att de avsedda fallen icke uppträtt med någon frekvens av betydelse. Inom järnhandeln och möbelbranschen hade endast några enstaka fall redovisats. Obehörig vidareförsäljning av avbetalningsgods hade inom radiohandeln förekommit i en del fall, men räknat på det totala antalet avbetalningsförsäljningar vore antalet förlustfall obetydligt. Fall av de båda senare härovan angivna typerna hade likaledes förekommit inom radiobranschen, ehuru i betydligt mindre omfattning än som gällde olovliga dispositioner med avbetalningsgods.

Från Cykel- och sporthandlarnas riksförbund har anförts, att gällande regler för handel med begagnat gods samt polismyndigheternas anvisningar hade den verkan, att förbundets medlemmar sällan råkade i någon konflikt såsom uppköpare av stulet gods. Under senare år hade mycket få fall förekommit och frågor rörande denna typ av godtrosförvärv betecknades därför av förbundet såsom föga betydelsefulla. Så mycket viktigare framstode för medlemmarna frågan om möjligheterna att skydda sig mot ohederliga avbetalningsköpare. Den inom branschen vanliga avbetalningshandeln hade, främst i de största städerna, medfört svåra problem. Då åklagarmyndigheterna regelmässigt icke toge befattning med hithörande fall av olovligt förfogande och då köparnas brist på utmätningsbara tillgångar gjorde möjligheten till civil talan meningslös, kunde förbundet emellertid icke peka på många fall, som dragits inför domstol under förbundets verksamhetstid; sålunda hade något dylikt fall veterligen icke förekommit på de senaste sju—åtta åren.

De synpunkter som anförts av Cykel- och sporthandlarnas riksförbund återkomma i det yttrande som avgivits av Motorbranschens riksförbund, med vilket förbund Sveriges handels- och industriorganisation förenat sig. I yttrandet kon-

stateras inledningsvis, att förbundets medlemmar torde svara för omkring 85 % av den totala fordonsomsättningen i landet, att medlemmarna regelmässigt befattade sig med såväl försäljning av nya som uppköp av begagnade fordon — i cirka 80 % av alla bilaffärer lämnades använt fordon som dellikvid — samt att 75 % av alla bilförsäljningar för närvarande skedde genom avbetalningskontrakt. Man beräknade att årligen 400 000 dylika kontrakt beträffande fordon inginges i riket. Inom branschen vore enligt förbundets erfarenhet antalet olovliga förfoganden relativt stort, emedan köparna ej sällan saknade respekt för äganderättsförbehållet, och på grund av den synnerliga restriktivitet varmed allmänt åtal anställdes i dylika fall. Det förhållandet att mindre nogräknade uppköpare normalt ej behövde räkna med straff — försåvitt icke häleribrott kunde konstateras vid vidareförsäljning av fordonet — underlättade också en försäljning. Om förhållandena på motormarknaden har även Motororganisationernas samarbetsdelegation uttalat sig. Delegationen har generellt uttalat, att gällande regler i huvudsak verkade på ett tillfredsställande sätt. Något uttalande om konfliktfallens frekvens kunde icke avgivas, men delegationen hade dock märkt en viss ökning under senare år.

Om avbetalningshandeln med lantbruksmaskiner och lantbrukets tekniska förnödenheter har Svenska lantmännens riksförbund anført, att några negativa erfarenheter av hithörande regler icke förekommit i nämnvärd omfattning — ett förhållande som enligt förbundet borde ses i belysning av den särskilda kontakt som bestode mellan jordbrukaren-kunden och den producent-kooperativa föreningen. Med undantag för ett speciellt problem rörande förvärv å auktioner (se nedan under p. F) hade förbundet icke något förslag till ytterligare skydd mot eventuella rättsförluster utan funne den rättsutveckling som ägt rum i riktning mot uppställandet av viss undersökningsplikt vara i detta hänseende lämplig.

Sveriges industriförbund har framhållit, att reglerna om exstinktiva godtrosvörvärv endast i begränsad omfattning berörde industrien och därför icke heller medförde några nämnvärda problem. Förbundet kunde såsom illustration till hithörande frågors ringa betydelse anföra, att ett av de få industriföretag, som dreve egen avbetalningsförsäljning, AB Electrolux — som å andra sidan årligen tillfördes 50 000 nya avbetalningskunder — uppgivit, att under loppet av senast undersökta kalenderår bland dessa 50 000 kunder endast 17 fall uppdagats, i vilka kunden vidare sålt den köpta varan, innan full likvid erlagts. AB Electrolux utförde kreditundersökningar i samtliga de fall som bedömdes såsom tveksamma.

Från Föreningen för konsumtionskreditinstitut i Sverige har upplysts, att föreningens medlemmar lämna kredit till avbetalningssäljare och därvid eftersträva att såsom kunder erhålla endast företag, vilka företaga en tillfredsställande prövning beträffande avbetalningsköparna. Enligt föreningens uppfattning kunde denna urvalsprincip förklara, att föreningen endast i mycket begränsad utsträckning kommit i kontakt med sådana affärer, där en tillämpning av reglerna om godtrosvörvärv aktualiserats. Emellertid hade föreningen under senare tid kunnat konstatera en påtaglig tendens till ökning av antalet fall, där även icke slutbetal avbetalningsgods behörigen försålts.

Sveriges varubelånarens riksförbund, till vilket är anslutet bl. a. Stockholms kommunala auktions- och pantaktiebolag, har i inkommet yttrande icke närmare berört frågan i vilken omfattning pantlåneföretaget komme i beröring med hithörande regler men erinrar om att förbundsmedlemmarna äro underkastade särskilda regler i lagen den 29 december 1949 om pantlånerörelse, i vilken författning stadgas bl. a. att pant må mottagas endast från den, som är känd för pantlånerörelsens utövare eller hans personal eller ock kan legitimera sig på ett tillfredsställande sätt (16 §). Såväl Svenska försäkringsbolags riksförbund som Sveriges

hotell- och restaurangförbund ha anfört, att hithörande frågor icke ofta aktualiserades inom vederbörande förbunds verksamhetsområden (se närmare nedan under p. F).

D. Organisationernas yttranden. Frågor angående stulet gods

Som redan anförts, har Svenska antikvariatföreningen uttalat att frågor om godtrosvärvarv icke hade någon betydelse inom branschen. Beträffande de avsedda reglernas praktiska verkan och tillämpning har föreningen hänvisat till tidigare utredningar angående frågor om antikvariatbokhandelns ställande under viss kontroll samt i anslutning härtill förklarat, att nu gällande rättsregler väl fyllde sitt syfte och icke visat sig medföra nämnvärda olägenheter. I flertalet fall, framhåller föreningen, torde säljarna vara kända för antikvariatbokhandlarnas personal; där så icke vore fallet, brukade säljarens identitet kontrolleras. Därest köpesumman överstege fem kronor, avfordrades säljarna städse kvitto beträffande sitt förvärv. Särskilt i fråga om sällsynta böcker och rariteter iakttog man inom branschen den största försiktighet. Svenska bokförläggareföreningen har uppgivit, att de till Svenska antikvariatföreningen anslutna bokhandlarna enligt överenskommelse med polismyndigheten krävde legitimation samt antecknade namn och adress på personer, som utbjöde nya böcker. Enligt bokförläggareföreningens mening skulle man ha möjligheter att komma till rätta med handeln med stulna böcker, därest alla antikvariat tvungens följa antikvariatföreningens praxis.

Cykel- och sporthandlarnas riksförbund har beträffande tillämpningsfrågorna hänvisat till reglerna i Kungl. förordningen den 29 dec. 1949 ang. handel med skrot, lump och begagnat gods, vilken är tillämplig å yrkesmässig handel med bl. a. cyklar samt delar av och tillbehör till cyklar och innehåller stadgande om skyldighet att avkräva okända säljare tillfredsställande legitimation. Enligt förbundets mening vore förbundsmedlemmarnas efterlevnad av ifrågavarande regler förklaringen till att tjuvgodsproblemet inom branschen vore av ringa vikt.

Motorbranschens riksförbund har icke närmare berört frågor angående godtrosvärvarv av stulna bilar.

Sveriges varubelånarens riksförbund har såsom härovan under p. C framhållits hänvisat till reglerna i lagen den 29 december 1949 om pantlånareörelse, vilken vid sidan av de civilrättsliga reglerna om godtrosvärvarv ålägger pantlånare viss undersökningsplikt, skyldighet att hålla sig underrättad om polismyndigheternas listor över stulet och förkommet gods m. m. Förbundet har vidare framhållit, att belånat gods ej tillfölla långivaren utan för den händelse lånet förfölle skulle realiseras å offentlig auktion med skyldighet för pantlånaren att redovisa köpeskillingen till låntagaren.

E. Organisationernas yttranden. Frågor angående avbetalningsgods

Flertalet av de organisationer, som funnit anledning till mer utförliga yttranden, företråda branscher som driva försäljning av lös egendom på avbetalning med äganderättsförbehåll. De remissinstanser, som väsentligen s. a. s. företråda det motsatta intresset, äro Svenska antikvariatföreningen och Sveriges varubelånarens riksförbund. Cykel- och sporthandlarnas riksförbund samt Motorbranschens riksförbund intaga en mellanställning såtillvida som de båda organisationernas medlemmar i stor utsträckning både sälja avbetalningsgods och köpa begagnade varor.

Svenska antikvariatföreningen har som nämnts uppgivit, att olovlig försäljning av avbetalningsverk sällan inträffade men att i de fall anledning till misstanke

kunde föreligga, antikvariaten regelmässigt brukade söka kontakt med vederbörande förlag eller motsvarande samt att då särskilda skäl syntes förefinnas, säljarna avfordrades bevis om fullgjord slutbetalning. Sveriges varubelånarens riksförbund har utan att närmare ingå på hithörande frågor anfört, att särskild uppmärksamhet inom branschen ägnades sådan egendom som normalt kunde förväntas ha köpts jämlikt avbetalningskontrakt. Särskilda kontrollåtgärder i dylika fall skulle emellertid enligt förbundets uppfattning irritera den lojala kundkretsen och sålunda inverka menligt på rörelsen.

Cykel- och sporthandlarnas riksförbund har anfört, att förbundet för sin del energiskt verkat för att de medlemmar som sålde gods å avbetalning skulle skaffa sig uppgifter om köparnas solvens, men att detta kunde vara svårt och att rörelseidkarna ofta hade bråttom och i sin angelägenhet om att göra affär lätt toge onödiga risker. Förbundet hade emellertid under år 1961 etablerat kontakt med Kreditregister AB, ett kreditupplysningsföretag, som kunde lämna snabbuppgifter per telefon. Kontakten hade redan visat sig göra god nytta. Det hade vidare kommit till förbundets kännedom, att tillverkarna av cyklar och mopeder övervägt att uppställa villkoret, att en uppgift från det nämnda kreditupplysningsföretaget skulle finnas fogad till de avbetalningskontrakt som av detaljhandlarna översändes till fabrikanterna för diskontering. I de av riksförbundet uppgjorda avbetalningskontrakten, som tillställdes medlemmarna, hade intagits en erinran om gällande lags förbud mot förfogande över godset före slutbetalning. Som redan anförts härovan har förbundet vidare uttalat, att åklagarmyndigheterna regelmässigt vägrade att föra avbetalningssäljarnas talan, vilket enligt förbundets uppfattning avsevärt minskade effektiviteten i säljarnas rättsskydd. Från Sveriges köpmannaförbunds sida har framhållits, att åklagarna i riket visade stor obenägenhet att väcka talan rörande olovligt förfogande över avbetalningsgods och att detta förhållande syntes ägnat att minska avbetalningsköparnas respekt för äganderättsförbehållet.

Även Motorbranschens riksförbund har förklarat sig tillmäta åklagarnas praxis i angivet hänseende stor betydelse. Förbundet anser beträffande gällande reglers verkningar i fråga om de transaktioner medlemmarna ingå såsom avbetalnings-säljare, att kreditförluster kunnat begränsas bl. a. genom de särskilda bestämmelser om lägsta kontantinsats och längsta kredittid som varit i kraft sedan år 1951. Vad härnäst beträffade förbundsmedlemmarnas inköp av begagnade bilar hade förbundet på olika sätt, bl. a. genom principdiskussion vid ett förbunds möte år 1959 samt genom delvis mycket utförliga artiklar i branschpressen, verkat för genomförande av en omfattande undersökningsplikt. Förbundet hade i sådant hänseende rekommenderat medlemmarna att regelmässigt utföra kontroll genom hänvändelse till tidigare ägare av utbudet fordon; förbundets formulär till ordersedel hade utformats på sådant sätt att denna undersökning i möjligaste mån underlättades (i bifogad tryckt ordersedel, som vid försäljning skall undertecknas av köparen, har intagits försäkrans av innehåll, att ev. bytesvaluta är fullt betald samt utgör köparens egendom). — Beträffande en vanlig typ av handling till styrkande av fullgjord betalningsförpliktelse, nämligen kvitto av tidigare säljare, har förbundet såsom sin uppfattning framhållit, att sådant på grund av föreliggande risk för förfalskning borde kunna godtagas endast om det utfärdats av t. ex. yrkesmässig bilhandlare å papper upptagande dennes firma och om det av kvittots text framginge att den som hade bilen i sin besittning verkligen blivit ägare till fordonet. Förbundet har slutligen förklarat sig med tillfredsställelse hälsa den utveckling som ägt rum i rättspraxis i riktning mot uppställande av en omfattande undersökningsplikt.

Frågan om avbetalningssäljarens möjligheter att skydda sig mot förluster genom

olika åtgärder har även berörts av vissa andra organisationer. Från Svenska bokförläggareföreningen har sålunda framhållits, att den av föreningen genomdrivna omfattande bytesrätten — som gällde även mellan olika förlag — syntes innebära ett skydd mot transaktioner varigenom agenter sålde böcker till personer, som icke behövde dessa. Även förbudet mot upptagande av handpenning vid slutandet av avbetalningskontrakt torde enligt föreningens mening motverka alltför snabba affärer. Vidare syntes bokförlagen i allmänhet vinnlägga sig om att skaffa soliditetsupplysningar angående avbetalningsköpare.

Föreningen för konsumtionskreditinstitut i Sverige har lämnat en redogörelse (särtryck ur tidskriften Motorbranschen 1961 häfte 7) för det härovan nämnda företaget Kreditregister AB och dess verksamhet, av vilken framgår att företagets register omfattade cirka 1,2 miljoner personer samt att upplysningar angående dessas betalningsvanor kunde lämnas omedelbart per telefon. Föreningen har vidare upplyst, att kreditprövning numera jämlikt överenskommelse alltid ägde rum vid avbetalningsförsäljningar inom radio- och televisionsbranschen. Härjämte framhåller föreningen, att det straffrättsliga skyddet för avbetalningssäljare på grund av gällande praxis vid åklagarmyndigheterna vore av mindre betydelse.

F. Organisationernas yttranden. Speciella problem

Under denna rubrik skola i korthet upptagas några särskilda frågor, som upptagits av vissa organisationer.

Sveriges varubelånares riksförbund har särskilt uppehållit sig vid de svårigheter som uppstå då omyndigförklarade personer genom pantsättning förfoga över egendom. Då frågor angående bristande rättshandlingsförmåga torde falla utanför utredningens uppdrag, saknas anledning att närmare referera vad i sådant hänseende anförts.

Svenska försäkringsbolags riksförbund har i avgivet yttrande något berört frågan om godtrosförvärv av livförsäkringsbrev. Då denna — som för övrigt av förbundet betecknas såsom föga betydelsefull i praktiken — synes böra hänföras till värdepappersrätten, vilken ej torde göras till föremål för lagförslag från utredningens sida, kan den här förbigås. Förbundet har härutöver framhållit rådande rättsosäkerhet beträffande storleken av den lösen ett föremåls ägare har att utgiva till den som gjort ett godtrosförvärv samt erinrat om det problem som kan uppstå vid skadereglering, därest den egendom som skall ersättas är föremål för vindikationstalan eller annan dylik tvist. Sistnämnda fråga torde enligt förbundets uppfattning icke ge anledning till allvarigare problem, då försäkringsgivaren alltid hade möjligheten att nedsätta försäkringsbeloppet i allmänt förvar.

Sveriges hotell- och restaurangförbund har framhållit, att frågor om godtrosförvärv aktualiserades för förbundets medlemmar huvudsakligen då fråga uppstode om förvärv av retentionsrätt i hotellgästs medförda gods. Hotellvärdarna hade därvid utgått från att retentionsrätt kunde göras gällande endast om egendomen verkligen tillhörde gästen. Förbundet har hänvisat till en artikel i tidskriften Restauratören (årg. 43 1958 s. 352), där denna ståndpunkt uttalas beträffande såväl stulen egendom som avbetalningsgods.

Svenska lantmännens riksförbund har anført, att den av förbundet såsom lämplig betecknade utvecklingen mot strängare undersökningsplikt icke syntes ha utsträckts till de fall då gods, som vanligen såldes å avbetalning med äganderättsförbehåll, togs i mät eller förvärvades å exekutiv auktion. Utmätningmännen hade enligt förbundets uppfattning icke någon undersökningsplikt. Icke heller gjordes någon undersökning vid förvärv å exekutiv eller frivillig auktion. Inom det område förbundet företrädde medförde det angivna förhållandet ofta risk för rättsförluster.

G. Organisationernas yttranden. Sammanfattningar, förslag till botemedel mot missförhållanden samt yrkanden

Som redan något antytts har Svenska antikvariatföreningen förklarat, att föreningens medlemmar hade övervägande gynnsamma erfarenheter av gällande rättsreglers verkan samt att anledning till ändrad lagstiftning härutinnan enligt föreningens bestämda åsikt icke föreläge. I samma riktning uttalar sig Sveriges varubelånarets riksförbund. En eventuell skärpning av reglerna skulle, framhåller förbundet, måhända medföra skyldighet för pantlånare att utlämna belånade föremål utan lånesummans betalning och därmed innefatta »en ren katastrof» för branschen, som därför önskade på det bestämdaste motsätta sig en dylik skärpning. Ej heller Svenska lantmännens riksförbund har funnit anledning till annan åtgärd än den ovan påyrkade utsträckningen av undersökningsplikten i vissa fall.

De organisationer, som förklarat problemet vara av mindre intresse inom vederbörande branscher, ha i regel icke uttalat sig om eventuella åtgärder mot missbruk och rättsförluster. Här må emellertid erinras om att Svenska bokförläggarföreningen funnit de kontrollåtgärder som vidtagas av antikvariatföreningens medlemmar vara tillräckliga för att hindra avsättning av stulna böcker.

Värdet av kontrollåtgärder inom ramen för gällande rättsregler framhålles särskilt av Föreningen för konsumtionskreditinstitut i Sverige, som uttalat, att en undersökningsplikt av den omfattning som i praxis genomförts inom motorfordonshandeln enligt föreningens mening borde gälla alla varor, som enligt erfarenheten i större utsträckning såldes på avbetalning med äganderättsförbehåll, såsom varaktiga konsumtionsvaror. En sådan rättsutveckling vore ett väsentligt intresse för dem som lämnade kredit mot säkerhet i form av säljarens rätt enligt avbetalningskontrakt. Samtidigt ville föreningen emellertid uttala, att parallellt med en effektiv utformning av rättsreglerna borde gå en strävan från näringslivets sida att begränsa utväxter och missbruk inom kredithandeln — en strävan som enligt föreningens uppfattning kunde ske genom registrering av illojala köpare på det sätt som praktiserades av Kreditregister AB. En utsträckning av det i fråga om bilaffärer tillämpade stränga godtroskravet — jämte en strängare åtalspraxis beträffande olovligt förfogande med avbetalningsgods — föreslås även av Sveriges köpmannaförbund.

Cykel- och sporthandlarnas riksförbund har som redan antytts i sitt yttrande understrukit betydelsen av kreditupplysning i samband med avbetalningsköp. Främst har förbundet emellertid framhållit önskvärdheten av en ändring i åtalspraxis beträffande olovliga dispositioner med avbetalningsgods. En sådan ändring betecknas såsom »en oerhört stor tillgång» för branschen. Däremot har förbundet icke föreslagit någon ändring i de civilrättsliga reglerna på området.

Motorbranschens riksförbund, som karakteriserat hithörande frågor såsom synnerligen betydelsefulla för bilbranschen, har framhållit, att det icke minst ur rättssäkerhetssynpunkt syntes vara av stort intresse att det civilrättsliga och straffrättsliga ansvar som åvilade förvärvare av begagnade fordon — såväl bilhandlare som annan — bleve fastslaget genom klara rättsregler, vilka emellertid måste utformas på sådant sätt att dylik förvärvare icke kunde undandraga sig ansvar allenast genom att uppträda exempelvis såsom förmedlare i stället för köpare med avseende å begagnat fordon. Enligt förbundets mening erfordrades vidare klara uttalanden i frågan huruvida en invändning om att kvitto företetts kunde godtagas. Förbundet har slutligen framhållit värdet av en registrering — t. ex. genom bilregistren — av gällande äganderättsförbehåll till motorfordon, varigenom fullgörandet av köparens undersökningsplikt i hithörande hänseenden skulle väsentligt underlättas.

Motororganisationernas samarbetsdelegation har anfört, att den i senare rättspraxis uppställda stränga undersökningsplikten vid förvärv av motorfordon framför allt torde åvila köpare som yrkesmässigt handlade med sådana fordon eller köpte fordonet av privatperson. Enligt delegationens mening borde samma stränga krav icke rimligen ställas på privatpersoner i de fall då deras medkontrahenter vore bilhandlare. Slutligen har delegationen förklarat sig vilja begagna tillfället för att hemställa, att man i Sverige införde en officiell handling vilken, som fallet vore i flera andra länder, utfärdades i ett enda exemplar och utgjorde bevis om äganderätten till motorfordonet. Om det därjämte krävdes, att sådan handling ovillkorligen måste medfölja fordonet vid en försäljning, kunde t. ex. en avbetalningssäljare skydda sig genom att innehålla handlingen tills full betalning erlagts.

H. Polismyndigheternas yttranden

Kriminalpolisintendenten i Stockholm har i avgivet yttrande med anledning av den i utredningens remisskrivelse först framställda frågan anfört, att det på grund av svårigheterna att styrka uppköparens onda tro samt möjligheterna för tjuvar att använda sådana förfälskade legitimationshandlingar, som kunde godtagas av redliga förvärvare, vore svårt för en målsägande att utan lösen återfå stulet gods. Varubelånarnas noggrannhet och polisens kontrollåtgärder hindrade emellertid avsättning av tjuvgods. Därest sådant gods belånats, kunde ägaren få återlösa egendomen tämligen billigt på grund av de låga belåningsvärdena. Ett förfarande som vållade svårigheter för godsets tillrättaskaffande vore att hälarne förmådde säljare av stulet gods att belåna detta, varefter de förvärvade pantsedlarna billigt och vid eventuell process lättare kunde hävda god tro under hänvisning till den prövning som verkställts av varubelånaren. Beträffande en särskild kategori av gods, nämligen obligationer, kunde avyttring ske utan identitetskontroll vid olika växelkontor. Domstolarnas krav på bevisning till styrkande av ond tro syntes emellertid i dessa fall böra godtagas ur rättssäkerhetssynpunkt. — Vidkommande utredningens frågor nr 2 och 3 har kriminalpolisintendenten framhållit, att försäkringsskyddet oftast hindrade rättsförluster beträffande annan egendom än penningar och värdepapper, vilka normalt ej täcktes av försäkring. Den allmänna uppfattningen vid kriminalpolisen i Stockholm vore, att rättstvister av angivet slag förekomme blott i begränsad omfattning. — Kriminalpolisintendenten har slutligen framhållit, att det vid en översyn av gällande regler vore önskvärt att söka stävja den lättvindiga privata handeln med begagnade föremål på allmänna platser, vilken ofta skedde genom mellanhänder, som tillhandahölle legitimationshandlingar.

Enligt polisintendentens uppfattning skulle införandet av en ovillkorlig, långtgående undersökningsplikt kanske verka hämmande på den legala handeln, liksom en ovillkorlig vindikationsrätt möjligen skulle medföra fara för minskad akt-samhet bland avbetalningssäljare. Med hänsyn härtill syntes en lagändring böra ske endast med iakttagande av största varsamhet. Enligt kriminalpolisintendentens uppfattning kunde möjligen ifrågasättas en utsträckning av undersökningsplikten till krav på visshet om fångsmannens identitet samt införande av vindikationsrätt i de fall då det ej vore uppenbart, att förvärv skett i god tro.

Kriminalpolisintendenten i Göteborg har såsom eget yttrande ingivit en av kriminalkommisarien vid stöldroteln Fritz Gustafsson avgiven skrivelse, vari an-föres att den i utredningens rundskrivelse nämnda utvecklingen mot uppställande av en långtgående undersökningsplikt vid förvärv av motorfordon icke kunde förmärkas i Göteborg, där tvärtom en utveckling i motsatt riktning syntes ha ägt rum, särskilt beträffande godtrosvärv av stulna mopeder. Till stöd för detta

påstående anförs i skrivelsen ett par fall, där stulna mopeder utan närmare undersökning förvärvats från privatpersoner men åklagarmyndigheten funnit god tro föreligga och därför icke väckt talan mot förvärvarna. Det anföres vidare, att det icke sällan inträffade att sedan en stulen moped tillrättaskaffats av polisen eller den ursprunglige ägaren, en senare förvärvare uppträdde med anspråk på densamma; där sådan senare innehavare, som alltså måste ha förvärvat fordonet från den förste tjuven eller någon dennes successor och sedermera frånhänts fordonet, befanns ha varit i god tro vid sitt förvärv, ägde han företräde framför den ursprunglige ägaren. Ytterligare anföres beträffande biltillgrepp ett exempel på en person som tillgripit tretton bilar i följd och lyckats avyttra dem efter att ha utbytt deras identifieringsdata såsom registrerings- chassinummer o. d.; i samtliga tretton fall hade förvärvarna av de tillgripna fordonen på grund av god tro fått behålla bilarna. I skrivelsen föreslås att den särskilda undersökningsplikten skulle avse alla fortskaffningsmedel, icke blott motorfordon. I första hand förordas emellertid, att förvärvare av stulna fortskaffningsmedel skulle ha att utan lösen återlämna egendomen därest han ej kunde framskaffa fångesman, och det framhålles såsom önskvärt att en sådan regel utsträckes till att gälla all lös egendom som köpts på gatan av okänd säljare. Det vore känt, heter det vidare, att de svenska reglerna på hithörande område i hög grad underlättade avyttringen av tjuvgods. I skrivelsen betecknas pantlånarnas verksamhet såsom övervägande nyttig. Pantlånarna krävde legitimation, vilket underlättade spårandet av förbrytare, och de regelmässigt låga belåningsbeloppen medförde att rätt ägare kunde återfå sin egendom billigt. I fråga om löseskillings storlek rådde eljest osäkerhet och lagstiftning härom vore av stort värde.

Poliskammaren i Malmö har anfört, att gällande regler om godtrosvärv underlättade hälares verksamhet. Beträffande reseradioapparater, elektriska rakdon o. d. egendom, som ofta tillgripes, vore det regelmässigt mycket svårt att styrka ond tro hos förvärvare. Poliskammaren hade i sin verksamhet icke sällan haft tillfälle att konstatera skillnaden mellan danska och svenska regler på hithörande område och ville meddela, att det på senare tid ej sällan förekommit, att man å dansk sida krävt lösen för utlämnande av stulet gods till svenska ägare, måhända i syfte att »utjämna resultaten av olikheten i fråga om lagregler på området». Poliskammaren hade i huvudsak goda erfarenheter av den yrkesmässiga handeln med begagnat gods men ville framhålla, att stöldgods och liknande endast i obetydlig omfattning funne vägen till sådana inrättningar, över vilka polismyndighet kunde öva tillsyn. Särskilt oförmånligt vore avbetalningssäljarnas rättsläge, främst beroende på att köp av olovligen försålt avbetalningsgods normalt icke vore häleri i strafflagens mening. I åtskilliga enskilda fall kunde resultaten på detta område — liksom, ehuru i mindre omfattning, i fråga om gods som frånhänts ägaren genom bedrägeri eller förskingring — te sig mindre tillfredsställande. Poliskammaren ville framhålla, att det allmänna rättsmedvetandet syntes särskilja de fall, då egendom frånhänts ägaren genom brott, främst stöld, och ville ifrågasätta om ej denna differentiering borde komma till uttryck i lagreglerna. Det kunde enligt poliskammarens uppfattning även ifrågasättas, om icke ägarens rättsliga möjligheter åtminstone i viss grad gjordes avhängiga av den aktsamhet han ådagalagt. Härigenom skulle vissa av de fall, som tedde sig minst tilltalande för rättskänslan, kunna undvikas utan alltför betydande men för omställningens intressen. Poliskammaren ville slutligen ifrågasätta, huruvida icke beviskyldigheten borde läggas å part, som gjorde gällande godtrosvärv i sådana fall, då omständigheterna vid överlåtelsen tedde sig misstänkta eller oklara. Bevisreglerna i den civilrättsliga delen av dylika mål skulle därmed frigöras från samband med motsvarande straffprocessuella regler. En dylik bevisbördefördel-

ning skulle enligt poliskammarens uppfattning ej vara till men för några beaktansvärda omsättningsintressen.

Poliskammaren i Norrköping har såsom eget yttrande ingivit tjänsteutlåtande från kriminalpolisintendenten i staden, vilken såsom sitt intryck framhållit, att hälare lätt kunde gå straffria genom att åberopa godtroshörsförvärv. Någon utökning av det straffrättsliga ansvaret syntes emellertid icke böra ifrågakomma, medan man i civilrättsligt hänseende enligt polisintendentens mening borde lagfästa viss undersökningsplikt, eventuellt preciserad till ett krav på legitimation. En sådan ändring syntes ej behöva innebära något större ingrepp i den fria handeln med begagnat gods.

II. Danmark

I skrivelser, som utsändes successivt under tiden november 1961—december 1962 till att antal viktigare danska näringsorganisationer och inrättningar, redogjorde den danska utredningen för sitt uppdrag och för huvuddragen i gällande nordisk rätt på ifrågavarande rättsområde samt anhöll om uppgifter — helst baserade på konkret erfarenhetsmaterial och om möjligt siffermässigt belagda — rörande den i dansk rätt gällande vindikationsprincipens betydelse i det praktiska rättslivet. Det framhölls i skrivelsen att det praktiska huvudproblemet för den danska rättsens vidkommande vore huruvida vindikationsregeln skulle upprätthållas vid olovliga dispositioner över gods som belastades av äganderättsförbehåll samt vid överlåtelse av tjuvgods.

Undersökningen har givit vid handen, att statistiskt material endast i ringa omfattning fanns att tillgå. Om enquêtesvaren må i övrigt anföras följande.

Butikshandelens Fællesråd (detaljhandels centralorganisation) har med framhållande av de gällande reglernas stora betydelse för detaljhandeln uttalat, att dessa regler innefattade den skäligaste lösningen av ifrågavarande rättskonflikter samt förklarar sig med bestämdhet önska att de förbleve i kraft.

Grosserer-Societetet har ingivit uttalanden från vissa underorganisationer. Av dessa förklarade sig järnvaru- och verktygsgrossisterna icke ha något att anföra, medan branschföreningen för importörer av lantbruksmaskiner underströk äganderättsförbehållets betydelse för kreditlivet och uttalade att gods som olovligen avyttrats av avbetalningsköpare för det mesta godvilligt återställdes eller betalades av tredje man som fått det i sin hand. Föreningen ville bestämt yrka på gällande reglers bibehållande och intog samma ståndpunkt beträffande vindikation av stulet gods.

Provinshandelskammeret har i sitt svar anført uttalanden från Danmarks automobilhandlarförening och Dansk maskinhandlareförening. Av den förra organisationens svar framgick, att avbetalningssäljare i förhållandevis få fall på senare tid behövt göra gällande vindikationsrätt till avbetalningsgods. Av 230 företag hade sålunda 146 överhuvudtaget icke råkat ut för denna situation under de senaste fem åren. Organisationen framhöll för egen del att viktigare än vindikationsrätten vore ett undanröjande av möjligheten till god tro genom offentlig registrering. Maskinhandlareföreningen å sin sida ansåg vindikationsrätten beträffande avbetalningsgods vara av mycket stor betydelse för branschen; vindikation kunde på grund av de gällande reglernas fasta förankring hos allmänheten oftast ske utan anlitande av myndighet.

Industrirådet har — bl. a. med stöd av uttalanden från en underorganisation — framhållit att rådet lade stor vikt vid ett bibehållande av gällande regler.

Från *Håndværksrådets* sida har anförts, att underorganisationerna ansågo gäl-

lande danska regler verka på ett tillfredsställande sätt och ej gärna skulle se ett införande av de svenska principerna.

Danske Bankers Fællesrepræsentation, som sagt sig sakna konkret material, har påpekat de gällande danska reglernas allmänpreventiva effekt, som bl. a. tog sig uttryck i ökad aktsamhet hos köpare av begagnade lösören.

Assurandør-Societetet har i sitt svar förmedlat en underorganisations erfarenheter av gällande regler om vindikation av stulet gods; det anfördes att ett avskaffande av vindikationsrätten kunde vara farligt därigenom att man då skulle gå miste om ett vapen mot sådana hälare vilkas onda tro ej kunde styrkas.

Det kgl. Assistenshus (offentlig pantlåneinrättning) har jämlikt vederbörande ministeriums instruktion av 1960 att iakttaga speciell omsorg och vid behov granska lånesökandes åtkomst till gods som bjudes såsom säkerhet för försträckning. Enligt den danska utredningens uppgift är aktsamhetsplikten i instruktionen utformad på samma sätt som det skärpta godtroskrav vilket föreslås i det danska (med det svenska i sak likalydande) lagförslaget. Av ingivna statistiska uppgifter framgår att Assistenshusets kapitalförluster på grund av vindikation under åren 1957—1961 belöpte sig till, beträffande tjuvgods 0,14 % och beträffande avbetalningsgods 0,009 % av det totala lånebeloppet (drygt 54 milj. danska kronor). Bland de föremål som vindicerats inom de båda kategorierna utgjorde klädesplagg den största gruppen. Assistenshuset har förklarat sig vara medvetet om att en ändring av gällande regler icke kunde eller borde medföra någon större modifikation i den fastställda instruktionen men uttalat att det dock hade intresse av en dylik ändring, som skulle minska förlustrisken och reducera inkasseringssverksamheten.

Kongelig Dansk Automobilklub och *Forenede Danske Motorejere* ha förklarat sig icke förfoga över något erfarenhetsmaterial av intresse.

Den Danske Antikvariatboghandlerforening har redogjort för den inom bokhandeln gällande överenskommelse enligt vilken viss »märkning» av böcker som sålts på avbetalning vore en förutsättning för vindikation hos antikvariatbokhandlare. Föreningen ville förordna en övergång till exstinktionsprincipen i fråga om avbetalningsgods. Rörande stulna böcker ansåg föreningen i ett senare yttrande — efter att ursprungligen ha förordat exstinktion — att traditionsskäl liksom hänsyn till ägarens affektionsintresse talade för ett bibehållande av vindikationsprincipen.

Anmärkas må att sedan de danska, finska och svenska utredningarna nått enighet om i sak överensstämmande lagförslag, den danska utredningen remitterat förslaget jämte motiv till ovan berörda organisationer. Förslaget har därvid i allmänhet avstyrkts av dessa.

III. Finland

I skrivelse av den 23 februari 1962, som tillställdes ett tiotal finska näringsorganisationer och företag, redogjorde den finska utredningen för gällande regler om godtrosvärv av lösöre samt infordrade uppgifter rörande mottagarnas erfarenheter av reglernas verkningar ävensom omdömen om reglernas verkningssätt och förslag till förbättringar. Såsom exempel på frågor vilka kunde beröras av den tilltänkta lagstiftningen nämndes i skrivelsen spörsmålen om tredje mans godtrosskydd borde inskränkas vid förvärv av avbetalningsgods, om lösenrätten borde avskaffas eller inskränkas samt om stulet gods alltjämt borde vara föremål för särskilda regler.

Från *Bankföreningen i Finland* ha ingivits uttalanden från de tre största till föreningen anslutna affärsbankerna, av vilka två förenade sig om att uttala, att gällande regler om panthavares rättsskydd vore ändamålsenliga, men att någon anledning till vindikation av gods som åtkommits genom brott som avses i § 11 strafflagens promulgationsförordning ej längre förelåg samt att lösenrätten borde bibehållas där godset hade individuellt värde för ägaren. Vidkommande avbetalningsgods krävdes enligt de båda bankerna en inskränkning av godtrosskyddet, t. ex. i den formen att godtroende förvärvare finge välja mellan att betala restskuld å godset eller sluta sådan uppgörelse om återtagande med den ursprungliga säljaren varom stadgas i finska avbetalningsköplagen (§ 3). Sedvanliga extinktionsregler borde dock gälla om godset ej tillhörde de kategorier som vanligen såldes på avbetalning, kanske också om det förvärvades hos handelsidkare, samt vid köp av utmätt egendom. Den tredje tillfrågade banken fann ej skäl inskränka godtrosskyddet vid förvärv av avbetalningsgods.

Osto- ja Myyntiliikkeiden Liitto (Inköps- och Försäljningsaffärernas Förbund), som företräder handeln med begagnade varor, har framhållit, att återtagande av gods mot eller utan lösen vore tämligen ovanligt och att själva det gällande systemet ej innefattade något egentligt missförhållande. Någon inskränkning av godtrosskyddet beträffande avbetalningsgods erfordrades ej, medan lösenrättens omfattning borde inskränkas. Förbundet ogillade undantagsregeln beträffande gods som åtkommits genom brott men ställde sig av praktiska skäl tveksamt till en ändring härvidlag.

Från *Aktiebolaget Helsingfors pantlånekontor* har meddelats, att under år 1961 gods motsvarande 0,06 % av lånens antal och 0,034 % av deras värde måst återställas såsom åtkommet genom brott. Specialregeln om sådant gods syntes bära avskaffas.

Till *Detaljhandelns Centralförbund* hade riktats särskilda frågor om antalet fall där avbetalningsgods av köparen överläts eller pantsattes före slutlikviden, om de åtgärder som då vanligen tillgrepos av säljarna samt om eventuella synpunkter på förbättringar i gällande rätt, t. ex. genom införande av en särskild undersökningsplikt beträffande avbetalningsgods. Dessa frågor tillställdes vissa underorganisationer vilkas svar förbundet biträdde. — Enligt *Cykelhandlarnas förbund* var överlåtelse av oguldet avbetalningsgods mycket vanlig och säljarnas handlingsmöjligheter voro begränsade, varför en utvidgning av undersökningsplikten vore nödvändig. Hithörande fall borde jämföras med förvärv av tjuvgods. — Från *Radioaffärernas Förbund* angavs antalet olovliga dispositioner över avbetalningsgods uppgå till 1—2 % av samtliga fall. Varan kunde sällan återtagas. Då antalet fall sannolikt var i stigande, borde gällande rätt preciseras därhän att det blev lättare för säljarna att återfå godset. — *Konfektions- och pälsförbundet* ansåg olovliga förfoganden synnerligen sällsynta inom branschen. Vindikation utan lösen borde medges, churu en sådan regel inom denna bransch vore praktiskt betydelselös. — Enligt *Bilhandlarförbundet*, som uppgav att avbetalningsköp av personbilar ännu ej ägde rum i nämnvärd omfattning, var antalet olovliga dispositioner i stigande. En skärpning av undersökningsplikten och en utvidgning av tillämpningsområdet för specialregeln om stulet gods borde införas. — Den inom *Detaljhandelns Centralförbund* verksamma *juristkommittén* konstaterade, att statistik endast i ringa omfattning stod att erhålla (ett företag hade emellertid uppgivit att olovligt disponerande över avbetalningsgods ägt rum i 0,9 % av hela antalet avbetalningsaffärer). Mot införandet av vindikation i avbetalningsfallen talade hänsyn till handeln med begagnat gods och risken för att säljarna skulle sluta avbetalningsköp utan någon prövning av köparens förhållanden. Som en utväg föreslog jurist-

kommittén införandet av särskild undersökningsplikt — omfattande identitetskontroll och granskning av kvitto på erlagd slutlikvid — vid köp av typiskt avbetalningsgods. — I juristkommitténs synpunkter instämde jämväl centralförbundets ombudsman.

Från den kooperativa detaljhandelns organisation, *Allmänna Handelslagsförbundet* har uppgivits, att det hos medlemmarna ej yppats fall som skulle kräva ändringar i gällande rätt.

IV. Norge

Från den norske utredningsmannen tillställdes i juni och augusti 1962 ett tjugotal näringsorganisationer skrivelser, i vilka redogjordes för gällande nordiska regler och för ett 1951 och 1952 i Norge framlagt förslag om införande av exstinktion beträffande avbetalningsgods samt anhölls om uppgifter angående den nytta näringslivet hade av den gällande vindikationsregeln och den skada som vore att förvänta vid övergång till exstinktionsprincipen. Härutöver ställdes frågor huruvida en övergång till sistnämnda princip vore mer tillräddig i fråga om torg- eller butiksköp samt huruvida införande av exstinktionsgrundsatsen skulle accepteras lättare om vindikation skulle medges ägaren i de fall där godtroende förvärvare ännu ej hunnit inrätta sig efter sitt fång (en s. k. *re integra*-regel; jfr 39 § AvtL, sista punkten).

Den norska bankföreningen har ingivit svar från femton banker, av vilka fem förklarade vindikationsregeln vara av så ringa betydelse för bankerna att den kunde avskaffas; bankernas erfarenhet hänförde sig till avbetalningshandeln (diskontering av avbetalningskontrakt) och här inträdde regelmässigt säljaren vid bristande betalning av köparen. Fyra banker avstodo från att själva taga ställning men pekade på enskilda problem; sammanfattningsvis kan sägas, att de framhöllo den säkerhet och klarhet som vindikationsregeln ger vid avbetalningshandel men icke tillade denna särskild stor betydelse. Fyra banker uttalade sig klart emot ett avskaffande av den gällande principen, som förklarades medföra trygghet i kreditlivet, reducera antalet processer och möjliggöra avbetalningshandel på för köparna förmånligare villkor. Två banker avstodo från eget yttrande. Bankföreningen hänvisade för egen del till sitt avstyrkande i det ovan angivna tidigare lagstiftningsärendet men underströk att föreningen icke därmed ville taga ställning till frågan om ett övergivande av vindikationsprincipen beträffande lösören.

Från *Sparbanksföreningen i Norge* har ingivits svar från åtta sparbanker och sammanslutningar, av vilka flertalet — huvudsakligen under återopande av avbetalningshandelns behov av säkerhet — uttalat sig för ett bibehållande av gällande regler. En bankförening framhöll emellertid, att de sannolika skadeverkningsarna av en exstinktionsregel ej skulle vara något avgörande hinder för en övergång till detta system; vissa fördelar, såsom noggrannare prövning av kreditköpare, skulle även kunna vinnas.

Enligt *Bokredits Landsförbund A/L* skulle en exstinktionsregel fördyra avbetalningshandeln och även minska dess omfattning. Olovliga dispositioner över avbetalningsgods voro ovanliga och det var ej bekant att vindikationsregeln skulle ha medfört några skadeverkningsarna. För avbetalningshandeln var denna regel »nödvändig och ändamålsenlig».

Norges Industriförbund har uttalat, att det inom berörda branscher förelåg en stark önskan om att få behålla de gällande reglerna. Till stöd för denna ståndpunkt anfördes uttalanden från fyra underorganisationer, som — samtliga främst

med avseende på avbetalningshandelns behov — framhöllo den nytta vindikationsregeln medförde.

Norske Forsikringselskapers Forbund har framhållit, att ehuru vindikationsregeln ej hade större betydelse för försäkringsbranschen, en övergång till exstinktion skulle kunna medföra risker bl. a. för kreditförsäkringen. En uppmjukning av den gällande norska principen borde behålla vindikationsprincipen i flertalet fall, men vid passivitet å ägarens sida borde godtroende förvärvare skyddas. Även i andra speciella fall kunde exstinktion tänkas inträda.

Norske Håndverks og Industribedrifters Forbund har uttalat, att frågan om bibehållande eller ändring av gällande regler vore av mindre vikt inom den sektor av näringslivet förbundet företrädde.

Den Norske Bokhandlerforening liksom *Norsk Antikvarboghandlerforening* ha förklarar sig vilja förorda ett bibehållande av de gällande reglerna.

Norges Handelsstands Forbund, som förklarar sig icke ha överblick över sådana speciella fall som kunde illustrera verkningarna av en lagändring i nu avsedda hänseenden, har framhållit den säkerhet som vindikationsregeln gav. Beträffande nya varor som köptes i butik vore omsättningslivet emellertid betjänt av en exstinktionsregel. I dessa synpunkter instämde *Norges Grossistforbund*.

Felleskjøpet, Oslo, har för sin del velat förorda ett bibehållande av gällande regler men vidare uttalat, att frågan ej vore så betydelsefull att det vore anledning att kompromisslöst hålla på den norska ordningen om nordisk rättslikhet kunde uppnås med rimliga ändringar.

Landbruksmaskin-Forhandlernes Landsforening har uppgivit, att handeln med större lantbruksmaskiner o. d. regelmässigt ägde rum medelst avbetalningskontrakt. En övergång till exstinktion vore ytterst betänkelig; denna princip skulle försvåra avbetalningsaffärer med köpare utan eget kapital.

Norges Kjøtt og Fleskesentral har likaså uttalat att för det område organisationen företrädde — avbetalningshandel med slaktdjur — en exstinktionsregel skulle vara mycket betänkelig.

Enligt *Autoriserte Bruktbilhandleres Landsforbund* lade vindikationsregeln undersökningsplikten på det led där den lättast kunde uppfyllas; detta var en god regel som borde upprätthållas.

Norges Bilbransjeforbund har uppgivit, att cirka 70—80 procent av all bilförsäljning ägde rum genom avbetalningskontrakt. En exstinktionsregel skulle på denna marknad få olyckliga verkningar; det skulle bli svårare att få kredit och krediten skulle övergå till att vara personal- i stället för realkredit. Antalet tvister i samband med försäljning av avbetalningsbilar som ej tillfullo guldits var i Norge betydligt mindre än i Sverige. Förbundet ville bestämt avråda från en övergång till exstinktion.

Oslo poliskammare har pekat på att de gällande reglerna hade generalpreventiv verkan. I fråga om tjuvgods borde vindikation gälla som huvudregel, med undantag när ägaren varit vårdlös och när godtroende förvärvat godset på torg eller i butik. Där avtalet mellan A och B var ogiltigt, skulle vindikation gälla vid de »starka», exstinktion vid de »svaga» ogiltighetsgrunderna (se översikten över gällande nordiska regler, kap. 1 under D). Hade egendomen kommit i B:s besittning genom lån, lega, pantsättning eller avbetalningsköp borde huvudregeln vara exstinktion, och samma princip borde gälla vid dubbeldisposition.

Från ett varubelåningsinstitut i Oslo har slutligen anförts att förlusterna på grund av vindikation vore obetydliga (0,03 % av totala lånebeloppet). Exstinktion skulle icke medföra någon förbättring.

Citerade svenska rättsfall

Schmidt, Juridiskt Arkiv IV s. 133 ..	26
Schmidt, Juridiskt Arkiv XXVII s. 284	26, 54
Backman, Ny lagsamling VIII s. 219 ..	26, 54, 109
NJA	
1874 s. 325	39, 56
1874 not. B nr 644	54, 101
1875 s. 348	39, 56
1875 s. 458	39
1875 not. B nr 709	54, 104
1876 not. B nr 354	54, 109
1877 s. 491	39
1878 s. 70	89
1878 not. B nr 165	54, 101
1878 not. B nr 166	54
1878 not. B nr 167	54
1880 not. B nr 518	54
1881 s. 77	54, 100 f.
1881 s. 180	39, 56
1881 s. 223	73
1881 not. B nr 261	85, 104
1888 s. 234	79
1889 s. 504	39, 58
1889 not. A nr 211	39, 54, 75, 106
1890 s. 8	39, 56
1890 s. 13	39, 56
1891 s. 391	79, 213
1893 s. 230	82, 175
1893 s. 249	39
1894 s. 160	82, 116, 175
1894 s. 396	109
1895 s. 470	106
1897 s. 350	112
1898 s. 17	89
1898 not. A nr 13	39, 41, 107
1899 s. 102	88
1900 s. 294	67, 88
1901 s. 141	67, 106
1901 s. 334	56
1907 s. 42	49
1907 s. 275	116 f.
1908 s. 331	40
1908 not. A nr 169	29
1909 s. 181	39

1909 s. 278	59, 63
1910 s. 364	49, 105
1911 s. 617	106
1912 s. 122	91 f., 94
1912 s. 311	40, 55, 65, 82
1912 s. 377	56
1913 s. 456	40, 65, 95, 112, 146
1913 s. 627	59
1913 not. B nr 341	31, 71, 109
1914 s. 263	59
1915 s. 26	95
1915 s. 120	95, 106
1915 not. A nr 541	40, 65
1917 s. 462	59, 63
1917 s. 599	105
1917 not. A nr 539	76
1918 s. 14	89
1918 s. 441	59 f., 64, 72
1918 s. 445	59
1919 s. 349	95, 115
1919 s. 525	64, 116
1920 s. 584	95
1921 s. 1	58
1921 s. 282	87
1921 s. 484	66
1922 not. A nr 287	40, 107
1923 s. 602	60
1924 s. 329	35, 42
1924 s. 581	79, 86, 214
1925 s. 80	35, 42
1927 s. 320	116
1929 s. 47	122
1929 s. 649	39, 56, 115
1929 s. 672	107
1930 s. 134	29, 90, 95, 101 ff.
1931 s. 663	104, 113—118
1931 s. 741	36, 71, 82 f., 86, 90, 95, 109, 175
1932 s. 107	38 f., 41, 107, 109
1932 s. 341	29
1932 s. 610	45, 56
1933 s. 447	61, 72
1934 s. 234	72
1934 s. 280	106
1935 s. 290	67
1935 s. 416	72
1935 s. 459	56
1936 s. 44	71
1936 s. 405	56
1936 s. 650	73, 77—80, 90 f., 93, 213
1937 s. 546	29, 70, 95
1939 s. 162	70
1939 not. A nr 181	36, 114

1940 s. 297	35, 42, 104, 107
1940 s. 533	56
1941 s. 156	61
1942 s. 195	34 f., 72
1942 s. 467	36, 114
1943 s. 399	67
1945 s. 523	36, 95, 113, 196
1945 not. A nr 6	99 f., 102, 186
1946 s. 341	73, 79
1946 s. 403	123
1947 s. 282	104
1947 s. 302	123
1947 s. 576	88
1948 s. 10	73, 78 f., 104, 213
1948 s. 152	36, 95 f., 101, 103, 109 f., 113, 116 f., 187, 196
1948 s. 230	60
1948 s. 673	65, 116 ff.
1949 s. 134	105
1949 s. 645	35
1949 s. 757	62 f., 64
1951 s. 305	36, 95 f., 100—103, 187, 196, 198
1952 s. 256	29, 96, 103
1952 s. 407	65
1953 s. 499	79
1954 s. 546	114
1955 s. 1	34, 72
1955 s. 114	54, 81, 93, 95 f., 101 ff.
1956 s. 739	211
1957 s. 44	104
1958 s. 117	37, 42, 85, 177
1959 s. 466	30, 58, 116
1959 s. 512	68, 100, 103
1960 s. 9	34 f., 72
1960 s. 87	88
1960 s. 221	60
1961 s. 26	211
1961 s. 567	36, 95, 97, 101 ff., 113 f., 196, 198
1961 not. C nr 239	36, 99
1962 s. 20	54, 95, 97 f., 101—104, 192
1962 s. 49	67, 71
1963 s. 58	37, 95, 98, 100—103, 113 f., 186, 196
1963 s. 313	37, 95, 99, 101 ff., 113 f., 177, 196, 198
1963 not. A nr 10	37, 87, 99, 102 f., 114
Arbetsdomstolens dom 1951 nr 47	105
SvJT	
1916 s. 36	79
1916 s. 44	107
1916 s. 308	40, 67, 95
1936 rf s. 21	64
1938 rf s. 42	110

1942 rf s. 11	83
1942 rf s. 58	61 f., 65, 72, 104, 106
1942 rf s. 65	67
1943 rf s. 49	79
1944 rf s. 20	58, 116
1954 rf s. 37	36, 96, 101 ff., 113, 116 f., 186 f., 196, 198
1956 rf s. 59	41, 83, 110, 116, 175

NORDISK UDREDNINGSSERIE (NU) 1965

1. Transportekonomisk forskning i Norden.
3. Enkelte mellomriksveger mellom Norge og Sverige.

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1965

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 1: Allmänna uttalanden samt 1 och 2 kap. i förslaget till regeringsform. [2] Del 2: Kap. 3, 4 och 5 i förslaget till regeringsform. [3]
Rättegångshjälp. [13]
Godtrosförvärv av lösöre. [14]

Utrikesdepartementet

Sveriges sjöterritorium. [1]

Socialdepartementet

Tandvårdsförsäkring. [4]

Kommunikationsdepartementet

Skånes och Hallands vattenförsörjning. [8]

Finansdepartementet

Måttenheter. [5]

Ecklesiastikdepartementet

Antikvitetskollegiet. [10]
1963 års universitets- och högskolekommitté 1. Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader I. [11] 2. Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader II. Specialutredningar. [12]

Inrikesdepartementet

Om den kommunala självstyrelsens lokala förankring. [6]
Praktik- och feriearbetsförmedling. [7]
Arbetsmarknadspolitik. [9]